

T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

159314

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ KONUSU
ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN DEMOKRASİ ANLAYIŞI

HAZIRLAYAN
LEVENT BİCİL
2002114502

159314

DANIŞMAN ÖĞRETİM ÜYESİ
PROF. DR. HAYATİ HAZİR

ANKARA - 2005

T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ANKARA

Levent BİCİL'e ait "ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN DEMOKRASİ ANLAYIŞI" adlı çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Burhan AYKAÇ

Üye (Danışman) : Prof. Dr. Hayati HAZİR

Üye : Doç. Dr. Ethem ATAY

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER

i

GİRİŞ

1

BİRİNCİ BÖLÜM: ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN DÜŞÜNCE İKLİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

6

I - ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN YAŞAM ÖYKÜSÜ

6

II - ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN YAŞADIĞI DÖNEME KADAR AVRUPA'DA GERÇEKLEŞEN SİYASAL GELİŞMELER

11

III - DE TOCQUEVILLE, LİBERALİZM, MUHAFAZAKÂRLIK

15

İKİNCİ BÖLÜM: ALEXIS DE TOCQUEVILLE'E GÖRE AMERİKAN VE FRANSIZ SİYASAL SİSTEMLERİNİN NİTELİKLERİ

29

I - AMERİKAN DEMOKRASİSİNİ AVRUPA SİYASAL SİSTEMLERİNDEN AYIRAN RASTLANTISAL ÖZELLİKLER

30

1 - Rastlantısal Özelliklerin Hürriyetlerin Gelişimine Olan Etkisi

32

2 - Rastlantısal Özelliklerin Bireylerin Düşünce Yapılarının Gelişimine Olan Etkisi

38

II - AMERİKAN YASALARININ AMERİKAN DEMOKRASİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	41
---	-----------

III - AMERİKAN GELENEKLERİ VE DAVRANIŞ BİÇİMLERİNİN AMERİKAN DEMOKRASİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	61
---	-----------

IV - FRANSIZ SİYASAL SİSTEMİ ÜZERİNE ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN DÜŞÜNCELERİ	66
--	-----------

1 - Fransız Siyasal Tarihi	66
2 -18. Yüzyıl Fransı Ve 1789 İhtilâli	68
3 - “Özgürlük - Eşitlik - Kardeşlik” Ve İnsan Ve Yurttaş Hakları Bildirisi	71
4 - Alexis De Tocqueville'in Fransız İhtilâli Ve Fransız Siyasal Sistemi Üzerine Düşünceleri	80

V - İKİ SİYASAL SİSTEMDE YEREL YÖNETİMLERİN KONUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	89
---	-----------

<u>ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DEMOKRASİNİN İSTİKRARI İÇİN</u>	
<u>DE TOCQUEVILLE'İN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ</u>	96

I - DEMOKRASİDE EŞİTLİK - ÖZGÜRLÜK SORUNU	96
1 - Eşitlik Sorunu	96
2 - Özgürlük Sorunu	103
3 - Genel Değerlendirme	110

II - DEMOKRASİDE ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞINI ÖNLEYİCİ KURUMLAR	120
1 - Adem-i Merkeziyet	125
a) Adem-i Merkeziyet Üzerine Olumlu Görüşler	133
b) Adem-i Merkeziyet Üzerine Olumsuz Görüşler	136
c) Alexis De Tocqueville'in Konuya Yaklaşımı	138

2 - Sivil Toplum	148
3 - Basın Hürriyeti	154
4 - Bağımsız Yargı Ve Hukukun Üstünlüğü	160
5 - Genel Değerlendirme	168

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: YERİNDEN YÖNETİM ANLAYIŞININ
DEMOKRASİYE KATKILARI 177

I - DEMOKRATİK EĞİTİM VE YEREL YÖNETİMLER 188

II - HALK DENETİMİ VE YEREL YÖNETİMLER 191

III - KATILMA VE YEREL YÖNETİMLER 193

SONUÇ 200

KAYNAKÇA 212

ÖZET 224

ABSTRACT 225

GİRİŞ

Demokrasi nedir? Demokratik bir yönetimden beklenmesi gerekenler nelerdir? Demokrasi hangi gelişim aşamalarından geçmiştir? Demokratik bir toplumda birey – devlet ve birey – çoğunluk ilişkileri nasıl olmalıdır? Demokraside eşitlik ile özgürlük arasındaki denge nasıl kurulabilir ve sürdürülebilir? Demokraside eşitlik prensibinin sınırları olmalı mıdır? Demokrasinin bir “çoğunluk totalitarizmi” olmaması için yapılması gerekenler nelerdir? Demokraside halk ile yönetim arasında ilişkileri kurmak için ne gibi ara-birimler gerekir ve bunların nitelikleri neler olmalıdır? Demokraside yerel yönetimlerin önemi nedir ve yerel yönetimler ile merkezî yönetim ilişkileri nasıl olmalıdır? Bunlar ve benzerleri, uzun zamandır toplumların ve düşünürlerin cevabını bulmaya çalıştığı sorulardandır. İşte bu çalışma, yukarıdaki sorulara eğilmiş bir 19. Yüzyıl düşünürü olan Alexis De Tocqueville ve onun eserleri olan “Amerika’da Demokrasi” ve “Eski Rejim Ve Devrim” ile ilgilenmektedir.

Araştırmanın ilk bölümünde, Alexis De Tocqueville’in düşünce yapısını etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Her kişinin düşüncelerinin şekillenmesinde ailesinin, yaşadığı çevrenin, yaşadığı ülkenin ve dönemin, geçirilen deneyimlerin önemi vardır. Ayrıca düşünür sadece teorik incelemeler yapmakla kalmamış, aktif siyasete de atılarak görüşlerini uygulamaya da çalışmıştır. Dolayısıyla Alexis De Tocqueville’in hayatı, gezileri ve eserleri çalışmanın bu bölümünün ilk alt başlığı olmuş; onun fikirlerini etkileyebilecek gelişmeler burada özetlenmiştir.

Alexis De Tocqueville kimilerine göre başarılı bir tarihçi, kimilerine göre iyi bir hukukçu, kimilerine göre modern sosyolojinin kurucularından birisi, kimilerine göre de düşünceleri günümüz demokrasilerini dahi etkileyen bir siyaset bilimcidir. De Tocqueville, aristokratik bir ailenin çocuğu olarak doğmuş ancak kendisi aristokrasi yandaşı olmamıştır. De Tocqueville’in yaşamı boyunca da ülkesinde

siyasal kargaşalar eksik olmamıştır. Araştırmada, onun yaşam öyküsü ve yaşadığı dönemdeki Fransa'nın siyasal ortamı da, düşüncelerinin anlaşılmasında yardımcı olabileceği ölçüde özetlenmiştir.

Bir diğer başlık da, Alexis De Tocqueville'in siyasal düşünceler alanında hangi fikir grubuna yerleştirilebileceği hakkındadır. Düşünür, kimilerine göre bir muhafazakâr, kimilerine göre ise bir liberaldir. Bölümde önce onun yaşadığı döneme gelinceye kadar batı dünyasının ne gibi gelişmeleri yaşadığı genel olarak özetlenecek, böylece onun siyasetle ilgilenmeye başladığında nasıl bir siyasal yapıyla karşı karşıya kaldığı belirlenecek, muhafazakârlığın ve liberalizmin ilkeleri tanıtılacak, daha sonra De Tocqueville'in yapıtlarından belirli alıntılar yapılarak onun ideolojisi hakkında bir fikir edinilmeye çalışılacaktır.

Alexis De Tocqueville, çalışmalarında genel olarak iki örneği kullanmıştır: Bunlardan birincisi, Avrupa Devletleri'nin siyasal gelişmelerini sembolize eden, düşünürün ülkesi Fransa; diğeri ise modern dünyayı sembolize eden Amerika'dır. İkinci bölümde öncelikle Amerikan Siyasal Sistemi'ni Avrupalı ülkelerin siyasal sistemlerinden ayıran özellikler incelenecektir. Bunun için öncelikle Amerika'nın nasıl kurulduğu ve bu kuruluşun ona kazandırdığı rastlantısal özellikler ele alınacaktır. Rastlantısal özellikler daha çok Amerika'nın coğrafi koşulları ve Amerikan Kolonileri'ni kuranların nitelikleri ile ilgilidir. Rastlantısal koşullar, düşünüre göre Amerika'da hürriyetlerin gelişimini olumlu yönde etkilemiştir. Amerika'nın yeni kurulmuş bir ülke olması dolayısıyla serbest ticaret imkânı, bireylerin özgürlük taleplerinin artmasına neden olmuştur. De Tocqueville bir ülkede demokrasinin başarılı bir şekilde işleyebilmesi için ekonomik gelişmeye, hoşgörölü bir din kurumuna ve demokrasiyi benimsemiş politik geleneklere de oldukça fazla önem atfetmiştir. Birleşik Devletlerdeki serbestiyetçi ortamın ekonomik gelişmeye hız verdiğine, bunun da özgürlüğü daha sağlam hale getirdiğine değinmiştir.

Alexis De Tocqueville, Amerikan Yasaları'nın da Amerikan Demokrasisi'ni olumlu yönde etkilediğini ifade eder. Ona göre Amerikan Yasaları, demokratik bir toplumda özgürlüğü korumak için en uygun yasalardır. Bunu anlayabilmek için

çalışmada Amerika'nın siyasal gelişmeleri özetlenip, Amerikan Yasaları ve Amerikan Gelenekleri ile davranış biçimlerinin Amerikan Demokrasisi üzerindeki etkisi de araştırılmıştır. Davranış biçimleri ve inançlar, De Tocqueville'in düşüncesinde Amerikan Toplumunun yorumunda merkezî öneme sahip olduğu gibi, düşünürün Amerika ile Avrupa arasında yaptığı karşılaştırmada da esas belirleyici konumdur. Amerikan Toplumunu, geliştirdiği davranış biçimleri ile demokratik kurumların çalışmasını kolaylaştırmıştır.

Bölümün bir diğer alt başlığında da Fransız Siyasal Tarihi incelenerek önce De Tocqueville'in yaşadığı döneme kadar olan gelişmeler özetlemiş, daha sonra bu gelişmeler ve sonrasında Fransa'nın yaşadığı siyasal olaylar De Tocqueville'in kaleminden analiz edilmiştir. Burada önce 18. Yüzyıla kadarki Fransız Siyasal Tarihi özetlenmiş, daha sonra 18. Yüzyılda meydana gelen gelişmelerle 1789 İhtilâli incelenmiş, 1789 Fransız İnsan Ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ne ve sonrasındaki gelişmelere değinilmiş, bütün bu olayları düşünürün nasıl analiz ettiği ise bir diğer alt başlıkta açıklanmıştır.

Aynı bölümün bir diğer alt başlığında da Amerikan Ve Fransız Siyasal Sistemleri'nde adem-i merkeziyet anlayışı ve yerel yönetimlerin sistem içindeki konumları ve merkezî idare ile olan ilişkileri incelenmiştir. Burada konu, Amerikan Sistemi'nde yetkinin çevreden merkeze doğru yayılma gösterdiği, ama Fransız Sistemi'nde Eski Rejim'de başlayan merkeziyetçi anlayışın 1789 sonrasında doruk noktasına vardığı ve Fransız Yerel Yönetimleri'nin her geçen gün özerkliklerini merkezî yönetim lehine daha fazla olarak yitirdikleridir. Düşünüre göre Fransa'da yetkinin kaynağı merkezî idare olmakta, yetkiler merkezden çevreye doğru yayılmakta, yerel yönetimler üzerinde ağır bir vesayet denetimi uygulanmaktadır.

Çalışmanın diğer bir bölümü, düşünürün üzerinde önemle durduğu, demokraside istikrarın sağlanması konusu hakkındadır. Burada öncelikle eşitlik – özgürlük ilişkisi ile ilgilenilmiş ve Alexis De Tocqueville'in eşitliğe ve özgürlüğe hangi açılardan yaklaştığı araştırılmıştır. Bu bölümde incelenen bir diğer kavram da, De Tocqueville'in eşitlik ile özgürlük arasındaki dengeyi kurma konusunda

oldukça önem atfettiği ve ülkesi Fransa'da da bulunmasını istediği, "koşullarda eşitlik" olmuştur. Eşitlik – özgürlük ilişkisi hakkında düşünürün her iki kitabındaki görüşleri de özetlenmiş, bu arada onun "yozlaşmış eşitlik", "kadın - erkek eşitliği" gibi konularda öne sürdüğü fikirleri de açıklanmıştır.

Araştırmanın sonraki aşamasında ise, yazarın çoğunluk egemenliğine bakışı sorgulanmış ve birey – toplum ilişkisi ile demokraside çoğunluğun tiranlığına varma tehlikesinin nedenleri üzerinde durulmuştur. Düşünür, demokraside oldukça yüksek sesle dile getirilen eşitlik düşüncesinin tehlikelerinin bulunduğunu ve eşitliğin, bir "kitle toplumu" yaratabileceğini, bunun da farklılıkların serbestçe temsil edilmesini önleyebileceğini ve demokrasiyi boğabileceğini fark etmiştir. Demokratik düzendeki asıl tehlike, çoğunluğun, bireyler ve azınlık gruplar üzerinde baskı aracı olarak kullanılmasından doğmaktadır. De Tocqueville bunu çoğunluğun tiranlığı olarak adlandırmaktadır. Ona göre iktidarın sahibi ister bir kişi, ister bir grup, isterse de bir çoğunluk olsun, bir iktidarın kuvveti, çeşitli mekanizmalarla sınırlandırılmadıkça o iktidar keyfi bir iktidar olma tehlikesini her zaman taşır. Bu nedenle işleyen bir demokraside çoğunluğun muhtemel baskısını önleyen ve kamu iktidarını sınırlandırıp denetleyen mekanizmalar bulunmalıdır. Bu mekanizmalar sistemin özgürlükçü ruhunu korurlar, aynı zamanda onların çalışabilmeleri için de özgürlükçü bir siyasal ortama gereksinim duyulur. İşte, bölümün bir diğer alt başlığında "çoğunluğun tiranlığı" sakıncası karşısında demokraside karşılaşılabilecek tehlikeleri önleyebilmek için düşünürün önerdiği mekanizmalar üzerinde durulmuştur. Bunlar, devlet gücünün yayılmasıyla birey üzerinde oluşabilecek merkeziyetçi baskının azaltılabileceğini düşündüğü Adem-i Merkeziyet Sistemi, demokrasinin sağlamlaşmasında ve rejimin demokratik bir nitelik kazanmasında önemli rol oynayan sivil toplumun varlığı, kamuoyunun oluşmasında aktif bir görev üstlenen basın özgürlüğünün sağlanması, bireylerin haklarını arayabilmesi ve kamu gücü karşısında korunabilmesi için gerekli olan yargı bağımsızlığının gerçekleştirilmesi ve hukukun üstünlüğüdür.

Çalışmanın son bölümü, yerinden yönetim anlayışının demokrasiye katkıları ile ilgilenmektedir. Alexis De Tocqueville için önem taşıyan konu, iktidarın gücünün sınırlandırılması ve dengelenmesidir. Bu sınırlandırmada en önemli rolü yerel yönetimler oynamaktadır. Adem-i merkeziyetçilik, özgürlükçü demokrasinin korunmasında insanlara ihtiyaç duydukları ortamı sağlamakta ve kamu yetkilerini merkezî yönetim ile yerel yönetimler arasında dağıtarak yönetimde olması muhtemel baskıcı idareler karşısında bireye korunma imkânı sunmaktadır. Ayrıca vatandaşların kendi hayatlarını doğrudan etkileyen sorunları çözebilmeleri ve taleplerini dile getirebilmeleri olanağını sağlayan yerel yönetimler, fikirlerin karşılıklı hoşgörü ortamında serbestçe öne sürülebildiği ve yerel gereksinimlerin karşılanmasında uzlaşmanın gerçekleşebildiği ölçüde toplumda demokrasi kültürünün yerleşmesine katkı yapmakta, birer demokrasi okulu vazifesi görmektedirler. Dolayısıyla adem-i merkeziyetçi anlayış, demokratik özgürlüklerin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM: ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN DÜŞÜNCE İKLİMİNİ **ETKİLEYEN FAKTÖRLER**

I - ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN YAŞAM ÖYKÜSÜ

Alexis De Tocqueville (Alexis Charles Henri Maurice Clérel De Tocqueville), 29 Temmuz 1805 tarihinde, Fransa'nın kuzeyindeki Verneuil bölgesinde dünyaya gelmiştir. Babası Hervé Louis François Jean Bonaventure Clérel, aristokrat bir Norman ailesindendir. Alexis De Tocqueville'in annesi de soylu bir Fransız ailesinden gelmektedir; onun babası siyasetle ilgilenmiş, 16.Louis'nin hem bakanlığını hem de avukatlığını yapmıştır. Alexis De Tocqueville'in annesi, babası ve ailesinden birçok kişi 1789 sonrası kargaşa ortamı içinde, 1793 yılında tutuklanmışlar, dedesi giyotinle idam edilmiş¹, geride kalanlar ise "9 Termidor Darbesi" sayesinde kurtulmuşlardır.² Annesi ve babası giyotinden kurtulabilmişler, ama aylarca idam edilmeyi bekleyerek hapis yatmak zorunda kalmışlardır. Bunun, düşünür üzerinde derin etkileri olmuştur. De Tocqueville'in çocukluk yılları, iç savaş ve hapis ya da sürgün edilme gibi tehlikelerle dolu olarak geçmiştir.³

İyi bir eğitim dönemi geçiren Alexis De Tocqueville, üniversitede hukuk öğrenimi görür. Bu tarihlerde Fransa'da dönemin iktidarı bir dizi yasal düzenleme ile aristokrasiyi yeniden canlandırma faaliyetlerine girişir. Bu da Alexis De Tocqueville üzerinde etkili olur. Düşünür, aristokrasinin yeniden canlandırılması fikrini - kendisi de soylu bir aileden geliyor olmasına rağmen - kabul etmez ve aristokrasi karşıtı liberal hareket içinde yer alır. Ona göre aristokrasinin yeniden

¹ İhsan SEZAL: Alexis DE TOCQUEVILLE: Amerika'da Demokrasi, Çev: İhsan SEZAL, Fatoş DİLBER, (Ankara: Yetkin Yayınları, 1994). Sunuş bölümü, s.14.

² Turhan ILGAZ: Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, Çev: Turhan ILGAZ, (İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1995). Kronoloji bölümü, s.19.

³ Robert C. FREDERIKSEN: "Alexis De Tocqueville", (<http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/tocqueville.htm>), Erişim Tarihi: 30 Haziran 2004.

eski önemine kavuşması, Fransa'nın yeni siyasal sorunlarına bir çözüm getiremeyecektir. Bu dönemde, "ahlâkî eşitliği ve sivil özgürlükleri savunan bir liberal sosyal grup olan 'Hristiyan Ahlâk Derneği' isimli bir topluluğa katılır."⁴

Düşünür, 1826 tarihinde hukuk eğitimini tamamlar ve 1827 yılında Versailles mahkemesine yardımcı yargıç olarak atanır. Burada, Amerika gezisini birlikte yapacağı meslektaşı Gustave De Beaumont ile tanışır. Alexis De Tocqueville bu yıllarda kamu görevine devam etmektedir. Ancak o, hukuktan çok siyasetle ilgilenmektedir. Gustave De Beaumont'a yazdığı 1829 tarihli bir mektupta "kendimizdeki siyasetçiyi yaratmamız gerekiyor. Bunun için insanların ve öncelikle de bu dünyada bizden hemen önce yaşamış olanların tarihini incelemek gerekiyor" demektedir.⁵

1830 yılı, Fransa açısından son derece önemli gelişmelere sahne olur. 1830'da aristokrasi yanlısı Kral Onuncu Charles'ın anayasa hükümlerini çiğnemesi sonunda burjuvalar, kralı sürgüne göndererek yerine Orléans Dükü'nü "Louis-Philippe" ünvanıyla tahta çıkarırlar. Onuncu Charles ile birlikte aristokratik düşünce ağır bir yenilgi alır. Bu sıralarda Alexis De Tocqueville ise yeni kurulmuş bir ülke ve genç bir demokrasi olan Amerika Modeli'ni araştırmak üzere projeler üretmeye çalışmaktadır. Arkadaşı Gustave De Beaumont'la birlikte üstlerine, Amerika'daki ceza ve infaz sistemini incelemek üzere bir öneri sunarlar. Bu öneri 1831 yılında Fransız Hükümeti tarafından kabul edilir.⁶

Alexis De Tocqueville ve Gustave De Beaumont 11 Mayıs 1831'de New York'a varırlar. Amerika Birleşik Devletleri'nden ayrılacakları 20 Şubat 1832 tarihine kadar, New York, Boston, Philadelphia, Baltimor, Washington gibi büyük kentlerde bulunurlar; biri kuzeybatı ve Kanada'ya, diğeri New Orleans'a kadar uzanan yolculuklarla Amerika'yı dolaşırlar. Bu arada çeşitli hapisaneleri de ziyaret ederler ve gezilerinin bir diğer amacı olan Amerikan ceza ve infaz sistemine ilişkin raporlarını da hazırlarlar. Fransa'ya dönüşlerinde yine siyasal

⁴ Robert C. FREDERIKSEN: a.g.m.

⁵ Turhan ILGAZ: a.g.e., s.20.

⁶ Turhan ILGAZ: a.g.e., s.20.

kargaşalarla dolu bir ortam kendilerini beklemektedir. Buna rağmen, gezilerinin görünürdeki amacı olan “Birleşik Devletler’deki Ceza Ve Infaz Sistemi İle Fransa’da Uygulanmasına Dair” (Orj: Du Syst me Penitenciaire Aux Etats-Unis Et De Son Application En France) isimli çalışmalarını yayınlarlar. Ancak Gustave De Beaumont, bir davaya bakmayı reddettiği için görevden alınınca, Alexis De Tocqueville de arkadaşıyla dayanışmak amacıyla 1833 tarihinde istifa eder.⁷

Aynı yıl İngiliz Demokrasisi’ni incelemek üzere İngiltere’ye ilk gezisini yapar. Daha sonra “Amerika’da Demokrasi”nin (Orj: De La D mocratie En Am rique) ilk bölümünü yazmaya başlar. Kitap, Ocak 1835’te yayımlanır, çok ilgi görür ve defalarca basılır. Bu ilgi hem Alexis De Tocqueville’in adının duyulmasını sağlamış, hem de bir yıl sonra yazara Fransa’nın önemli kurumlarından biri olan “Fransız Ahlâkî Ve Politik İlimler Akademisi” (Orj: Academi  Des Sciences Morales Et Politiques) tarafından verilen “Montyon  d l ”nü kazandırmıştır. Daha sonra, arkadaşı Gustave De Beaumont ile birlikte İngiltere ve İrlanda’yı kapsayan ikinci bir yolculuğa çıkar. Bu yolculuğunda, başta John Stuart Mill olmak üzere İngiliz liberal düşüncesinin  nde gelenleriyle tanışma fırsatını bulur.⁸

1838 yılında, Fransız Ahlâkî Ve Politik İlimler Akademisi’ne  ye olarak seçilir. O yılın sonlarında aktif siyasete atılır ve 1839’da Valognes bölgesinden milletvekili seçilir. Hiçbir partiye katılmak istemez: “Ne devrimci partiden yanayım, ne de muhafazakâr partiden yana; ve sonuçta da, ikincisine birincisinden daha yakınam. Çünkü ikincisinden, amaçtan çok araçlar yönünden ayrılıyorum. Oysa birincisinden, hem amaçlar hem de araçlar bakımından farklıyım.  zg rl k, benim en başta gelen tutkumdur. İşte gerçek olan bu.”⁹

Alexis De Tocqueville iç siyasette, kilise ile devletin ayrılması, seçim yasasında reform, vergi yasalarının çalışanlar lehine düzeltilmesi, kamusal eğitim liberalleştirilmesi, köleliğin ilgası, yargının ba ımsızlı ının sağlanması yönündeki görüşleri savunur.¹⁰

⁷ Turhan ILGAZ: a.g.e., s.21.

⁸ Turhan ILGAZ: a.g.e., s.21.

⁹ Turhan ILGAZ: a.g.e., s.22.

¹⁰ Turhan ILGAZ: a.g.e., s.23.

1840 yılında Amerika'da Demokrasi'nin ikinci bölümü yayımlanır. Bu eseri John Stuart Mill "modern zamanlarda demokrasi üzerine yazılmış ilk büyük siyasal yapıt" olarak nitelendirmiştir.¹¹

1842'de yeniden milletvekili seçilir. İktidardaki Guizot Hükümeti'ni eleştirir. 1789'dan beri süregelen eşitlik ve özgürlük tutkusunun canlandırılması gerektiğini, dış politikada da İngiltere'ye karşı daha sert bir tutum benimsenmesi gerektiğini ileri sürer. 1846'da yeniden milletvekili seçilir. Cezayir sorununun Fransa'nın en önemli problemi olduğunu düşünmekte, askerî sömürgeciliği ve Cezayir topraklarındaki özgürlüksüzlüğü eleştirmektedir. Bu sırada Fransa'da iç karışıklıklar tekrar baş göstermektedir. 1848 yılı Ocak ayında Alexis De Tocqueville mecliste yaptığı bir konuşmada "bencil yöneticilerin, esmeye başlayan ihtilâl rüzgarlarına dayanamayacaklarını"¹² açıklamaktadır. Gerçekten de siyasal taleplerin karşılanmaması ve iktisadî bunalım sonucunda, toplumun tüm kesimlerinin desteğini yitiren hükümet, 22 - 24 Şubat 1848 tarihleri arasında ayaklanan Paris işçileri tarafından düşürülür. Aynı tarihte Louis-Philippe tahtını bırakır ve İkinci Cumhuriyet ilan edilerek genel oy hakkı kabul edilir. Alexis De Tocqueville, yeni anayasayı hazırlayacak olan Kurucu Meclis'e seçilmiştir. Yapılan seçimlerde Cumhurbaşkanlığına Louis-Napoléon Bonaparte seçilir.¹³

"1848 İhtilâli hakkında Alexis De Tocqueville, 1848'in işçiler ve burjuvazi arasındaki sınıf çatışmasından doğduğunu ve sınıflar arasındaki mücadeleyi kaçınılmaz olarak gördüğünü ifade etmektedir. Alexis De Tocqueville'e göre 1830 İhtilâli'nden sonra kurulan hükümet, çağdaş toplumun önemli bir grubunu oluşturan çalışanların taleplerini dikkate almamış, bu da ihtilâle zemin hazırlamıştır."¹⁴ De Tocqueville'e göre bu talepler, demokratik amaçlı taleplerdir; örneğin seçme ve seçilme hakkında belirli bir miktarda vergi verme ya da servet sahibi olma sınırının kaldırılması gibi. De Tocqueville'e göre modern toplum,

¹¹ Turhan ILGAZ: a.g.e., s.23.

¹² Turhan ILGAZ: a.g.e., s.24.

¹³ Turhan ILGAZ: a.g.e., s.24.

¹⁴ Larry SHINER: "Writing And Political Carnival In Tocqueville's Recollections", History And Theory - Studies In The Philosophy Of History, Volume: 25, 1986, s.18 - 19.

eşitlik hedefine doğru yol almaktadır. Bu eşitliğin siyasal alanda sağlanması zorunludur. Eşitlik karşısında tutunmaya çalışan iktidarlar ise yoğun bir tepkiyle karşılaşacaklardır. ¹⁵

Alexis De Tocqueville'e göre aristokrasi karşısındaki eşitlik mücadelesinde 1830 yılında başarıya ulaşan "orta sınıf", iktidara geldikten sonra eşitlik konusundaki düşüncelerini unutmuştur. Bu ise henüz o sıralarda harekete geçmeye başlayan yeni bir sınıfın, yani işçi sınıfının tepkisini çekmiştir. Yeni sınıfa demokratik hakların verilmeyişi ise 1848 hareketine yol açmıştır. De Tocqueville'in de içinde bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlanacak olan 1848 İkinci Cumhuriyet Anayasası'nda tek dereceli seçim, genel ve gizli oy ilkelerine yer verilecek ve bu durum Fransa'da demokrasinin gelişimi açısından önemli bir adım sayılacaktır. ¹⁶

1849 yılında kurulan Barrot Hükümeti'nde Dışişleri Bakanlığı'na getirilir. Ancak aynı yılın Ekim ayında Barrot, o ve diğer bazı bakanlar Louis-Napoléon Bonaparte tarafından görevden alınırlar. Alexis De Tocqueville sadece dört ay dışişleri bakanlığı görevinde bulunabilecektir. Bu dönemde başından geçen olaylar ve Louis-Napoléon Bonaparte yönetimi onda yeni bir kitap yazma düşüncesi doğurmuştur. Bu kitabın ismi "Eski Rejim Ve Devrim" (Orj: L'Ancien Régime Et La Révolution) olacaktır. ¹⁷

1848 İhtilâli demokrasi ve eşitlik amacıyla yapılmış ama hareket, sonunda iktidara monarşi yanlısı Louis-Napoléon Bonaparte'ı getirebilmiştir. Louis-Napoléon Bonaparte, karşısına çıkan ilk fırsatta (2 Aralık 1851) imparatorluğunu ilan edebilmek amacıyla bir hükümet darbesi gerçekleştirir (coup d'etat). Alexis De Tocqueville, darbeyi kınayan milletvekilleri arasındadır ve tutuklanır. Bu tutuklanma, ayrıca daha sonra ölümüne neden olacak olan hastalığı sebebiyle aktif siyasete son noktayı koyar. İmparatorluğun otoriterizmine karşı, liberal bir monarşi doğrultusundaki görüşü destekler. Bu arada hazırladığı yeni kitabı için

¹⁵ Larry SHINER: a.g.m., s.20.

¹⁶ Larry SHINER: a.g.m., s.20.

¹⁷ Turhan ILGAZ: a.g.e., s.25.

Fransa Tarihi hakkında geniş araştırmalar yapar. 1856 yılında Eski Rejim Ve Devrim'in ilk bölümü yayımlanır. Bu eser de yoğun ilgi görür. Alexis De Tocqueville kitabının diğer bölümlerini hazırlama çalışmalarına koyulur. Ancak sağlık sorunları onun, kitabının diğer bölümlerini yayınlamasına engel olur. Alexis De Tocqueville 16 Nisan 1859 tarihinde Fransa'da hayata gözlerini yumar.¹⁸

II - ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN YAŞADIĞI DÖNEME KADAR AVRUPA'DA GERÇEKLEŞEN SİYASAL GELİŞMELER

1700 - 1850 dönemi, dünyanın globalleşmesinin hızlandığı dönemdir. Söz konusu sürecin yapı taşlarını Oral Sander birkaç özellik içinde incelemiştir. Bu özelliklerden birincisi olarak Avrupalı'nın acımasızlığı ve gelişmiş askerî teknolojisi gösterilmektedir. Böylece Atlantik kıyı devletleri önce denizlere, sonra karalara egemen olmuştur. İkinci özellik, denizlerin ve denizciliğin kazandığı önemdir. Denizciliğin kazandığı önem dolayısıyla hem Avrupalılar açık denizlere açılarak yeni topraklar elde etmişler ve bu toprakları sömürmüşler, hem de uygarlığı daha çok karasal güce dayanan toplumları geride bırakmışlardır. Globalleşme sürecinin üçüncü özelliği ise bu yeni dönemin toplumunun, ölçeğini genişleterek, bu büyük ölçekte faaliyet gösterebilecek bir yapısal örgütlenmeyi arzulamasıdır. Modern toplumun, modern devlet, modern girişimcilik ve modern bilim gibi temel örgütlenme tipleri, globalleşme süreci tarafından biçimlendirilmişti. Yeni dünya düzeni, güçlü ve merkezî bir devlet modeline ihtiyaç duyuyordu. Uzak ve denizaşırı bölgelerde deniz harekâtı sadece teknolojiyi gerektirmiyordu. Deniz harekâtı pahalı olduğundan sürekli bir vergi geliri, gemi yapım ve yedek parça endüstrisi, sadık ve iyi yetiştirilmiş bir işgücü ve uzun vadeli amaçlar doğrultusunda bu unsurların işbirliği içinde çalışmasını sağlayacak bir hükümet sistemi de gerektirmekteydi. Ortaçağın Feodal Düzeni karşısında 16. ve 17. Yüzyıllarda güçlenen büyük monarşiler, 18. ve 19. Yüzyılların ihtiyaçlarını karşılayamaz hale geldiler. Bu ihtiyaçları, yeni yeni gelişmeye başlayan merkeziyetçi bir güç olan "Ulus Devlet" karşılayabilirdi. Artık monarklar, temsil

¹⁸ Turhan ILGAZ: a.g.e., s.26.

ettikleri devletlerden, giderek daha az önem taşımaya başladılar. Kilisenin birleştirici gücünün de kalmadığı 18. ve 19 Yüzyıllarda, kişiler “devletin üstünlüğü ve dokunulmazlığına” büyük bir inançla sarılıyor; devlet tüm uluslararası sistemde tek geçerli birim haline geliyordu.¹⁹

Yukarıda özetlenen süreç sıkıntısız bir şekilde gerçekleşmemiş, Avrupa’da etkileri uzun yıllar sürecekarışıklıklar ve çatışmalarla birlikte ilerlemiştir. Bu dönemi hızlandıran en önemli nedenlerden biri de Avrupa’da hızla gelişen ticaretin yeni bir sınıfı ortaya çıkarmasıdır: Burjuvazi. İşte bu sınıf önce Ortaçağın düzeni olan Feodaliteyi geriletip Monarşiyi ön plana çıkaracak, daha sonra Monarşinin gücünü zayıflatmaya çalışacaktır.²⁰

“Büyük Fransız Devrimi, bir felsefenin ürünüdür. ‘Doğal Hukuk’ diye adlandırılan bu felsefe uzun yıllar değişik filozoflar tarafından işlenerek devrimin düşünsel dayanağı haline dönüştürülmüştür. Doğal Hukuk, kentsoylunun (burjuvazinin) hukuk ve siyaset felsefesidir.”²¹

Batıda, yeni kıta ve yeni adaların bulunması ve bunların yağmalanarak değerli taşların Avrupa’ya taşınmasıyla büyük kentlerde mal alış - veriş ortamı gelişerek, taşınır ve özellikle taşınmazların el değişimine canlılık geldi. Ticaret yaygınlaştıkça, zenginlikleri Avrupa’ya getiren kentsoylu sınıfı geliyordu. Bu olayın adına “Ticaret Devrimi” denmektedir. Ticaret Devrimi ile oluşan ve gelişen kentsoylu, ekonomik iktidarı elde etmişti. Oysa siyasal iktidar aristokrasi ve kraldaydı. Siyasal iktidar her zaman için ekonomiyi alt-üst edebilirdi. Kentsoylunun mülkiyet hakkı güvence altında değildi. Bu nedenle siyasal iktidarı da ele geçirmesi gerekiyordu.²²

Siyasal iktidarın ele geçirilmesi konusunda bir başka ihtiyaç da aristokrasinin baş destekleyicisi olan din adamlarının siyasetten

¹⁹ Oral SANDER: Siyasi Tarih - İlkçağlardan 1918’e, (Ankara: İmge Kitabevi, 6. baskı, 1998), s.127 - 128.

²⁰ Oral SANDER: a.g.e., s.130.

²¹ Niyazi ÖKTEM: “Fransız Devrimi’nin Felsefesi Ve Türkiye”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: LIII, Sayılar: 1 - 4, Yıllar: 1988 - 1990, s.267.

²² Niyazi ÖKTEM: a.g.m. s.268.

uzaklaştırılmasıydı. Cismanî ve ruhanî iktidar işbirliğinde halkın eli kolu bağlıydı. Başkaldırma aristokrasiyle birlikte ruhbana karşı da olmalıydı.²³ İşte bu amaçlarla, rönesansla birlikte Antik Yunan'ın özgürlükçü, eşitlikçi, bireye değer veren felsefesi, Erasmus gibi filozoflarca dile getirilmişti. Aristoteles'in akılcılığı Descartes tarafından sağlam raylara oturtulmuştu. Laik devleti gerçekleştirmek için laik görüşler çerçevesinde doğal hukuk anlayışı geliştirilmişti. Buna göre insanları diğer canlılardan ayıran temel özellik, onların akıl ve irade sahibi olmalarıdır. İnsan aklı her şeyin ölçüsüdür. Akıl ve iradeyle insanlar, doğanın ve toplumun yasalarını anlar, kavrar ve bunlar üzerinde egemenlik kurabilirler. Akıl herkeste mevcuttur. Aristokrata, papaza daha derin ve güçlü bir akıl verilmemiştir. Herkes eşit düzeyde akıl sahibidir. O halde aristokrasi, papaz, burjuva farklılığı ortadan kalkmalı, eşit akıl sahibi insanlar yönetimde de eşit olmalıdırlar. Aklın ürünü olan düşünce ve inanç kutsaldır. Düşünce ve inanç özgürlüğü karşısındaki tüm engeller ortadan kaldırılmalıdır. Herkes mal, mülk edinmede eşittir. Emek ve çalışma ile elde edilen mülkiyet kutsaldır. Eşit bir biçimde dünyaya gelen insanlar, tüm dünya nimetlerinden, eşit olanaklar içinde özgürce yararlanmalıdır. Bu, onların doğal hakkıdır; adaletin gereğidir.²⁴

Doğal hukuk anlayışı, yansımalarını iktisadî alanda da kendini göstermiştir. Ekonomi ile ilgilenen düşünürlere göre nasıl toplumsal hayatın kendine özgü doğal yasaları varsa ve bu yasaların müdahaleden arındırılmış olması gerekliyse, ekonominin de kendisine göre doğal yasaları olmalı, girişimcilerin önündeki engeller kaldırılarak kâr amacının özgürce gerçekleştirilebileceği bir ortam yaratılmalı ve mülkiyet hakkı garanti altına alınmalıdır.²⁵

Bütün kişisel haklar doğuştan kazanılmaktadır. İnsanların doğumlarıyla beraber kazandıkları vazgeçilmez hak ve özgürlükleri vardır. İşte yukarıda açıklanan doğuştan kazanılan haklar, özgürlük, eşitlik, adalet, kardeşlik, akılcılık, bireycilik; doğal hukuk felsefesinin özüdür. Bu düşüncenin siyaset alanındaki yansıması ise halk egemenliği anlayışıdır.²⁶

²³ Niyazi ÖKTEM: a.g.m., s.268.

²⁴ Niyazi ÖKTEM: a.g.m., s.268 - 269.

²⁵ Akın ERGÜDEN: Uygarlık Tarihi, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1995), s.104.

²⁶ Niyazi ÖKTEM: a.g.m., s.268 - 269.

Halk egemenliği teorisine göre siyasal toplumun temeli, başlangıçta onu meydana getiren eşit ve hür insanlar arasında akdedilen bir sözleşmeye dayanır. Tabiat halinden düzenli toplum hayatına geçişi sağlayan bu sözleşme ile insanlar iradelerini birleştirmişler ve kendilerini bütün hakları ve yetkileri ile birlikte topluluğa devretmişlerdir. Böylece kişilerin iradelerinin birleşmesi ve kaynaşması sonucunda ortaya “genel irade” çıkmıştır. Genel irade, kişisel iradelerin toplamından ibaret değildir; onlardan ayrı, onların üstünde, kendine özgü varlığı olan kolektif bir iradedir. Toplumda egemenlik de ne krala, ne aristokrasiye ne de din adamlarına aittir. Egemenlik sadece bu kolektif iradeye aittir. Genel iradeyi çoğunluğun iradesi belirler ve genel irade toplumun ortak iyiliğine yönelmiş, hiçbir zaman yanılmayan, her zaman doğru yolu bulan üstün bir iradedir.²⁷ Ancak burada dikkati çeken nokta, Münci Kapanı'nın de belirttiği gibi, bu yeni anlayışın egemenliğin sınırı bakımından bir yenilik getirmediği; sadece üstün, mutlak, bölünemeyen ve sınırsız nitelikteki egemenliğin sahibini monarktan ve çevresindeki aristokratik azınlıktan alıp, “çoğunluğa” verdiğidir.²⁸

Sonuç olarak “modern devlet, feodal parçalanmışlığın coğrafi ve siyasî merkezleşme yoluyla aşılması sonucu ortaya çıkmıştır. Bu açıdan modern devlet, iç ve dış egemenlikle donanmış coğrafi/mekânsal (territoryal) egemenlik birliği olarak tanımlanabilir. Ortaçağın siyasal sisteminin çözülmesi ve yerini modern devletin alması her açıdan köklü bir dönüşüm süreci olmuştur. Çünkü yerel iktidarları çökertecek, idarenin ve hukukun birliğini sağlayacak, şiddet kullanma tekeli tek başına elinde tutacak, dini dünyevî alanın dışına çıkartacak bir egemenlik türü ortaya çıkmaktadır.”²⁹ Ancak bütün bu gelişmelerdeki asıl amaç olan bireyin çoğunluk karşısında korunması, birey haklarının savunulabilmesi için hukuk devletinin gerçekleştirilmesi ve mutlak egemenliğin birey lehine sınırlandırılması gibi meseleler Fransa'da ve onun kaderini paylaşan diğer birçok Kıta

²⁷ Münci KAPANI: Politika Bilimine Giriş, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 9. basım, 1997), s.71.

²⁸ Münci KAPANI: a.g.e., s.72.

²⁹ Mithat SANCAR: Devlet Aklı Kısacasında Hukuk Devleti, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2. baskı, 2000), s.16 - 17.

Avrupası ülkesinde çözüme ulaştırılamamıştır. İşte Alexis De Tocqueville'in yaşadığı yıllara bu siyasal sorunlar içinde girilmiştir.

III - DE TOCQUEVILLE, LİBERALİZM, MUHAFAZAKÂRLIK

Liberalizm tekil bir terim olmasına karşın, tarihsel gelişiminde birbirleriyle ilişkili iki dala ismini vermiştir. Bu dallar politik ve siyasal liberalizmlerdir.³⁰

"Liberalizm, ayrı modern siyasî/iktisadî teorilerin ilki ve en eskisidir. Bazı bakımlardan kökleri ilk insanlara kadar gitmekle birlikte, liberalizm, bilhassa son üç yüz yılda yoğun bir entelektüel ve tecrübî birikime sahip olmuştur. Liberal filozoflar, ilgi alanlarına bağlı olarak, siyasî, ekonomik ve etik argümanlarla liberalizm anlayışını şekillendirmişlerdir. Liberalizmin siyasî bir doktrin olarak, bireyi komünitelere karşı güçlendirmek ve egemenin bireyler ve birey grupları üzerindeki iktidarını sınırlamak iddiasıyla doğduğu görülmektedir. Sınırlı (veya küçük) ve sorumlu devlet, o günlerden beridir, liberalizmin en başta gelen amaçlarından biri olmuştur."³¹ Bu noktada liberalizmin dört temel niteliği içinde barındırdığı ifade edilebilir: Bireycilik (İng: Individualism), özgürlük (İng: Freedom), sınırlı devlet (İng: Limited Government) ve piyasa ekonomisi (İng: Market Economy).³²

Liberal düşüncenin temeli rasyonel bireydir. Birey her türlü kurum, yapı ve topluluğun yani kollektivitenin üstündedir. Dolayısıyla birey hakları toplumdan önce gelir. ³³ Bu yaklaşıma göre, birey insan toplumlarının en basit, en küçük, daha küçük parçalara ayrılamayacak, temel unsurudur. Bu, insanın insan olma vasfını sosyal ortamlar içindeki sosyalleşme süreciyle kazanması ve insanî yaşayışını da sosyal ortamlarda sürdürmek zorunda olması gerçeklerinin ortadan

³⁰ Russell HARDIN: Liberalism, Constitutionalism And Democracy, (Oxford: Oxford University Press, First Publishing, 1999), s. 40.

³¹ Atilla YAYLA: Siyaset Teorisine Giriş, (Ankara: Liberte Yayınları, 2. baskı, 2002), s.22.

³² Aytekin YILMAZ: Çağdaş Siyasal Akımlar – Modern Demokraside Yeni Arayışlar, (Ankara: Vadi Yayınları, 1. basım, 2001), s.35.

³³ Aytekin YILMAZ: a.g.e., s.35.

kaldırabileceği bir olgu değildir. Çağdaş demokrasilerde bu gerçek, insan haklarının temelde birey hakları olarak anlaşılması ve siyasî eşitlik ilkesinin pratiğe, bütün bireylerin oylarının eşitliği biçiminde yansmasıyla kendini gösterir. Başka bir deyişle, çağdaş demokrasilerin yapısal birimlerinin analizi, bireysel insanda sonuçlanır.³⁴ Bu anlamda bireycilik, “bireylerin çıkarlarının ahlâkî bakımdan da üstün olduğunu”³⁵ kabul etmektedir.

Liberalizmin diğer ve en önemli özelliği bireyin özgürlüğü ve özerkliğine önem vermesidir. Özgürlük liberalizmin temelidir. Bu anlayış genelde “negatif özgürlük”³⁶ anlayışdır. Liberalizme göre birey özerktir ve bağımsızdır.³⁷ Soyut bir kavram olan özgürlüğün iki boyutu bulunmaktadır: Önce bireyin devletle olan ilişkileri açısından özgürlük ele alınıp incelenebilir; daha sonra bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinde karşılıklı duydukları hoşgörü, yine o topluluğun özgürlüğünün sınırlarını çizer.³⁸ Özetle özgürlük şu şekilde tanımlanabilir: Kişinin kendi kendisini belirlemesi, denetlemesi, yönlendirmesi ve düzenlemesi durumu. Bireyin kendisini dış baskı, etki ya da zorlamalardan bağımsız olarak, kendi arzu edilir ideallerine, motiflerine ve isteklerine göre yönlendirmesi. Kişinin, başkalarının buyruk ve isteklerine göre değil de, kendi isteklerine göre davranabilmesi gücü.³⁹

Liberal düşünce, zor kullanmanın insan ilişkilerinde araç olmasına karşı çıkmış, ilişkilerin gönüllü olmasına önem vermiştir. Dolayısıyla, liberalizmin özelliklerinden bir diğeri, devletin konumuna ilişkin tavrıdır. Liberalizme göre devletin temel görevi dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı güvenliği, içeride de düzeni sağlamakla sınırlıdır. Bunun için dışarıdan gelebilecek saldırıları

³⁴ Atilla YAYLA: a.g.e., s.182.

³⁵ Atilla YAYLA: a.g.e., s.246.

³⁶ Atilla YAYLA negatif özgürlüğü, “Bireylerin, başkalarına bir insan hakkı ihlâli yoluyla zarar vermedikçe, istedikleri kararları alabilecekleri ve istedikleri gibi yaşayabilecekleri ve bundan dolayı herhangi bir devlet müdahalesiyle karşılaşmayacakları özgürlük biçimi” olarak tanımlamaktadır. (Atilla YAYLA: a.g.e., s.253.)

³⁷ Aytekin YILMAZ: a.g.e., s.36.

³⁸ Toktamış ATEŞ: Demokrasi, Kavram, Süreç, İlkeler, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 7. baskı, 1995), s.129.

³⁹ Ahmet CEVİZCI: Felsefe Sözlüğü, (İstanbul: Paradigma Yayınları, Gözden Geçirilmiş İlâveli 5. Baskı, 2002), s.803.

önleyecek bir güvenlik sistemi, toplum içinde düzeni ve adaleti sağlayacak idare ve hukuk sistemi yeterlidir.⁴⁰

Son olarak, "sınırlı devlet ideali doğal bir şekilde ekonomide de sınırlı devlete, başka bir deyişle, piyasa ekonomisine doğru uzanır. Aksi taktirde büyük bir iktisadî gücü elinde tutan devletin, sınırlı bir siyasî güç olarak kalmaya razı olmayacağı"⁴¹ sorunuyla karşı karşıya kalınabilir. Ayrıca ekonomiye devlet müdahalesi, hukuk dışı gelişmeleri ve tekелci eğilimleri, dolayısıyla tüketici ve ülke ekonomisi aleyhine zararı da beraberinde getirebilecektir. "Siyasal yetkililer ile etkili iş çevreleri arasında varolan ve bu çevrelere tekелci ayrıcalıklar ve rekabete karşı (iş çevrelerinin kendilerini tüketicinin talepleri ile sınırlandırmak zorunda olmasına karşı) muafiyet tanıyan gizli antlaşmalar yapılması, ekonomi açısından verimsizlik ve yolsuzluk kaynakları olurlar. Bir teşebbüsün başarısı piyasaya değil de herhangi bir karamâmeye imza atan bir bürokrata bağlı ise, yolsuzluk da kaçınılmazdır."⁴²

Bu durum, liberalizmin aynı zamanda iktisadî boyutunun olmasını da beraberinde getirmiştir. İktisadî anlamıyla liberalizm ise özgür bireylerin serbest iradelerine dayanan ekonomik faaliyetlerinin sonucu olarak ortaya çıkan serbest piyasa ekonomisini savunan bir teoridir. Ayrıca liberalizm, herhangi bir piyasayı değil, özgür bireylerin özel mülkiyet esasına dayanan ekonomik işlemlerinin sonucu olan piyasayı savunur. Böyle bir piyasanın mevcudiyeti, siyasî yönetimin de sınırlı olmasını gerektirir.⁴³ Bu düşünceye göre bir toplumda ekonomik faaliyetlerin sosyal organizasyonu, her şeyden önce, bireylerin sınırsız mülkiyet hakkına ve istedikleri konuda sözleşme yapabilme özgürlüklerine dayanmalıdır. Mülkiyet hakkı yalnız tüketim maddelerinde değil, üretim araçlarında da sınırsız olmalıdır. Çünkü her türlü üretim aracına sahip olabilen ve onları miras yoluyla çocuğuna bırakabileceğine inanan kimseler, üretici olarak kararlar alırken, kendi faydalarını düşünürler; yani en yüksek kârı elde edecek şekilde hareket ederler.

⁴⁰ Aytekin YILMAZ: a.g.e., s.36.

⁴¹ Atilla YAYLA: a.g.e., s.22.

⁴² Mario Vargas LLOSA: "Özgürlük Kültürü", Çev: Levent KÖKER, Demokrasinin Küresel Yükselişi, Der: Larry DIAMOND & Marc F. PLATTNER, (Ankara: Yetkin Yayınları, 1995), s.120.

⁴³ Atilla YAYLA: a.g.e., s.22.

Bu, liberal ekonomik düzenin dinamizmini teşkil eder. Oysa, özel mülkiyet sınırlanır veya üretim araçları üzerinde özel mülkiyet yasaklanırsa toplum düzeni bütün dinamizmini kaybedecek ve kimse isteyerek çalışmayacaktır. Bu sistemde, ekonomik sorunların tümünün çözümü “fiyat mekanizması”ndan beklenir. Piyasa mekanizması iyi işlerse, fiyatlar sistemi ekonomiyi düzenleyecek, bundan dolayı devletin müdahalesine lüzum kalmayacak, hatta bu müdahale olumsuz sonuçlanabilecektir. Fiyatlar sistemi, gerek mal ve hizmet piyasalarında, gerekse üretim faktörleri piyasalarında kıt kaynakların en iyi kullanılmasını, en hızlı gelişmesini ve en yüksek üretim ve refah seviyelerine ulaşılmasını otomatik olarak sağlayacaktır.⁴⁴ Siyasal liberalizm ile ekonomik liberalizm birbirleriyle iç içe geçmiş kavramlar olarak görülmektedir. Örneğin Hayek “Kölelik Yolu”nda, eserini yazdığı dönemde hürriyetlerin tehlikeye girdiğinden bahsederken, şu görüşü açıklar: “İktisadî hürriyeti yavaş yavaş terk ettik: halbuki onsuz şahsî ve siyasî hürriyet hiçbir zaman varolmamıştır.”⁴⁵

Muhafazakârlık ise liberalizme göre, farklı anlamlara gelebilen bir siyasal terimdir. Muhafazakârlık, farklı siyasî - ideolojik pozisyonların hepsinin zaman zaman gösterdiği bir özellik olmasının yanında, onun aynı zamanda bağımsız bir siyasî ideoloji olarak da incelenmesi mümkündür.⁴⁶

Gelenek, muhafazakârlığın temel referansıdır. Muhafazakârlar geleneği bir tür bilgi veya bilgelik kaynağı olarak görürler. Muhafazakârlık açısından gelenek, toplumsal tecrübelerin bileşkesidir. Onlara göre, geleneksel kurum ve normlar bir toplumun tarihsel tecrübesinin somutlaşmış birikimleri demektir, ki bu bilgi veya birikim tek bir insan aklının spekülâtif çabasıyla erişilemeyecek kadar engin ve derindir.⁴⁷

Muhafazakâr düşüncede toplum çoğu zaman “organik bir zâtiyet” olarak ele alınır. Bu çerçevede gelenek bireyin toplumdan bağımsızlığını kabul etmeyen

⁴⁴ Besim ÜSTÜNEL: Ekonominin Temelleri, (Ankara, 6.bası, 1994), s.73 - 74.

⁴⁵ Friedrich Von HAYEK: Kölelik yolu, Çev: Turhan FEYZİOĞLU, Yıldırım ARSAN (Ankara: Liberte Yayınları 2.baskı, 1999), s.18.

⁴⁶ Mustafa ERDOĞAN: “Muhafazakârlık: Ana Temalar”, Liberal Düşünce, Sayı: 34, Yıl: 2004, s.5.

⁴⁷ Mustafa ERDOĞAN: a.g.m., s.5.

bir toplum tasarımıyla doğrudan doğruya ilişkilidir. Organik toplum tasavvuru açısından, bireyler toplum dışında var olamazlar, onların topluma ait olmaktan başka çareleri yoktur. Bundan dolayı, özgürlük de negatif bir şey olmaktan çok, toplumu bir arada tutan toplumsal yükümlülüklerin bireyler tarafından gönüllü olarak kabul edilmesidir.⁴⁸

Muhafazakârlar, “soyut” aklın kapasitesi konusunda kötümserdirler. Bunu, insanın kusurlu, mükemmel olmayan yapısının doğal bir sonucu olarak görürler. Başka bir anlatımla muhafazakârların sistematik doktrinler karşısındaki şüpheci tavrı, onların insanın entelektüel güçlerinin sınırlı olduğuna inanmalarından kaynaklanır. Muhafazakârlara göre soyut akıl, toplum meselelerinin kapsamlı bir çözümü için güvenilir bir kılavuz değildir. Kaldı ki dünyayı, soyut aklın rehberlik ettiği büyük projeler doğrultusunda dönüştürme girişimi, Fransız ve Rus Devrimleri’nin de gösterdiği gibi genellikle baskı ve terörle sonuçlanır. Bununla beraber muhafazakârlık akıl karşıtlığı anlamına da gelmez. Çünkü muhafazakârlar beşerî meselelerin çözümünde aklın rolünü büsbütün inkâr etmez, aklın rehberliğindeki değişime ve ilerlemeye hepten karşı çıkmazlar. Onlar daha ziyade aklın toplumsal ve siyasî meselelerdeki olumlu ve iyileştirici rolünün sınırlılığını vurgularlar.⁴⁹

Alexis De Tocqueville’in yaşadığı dönemdeki muhafazakâr düşünce ele alındığında, bu düşüncenin hem devrim fikrine, hem de 1789’un ilkelerine karşı olduğu görülür. Aslında 1789 ihtilâlinden önce de Fransa’da ve Avrupa’da tutucu çevrelerde, Kralcılar ve Katolik düşünürler arasında 1789 Devrimi’nin düşünce akımları tepkiyle karşılanıyordu. Devrimden sonra ise devrimin getirdiği ilkelere ve düşünce sistemine karşı tepki giderek şiddetlenmişti. Bu tepkilerin başında, Fransız Devrimi’nin ilkelerinin soyut olması geliyordu. Dönemin Fransız düşünürleri, Eski Rejimin kurumlarının gelişen yeni ihtiyaçlara cevap veremediğini ileri sürüyorlardı ve bunun için de eskiyi yıkıp yerine yeniyi kurmak istiyorlardı ama ortaya somut bir kurum koyamıyorlardı.⁵⁰

⁴⁸ Mustafa ERDOĞAN: a.g.m., s.6 - 7.

⁴⁹ Mustafa ERDOĞAN: a.g.m., s.7.

⁵⁰ Ayferi GÖZE: Siyasal Düşünceler Ve Yönetimler, (İstanbul: Beta Yayıncılık, 8. bası, 1998). s.229.

Dönemin muhafazakârlarınca eleştirilen bu soyut kurumların başında, sosyal sözleşme, ulusal egemenlik, insan hakları gibi kavramlar geliyordu. Bu kavramları içi boş kavramlar olarak gören muhafazakârlar, söz konusu kavramların farklı şekillerde algılanması olasılığının, ileride toplumsal kargaşalara yol açabileceği endişesini taşıyorlardı. Örneğin Edmund Burke, Fransız İhtilâli'nin soyut özgürlük anlayışını şu ifadelerle eleştiriyordu: "Özgürlük bir insanın sahip olabileceği en değerli şeydir ilkesini kabul edersek, özgürlüğü soyut bir değer olarak ele alırsak, tedavi gördüğü akıl hastanesinden kaçan bir deliyi kutlamamız gerekecektir ya da hapishaneden kaçan bir haydut ya da bir cani için de 'doğal haklarına kavuştu' demek mümkün olacaktır." ⁵¹

"Bu muhafazakârlar problemlere serinkanlı yaklaşmamışlar, yaklaşımları da fazla bilimsel olmamıştır. Hepsinde güçlü bir polemiksel temel bulunmaktaydı. Yaşadıkları dönemde tarihin hızla geride bıraktığı bir sosyal düzen türünü açıkça destekleyen yazılar yazmışlardır. Fransız Aydınlanması ve İhtilâli'nin doğal hukuk kaynaklı bireyciliğine, eşitlik, özgürlük, halk egemenliği gibi teorilere şiddetle karşı çıkmışlardır. Ancak bu muhafazakârlar, ahlâkî gerekçelerle savundukları geleneksel kurumlar kümelerinin (aile, din, yerel topluluklar, lonca, toplumsal sınıf) tanınmasını, böylelikle bu kurumların liberal, hatta radikal entelektüel düşün sürecinin ön planına çıkarmayı başarmışlardır. 19. Yüzyıl boyunca akrabalık, yerellik, meslekî birlik, sosyal sınıf ve din gibi toplumsal kurumlara yönelik yaygın ilginin anlaşılabilmesi için, muhafazakârların bu kurumlara ahlâkî yücelik yükleyen yazılarına bakılmalıdır." ⁵²

Muhafazakârlar genel olarak devrim fikrine karşı çıkmışlar, eğer toplumsal değişim kaçınılmazsa bunun her şeyi silip yeni baştan yapmaya kalkışmaktan çok, evrimsel bir değişim süreci içinde zamana yayılmış gelişmelerle gerçekleşmesi düşüncesinden yana olmuşlardır. ⁵³

⁵¹ "Jean DE SOTO: Cours d'Histoire Des Idées Politiques, (Paris, 1964), P.200'den aktaran: Ayferi GÖZE: a.g.e., s.230.

⁵² Robert NISBET: "Conservatism", A History Of Sociological Analysis, Ed: Tom BOTTOMORE – Robert NISBET, (London: Heinemann Educational Books Ltd. 1. Edition 1979), s.81.

⁵³ Robert NISBET: a.g.m., s. 82.

Muhafazakârlığın Alexis De Tocqueville üzerindeki etkisi de hem Amerika'da Demokraside, hem de Eski Rejim Ve Devrimde görülebilir. Öncelikle düşünür mutlak eşitlik isteğinin özgürlük üzerindeki yıkıcı etkisine dikkati çeker. Ancak kelimenin tam anlamıyla muhafazakâr olan kişilerden farklı olarak eşitliğin iyi yanlarını görebilmekte ve övebilmektedir. Ama bu konuda da, eşitliğin uzun dönemde özgürlük üzerindeki olumsuz etkisine ilişkin görüşüyle dengeyi kurar. Eşitliğin başka kamusal güçlerle sürekli denetlenmemesi halinde, yavaş yavaş herkesin aynı düzeye gelmesine, farklılaşmamış bir yığının yaratılmasına ve totaliter nitelikte bir despotizm biçimine yol açacağını düşünmektedir.⁵⁴ De Tocqueville için mutlak eşitlik talepleri, sosyal problemleri azaltacağı yerde çoğaltmaktadır. Rubington ve Weinberg'e göre "artan beklentiler devrimi" tabiri, düşünürün vermek istediği mesajı yansıtmaktadır. Toplumdaki eşitlik düzeyi arttıkça insanlar eşitsizliğin farkına varmakta ve paradoksal olarak eşitliğin olmadığı toplumlara nazaran eşitlikçi hareketler çok daha güçlü ve yıkıcı olabilmektedir.⁵⁵ İşte bu yıkım sonrasında kurulan sistemlerde düzeni sağlayacak hiçbir kurum kalmadığı için demokrasi talebiyle yapılan devrimler, anti-demokratik rejimleri beraberinde getirmektedir.⁵⁶

Alexis De Tocqueville ilk olarak insan aklının yetersizliğinden bahseder:

(1789'da) talep edilen şeyin, ülkede geçerli olan bütün yasaların ve bütün uygulamaların eş zamanlı ve sistemli bir şekilde yürürlükten kaldırılması olduğunu, bir tür dehşet duygusuyla fark ediyorum; dünyada hiçbir zaman görülmemiş ölçüde geniş ve tehlikeli ihtilâllerden birinin gerçekleşeceğini görüyorum. Yarın bu ihtilâlin kurbanları olacakların hiçbir şeyden haberleri yok. Karmaşık ve eski bir toplumun tümünden ve ani dönüşümünün, aklın yardımıyla ve bir tek onun etkinliğiyle, sarsıntısız gerçekleşeceğini sanıyorlar. Zavallıları⁵⁷

⁵⁴ Robert NISBET: a.g.m., s.109.

⁵⁵ E. RUBINGTON – M. S. WEINBERG: "Amerikan Sosyolojisine Bir Bakış", Sosyoloji Yazıları -1, Der: İhsan SEZAL, (Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 3.baskı, 1995), s.40.

⁵⁶ E. RUBINGTON – M. S. WEINBERG: a.g.m., s.41.

⁵⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, Çev: Turhan Ilgaz, (İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1995), s.193.

Daha sonra, devrimin uğruna gerçekleştirildiği ilkelerin soyut ve içleri boş kavramlar olduklarını ifade eder. Alexis De Tocqueville'e göre 1789 öncesinde farklı görüşlere sahip filozoflarca aynı kavramlar farklı anlamlarda kullanılmış, bu da devrim sonrasında Fransa'da hiçbir hukuksal veya sosyal kural kalmadığından ve söz konusu kavramları somut düzeye çıkaracak kurumların kurulması ve işletilmesi konusunda uzlaşmazlığın doğmasından dolayı anarşi ortamına yol açmıştır. İhtilâli gerçekleştirenler kendi aralarında mücadeleye girmişler, böylece devrimin amaçları hedeflerine ulaşamamıştır:

Devrimimizin tarihi incelendiğinde, bu devrimin aslında, yönetim üzerine çok sayıda soyut içerikli kitabın yazılmasına neden olan aynı kafa yapısıyla yürütüldüğü görülür. Genel kuramlara, eksiksiz yasa sistemlerine ve yasalar arasındaki paralelliğe duyulan eğilim aynıdır; varolan olgulara karşı duyulan küçümseme aynıdır; teoriye karşı duyulan güven aynıdır; teorilerde orijinalliğe, yaratıcılığa, yeniliğe duyulan güven aynıdır; devlet düzeninin çeşitli bölümlerini değiştirecek yerde, mantığın kurallarını kullanarak bir defada ve tümüyle yeniden yapma tutkusudur.⁵⁸

(Fransa'da) özgür kurumlardan hiçbiri kalmadığı, dolayısıyla siyasal sınıflar, canlı siyasal topluluklar, bir teşkilâta sahip partiler bulunmadığı için, kamuoyunun yönetimi sadece filozoflara düşmüştü; bu nedenle ihtilâl bir takım somut olguları hedeflemekten çok, soyut ilkelere ve çok genel teorilere göre yürütülmüştü. Aynı ayrı kötü yasalar hedef alınacağı yerde, bütün yasalar hedef alınmış ve Fransa'nın eski devlet düzeninin yerine, o yazarlarca tasarlanmış olan yepyeni bir yönetim sistemi geçirilmek istenmişti. Kilise, yıkılması istenen bütün eski kurumlara karışmış durumda olduğundan, bu ihtilâlin sivil iktidarı devirirken aynı zamanda dinsel kurumları da sarsması kaçınılmazdı. Ondan sonra yenilikçilerin dinin, geleneklerin ve yasaların engellerinden kurtulmuş akıllarının, hangi ihtiyatsızlıklara kalkışabileceğini söylemek imkansızdı.⁵⁹

De Tocqueville'in eleştirisine uğrayan filozoflar, devrimin düşüncelerine en önemli katkıları yapmış olan Hêlvêtius, Diderot, Voltaire ve Rousseau gibi isimlerdir. Diderot ve Rousseau'yu, eserlerinde "sahte bir duyarlılığa" sahip olmakla suçlayan Alexis De Tocqueville, Voltaire'i de "kilise düşmanı" olmakla itham eder. Ona göre 1789 öncesinde Fransa'nın karşılaştığı otoriter siyasal ortam nedeniyle politik muhalefet düşüncesi kendisini ifade edebilmek için uygun bir alan bulamayınca, iktidar karşıtı düşünceler sadece edebî metinlerde ortaya çıkabilmiş; sonuç olarak bu edebî metinleri yazan kişiler de siyasal amaçlı bir

⁵⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: a.g.e., s.196.

⁵⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: a.g.e., s. 257 - 258.

hareketin önderleri haline gelmişlerdir. Ona göre Eski Rejim'de siyasal hareketliliğin bastırılmış olması nedeniyle, politikacıların doldurması gereken siyasal alanı, toplumun sorunlarından kopuk bir hayat yaşayan “edebiyatçılar” doldurmuştu. Bu kişiler de sürekli olarak yönetsel meseleler hakkında yazılar yazıyor, hemen her kurumu eleştiriyorlardı. Bu kurumları eleştirirken de derinlemesine bir araştırmanın sonucunda değil, adeta “oyun oynarcasına” yergiler yapıyorlardı. Konunun bir diğer ilginç olan yanı da tüm bu yazarların birbirlerinden apayrı ve birbirleriyle uzlaşamayacak siyasal sistemleri savunmalarıydı. Ancak bu kişilerin ortak olduğu tek konu, toplumun geleneksel âdetlerine, akıldan ve doğal yasadan türetilmiş basit kurallar koymaktı:

Artık söz konusu olan, zamanın kilisesinin bir dinsel kurum olarak nerede günah içinde olabildiğinin bilinmesi değil, hazırlanmakta olan siyasal devrime nerede engel oluşturduğu ve bu devrimin ileri gelenleri olan yazarlar için hangi ölçüde rahatsızlık verdiğidir. Kilise, bizzat kendi yönetim ilkeleriyle, onların yönetim içinde öne çıkarmak istedikleri düşüncelere engel oluşturmuyordu. Kilise ilk olarak geleneğe dayanıyordu, yazarlarsa geçmişteki bütün kurumlara karşı büyük bir nefreti öğretiyorlardı; o, bireysel akla önem atfederken, yazarlar akıldan başkasına seslenmiyorlardı; o, hiyerarşiye dayanıyordu, yazarlar ise toplumsal konumların kaynaşması eğilimindeydiler. Kilise ile uzlaşabilmek için, doğaları gereği farklı olan siyasal toplumla dinsel toplumu benzer ilkelerle düzenlemenin mümkün olmadığını, her iki tarafça da kabul edilmiş olması gerekirdi. Ama o sıralarda bunun çok uzağında bulunuluyordu ve devletin kurumlarına saldırabilmek için, onlara örnek ve temel teşkil etmekte olan kilisenin kurumlarını ortadan kaldırmak zorunluydu.⁶⁰

Aslında o dönemde kilisenin kendisi, siyasal güçler arasında en baskıcısı olmamakla beraber, en başta geleni ve en çok nefret edileniydi. Çünkü siyasal alana, kendi görevi yapısı gereği, çağrılmaksızın gelip karışmıştı; çoğu zaman suçladığı günahları orada kutsuyor, bu günahları kutsal dokunulmazlığıyla örtüyor ve kendisi gibi ölümsüz kılmak istiyordu. Açıktı ki kiliseye saldırmakla, her şeyden önce halkın tutkuları ele geçirilebilirdi.⁶¹

Ancak bu genel nedenlerin dışında, yazarların kiliseyi hedef almaları konusunda daha özel, adeta kişisel nedenleri de vardı. Kilise asıl, yönetimin onlara en doğrudan karşı olan parçasını temsil ediyordu: Öteki güçler yazarlara ancak zaman zaman kendilerini duyurabiliyorlardı, ama bu güç özel olarak düşüncenin atılımlarını denetlemek ve yazıları sansür etmekle görevli olduğundan, onları her gün rahatsız ediyordu. Ona karşı insan düşüncesinin genel özgürlüklerini savunacakları yerde, kendi davaları alanında savaşıyor ve kendilerini en çok sıkıştıran bu güçlüğü yok etmeye çalışıyorlardı.⁶²

⁶⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: a.g.e., s.200.

⁶¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: a.g.e., s.200.

⁶² Alexis DE TOCQUEVILLE: a.g.e., s.201.

Bugün hangi Fransız, Diderot ya da H lvetius'un kitaplarını yazmayı d        ? Kim onları okumak isterdi? Neredeyse  unu s  leyece im: Kim bu kitapların başlıklarını hatırlıyor? Altmış yıldır kamusal hayat içinde edindiğimiz eksik deneyim bile bizi bu tehlikeli edebiyattan tiksindirmeye yetti. Ulusun farklı sınıflarının, ihtil llerin okulunda tecrübe kazandıkça, dine olan saygılarının nasıl yeniden ve aşama aşama g  c ne kavu tu unu g  r yorsunuz. 1789'dan önce en dinsiz sınıf olan eski soyluluk, 1793'ten sonra dinine en ba lı sınıf haline geldi; dinsizlik ilk ona bula mı tı, ilk önce o dine döndü. Zafer kazanmış olan Burjuvazi, kendisinin de tehlikeyle karşı karşıya kaldığını hissetti inde, onun da inançlarına yakınladı ı görüldü. İnsanların kitlesel düzensizlik içinde kaybedecek bir  eylerinin olduğu her yerde, din saygısı yavaş yavaş yerleşti ve devrimlerden duyulan korku kendini gösterdiği ölçüde, inançsızlık kayboldu, ya da en azından saklandı.⁶³

Alexis De Tocqueville, aristokrasiyi öven açıklamalarda da bulunacaktır:

Geleceğin karanlıkları ortasında çok açık    hakikati şimdiden keşfetmek mümkündür. Birincisi, günümüz insanların hepsinin, onları aristokrasinin yok edilmesine doğru bazen yavaşça iten, bazen de yuvarlayan,  nlenebilece ini beklemesek de ayarlanaca ını ve yavaşlatılaca ını umdu umuz bilinmez bir güç tarafından s r klendikleridir; ikincisi, dünyanın bütün toplumları arasında, eskiden beri mutlak yönetimden kurtulabilmek için her zaman en çok güçlük çekecek olanların, aristokrasinin artık bulunmadığı ve bir daha da bulunmayaca ı toplumlar olacaklarıdır; üçüncüsü de, despotlu un, hiçbir yerde bu toplumlarda olacağı kadar zararlı etkiler yapmayaca ıdır, çünkü her türlü yönetim biçiminden de fazla olarak despotluk, bu toplumlarda bütün kötülüklerin gelişmesini kolaylaştırır ve böylece, doğal bir eğimi izleyerek onları yöneldikleri yana doğru iter.⁶⁴

Ona göre değişim,  n  alınamayan bir süreçtir, ancak bu değişim çeşitli zorlamalarla ve kaba kuvvetle değil, modernleşmenin zamana yayılmasıyla ve toplumsal dengeler yerlerinden oynatılmadan yapılmalıdır. Bu konuda De Tocqueville  rnek olarak İngiltere'yi gösterir. Burada da aynı demokratik istekler ortaya çıkmış ama bunlar şiddet ortamında ve büyük bir süratle değil, sosyal dengeleri bozmadan ve yavaş yavaş, ustalıkla topluma yerleştirilmiştir. Böylece toplum yok olma tehlikesi yaşamadan yenilenmiş ve ona göre 17. Yüzyıl

⁶³ Alexis DE TOCQUEVILLE: a.g.e., s.203 - 204.

⁶⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: a.g.e., s.33.

İngiltere'si dahi, baştan aşağı modernleşmiş bir ulus halini almıştır. Düşünür, devrim fikrine şu şekilde karşı çıkar:

Fransa'da, Devrim'in patlak vereceği günün öncesinde, neler getirebileceği konusunda henüz hiçbir belirgin fikir yoktur. (...) Bununla beraber Devrim kendi yolunu izler: Canavarın kafası belirlediği, tuhaf ve korkunç fizyonomisi keşfedildiği ölçüde; siyasal kurumları yok ettikten sonra, sivil kurumları da ortadan kaldırdığı, yasalardan sonra örfleri, âdetleri ve dile varıncaya kadar her şeyi değiştirdiğinde; hükûmeti yok ettikten sonra toplumun temellerini de sarstığı ve nihayet Tanrı'nın kendisine de kafa tutmaya kalkar görüldüğü zaman; aynı Devrim çok geçmeden ölümcül sloganları, halkları ezen, ve -ilginçtir ki- onları aynı zamanda kendi davası için kullanan olağanüstü bir gücü ortaya çıkardığında, ona olan bakış açısı da değişir.⁶⁵

De Tocqueville'in muhafazakâr düşünceye yakın olan bir başka görüşü de bireyciliğe olan kuşkulu tavrıdır. Ona göre anti-demokratik ve baskıcı rejimlerde, insanlar birbirlerine hiçbir bağla bağlı olmadıkları ve toplumsal kuralların öneminin azaldığı için, insanlar bencil ve dar bir bireycilik içine çekilmektedirler. Bu dar bireycilik De Tocqueville'e göre kişinin sadece kendisini düşünmesi, kendi çıkarından başka bir şeyle uğraşmaması ve toplumsal sorunlara karşı ilgisizlik içinde olmasıdır. Bu tip toplumlarda para her şeyin ölçüsü olmakta, maddiyatçılık ve zenginleşme hırsı bütün bir ulusu yozlaştırmaktadır. İşte bu bireycilik, insanlardaki ahlâkî duyguları ortadan kaldırdığı için Alexis De Tocqueville tarafından eleştirilmektedir:

İnsanlar bu toplumlarda, artık hiçbir kast, sınıf, lonca ya da aile bağıyla birbirlerine bağlanmış olmadıklarından, oralarda, yalnızca kendilerini düşünmeye ve her türlü kamusal erdemin bastırılmış olduğu dar bir bireycilik içine çekilmeye her zaman fazlasıyla hazır bir biçimde, salt kendi çıkarlarından başka şeyle uğraşmamaya fazlasıyla yatkındırlar. Despotluk, bu eğilime karşı mücadele etmek şöyle dursun, onu karşı konulmaz kılar, zira her türlü ortak tutkuyu, her türlü karşılıklı gereksinmeyi, her türlü uzlaşma zorunluluğunu, her türlü birlikte eyleme fırsatını yurttaşların elinden alır; bir bakıma onları özel yaşamın içine tıkar. Yurttaşlar esasen bir kenara çekilme eğilimindedirler, o da onları başkalarından koparır; birbirlerine karşı soğuk davranmaktadırlar, o da onları dondurur.⁶⁶

Hiçbir şeyin sabit olmadığı bu tür toplumlarda, herkes inişe geçme kaygısı ve yukarı çıkma özlemiyle durmaksızın dürtüklendiğini hissederek, ve

⁶⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: a.g.e., s.41.

⁶⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: a.g.e., s.33.

para da, bu toplumlarda, insanları kendi aralarında sınıflandırıp farklılaştıran başlıca işaret haline gelmesinin yanı sıra, durmaksızın elden ele dolaşan, bireylerin yaşam koşullarını dönüştüren, aileleri yükselten ya da düşüren özel bir oynaklık kazandığından, onu elinde tutmak ya da kazanmak için umutsuz ve sürekli bir çaba göstermeye mecbur olmayan hemen hemen hiç kimse yoktur. Ne pahasına olursa olsun zenginleşme açgözlülüğü, iş hayatının tadı, kazanç aşkı, refah ve maddi zevklerin aranışı, böylece bu toplumlardaki en ortak tutkulardır. Bu tutkular, oralarda kolayca bütün sınıflara yayılır, o güne kadar en yabancı kalmış olanlara sıçrar ve - eğer durdurulamayacak olursa - çok geçmeden bütün bir ulusu çileden çıkarıp yozlaştır(...)ırlar.⁶⁷

Liberal ve muhafazakâr görüşler içinde De Tocqueville'in yerini bulmak istediğimizde öncelikle birçok kaynakta düşünürün klasik liberal filozoflar arasında sayıldığı veya liberal düşünceye yakın olduğu gerçeğiyle karşılaşılır. Örneğin Cemil Meriç, "Amerika'ya giderken De Tocqueville'in bavulunda J. B. Say'ın 'Ekonomi Politik' kitabı vardı" demektedir.⁶⁸

İlk kez 1780 yılında Adam Smith'in "Wealth Of Nations"ının Fransız diline çevrilmesi ile, İngiliz liberal geleneği içinde gelişmiş olan iktisadî liberalizm görüşü, Kıta Avrupası'na girmiştir. Bu yeni düşünce sistemi kolaylıkla, ekonomiye devlet müdahalesini kaçınılmaz sayan merkantilist görüş muhaliflerini etkisi altına almıştır.⁶⁹ Bu kişilerden birisi de Jean-Baptiste Say isimli bir ekonomisttir. İşte Alexis De Tocqueville'in J.B. Say'den etkilendiğini söyleyen Cemil Meriç, düşünürün klasik liberal düşünceyi benimsediğini açıklamaya çalışmaktadır.

Aslında Alexis De Tocqueville'in eserleri incelendiğinde onun, döneminin muhafazakâr görüşlerinden etkilenmiş bir liberal düşünür olduğunu söylemek mümkündür. Düşünürü dönemin diğer muhafazakârlarından ayıran en önemli yönü, onun "özgürlüğe olan aşkı"dır. Alexis De Tocqueville bir özgürlük düşünürüdür. Onun, Eski Rejim Ve Devrim'deki, ileride ayrıntılı olarak incelenecek olan aşırı bireycilik karşıtı düşüncelerini anlattığı bir bölümde özgürlük hakkındaki görüşleri, özgürlük kavramına verdiği önemi yansıtmaları bakımından önemli bir örnektir:

⁶⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: a.g.e., s.33 - 34.

⁶⁸ Cemil MERİÇ: Sosyoloji Notları Ve Konferanslar – Bütün Eserleri:5, Yayına Haz: Ümit MERİÇ YAZAN, (İstanbul: İletişim Yayınları, 3.baskı, 1995), s.106.

⁶⁹ Lewis H. HANEY: History Of Economic Thought, (New York: The Macmillan Company, 4th And Enlarged Edition, 1960), s.355.

(...) Sadece despotluk, açgözlülüğü keyiflendiren, onursuzluğa meydan okuyarak onursuz çıkarlar elde etmeye imkân tanıyan gizliliği ve karanlığı insanlara sağlayabilir. Despotluk olmasaydı, bu tutkular sadece güçlü olacaktı; onunla birlikteyse, saltanat sürmeye koyuldular.⁷⁰

Bunun tersine, böylesi toplumlarda sadece özgürlük, doğal hale gelmiş olan kötülükler karşı etkin bir şekilde mücadele edip, o toplumları üstünde kaydıkları eğitimde tutabilir. Gerçekten de, yurttaşları birbirleriyle yakınlaşmaya yönlendirmede, onları içinde yaşadıkları yalnızlıktan çekip alabilecek, onları canlandırabilecek ve her gün, uzlaşmanın, ortak çalışmanın karşılıklı olarak birbirlerini ikna etmenin zorunluluğuyla bir araya getirecek olan şey, sadece özgürlüktür. Sadece özgürlük, onları paraya tapmaktan ve özel işlerinden kopartabilir. Sadece özgürlük, daha yüce tutkuların, refaha karşı duyulan aşkın yerini almasını sağlar; tutkuya, servet sahibi olmaktan daha önemli hedefler gösterir ve insanların kötülüklerini ve erdemlerini görüp yargılamaya imkân veren ışığı yaratır.⁷¹

Özgür olmayan demokratik toplumlar, zengin, görkemli, hatta kendisine bağlanmış olan kitleler dolayısıyla güçlü olabilirler; onlarda özel niteliklere, iyi aile babalarına, namuslu tâcirlere ve toprak sahiplerine, hatta iyi Hristiyanlara (...) bile rastlanabilir; ancak böyle toplumlarda asla görülmeyecek olan şey, büyük yurttaşlar ve özellikle de büyük bir halktır. Şunu söylemekten çekinmiyorum ki, eşitlik ve despotluk birlikte oldukları sürece, oralarda, yürekler ve kafalar hiç durmadan aşağılara düşecektir.⁷²

İşte bundan yirmi yıl önce de bunları düşünüyordum ve söylüyordum. O zamandan beri, dünyada, beni başka türlü düşünmeye ve söylemeye yöneltecek hiçbir şeyin gerçekleşmediğini itiraf etmeliyim. Özgürlüğün gözde olduğu bir devirde özgürlük hakkında beslediğim iyi kanaati göstermiş olduğumdan, onun bir yana bırakıldığı bir zamanda benim hâlâ onda diretmemde bir kötülük olmamalıdır.⁷³

Özgürlük üzerine yazılmış bu yazıda onun ne kadar büyük bir özgürlük aşığı olduğu görülmektedir. Alexis De Tocqueville'e göre hemen tüm toplumlar, kötü yönetildiklerinde kendi kendilerini yönetme arzusunu kolaylıkla ortaya koyabilmektedirler. Ancak bu toplumların büyük bir çoğunluğunda, oluşan bağımsızlık isteği sadece despotizmin kötülüklerinden kurtulabilmek amacıyla gelişen ve kalıcı olmayan bir talep olmaktan öteye geçememektedir. Yalnızca özgürlükçüymüş gibi görünümekte, aslında nefret edilen tek şey despotun davranışları olmaktadır. Bu da özgürlük isteğini geçici bir heves haline sokmaktadır. Düşünüre göre ise "Özgür olmak için yaratılmış toplumların nefret

⁷⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: a.g.e., s.34.

⁷¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: a.g.e., s.34.

⁷² Alexis DE TOCQUEVILLE: a.g.e., s.34 - 35.

⁷³ Alexis DE TOCQUEVILLE: a.g.e., s.35.

ettikleri asıl şey, bizzat bağımlılığın kendisidir.”⁷⁴ Burada özgürlük geçici bir heves ya da bir slogan değil, her türlü baskıdan bağımsız bir şekilde yaşayabilme isteği anlamına kavuşmaktadır. De Tocqueville’e göre bu özgürlük sevgisi, özgürlüğün kendisine özgü çekiciliğinden kaynaklanmaktadır. Özgürlük, kişinin ve toplumun sadece Tanrı’nın ve demokratik bir ortamda hazırlanmış yasaların yönetimi altında korkusuzca yaşayabilmesi tutkusudur. Bu anlamıyla özgürlük, yalnızca edinilen birkaç somut kazanımı değil, adeta nefes almak kadar zorunlu bir ihtiyacı yansıtmakta ve belirli hedeflere ulaşmada kullanılan bir araç değil, elde edilmesi son derece önem taşıyan bir amaç anlamını kazanmaktadır:

Bazı halklar, her türlü zorluk ve yoksulluklar içinde, ısrarla özgürlüğün peşindedirler. Onların özgürlükte sevdikleri şey kendilerine sağladığı maddi yararlar değildir; özgürlüğün kendisini o kadar değerli ve o kadar zorunlu bir nimet olarak düşünmektedirler ki, başka hiçbir nimet özgürlüğün kaybı karşısında onları teselli edemez; ayrıca onlar özgürlüğü tattıklarında da her şeyin tesellisini bulurlar. Başkaları ise zenginlikleri içinde ondan yorulurlar; bizzat özgürlüğe borçlu oldukları rahatlığı tehlikeye atmak istemedikleri için, hiçbir direnme göstermeksizin onun ellerinden alınmasına göz yumarlar. Bunlar zengin kalabilmek için neyin yokluğuna katlanmaktadırlar? Bizzat varolmanın tadını. Benden bu soylu tadı analiz etmemi istemeyin, onu tatmak gerekir. O, Tanrı’nın hazırladığı yüce gönüllere kendiliğinden girer; onları doldurur, onları alevlendirir. Onu asla hissetmemiş olan sıradan ruhlara onu anlatmaya kalkışılmamalıdır.⁷⁵

Alexis De Tocqueville’in adem-i merkeziyet, kamu gücünün birey karşısında sınırlandırılması, sivil toplum, basın ve ifade hürriyetleri, hukukun üstünlüğü ile ilgili düşüncelerine ayrıntılı bir biçimde girildiği zaman, onun muhafazakâr görüşlerden etkilenmiş ama liberal demokrasiye inanan bir düşünür olduğunu söylemek daha da kolaylaşacaktır.

⁷⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: a.g.e., s.218.

⁷⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: a.g.e., s.218 - 219.

İKİNCİ BÖLÜM: ALEXIS DE TOCQUEVILLE'E GÖRE AMERİKAN VE FRANSIZ SİYASAL SİSTEMLERİNİN NİTELİKLERİ

Alexis De Tocqueville'in yaşadığı dönemde batı dünyasında iki farklı siyasal model bulunuyordu: Bunlardan birinci, en önemli örneği olarak Fransa'nın gösterilebileceği ve ülkelerin kültürlerinden kaynaklanan çeşitli farklılıklara rağmen birbirleriyle benzerlik gösteren yapılara sahip olan Kıta Avrupası'nın politik sistemi; ikincisi ise "Yeni Dünya" olarak adlandırılan genç bir ülke olan Amerika'nın, kurulduğu günden beri hızlı bir gelişim gösteren demokrasi modeliydi. İşte, düşünürün iki temel çalışmasından biri Amerika, diğeri de Fransa üzerinedir. Amerika üzerine olan kitabı, şu soruyu yanıtlamayı amaçlamaktadır: Neden Amerikan demokratik toplumu özgürdür? Eski Rejim Ve Devrim'de ise şu soruyu yanıtlamayı amaçlamaktadır: Neden Fransa, demokrasi yönündeki gelişim yolunda, özgür bir politik rejimi sürdürmekte çok sayıda zorlukla karşılaşmaktadır?⁷⁶

Bu sorulara başkaları da eklenebilir: Demokratik bir siyasal sistemde olması gereken nitelikler nelerdi? Kıta Avrupası, siyasal yaşamında demokrasiyi geliştirmek uğruna iç karışıklıklara sahne olurken, nasıl oluyordu da yeni kurulmuş bir ülkede demokratik kurumlar ve mekanizmalar işleyebiliyordu? Amerikan Demokrasisi'ni benzerlerinden ayıran ve onu diğerlerine göre güçlü kılan özellikler nelerdi? Alexis De Tocqueville'in kendi ülkesi olan Fransa, demokrasi ve onun getirdiği eşitlik ve özgürlük gibi ilkeler uğruna devrimlere ve büyük mücadelelere sahne olurken, neden ülkesinde demokrasi etkin bir şekilde çalışmamaktaydı? İşte bu sorular düşünürün siyaset bilimine kazandırdığı eserlerin oluşmasına yol açacaktır. Alexis De Tocqueville'i daha iyi anlayabilmek için, Amerikan Ve Avrupa Siyasal Sistemleri'ni incelemek ve bunları karşılaştırmak gerekmektedir.

⁷⁶ Raymond ARON: Main Currents In Sociological Thought I, Tran. by: Richard HOWARD, Helen WEAVER, (London: Penguin Books, 1968), s.185.

Öncelikle Amerikan Modeli incelenecek olursa; Alexis De Tocqueville, kendi sorusu olan "Neden Amerikan Demokrasisi özgür ya da liberaldir?" sorusuna, kendi saydığı nedenlerle yanıt verir. Bu yanıtlar önemlidir, çünkü bunlar ayrıca onun demokrasi teorisindeki belirleyici etkenleri ve değişkenleri de gösterir. De Tocqueville tarafından belirlenen üç neden şunlardır:

- Amerikan Toplumunun karşı karşıya kaldığı rastlantısal ve özel durum
- Yasalar
- Gelenekler ve davranış biçimleri.⁷⁷

I - AMERİKAN DEMOKRASİSİNİ AVRUPA SİYASAL SİSTEMLERİNDEN AYIRAN RASTLANTISAL ÖZELLİKLER

Rastlantısal ve özel durumdan anlaşılması gereken, hem Avrupalı göçmenlerin yerleştiği coğrafi bölgenin özellikleri, hem de komşu, örneğin düşman devletlerin olmayışı ya da potansiyel bir düşmanın bulunmayışıydı. Alexis De Tocqueville'in yazılarını yazdığı dönemde Amerikan toplumu, asgarî diplomatik yükümlülükler sahibi olmanın ve asgarî militer risklerle karşılaşmanın istisnai avantajını yaşıyordu. Aynı zamanda bu toplum, dönemin medeniyetinin tüm teknik gereçleriyle donanmış, Avrupa'daki durumun tam tersine sınırsız bir alanda, insanlar tarafından kurulmuş bir toplumdu. Ayrıca De Tocqueville'e göre bu toplum, hem bir aristokrasinin bulunmaması, hem de endüstriyel faaliyete dayalı olan üstünlük konularında bir açıklama sağlayabilmekteydi.⁷⁸

Amerika Kıtası'nın Avrupalı denizciler tarafından keşfinden sonra, Portekiz, İspanya, Fransa ve İngiltere bu kıtada sömürgeler kurmak üzere 16. Yüzyıldan başlayarak harekete geçerler. Portekizliler, bugünkü Brezilya topraklarını ele geçirirler. İspanyollar, Brezilya dışında kalan bütün Güney ve Orta Amerika

⁷⁷ Raymond ARON: a.g.e., s.193.

⁷⁸ Raymond ARON: a.g.e., s.193.

topraklarını ve Kuzey Amerika'da Texas, Florida ve California bölgelerini işgal ederler. Fransızlar, Kuzey Amerika'da Kanada'ya yerleşirler, büyük göller bölgesini ele geçirirler; güneyde Luisiana bölgesini işgal ederler. Bu toprakların ele geçirilmesi askerî kuvvetle olmuştur.⁷⁹

17. Yüzyıl başlarından itibaren, Amerika Kıtası'nın Atlantik Kıyısı boyunca, İngiliz Kolonileri kurulmaya başlar (1606 - 1776). Başlangıçtaki onüç İngiliz Kolonisi, 18. Yüzyıl sonlarında Amerika Birleşik Devletleri'nin kurulmasını gerçekleştireceklerdir. Bu kolonilerin kurucuları, kuruluş amaçları değişiktir. Ancak hepsinin ortak noktası, anavatan İngiltere'ye bağlı olmalarıdır.⁸⁰

Bazı koloniler, ticaret şirketleri biçiminde kurulmuştur. İkinci kategorideki koloniler ise bir bağış belgesi ile kurulmuştur. İngiltere Kralı bazı kimselere, yaptıkları bir hizmet karşılığında, Amerika'da bir kısım toprakları bağışlamıştır. Bağımsızlık Savaşı öncesinde bu tür kolonilerden iki tane kalmıştır. Maryland, Calvet Ailesi'nin; Pennsylvania da Penn Ailesi'nin mülkü idi. Bu tür koloniler bir feodal senyörlük niteliğini taşıyordu. Yöneticiler aynı zamanda koloni topraklarının sahibi idi. Üçüncü olarak -ki bunlar sayıları en fazla olan kolonilerdi- Kraliyet Kolonileri idi. Bunlar İngiltere Kralı ve görevlileri tarafından serbestçe yönetilen kolonilerdi. Kolonlar ancak, İngiltere'nin kendilerine tanımak istediği hak ve özgürlüklerden yararlanabiliyorlardı. Bu kolonilerin İngiltere'ye bağımlılıkları çok değişik derecelerde olabiliyordu.⁸¹

Amerika Birleşik Devletleri, eski kıtadan bir okyanusla ayrılan ve geniş topraklara sahip bir ülkeydi. Deniz, Avrupalıların müdahalelerine engel olabildiğinden, coğrafi durum Amerikalıların kendilerine özgü bir ulusal bilince sahip olmalarına yardım etmiştir.⁸²

Alexis De Tocqueville, Amerika'da Demokrasi'nin başında, Amerika'nın coğrafi ve koşullarından bahseder ve bu koşulların, Amerikalı'nın düşünce

⁷⁹ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.467.

⁸⁰ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.467.

⁸¹ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.468.

⁸² Esat ÇAM: Çağdaş Devlet Sistemleri, (İstanbul: Der Yayınevi, 2000), s.145.

yapısını nasıl etkilediğini anlatır. Yazar, kitabının birinci bölümünü (Orj: Configuration Extérieure De l'Amérique Du Nord, İng: Exterior Form Of North America) Kuzey Amerika'nın coğrafyasına ayırmış, bölgenin yeryüzü şekillerini ayrıntılı bir biçimde anlatmıştır. Ona göre Kuzey Amerika'nın coğrafi görünümü, ilk bakışta kolayca fark edilebilecek belirli özelliklere sahiptir. Bu kıtanın uçsuz bucaksız topraklarında geniş ovalara, aşılması zor dağlara, uzun nehirlere, göllere, vadilere, çöllere rastlamak mümkündür. Bu toprakların büyük bir kısmına ise henüz ayak basılmamıştır. Dolayısıyla neredeyse hemen her türden insanın isteklerini gerçekleştirebileceği fırsatları bu topraklar sunmaktadır. Tarım, hayvancılık ve benzeri faaliyetler için geniş imkanlar bulunduğu gibi, madencilik amacıyla da Amerika'nın toprakları kişilere olanaklar sunmaktadır. İşte bu olanaklardan yararlanmak isteyen kişiler, kabileler halinde Amerika'ya gelerek buraları yurt edinmişler ve her topluluk yerleştiği yerde kendi yönetimini kurmuştur. Eski Kıta ile olan ulaşım güçlüğü nedeniyle koloniler genel olarak İngiltere'nin müdahalesinden korunmuş bir şekilde kendi kendilerini yönetebilmişlerdir. Ayrıca coğrafyanın genişliği ve ulaşım imkanlarının kısıtlılığı nedeniyle (ilk başlarda) kolonilerin çıkarları birbirleriyle çatışmadığı için, barışçıl bir ortamda gelişim sağlanabilmiş, bu da farklı amaçlara sahip insanların Amerika'ya göç etmek istemelerine yol açmıştır.⁸³

1 - Rastlantısal Özelliklerin Hürriyetlerin Gelişimine Olan Etkisi

Kolonilere gelip yerleşen insanların kökenleri, kültürleri, yaşam biçimleri düşünce ve inançları farklıydı. Kolonilerin kurulmasında, ticarî hedefler önemli rol oynadığı gibi, dinî inançlar da etkili olmuştur. İngiltere'de ve Avrupa'nın diğer ülkelerinde dinî inançları nedeniyle baskı gören gruplar için Amerika Kıtası bir sığınak sayılmıştır.⁸⁴

⁸³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, Trans. By: Henry REEVE, Revised By: Francis BOWEN & Phillips BRADLEY (New York: Vintage Books, 1954), s.18 - 26.

⁸⁴ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.468.

Alexis De Tocqueville dinsel inançlarından ötürü Amerika'ya göçmek zorunda kalan insanlara "Püriten"leri örnek göstermiştir. Ona göre diğer koloniler ailesiz maceraperestler tarafından kurulmuşlarken, bu kolonilerde yaşayanlar aileleriyle beraber gelmişler ve beraberlerinde "ahlakî düzen" kavramını getirmişlerdi. Amerika'nın ilk onüç kolonisini kuranların hemen hepsi anavatanlarında bağımsız sayılabilecek sınıflara mensup kişilerdi. Gelirleri hayatlarını kendi ülkelerinde sürdürebilecekleri kadar yeterliydi. Ayrıca çoğu, ülkelerinde iyi bir eğitim görmüşlerdi. Bunlara karşın bu insanlar yine de ülkelerini terk edip yeni bir vatan bulma arayışına gitmişlerdi. Amerika'da Demokrasi'nin ilk kitabının ikinci bölümünde Püritenizmin Amerikan Demokrasisi'nin gelişiminde oynadığı rolü ve göçmenlerin neden ülkelerinden ayrılmak zorunda kaldıklarını, yazar şu şekilde ifade etmiştir:

Göçmenler, dinî ilkelere sıkıca bağlanmaları nedeniyle Püriten adı verilen İngiliz Mezhebi'ne bağlıydılar. Püritenizm sadece dinî bir doktrin olmayıp, bir çok noktada en mutlak demokratik ve cumhuriyetçi teorilerle doluydu. Bu eğilimi nedeniyle tehlikeli düşmanlar sahibi olmuştu. Anayurtlarındaki hükümetlerce her türlü cezaya uğrayan ve dinî inançlarının kabullenemeyeceği davranışlara sahip bir toplum hayatından nefret eden Püritenler, kendi düşüncelerine göre yaşayıp, serbestçe ibadet edebilecekleri dünyanın henüz yerleşilmemiş, vahşi bölgelerini tercih ettiler.⁸⁵

De Tocqueville'e göre özellikle Kral 1. Charles'ın hükümdarlık döneminde (1625 - 1649)⁸⁶ artan sayıda İngiliz yurttaşı Amerika'ya gelmiş, ayrıca İngiltere Yönetimi de bu göçleri desteklemişti. Yeni bir demokrasi modeli eski feodal toplum döneminde şekillenmiş, İngiliz Kolonileri diğer ülkelerin kolonilerinden daha fazla bağımsızlığa sahip olmuşlardı.⁸⁷

⁸⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.33.

⁸⁶ İngiliz Kralıdır. Dönemi askerî başarısızlıklarla ve ekonomik sıkıntılar altında geçmiştir. İktidarında siyasal hak ve özgürlükleri sınırlamış, 1629'da Parlamento'yu kapatmıştır. Daha sonra keyfî bir yönetim şekli İngiltere'de uygulanmış, muhalefet sert bir şekilde bastırılmış, Anglikan Kilisesi'nin yayılmasına çalışılarak Püritenler baskı altında tutulmuştur. İktisadî sıkıntılar nedeniyle vergi alabilmek için Parlamento'yu yeniden açmak zorunda kalacak olan kral parlamento ile çatışma içine girmiş ve bu durum İngiltere'de bir iç savaşla noktalanmış; bu iç savaştan başarıyla çıkmış olan parlamento yanlıları tarafından Kral 1. Charles yargılanıp idam edilmiştir. (Oxford Genel Kültür Ansiklopedisi - İnsanlığın Tarihi: Oxford Üniversitesi Yayınları, Oxford, s.83).

⁸⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.36 - 37.

“Püritenler, Anglikan Kilisesi’nde reform yapmaya çalışan bir gruptu. Temelde, Katolikliğe özgü törenlerin ve yapılanmaların, daha basit olan Protestan inanç ve tapınma biçimleriyle değiştirilmesini istiyorlardı. Püritenlerin reformcu görüşleri, devlet kilisesinin birliğini yıkarak, halkın bölünmesi ve krallık otoritesinin bozulması tehdidi taşıyordu. Kurulu Kilisede hiçbir zaman reform yapılamayacağına inanan bir Püriten mezhebi olan Ayrılıkçılar (Separatists), 1607’de Hollanda’nın Leyden kentine gittiler ve Hollandalılar onlara sığınma hakkı tanıdılar. Buna karşın, Calvenci Hollandalılar, sığınmacılara yalnız düşük ücretli işler verdiler. Grubun bazı mensupları bu ayrımcılıktan bunaldılar ve Yeni Dünya’ya göç etmeyi kararlaştırdılar. Leyden Püritenleri’nden bir kesim, 1620’de Virginia Şirketi’nden bir toprak imtiyazı sağladı ve 101 kadın, erkek ve çocuktan oluşan bir grup Mayflower gemisiyle Virginia’ya hareket etti. Bir fırtına onları kuzeye sürükledi ve Cape Cod’un New England Bölgesi’nde karaya çıktılar. Kendilerinin herhangi bir hükümetin yetki alanı dışında olduklarına inandıkları için, kendi seçtikleri önderleri tarafından kaleme alınacak ‘adil ve eşit yasalar’a uymayı kabul eden bir resmi belge hazırladılar. Bu ‘Mayflower Sözleşmesi’ydi. Kolonicilerin yaklaşık yarısı doğa koşulları ve hastalık yüzünden öldüler; ancak, komşu Wampanong Yerlileri onları hayatta tutacak bir bilgi verdiler: Mısır yetiştirme. Bir sonraki sonbahara gelindiğinde bu kişiler, zengin mısır ürünü elde etmişler ve kürk ve keresteye dayalı büyüyen bir ticarete sahip olmuşlardı. 1630’da, Kral I. Charles’tan koloni kurma imtiyazı almış bulunan yeni bir göçmen dalgası Massachusetts Körfezi’ne geldi. Bunların pek çoğu, İngiltere’de dinsel inançlarının gereğini yapmaları giderek daha çok engellenen Püritenlerdi. Massachusetts Körfezi Kolonisi tüm New England bölgesinin kalkınmasında önemli bir rol oynadı. Bunun nedeni, önderleri John Winthrop ve onun Püriten meslektaşlarının imtiyaz belgelerini beraberlerinde getirebilmiş olmalarıydı. Böylece, koloninin yönetimi İngiltere’de değil, Massachusetts’te yerleşik oluyordu. İmtiyazın hükümlerine göre, güç Yüksek Kurul’un (General Court) elindeydi ve kurulun üyeleri, Püriten Kilisesi üyesi olmaları gerekli ‘özgür yerleşimciler’den (freemen) oluşuyordu. Bu yöntem, Püritenlerin kolonideki hem siyasal hem de dinsel egemen güç olmalarını güvence altına alıyordu. Valiyi Yüksek Kurul

seçiyordu. Bir sonraki kuşak döneminin büyük kesiminde John Winthrop vali olmuştu.”⁸⁸

Burada “kendi kendini yönetme”, “eşitlik”, “yöneticilerin halk tarafından seçilmesi” gibi demokrasinin ve demokratik bir yönetimden beklenen kimi niteliklerin ilk adımlarını görmek mümkün olsa da, söz konusu ayrıcalıkların sadece Püritenizmi benimsemiş insanlara verildiği de anlaşılmaktadır. Nitekim; “her koloninin kendi kilisesi vardı ve bu kiliseye bağlı olmayanlara da kolonide kesinlikle hoşgörü gösterilmiyordu. Amerika’nın değişik mezhep ve inançtaki insanlara sığınak olmasının nedeni, bu ülke insanlarında genel bir hoşgörünün varlığı değildi; sadece her değişik inanç sahibi kişi, Amerika’da barınabileceği ve inancına uygun insanların bulunduğu bir yerleşim merkezi bulabiliyordu. Kolonilerin hiç birinde dinî inanç özgürlüğü yoktu ama Amerika Kıtası’nda her din, mezhep ve inanç sahibi kişi barınabileceği bir sığınak bulabiliyordu.”⁸⁹

Alexis De Tocqueville bu konuda bir ayırım yapmakta, Amerika’daki kolonileri kuran kişilerin dinsel tavırlarıyla siyasal tavırlarının, 17. Yüzyılın ortalarında birbirlerinden farklı niteliklere sahip olduğunu ifade etmektedir:

Kanun koyucu (Orj: le législateur, Ing: the legislators), Avrupa’da iken dinî hoşgörünün temel ilkesini kendisi için nasıl talep ettiğini unutarak, Tanrı’ya istediği şekilde ibadet etmek isteyen Hristiyanları kanun zoru ile kiliseye gitmeye zorluyor, bunun için de cezalar koyuyordu. (...) Bazen bu baskıcı düzenleme isteği, bütün yasağı gibi anlamsız konulara kadar gidebiliyordu. Unutmamak gerekir ki, bu acayip ve sıkıcı yasalar, bir otoritenin koyduğu kanunlar değildi. İlgili duyanların katılıp, serbestçe oyladıkları bir süreç sonunda çıkan kanunlardı. Hatta, denilebilir ki, halkın tutumu yasalardan daha tutucuydu.⁹⁰

Bu tavırlarda gördüğümüz hatalar insan zekasına yakışmayan, doğru ve adil olana sahip çıkmayı engelleyen, dolayısıyla bizi aşırılıklara iten insan doğasında mevcut eksikliklerden ve zaatlardan kaynaklanmaktadır. Bu yasalarda (ilk kolonilerde uygulanan yasalarda), bir taraftan dinî hırsların işkenceye yol açan mücadelelerinden kaçan, ama hala o ateşin sıcaklığını hisseden insanların dar görüşlü anlayışlarını; diğer taraftan iki yüz yıl önce yazılan, ama bugünün bile ilerisinde olan siyasî düzenlemeleri bir arada buluyoruz.⁹¹

⁸⁸ Yazarı Belirtilmemiş Metin: “Amerika’nın İlk Yılları”, (<http://ankara.usembassy.gov/OUTLINE/OUTLNTR1.HTM>), Erişim Tarihi: 15 Haziran 2004.

⁸⁹ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.469.

⁹⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.39 - 41.

⁹¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.41.

New England'ın kurucuları, hem oldukça dindar, hem de yürekli ve yaratıcı kişilikleri olan insanlardı. Dinsel görüşleri dar olmasına karşın, politikada önyargılardan tamamıyla uzaktılar. Böylelikle iki farklı, ama birbirine zıt olmayan eğilim, ülkenin davranış ve yasalarında kendini gösteriyordu. Arkadaşlarını, ailelerini ve ülkelerini bir dinî görüş uğruna terk etmek zorunda kalan bu insanlar, ödedikleri yüksek bedel nedeniyle kendilerini bu hazineyi korumaya adanmışlardı.⁹²

Buna karşın onlar, siyasal ilkeleri istedikleri gibi değiştirip, biçimlendirdiler; içinde doğdukları toplumun engellerini yıktılar, dünyayı yıllarca yönetmiş ilkeleri çiğnediler, önlerinde sonu olmayan bir yol açtılar.⁹³

Böylece, manevî dünyalarında her şey sistemli, önceden kararlaştırılmış, sınıflandırılmış ve tahmin edilebilirken, politik dünyaları ise belirsiz ve tartışmaya açıktı. Birinde gönüllü bir boyun eğme söz konusuyken, diğesinde deneyime meydan okuyan özgürlükçü ve tüm otoritelere karşı sorgulayıcı bir tavır ağır basmaktaydı. Bu iki eğilim birbirinden farklı olmakla birlikte çatışmamakta, hatta birbirini destekleyerek geliştirmekteydi.⁹⁴

De Tocqueville'in "demokratik ve cumhuriyetçi teorilerle dolu" olarak nitelediği Püritenizm hakkında bir başka düşünürün görüşleri ise şöyledir: "Püriteni şu şekilde tanımlayabiliriz: Bazı eylemlerin, başkaları üzerinde gözle görülür kötü bir etkisi olmasa bile, özünde günah olduğuna; günah olduğu için de etkili her yolla -olanak varsa ceza yasası ile, bu olmazsa ekonomik baskıyla desteklenen kamuoyu yoluyla- engellenmesi gerektiğine inanan kişidir. Bu düşünce Benthamizmin etkisiyle 19. Yüzyılda gücünü yitirmişti. Ancak, liberalizmin gerilemesiyle yitirdiği önemi son yıllarda yeniden kazandı ve Ortaçağ'inkinden aşağı kalmayan bir acımasızlık tehlikesi, işaretlerini vermeye başladı."⁹⁵

Bununla beraber aynı düşünür şu sözleri de ekler: "Püritenizmin insanlığa yaptığı hizmetleri teslim etmeden, sadece kusurları üzerinde durmak haksızlık olur. İngiltere'de 17. Yüzyıldan başlayarak son yıllara kadar krallığın ve aristokrasinin despotluğuna karşı demokrasiden yana olmuştur. Amerika'da kölelerin özgürlüğünü savunmuş ve Amerika'nın bütün dünyanın demokrasi

⁹² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.45.

⁹³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.45.

⁹⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.46.

⁹⁵ Bertrand RUSSELL: Sorgulayan Denemeler, Çev: Nermin ARIK, (Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 10. basım, 1998), s.134.

şampiyonu olmasına büyük katkıda bulunmuştur. Bunlar insanlığa yapılan büyük hizmetlerdir; ancak geçmişte kalmışlardır. Günümüzün sorunu, siyasal demokrasiden çok, azınlıklara özgürlük verilmesi ile düzenin bağdaştırılmasıdır. Bu sorun Püritenizmin bakış açısından değişik bir bakış açısı, ahlakî heyecandan çok hoşgörü ve yaygın bir karşılıklı anlayış gerektirir. Yaygın karşılıklı anlayış, Püritenlerde hiçbir zaman güçlü olmamıştır.”⁹⁶

Özetle bu farklılıklar, Amerika’da hareketli bir toplum yaratır. Dinî inançları nedeniyle ülkelerinde baskı gören gruplar, Hollanda’dan, Fransa’dan büyük göçmen kabileleri halinde dillerini, inançlarını, geleneklerini Amerika’ya getirirler ve yerleştikleri bölgeleri de renklendirirler. Zamanla, gerekli el emeğini bulabilmek için koloniler değişik ırk ve inançtan kişilere toplumlarını açacaklardır.⁹⁷

Tarihsel gelişim içinde hem haberleşme ve ulaşım imkanlarının artması ile farklı grupların birbirleriyle diyalog içine girmesi, hem çeşitli gereksinimlerin karşılanması amacıyla farklı toplumlardan insanların birbirleriyle kaynaşması, hem de İngiltere’ye karşı verilen bağımsızlık mücadelesinin başarıya ulaşabilmesi amacıyla ortak hareket etme ihtiyacı gibi nedenlerle Amerika, çoğulculuğun ve toleransın en önemli örneğini oluşturmuştur. Çünkü Amerika’nın varlığını devam ettirebilmesinin ön koşulunun, bireylerin birbirlerinin haklarına saygı duyması ve özgürlüklerin eşit bir şekilde herkese, mümkün olduğu kadar geniş bir alanda verilmesi olduğunun farkına varılmıştır. Farklı inanıştan olan insanların kıtaya olan göçleri ve zamanla bu insanların ortak hedefler etrafında toplanmaları, Eski Kıta’nın aksine bu yeni topraklarda devletin resmî bir kilisesinin bulunmayışı, dinsel özgürlüklerin sağlanması ve bunun sonucunda ortaya çıkan düşünsel ve kültürel çoğulculuk Amerikan Demokrasi Modeli’nin gelişiminde önemli rol oynamıştır.⁹⁸

Konunun bir başka boyutu ise zaman içinde bu farklı din ve ırktan olan insanlar arasında bir “Amerikan Ulusu” ve bu ulusa aidiyet düşüncesinin gelişmiş

⁹⁶ Bertrand RUSSELL: a.g.e., s.135.

⁹⁷ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.469.

⁹⁸ Muzaffer SENCER: “İnsan Hakları Açısından Amerikan Devrimi”, İnsan Hakları Yıllığı, Cilt: 9, Yıl: 1987, s. 86 - 87.

olmasıdır. Birbirlerinden bu kadar ayrı, hatta geldikleri ülkelerde birbirlerine düşman olan toplumların aynı çatı altında birleşmelerinin altında yatan neden olarak, demokrasinin en önemli ilkelerinden birisi olan inanç özgürlüğü, hoşgörü, bireye ve onun düşüncelerine saygı prensiplerinin Amerika'daki uygulanışını gösterebiliriz. Nitekim, şu ifade, Amerika'da dinsel özgürlüklerin alanının genişliğini gözler önüne sermektedir: "Kongre, bir dinin oluşmasına ilişkin ya da özgürce icrasını engelleyecek hiçbir yasa yapamaz." Daha o dönemlerde din ve vicdan özgürlüğünün, devletin vatandaşların dinsel görüşlerine müdahale edemeyeceğinin ve her dinsel düşünceye karşı eşit mesafede bulunması gerektiğinin önemini kavrayan Amerikalılar, bu düşüncelerini anayasalarında ifade ederek farklı etnik grupların barış içinde bir arada yaşamalarının önünü açmış olmaktadır.⁹⁹

2 - Rastlantısal Özelliklerin Bireylerin Düşünce Yapılarının Gelişimine Olan Etkisi

Dinî etken, özellikle kuzey kolonilerinin kuruluşunda önemli rol oynamıştır. Güney kolonilerinin kurulmasında ise dinî etkenden çok ekonomik, ticarî amaçlar daha önemli rol oynamıştır.¹⁰⁰

Amerika'ya yapılan göçlerin bir nedeni dinsel inançların serbest bir biçimde yaşanması ise, diğer nedeni ekonomik nedenlerdi. Kendi ülkelerinde yoksulluğa mahkum olmuş bir çok insan için Amerika bir fırsatlar ülkesiydi. Amerika, bu insanlar için umut demekti. Bu umudun kaynağı ise Amerika'nın uçsuz bucaksız toprakları, değişkenlik gösteren coğrafyası ve iklimiydi. Amerika'nın bu yapısı hem üzerinde yaşayan insanların karakterini, hem de Amerikan Siyasal Sistemi'ni etkilemiştir.¹⁰¹

⁹⁹ Muzaffer SENCER: a.g.m., s.106 - 107.

¹⁰⁰ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.469.

¹⁰¹ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.468 - 469.

Coğrafi etken olarak alanın büyüklüğü, aynı zamanda tek bir kütle teşkil ederek devamlılık niteliğini de taşıması, Amerikalılar üzerinde serbest ticaret, hareketlilik ve bağlantı yönlerinden etkili olmuştur. Ulusal siyasî birliğin oluşmasında; serbest ticaret, sosyal hareketlilik ve bağlantı araçlarının fazlalığı yanında, gelişen sanayi düzeninin de rolü büyük olmuştur. Ayrıca alanın aşırı büyüklüğü, Amerikalıların sosyal olduğu kadar psikolojik davranışlarını da etkilemiştir.¹⁰² Amerika'nın bu durumu, "ekonomik özgürlükler" denilen hürriyetler grubunun, Amerikalıya sağlanmasını olanaklı kılmıştır.

Ekonomik özgürlükler, kişinin belirli bir tercihinin sosyal engellerle karşılaşmaması anlamına gelmektedir.¹⁰³ Bu tercihler, ekonomik birim ve kesimlerin farklı çeşitlerince yapılabilir. Bu anlamda öncelikle tüketici tercih özgürlüğü söz konusudur. Bu özgürlük, tüketicilerin satın alımları karne ile sınırlandırılmışsa ya da tüketici önceden kararlaştırılmış miktarda mal almak zorunda bırakılıyorsa ortadan kalkar. Bir diğer ekonomik özgürlük iş seçme özgürlüğüdür. Bu özgürlüğün varlığı için bireyler yetenekleri dahilinde her işi kabul etmede ve işi bırakmakta özgür olmalıdırlar. Bu özgürlüklere ek olarak girişim özgürlüğü de ekonomik özgürlüklerin önemli bir türünü oluşturmaktadır. Bir işletme dilediği ve fiyatını ödeyebileceği bütün kaynakları elde etmede, istediği teknolojiyi -yasal sınırlar içinde- kullanabilmede istediği ürünü üretmede ve dilediği fiyattan satabilmede, dilediği alana yatırım yapabilmede serbest olmalıdır.¹⁰⁴

Amerika'nın sahip olduğu sınırsızlığın bireylere verdiği özgürlük düşüncesi, Eski Kıta'dan gelmiş olan insanların düşünce yapılarını büyük ölçüde değiştirmiş, serbest girişimcilik ruhunun sağladığı özgürlük düşüncesi vazgeçilmez hale gelmiştir. Alexis De Tocqueville Eski Rejim Ve Devrim'de, Fransa'da çalışma hayatının devlet tarafından düzenlenmesini şu şekilde anlatır:

¹⁰² Esat ÇAM: a.g.e., s.145.

¹⁰³ Gregory GROSSMAN: Ekonomik Sistemler, Çev: Berker YAMAN, Nesrin NAS (İstanbul: Okan Yayınları, 1986), s.21.

¹⁰⁴ Gregory GROSSMAN: a.g.e., s.22.

Çalışma hakkını kralın satabileceği bir ayrıcalık olarak düşünmek, ilk kez 16. Yüzyılın başında, Rönesans tüm yoğunluğuyla sürdüğü bir sırada akıllara gelmiştir. Her sınıfsal grup işte o zaman kendi içlerine kapalı bir küçük aristokrasi haline gelmiş ve sonunda, sanatların gelişmesine zarar veren ve atalarımızı defalarca ayaklandıran tekellerin buralara yerleştikleri görülmüştür.¹⁰⁵

Her yıl yeni meslekler özgürlüklerini yitirmişlerdir; her yıl eskilerin ayrıcalıkları genişletilmiştir. Bu hastalık hiçbir zaman, 14. Louis'in saltanat yıllarında olduğu ölçüde ileriye gitmemiştir. Çünkü para gereksinimi hiçbir zaman bu kadar büyük olmadığı gibi, ulusa asla danışmama kararlılığı da bu ölçüde kesin değildi.¹⁰⁶

Çalışma hakkının dahi devlet iznine bağlandığı bir ortamı terk ederek özgür ve geniş imkanlara sahip yeni bir dünyaya ayak basan insanların düşünce yapısı girişim, çalışma ve yatırım özgürlüğünü kazanmaları ile birlikte değişmiş, bu durum onların dünyaya başka bir gözle bakmalarını, eski düşmanlıkları unutarak kendilerini geliştirmeye ve hayallerini gerçekleştirmeye çalışmalarını sağlamış; siyasal alanda da demokrasinin sürekliliğini garanti altına almıştır. Çünkü söz konusu olan özgürlükler büyük ölçüde demokratik bir siyasal ortamda ortaya çıkabilmekte ve korunabilmektedir. Bu konular hakkında De Tocqueville, Amerika'da Demokrasi'de şu görüşleri açıklar:

Birleşik Devletlerde, kişinin iradesinden bağımsız binlerce sebep, cumhuriyetin sürekliliğini kolaylaştırır. Amerikalıların komşuları yoktur ve bundan ötürü de onları korkutacak savaş, finansal kriz ve istila tehlikesi de söz konusu değildir. Ağır vergilere, kalabalık ordulara da ihtiyaçları yoktur.¹⁰⁷

Birleşik Devletlerde demokratik cumhuriyetin kurulmasını ve sürmesini sağlayan başka bir neden, Amerikalıların üzerinde yaşadıkları topraklardır. Ataları onlara özgürlük ve eşitlik tutkusunu aşıladılar ama Tanrı da onlara özgür ve eşit kalma imkanını uçsuz bucaksız topraklar vererek sağladı. Hükümetler için çoğunluğun refahı bir güvencedir ama bundan en çok mağdur olan kesimin de desteğine ihtiyaçları vardır. Halkın yönetimden memnun olması gerekir, aksi halde yönetimi değiştirir. Doğa, yasalardan bağımsız olarak zenginliğe katkıda bulunur. Birleşik Devletlerde sadece Yasama Organı değil, doğa da insanlara yardımcıdır.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim. s.148 - 149.

¹⁰⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim. s.149.

¹⁰⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s. 130.

¹⁰⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s. 131.

II - AMERİKAN YASALARININ AMERİKAN DEMOKRASİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

De Tocqueville'in, "demokratik bir toplumda özgürlüğü korumak için en uygun yasalar nelerdir?" sorusuna verdiği cevabın araştırıldığı Amerikan Yasaları'nın Amerikan Demokrasisi üzerindeki etkisini inceleyen konu başlığında, düşünürün Amerikan Anayasası'na ilişkin yorumu ve bu anayasa çerçevesinde oluşan anayasal kurumların ve diğer yasaların, Amerikan Demokrasisi'ni diğer ülkelerin siyasal sistemlerinden ayıran nitelikleri araştırılacaktır. Bunun için de öncelikle anayasanın hazırlanma süreci, tarihsel gelişimi içinde incelenecektir.

Alexis De Tocqueville, Amerikan Demokrasisi'ni özgürlükçü bir demokrasi yapan üç tür neden arasında bir hiyerarşi kurar: coğrafi ve tarihî durum yasalara göre daha az etkili olmuş; yasalar da gelenekler ve davranış biçimlerinden daha az önem taşımıştır. Dolayısıyla eğer aynı rastlantısal şartlar altında, değişik yasalar ve geleneklerle davranış biçimleri olsaydı, farklı bir toplum ortaya çıkardı. Onun analiz ettiği tarihsel ve coğrafi koşullar, sadece diğerlerinin ortaya çıkmasına elverişli bir ortam sağlamıştır. Amerikan Demokrasisi'nin sahip olduğu özgürlüğün gerçek nedenleri, yasalar ve bundan da önemli olan âdetler, davranış biçimleri ve olmadığı takdirde özgürlüğün de olmayacağı, inançlardır.¹⁰⁹

"Amerika Birleşik Devletleri, dünyanın en eski yazılı anayasasına sahip olmakla övünebilir; çünkü 1787'de hazırlanan bu anayasa, o tarihten bu yana, yapısında önemli değişikliğe uğramadan ve aralıksız uygulanmıştır. Ayrıca Amerikan Anayasası ulusun genel saygısını da kazanmıştır: Bu anayasanın ilkelerini herkes bir dogma gibi benimser; tarihi ve kapsamı okullarda çocuklara öğretilir ve Amerika'ya giden yabancılar seyahatleri boyunca ona saygı gösterecekleri konusunda and içerler. Bununla birlikte, Amerikalılarca İncil'e eş

¹⁰⁹ Raymond ARON: a.g.e., s.194.

değerde tutulan bu metin, başlangıçta, beğenilerek onaylanmadı; hazırlayıcıları bu metni beğenmiyorlar ve uzun ömürlü olacağına inanmıyorlardı.”¹¹⁰

Alexis De Tocqueville, günümüze kadar yürürlükte kalan Amerikan Anayasası'nın hazırlanmasına kadar geçilen aşamaları Amerika'da Demokrasi'de şu şekilde özetler:

Geçen Yüzyılın sonunda (18. Yüzyıl), birbiri ardına İngiliz Egemenliği'nden kurtulan onüç koloni, aynı dini, aynı gelenekleri, aynı dili ve hemen hemen aynı yasaları paylaşıyorlardı. Ortak bir düşmana karşı topraklarını savunuyorlardı ve tüm bu sebepler onları birleştirecek kadar güçlüydü. Ama her birinin ayrı bir yaşamı ve hükümeti olduğundan, değişik çıkarlar ve değişik töreler ortaya çıkmış ve bunlar, tümünün yararına olabilecek bir birleşmeyi önlemişti. Böylece iki akım ortaya çıktı. Biri Amerikalıları kuvvetlerini birleştirmeye, diğeri ise ayırmaya zorladı.¹¹¹

Anavatanla savaş devam ettiği sürece birleşme ilkesi, koşullar nedeniyle canlı tutuldu. Sağlam yasalara dayalı olmadığı halde tüm aksaklıklarına karşın bu ilke savaş boyunca canlı tutuldu. Savaş biter bitmez de eyaletler birdenbire dağıldı. Her koloni bağımsız birer cumhuriyet oldu ve egemenliğini ilan etti.¹¹²

Birbirlerinden farklı özelliklere ve farklı çıkarlara sahip olan kolonileri, bazı ortak tehlikeler birleşmeye itecektir. Koloniler Amerika'nın yerli halkına ortak güç birliği oluşturmak için, Hollanda'nın ticarî rekabetine karşı korunabilmek için, daha sonra Fransa'nın ticarî rekabeti ile baş edebilmek için ve son olarak İngiltere'nin aldığı bazı kararlara karşı koyabilmek için ortak hareket etme ihtiyacı duyacaklardır.¹¹³

İngiltere, imparatorluğuna dahil olarak gördüğü Amerika'dan mümkün olabilecek en büyük yararı sağlayabilmek için kolonilerine karşı bazı yeni hukukî düzenlemelere gider: “İngiltere'nin uyguladığı Merkantilist Ekonomi gereği, kolonilerinin tüm ekonomik faaliyetlerinin anavatana yönelik olmasında çıkarı vardı. henüz sanayileşmemiş İngiltere için, kolonilerin bir pazar olması pek önemli

¹¹⁰ Maurice DUVERGER: Siyasal Rejimler, Çev: Teoman TUNÇDOĞAN, (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1. basım, 1986), s.93 - 94.

¹¹¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.116.

¹¹² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.116 - 117.

¹¹³ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.474.

değildi. İngiltere özellikle kolonilerin ithalat ve ihracatlarını kendisinin aracılığı ile yapılmasına, yani ticarî hegemonyasının sürdürülmesine önem veriyordu. Bu nedenle de krallık, kolonilerin ticarî işlemlerine iki yönlü sınırlama getirir: Bir defa, bazı koloni ürünlerinin İngiltere'nin dışında başka bir ülkeye ihracı kesinlikle yasaklanmıştı. İkinci olarak da koloniler, İngiltere'de alabilecekleri işlenmiş maddeleri kendileri üretemeyeceklerdi ve buna ek olarak da İngiltere'nin aracılığı olmadan, yabancı bir ülkeden ithal edecekleri mallar için çok yüksek gümrük vergisi ödeyeceklerdi.”¹¹⁴

Buna karşın, “koloniler hızlı bir ekonomik gelişme düzeyine girerek, birçok yeni sanayi tesisleri kurmaya başlarlar ve koloniler İngiltere'nin ticarî kısıtlamalarından rahatsız olmaya başlarlar. Sanayi Devrimi'nin başladığı İngiltere, kendi işlenmiş ürünleri için Amerikan pazarını kaybetmek istemediği gibi, iç pazarında da Amerikan ürünleri ile rekabet etmek de istememektedir. Koloniler de İngiltere ile ticarî işbirliğinin kendileri için cazibesini kaybettiğini anlarlar. Bu durumda İngiltere'nin ekonomik egemenliği ve bunu sağlamak için başvurduğu önlemler kolonilerde tepkiye yol açar. Koloniler İngiltere'nin girişimlerini, kendileri için ortak bir tehdit olarak görürler ve buna karşı yabancı bir güçten yardım isteyemeyeceklerine göre de birbirlerine yaklaşırlar. İngiltere ile çıkarları ilk çatışan, kuzeyin ticaret kolonileri olur, bunu daha sonra güneyin çiftçi kolonileri izler.”¹¹⁵

Kolonilerin bağımsızlığıyla sona erecek mücadele şöyle başlar: Öncelikle ilk gerginlikler, İngiltere'nin kolonilere yeni ticarî kısıtlamalar ve yeni vergiler koymasıyla başlar. Koloniler açısından İngiliz Yasaları'na göre halka getirilecek yükümlülükler için önceden, halkın temsilcilerinin onayının alınması zorunludur. Buna karşın İngiliz Parlamentosu'nda koloniler doğrudan temsilci bulundurmamaktadırlar. Dolayısıyla söz konusu yeni yükümlülükler hukuk dışıdır. Ancak İngiliz Hükümeti, çıkardığı bir yasayla (Declaratory Act) Parlamento

¹¹⁴ Ayferi GÖZE: a.g.e. s.475.

¹¹⁵ Ayferi GÖZE: a.g.e. s.476.

otoritesinin her koşulda kolonileri de kapsayacağını ilan etmiş ve yeni tedbirleri yürürlüğe koymuştur.¹¹⁶

Yeni tedbirlere karşı direnişin merkezi Boston şehri olmuş, sonuçta silahlı çatışmaya varan olaylar gerçekleşmiştir. İngiltere bu direnişe sert yanıt vermiş, Boston limanını ablukaya almış ve (merkezi Boston şehri olan) Massachusetts'i krallık denetimine sokmaya çalışmıştır. Ancak bu önlemler, öteki kolonilerin Massachusetts Kolonisi'nin yanında yer almalarıyla sonuçlanmıştır.¹¹⁷

Bu direnişlerin ekonomik talepleri aşip siyasal boyuta ulaşmasını sağlayan gelişmeler ise Kıta Kongreleri'dir. İlk kongre Philadelphia'da 1774 tarihinde toplanır. Bu kongrenin sonucunda, bir dilekçe ile İngiltere Kralı'na başvurularak Amerika'daki sanayi ve ticaretin önündeki engelleyici yasaların kaldırılmasının istenmesi kararı alınır. Kongre ayrıca, İngiliz mallarına yeni bir boykot uygulanmak üzere bir Kıta Birliği oluşturmuştur. İngiltere Kralı bu dilekçeye yanıt olarak kolonilerden tam bağıllık isteyerek, halkına karşı güce başvurma yolunu seçmiştir. 1775 yılında Philadelphia'da Thomas Jefferson ve Benjamin Franklin'in de katıldığı İkinci Kıta Kongresi düzenlenir. Bu kongrenin sonucunda, "koloni halklarının özgürlüklerini korumak için gerektiğinde silaha sarılacağını" ilan eden bir bildiri ilan edilir.¹¹⁸ Mayıs 1776'da ise Kongre, kolonilerden kendi hükümetlerini kurmalarını ister. Kolonilere karşı savaştan İngiltere Krallığı'nın ise tüm yetkilerinin ortadan kalktığı açıklanır.¹¹⁹

"Bu arada Virginia Konvansiyonu, 12 Haziran 1776'da, o zamana kadarki en ileri ve en kapsamlı haklar belgesi niteliği taşıyan bir bildirge yayınlamıştır. 'Virginia Haklar Bildirgesi' adını taşıyan bu belge, Amerikan Kolonilerine kendi kendilerini yönetme, özgürlük ve sonunda bağımsızlık çağrısında bulunan konvansiyonlardan beşincisi tarafından ilan edilmiştir. Virginia Valisi'nin Boston'daki olayları destekleyen Virginia Meclisi'ni dağıtması üzerine toplanan bu konvansiyonlardan adı geçen sonuncusu, Kongredeki temsilcilerini Birleşik

¹¹⁶ Muzaffer SENCER: a.g.m., s.92.

¹¹⁷ Muzaffer SENCER: a.g.m., s.93.

¹¹⁸ Muzaffer SENCER: a.g.m., s.94.

¹¹⁹ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.481.

Kolonilerin özgür ve bağımsız devletler olduklarını ilana yöneltirken, George Mason tarafından hazırlanan Virginia Haklar Bildirgesi'ni kabul etmiştir.”¹²⁰

İnsan Hakları kavramı, zaman içinde “tabii haklar” adı verilen kavramın yerini almıştır. Tabii (doğal) haklar konusu Aydınlanma Çağı'nda çok defa incelenmiştir. John Locke, insanların yaşamak, hürriyet ve mülkiyet sahibi olmak için tabii bir hakka sahip olduğunu yazılarında ayrıntılı bir biçimde anlatmıştır. İngiliz Parlamentosu tarafından 1689'da çıkarılan Haklar Bildirgesi (Orj: Bill Of Rights) bu tabii hakları pozitif haklara dönüştürmek üzere hazırlandı; tabii haklara herhangi bir suç teşkil eden bir fiille itham edilen herkesin, bir jüri tarafından âdil ve açık biçimde muhakeme edilmesi hakkını da ekledi ve aşırı para cezalarıyla insafsız ve olağan olmayan cezaları yasakladı. Locke'un teorileri ve İngiliz Haklar Bildirgesi örneği, Batı dünyasında baştan başa büyük bir etki yaptı. Haziran 1776'da Virginia eyaletinde bir temsilciler meclisi tarafından kabul edilen Haklar Bildirgesi'nde, bu etkileri görmek mümkündür.¹²¹

16 maddelik bu bildirgenin ilk maddesine göre tüm insanlar doğuştan eşit, özgür ve bağımsızdır. Doğuştan edindikleri belirli hakları vardır. Yaşama, özgürlük, mülk edinme, mutluluk ve güvenlik haklarını içeren bu haklar, hiçbir anlaşmayla devredilemez ve vazgeçilmez haklardır. Halk egemenliği ilkesini benimsemiş olan bildirge, tüm iktidarın halka ait olduğunu ve halktan kaynaklandığını öne sürmüş ve bu iktidarın yetkili ve sorumlu vekiller eliyle kullanılmasını hükme bağlamıştır. Bunun sonucu olarak bildirgenin üçüncü maddesinde, halkın güvenini yitirmiş bir yönetimin toplumun çoğunluğu tarafından değiştirilmesinin, vazgeçilmez, devredilemez ve kaldırılamaz bir hak olduğu benimsenmiştir. Bildirgede kamu görevinin babadan oğla geçmesi de yasaklamıştır.¹²²

Virginia Haklar Bildirgesi ilk kez, çağdaş devletin üç ana işlevini birbirinden ayırarak Güçler Ayrılığı İlkesini açıkça hükme bağlamıştır. Buna göre devletin

¹²⁰ Muzaffer SENCER: a.g.m., s.95.

¹²¹ Maurice CRANSTON: “İnsan Hakları Nelerdir?”, Çev: Atilla YAYLA, Sosyal Ve Siyasal Teori - Seçme Yazılar, Der: Atilla YAYLA, (Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları, 2.baskı), s.193.

¹²² Muzaffer SENCER: a.g.m., s.95 - 96.

yasama ve yürütme güçleri, yargılama gücünden ayrı ve bağımsız olmalıdır. İlk iki gücü elinde bulunduranların seçimle göreve gelmesini kurala bağlayan bildirge, görevlilerin seçim bölgeleriyle yakından ilgili olmalarını öngörmüştür. Meclislerdeki halk temsilcilerinin seçimlerinin serbest ve genel oya dayalı olması ilkesini benimseyen bildirge, İngiliz Parlamentosu'nun yüz yıllık geleneğinden esinlenerek kimsenin halkın oluru alınmadan vergi yükümü altına sokulamayacağını, mülkünden yoksun bırakılamayacağını ve kamu yararına aykırı yasalara uymaya zorlanamayacağını ilan etmiştir.¹²³

Bunlara ek olarak bildirmede, yürütme gücünün yasama denetiminde ve yasama onayıyla kullanılabileceği; bir kimsenin yasaya ya da kendisine eşit kişilerin kararına dayanmaksızın özgürlüğünden yoksun bırakılamayacağı ve kişinin yansız bir jüri önünde yargılanma hakkı olup, jürinin oybirliğine dayalı kararı olmadıkça suçlu sayılamayacağı; aşırı para cezası ve zalimce ya da olağandışı ceza verilemeyeceği; haklı ve sağlam gerekçelere dayanmadan verilecek arama ve tutuklama kararının bir despotluk olduğu; basın özgürlüğünün hiçbir biçimde sınırlandırılmayacağı; özgür bir yönetimin ancak, adalet, ılımlılık, tutumluluk, alçakgönüllülük ve erdeme bağlı kalarak sürdürülebileceği; herkesin din ve vicdan özgürlüğü bulunduğu açıklanmıştır. Aynı bildirge, halkın bölünmez bir yönetim hakkından yola çıkarak, koloninin kendi yönetimi dışında bir yönetime izin vermemiştir.¹²⁴

Bu arada Kıta Kongresi de faaliyetlerini sürdürmektedir. Kongre tarafından bir bildiri hazırlamakla görevlendirilen, Thomas Jefferson başkanlığındaki komisyonun hazırladığı "Bağımsızlık Bildirgesi" (Orj: Declaration Of Independence), 4 Temmuz 1776'da kongre tarafından onaylanarak ilan edildi. Bununla onüç koloninin İngiltere'den ayrılıp egemen birer devlet olduğu açıklanmış oluyordu. Ayrıca "bildirge, salt bir bağımsızlık belgesi olmakla kalmayarak, Virginia Bildirgesi'nden esinlenmiş bir haklar belgesi niteliği taşımaktadır. Bağımsızlığın gerekçelerini ve devrim ilkelerini dile getirmeyi amaçlayan bu bildirge, yasal bir yönetimin, koşullarını koyarken insanın doğuştan

¹²³ Muzaffer SENCER: a.g.m., s.96.

¹²⁴ Muzaffer SENCER: a.g.m., s.96 - 97.

özgürlüğü ve hak eşitliğini öne sürmüştür. Bildirgenin siyasal önemi, bir yönetimin ancak yönetilenlerin oluruyla yasallık kazanacağını ve temel haklara aykırı davranması durumunda halkın bu yönetimi değiştirme hakkı bulunduğunu ilan etmesidir.”¹²⁵

Bağımsızlık Bildirgesi'nde önce İngiltere'den ayrılmayı zorunlu kılan nedenler anlatılır ve İngiltere'ye karşı bağımsızlığın ilan edildiği açıklanır. Bundan sonra bildiride, tüm insanların eşit yaratıldıkları, Tanrı'nın insanlara, başkalarına devredilmeyen haklar vermiş olduğu ve bu haklar arasında da hayat hakkı, özgürlük ve mutlu olma haklarının bulunduğu açıklanır. Yine bildiride yönetimlerin insanlar tarafından kurulduğu ve amacının da insanların sahip oldukları devredilmez haklarının korunması olduğu belirtilir. Yönetimlerin güçlerini yönetilenlerin onayından aldıkları, bir yönetimin kendi varlık nedenine ters düşen, kendi amacını yıkan bir eylem içine girmesi halinde ise, halkın bu yönetimi değiştirmeye, onu ortadan kaldırmaya ve güven ve mutluluk getireceğine inandığı yeni bir yönetim kurmaya hakkı olduğu vurgulanmıştır.¹²⁶ İnsanlar zorba bir yönetime dayanabildikleri kadar dayanmalı, ancak bir hükümet, süregelen yolsuzluk ve zorbalıklarıyla halkı mutlak bir despotizm altında yaşatmayı amaçladığını açıkça ortaya koyduğunda, böyle bir hükümeti baştan atarak geleceğini güvence altına almak, halkın hakkı ve ödevidir.¹²⁷

Bu bildiride öncelikle İngiltere'ye başkaldırmanın nedenleri ayrıntılı bir biçimde sıralanmakta, yapılabilecek başka bir şeyin kalmadığı anlatılmakta ve bu hareketin kamuoyu vicdanında aklanması istenmektedir. Burada insanlığın geniş bir kamuoyu olarak görülmesi ve kamuoyunu, yapılan hareketin meşru nedenlere dayandığı konusunda ikna etme çabası sarf edilmektedir. Böylece yönetimin açıklığı, yönetimin aldığı kararlar konusunda iç ve dış kamuoyunu ikna etme mecburiyeti, alınan kararların mantıklı gerekçelerle ortaya çıkması gerektiği ve bu nedenlerin topluma açıklanması gerektiği gibi demokratik ilkelerin önemli örnekleri verilmektedir.¹²⁸

¹²⁵ Muzaffer SENCER: a.g.m., s.97.

¹²⁶ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.481.

¹²⁷ Muzaffer SENCER: a.g.m., s.98.

¹²⁸ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.481

Daha sonra bu bildiride, yönetimin asıl nedeninin bireyin mutluluğu olduğu, tüm kamusal hakların asıl kaynağının, bireylerin birleşmesiyle oluşan toplum olduğu; demokrasinin özünün, toplumu oluşturan bireylerin ayrı ayrı eşit haklara sahip olması ve bu haklarını özgür bir biçimde kullanılabilmesi olduğu vurgulanmaktadır. Bildiriye göre bir ülkede yaşayan bireyler o ülkenin yöneticilerine bağlı değil, ülkenin yöneticileri toplumu oluşturan bireylere bağlıdır. Yöneticiler halk tarafından, serbest seçimle seçilir ve yine onun isteği doğrultusunda görevden alınır. Bununla beraber Amerika'da genel oy ilkesinin kabul edilmediği, seçme ve seçilme hakkının genellikle zengin toprak sahiplerinin elinde olduğu da unutulmamalıdır. Ancak ileri sürülen ilkelerin, günümüz demokrasisine ışık tutacak ifadeleri içinde barındırdığı da bir gerçektir.¹²⁹

Bağımsızlık Bildirisi kabul edildikten sonra her devlet, kongre tarafından kendi anayasasını yapmaya davet edilir. Bu arada bağımsızlık ilanının gerektirdiği diplomatik ilişkilerin sürdürülebilmesi ve İngiltere ile savaşın getirdiği malî, ekonomik ve askerî güçlüklerin önüne geçilebilmesi isteği, devletlerin aralarında bir birlik kurma ihtiyacı duymalarına yol açmaktadır. Bu amaçla, kendi özerkliklerini de korumak isteyen devletler, konfederatif bir yönetimde anlaşılır. Kasım 1777'de "Amerika birleşik Devletleri Konfederasyonu Kuruluş İlkeleri" kongre tarafından kabul edilir. Bu ilkeler ancak 1781 yılında tüm devletler tarafından onaylanarak kesinlik kazanacaktır.¹³⁰

Konfederasyon ilkelerine göre her devlet egemenliğini, özgürlüğünü, bağımsızlığını ve Birleşik Devletlere açıkça devredilmemiş olan her yetkiyi elinde bulundurmaktadır. Ayrıca bir yürütme organı oluşturulmayıp, konfederatif yetkiler, her devletin eşit oya sahip olduğu Kongre'ye verilmiştir. Kongrenin yetkileri de mümkün olduğu kadar sınırlı tutulmaya çalışılmıştır. Kongrenin yetkileri savaş ve barışa karar vermek, dış ilişkileri yürütmek gibi konularla sınırlandırılmıştır. Kısacası, kongrenin kararlarını uygulayacak bir yürütme organı ve devletler arası

¹²⁹ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.481.

¹³⁰ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.482 - 483.

bir yargı gücünden yoksun olan konfederasyonla, güçsüz bir birlik oluşturulmuştur.¹³¹

İngiltere ile olan sömürge rekabeti nedeniyle Fransa'nın desteğini alan Amerikalılar, 19 Ekim 1781'de İngiliz birliklerinin General Washington'a teslim olmasıyla, bağımsızlıklarını gerçekleştirmişlerdir. Savaşın önce İngilizlerin denetimindeki toprak soylularının ve büyük mülk sahiplerinin elinde olan yönetim, savaşın sonra burjuvazinin öncülüğündeki koloni halkının eline geçmiştir. İngiltere'ye bağlı kalmış olan Amerika'daki soylu kökenlilerin önemli bir kesiminin Kuzey Amerika dışına çıkarılması ve topraklarına zorla el konulması ile iktidar kuzeyde ticaret ve endüstri burjuvazisinin, güneyde ise köleci tarım işletmelerinin eline geçmiştir. Böylelikle Amerikan Devrimi sonucu kurulan Cumhuriyetle kölelik, kuzeyde kaldırılırken, güneyde üretim sürecinin temelini oluşturmuştur. Bu kölelik düzeni, yaklaşık yüz yıl sonra, Kuzeyle Güney arasındaki iç savaşın nedenlerinden biri olacaktır.¹³²

Savaş sonunda kamu giderlerinin artması ve bu açıkların ağır vergilerle finanse edilmek istenmesi, her devletin kendi maliye ve gümrük mevzuatına sahip oluşu dolayısıyla konfederasyon içi ticarete yaşanan sıkıntı, devletlerin kendi sınırlarının belirlenmemiş olması nedeniyle devletler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar, konfederasyonun aldığı kararların uygulanmasını sağlayacak yaptırım gücünden yoksun oluşu gibi nedenlerle mevcut düzenin değiştirilmesi gereği hissedildi. Bunda, Washington, Franklin, Jefferson, Hamilton, Madison gibi kişilerin katkısı büyük olmuştur. Bu kişiler birliğin sağlamlaştırılmasının, tüm devletlerin yararına olacağını düşünmüşler, daha güçlü bir birliğin sağlanması için gerekli ortam da Virginia ve Maryland Devletleri arasındaki bir sınır uyuşmazlığının çözülmesi için, Washington başkanlığında bir komisyonun toplanmasıyla sağlanmıştır. Yapılan görüşmelerde Philadelphia'da 1787'de bir toplantı yapılması kararlaştırılır. Tarihe Philadelphia Konvansiyonu olarak geçecek olan bu toplantıda, yeni anayasa kabul edilir ve

¹³¹ Muzaffer SENCER: a.g.m., s.100.

¹³² Muzaffer SENCER: a.g.m., s.101.

günümüze kadar birkaç değişiklik dışında sürecek olan Amerikan Siyasal Sistemi oluşturulur. Bir başkanlık kurumunun oluşturulduğu federal anayasa sonrasında yapılan seçimlerde Washington ilk Amerikan Başkanı seçilir ve 1789 yılında tüm federal devlet organları işlerlik kazanır.¹³³

Bütün bu gelişmeleri Alexis De Tocqueville şu şekilde özetleyecektir:

Anayasa tarafından sınırlandırılmış ve savaştan sonra da yalnız bırakılmış olan konfederal yönetim, bir yandan yerli kabileleriyle baş edemiyor, bir yandan da savaş borcunun faizini ödeyemiyordu. Çöküşün eşiğine geldiğinde yasal olarak hükümeti sürdüremeyeceğini açıklayarak anayasayı değiştirme yetkisine sahip olan meclise başvurdu.¹³⁴

Devrimin sarhoşluğunun ardından gelen sükunet ve devrimin yarattığı büyük adamlar, ilk federal anayasanın yetersizliği anlaşılınca Amerika'nın iki büyük avantajı haline gelmişti. Küçük bir grup, anayasayı yapmayı benimsemişti. Başkanları da George Washington'du ve Yeni Dünya'da o güne dek görülen en büyük ekibin oluşturduğu Birleşik Devletlerde bugün dahi geçerli olan yasaları gerçekleştirdi. Eyaletler bunu sırasıyla benimsediler ve yeni Federal Hükümet 1789 yılında iş başına gelmişti. Amerikan Devrimi sonuçlandığında ise Fransız İhtilâli başlamıştı.¹³⁵

1787 Anayasası'nın siyasal önemi yanında, anayasacılık tarihinde de önemli bir yeri vardır. Bunun nedeni, Amerikan Anayasası'nın ilk yazılı anayasa olmasından kaynaklanmaktadır. Yeni düzeni kuranlar, bireysel hak ve özgürlüklerin tam olarak güvence altına alınmasını sağlayabilmek, federe devletlerle federal devlet arasındaki ilişkileri daha somut bir şekilde belirleyebilmek ve federal kurumların işlevlerinin ileride tartışma yaratmaması için böyle bir yola başvurmuşlardır. Bu önemli yerin bir diğer nedeni de 1787 yılında hazırlanmış bir anayasanın birkaç değişiklik dışında halen yürürlükte olmasıdır. Bunda da anayasanın fazla ayrıntıya girmeyerek genel ilkeleri belirtmekle yetinmesi ve Amerikalıların da bu genel ilkeleri benimseyip kurumlarını bu ilkelerle çatışmadan ortaya çıkarıp işletmeleri etkili olmuştur.¹³⁶

¹³³ Muzaffer SENCER: a.g.m., s.102.

¹³⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.117.

¹³⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.118.

¹³⁶ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.491 - 492.

Anayasanın 1787 yılında kabul edilmesi sırasında tartışma konusu olan meseleleri iki gruba ayırabiliriz: Hükümetin ne yapacağına, yani görevlerine ilişkin temel sorunlar ve nasıl çalışacağına ilişkin yapısal sorunlar. Örneğin Madison, anayasanın yapım aşamasında eyalet yasaları üzerinde bir federal veto hakkının bulunmasını ister. Ancak bu istek kabul edilmez. Madison bu görüşünden dolayı “tüm yetkileri elinde toplamış bir ulusal hükümet istemekle” itham edilir. Aslında onun endişesi sadece tüm federe ve federal hükümet sistemini, yasalarını birbirlerine uygun hale getirerek tutarlı bir şekle sokmaktır. Sonuçta o, Yüksek Federal Mahkeme’nin kurulması ve bu mahkemenin eyalet yasaları ile federal anayasa arasındaki uyuşmazlıkları gözden geçirme görevini eline almasıyla amacına ulaşmıştır.¹³⁷

Alexis De Tocqueville, Amerikalıları bekleyen ilk sorunun, egemenliğin eyaletler arasında bölünerek, her eyaletin hem kendi kendisini yönetmeyi sürdürmesi, hem de merkezî hükümete bağlanması konusu olduğunu açıklar. Ona göre, yeni yönetim sisteminde merkezî idarenin yapması gereken görevler sayıca artırılmış (örneğin para sistemini denetleme, haberleşme ve ulaştırma hizmetleri gibi), ayrıca bu yükümlülükleri yerine getirebilmek için merkezî yönetime vergi toplama yetkisi de verilmiştir. Bununla birlikte yine esas yetki eyaletlerin elinde kalmış, anayasa tarafından federal hükümete verilen görevler ve yetkiler az tutulmuş ve kesin bir biçimde belirlenmiştir. Federe devletlere bırakılan görev ve yetkiler ise sayısız ve belirsizdir. Dolayısıyla federal hükümetin yetki alanına girmeyen her konuda karar alma ve yürütme yetkisi, eyalet hükümetinin elindedir.¹³⁸

Burada karşımıza, federal devletle federe devletlerin karşı karşıya kalması halinde nasıl bir çözüm yolu bulunacağı sorunu çıkmaktadır. Alexis De Tocqueville’e göre bu sorunun çözüm yollarından birincisi, “Yüksek Federal Mahkeme”nin kurulmasıydı. Bu mahkemenin görevi, iki rakip devlet arasında anayasal dengeyi sağlamaktı. Eğer federe devletin çıkardığı bir yasa, federal anayasanın ilkelerine aykırı olarak görülürse konu Federal Mahkeme’ye

¹³⁷ Russell HARDIN: a.g.e., s.119.

¹³⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.118 - 119.

götürülecek ve bu mahkemenin kararıyla gerektiğinde ilgili yasa iptal edilebilecektir. Anayasa Hukuku'nda yine yeni bir kavram olan, yasaların anayasaya uygunluğunun hukukî yoldan denetlenmesi ve çıkartılan yasalarla anayasa hükümlerinin etkisiz hale getirilmesinin önlenmesi, demokrasinin etkinliğinin sağlanmasında önemli role sahiptir.¹³⁹

“Anayasa yargısı, hukuk devletinin gelişiminde son ve en önemli merhale olarak tanımlanabilir. Gerçekten, yakın denilebilecek zamanlara kadar, hukuk devleti deyiminden esas itibariyle yürütme organının kanunlara bağlılığını sağlayacak yargısal denetim anlaşılmıştır. Fransız İhtilâli'nden gelen bölünmez, devredilmez, yanılmaz ve temsil edilmez genel irade anlayışının etkisiyle, millet temsilcilerinden oluşan yasama organının, kişi haklarına tecavüz edebileceği, dolayısıyla kişi haklarının sadece yürütme organı karşısında değil, yasama organı karşısında da korunması gerekeceği pek düşünülmemiştir. Yazılı ve sert anayasalar 18. Yüzyıl sonlarından itibaren ortaya çıkmaya başladığı halde, Amerika Birleşik Devletleri bir yana bırakılırsa, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi sisteminin yaygınlaşması için 20. Yüzyıl ortalarına kadar beklemek gerekmiştir.”¹⁴⁰

Alexis De Tocqueville'e göre anayasal yargılama hem federe devletlerle federal devletler arasındaki ilişkileri belirleme, hem yasaların anayasal ilkelere uygunluğunu sağlayarak anayasal ilkelerin kalıcılığını ve geçerliliğini sağlama, hem de anayasanın diğer yasalar karşısındaki üstünlüğünü sağlama açısından önemli faydaları bulunmaktadır. Bu durum, Amerikan Demokrasisi'nin diğer modeller karşısında üstünlüğünü artırmaktadır.¹⁴¹

Alexis De Tocqueville'e göre federal devletle federe devletlerin karşı karşıya kalması halinde nasıl bir çözüm yolu bulunacağı sorununun ikinci çözüm yolu, yetkilerin federal devletle federe devletler arasında dengeli bir biçimde dağıtılmış olmasıdır. Ona göre, Amerika'da eyaletlerin yönetimi kural,

¹³⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s. 119.

¹⁴⁰ Ergun ÖZBUDUN: Türk Anayasa Hukuku, (Ankara: Yetkin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 5. baskı, 1998), s.341.

¹⁴¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s. 119.

federasyonun yönetimi ise istisnadır.¹⁴² Bu konuda James Madison, şunları söylemektedir: “Belirli maksatlar için bir araya gelmiş topluluklar arasında, üstünlük kısmen genel yasama organlarına, kısmen de mahallî yasama organlarına tanınmıştır. Birinci durumda bütün mahallî otoriteler en yüksek otoriteye tâbidir ve onun istediği şekilde denetlenebilir, yönetilebilir veya feshedilebilir. İkinci durumda ise mahallî otoriteler, üstünlüğün ayrı ve bağımsız parçalarını teşkil ederler ve genel otorite kendi alanında onlara ne derece tâbiyse, onlar da kendi alanlarında genel otoriteye o derecede tâbidirler. Demek ki bu bakımdan yetki alanı ancak belirli konuları kaplamakta ve bütün diğer konularda eyalet devletlerine ihlâl edilemeyecek bir egemenlik artığı bırakılmaktadır.”¹⁴³ Buna bir ekleme yapan Alexis De Tocqueville “Eyalet hükümetlerine kendi sınırları içinde bağımsızlıkları verildi, yine de federal hükümet, bağımsızlıklarını kötüye kullanıp Birleşik Devletlerin bütünlüğünü tehlikeye attıkları takdirde içişlerine karışabilecekti”¹⁴⁴ diyerek sistemin federal yapısını vurgulamayı da ihmal etmemiştir.

1787 Anayasası’nda, Federal yönetimin nasıl çalışacağına ilişkin önemli ve günümüz demokrasilerine ışık tutan kurallar bulunmaktadır. Anayasanın tartışılması sırasında birbirinden farklı çıkarlara sahip eyaletleri aynı çatı altında toplamak için farklı görüşler karşı karşıya gelmiş, bu da yeni devletin nasıl bir yapıya sahip olacağını ve kurumlarının nasıl çalışacağını belirlemiştir.¹⁴⁵

Anayasa yapım sürecinde ilk ihtilaf, anti-federalistlerle federalistler arasında çıkmıştı. İkinci ihtilaf, tarıma dayalı ve ticarî çıkarlar arasındaki çatışmaydı. Üçüncü ihtilaf, kuzeylilerin arasında çıkan, güney eyaletlerinin yeni devlete girmeleri karşılığında onlara bedel olarak köleliğin serbestliğinin devamının verilip verilmemesiydi. Bunlar arasında en fazla tartışılan ise, ulusal yasama organında eyaletlerin, büyük ve küçük eyaletin çıkarlarının muhtemel

¹⁴² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.119.

¹⁴³ James MADISON: “Federal Cumhuriyet”, Anayasa Üzerine Düşünceler - Federalistlerin Makalelerinden Seçmeler, No: 41, Der: Ralph H. GABRIEL, Çev: Mümtaz SOYSAL, (İstanbul: Yenilik Basımevi, 1962), s.19.

¹⁴⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.121.

¹⁴⁵ Russell HARDIN: a.g.e., s.120.

çatışması halinde temsili konusu idi.¹⁴⁶ Alexis De Tocqueville'in ölümünden iki yıl sonra, 1861 yılında başlayacak olan Amerikan İç Savaşı dört yıl sürecek, bu savaş sonunda kölelik kaldırılacaktır.¹⁴⁷

Alexis De Tocqueville, Amerika'da Demokrasi'nin birinci cildinin sekizinci bölümünü federal anayasanın özelliklerine ayırmış, yeni anayasanın getirdiği kurumları, bunların işleyişlerini ve karşılıklı ilişkilerini ayrıntılı bir biçimde incelemiştir (Orj: De La Constitution Fédérale, İng: The Federal Constitution).¹⁴⁸

İncelemesine federal anayasanın tarihî gelişimi ile başlayan De Tocqueville, burada ilk birliğin kuruluşunu ve zayıflığının nedenlerini açıklar. Daha sonra federal anayasanın bir özetini yapar: Buna göre otorite federal hükümet ile eyaletler arasında paylaştırılmış; eyaletlerin yönetimi esas, federal hükümetin yönetimi istisna olmuştur. Daha sonra federal hükümetin görevlerini sıralar. Ona göre federal hükümetin görevleri, Eski Fransız Monarşisi'nin Krallık Hükümeti'nden çok daha azdır; buna karşın birlik hükümeti ona göre çok daha güçlenmiş ve merkezîleşmiştir.¹⁴⁹ Alexis De Tocqueville'e göre "bir toplumun dış ilişkileri, bireylerin özel ilişkileriyle kıyaslanabilir ve tek başlı bir idarenin yönlendirmesi olmadan, ikisi de avantajlı bir şekilde yürütülemez."¹⁵⁰

Burada düşünürün genel anlamda çoğulcu bir dünya görüşüne sahip olmasına karşın, kimi kamu görevlerinin merkezî hükümet tarafından çok daha iyi yapılabileceği görüşünde olduğuna varabiliriz. Bu bağlamda Alexis De Tocqueville kamu görevleri arasında bir ayırım yapmakta, bu görevlerin büyük bir kısmının serbestçe yerel yönetimler tarafından çoğulcu bir ortamda yapılmasını istemekte, ama özellikle siyasal ve ekonomik dış ilişkiler konularında belirli bir politika belirlendikten sonra bu politikanın sabit bir doğrultuda güçlü bir merkezî idare tarafından yürütülmesini istemektedir. Ona göre Fransız Hükümeti ise kendisinin görevi olan ya da olmayan hemen her konuya müdahale ederek

¹⁴⁶ Russell HARDIN: a.g.e. s.120.

¹⁴⁷ Muzaffer SENCER: a.g.m. s.114.

¹⁴⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.116 - 178.

¹⁴⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.120 - 121.

¹⁵⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.120.

düzenlemeye çalışmakta, bu onu dışardan güçlü bir merkezî yapıya sahipmiş gibi göstermekte, ancak gerçekte merkezî yönetimin ilgi alanı farklı konulara bölündüğü için karar almakta ve alınan kararları yürütmekte güçlük çeken, aslî görevlerini yapmakta zorlanan, hantal bir idare haline sokmaktadır. Dolayısıyla dış ilişkiler gibi ulusal hükümetin karar alması gereken konularda Amerikan Hükümeti, Fransız Hükümeti'nden çok daha merkezîleşmiş, yani merkeziyetçi yönetimin olumlu yanlarını çok daha iyi bir biçimde sergileyebilen bir yapıya sahip görünmektedir.¹⁵¹

Alexis De Tocqueville'e göre anayasada yasama fonksiyonu iki dala ayrılmıştır: Senato'nun formasyonunda, eyaletlerin bağımsızlığı ilkesi üstün durumdadır. Temsilciler Meclisi'nin kompozisyonunun belirlenmesinde ise ulusun egemenliği ilkesi ön plana çıkmaktadır.¹⁵² Amerika'da yasama organı iki meclisten oluşmaktadır. Bunun nedeni, feodal bir geçmişi olan İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi, değişik sınıfları temsil etmek değil, federal çıkarlarla federe çıkarları bağdaştırmaktır. Yasamanın federal kanadının Temsilciler Meclisi, federe kanadının Senato olması kararlaştırılmıştır.¹⁵³

Anayasaya göre Temsilciler Meclisi, her devletin halkı tarafından her iki yılda bir seçilen üyelerden oluşur. Her devlet için en az bir temsilci olmak üzere temsilciler, devletlerin nüfusuna göre bölüştürülür. (Anayasanın ilk şeklinde nüfus sayısının hesaplanmasında, kölelerin varlığı da göz önüne alınarak, özgür kişilerin sayısına tüm öteki kişilerin beşte üçünün eklenmesinin kararlaştırıldığı görülmektedir.) kendi başkanını (Speaker) seçen Temsilciler Meclisi, görevini kötüye kullanmaktan ötürü bir kamu görevlisini suçlama (Impeachment) yetkisine de sahiptir. Senato ise her eyalet için, o eyaletin yasama organınca altı yıl için seçilen ikişer senatörden kuruludur. Birleşik Devletler Başkan Yardımcısı, Senato'nun Başkanıdır. Kendisine suç yüklenen bir kamu görevlisini yargılama hakkı, Senatonundur.¹⁵⁴

¹⁵¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.91 - 92.

¹⁵² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.123.

¹⁵³ Muzaffer SENCER: a.g.m., s.102.

¹⁵⁴ Muzaffer SENCER: a.g.m., s.103.

Yasamanın iki kanada ayrılmasının asıl nedeni, küçük eyaletlerin endişelerinin önlenmesidir. Bu sayede nüfusu az olan eyaletlerin kendi çıkarlarına aykırı buldukları yasaları engelleme şansları çoğalmakta, ayrıca eyaletler arasında eşitliğin sağlanması açısından olumlu bir adım atılmış olmaktadır. Bu aynı zamanda yasama organının kendi kendini denetleyip dengelemesi fırsatını da yasama organına vermektedir. Bu sayede yasama organının belirli bir çoğunluğa dayanarak keyfî yasalar çıkarmasının tekrar önüne geçilmeye çalışılmaktadır.¹⁵⁵

“Yasama gücüne sahip Kongre’nin meclislerinde, bir yasa önerisinin kabul edilmesi bir çok aşamadan geçildikten sonra sağlanabilmektedir. Sürecin başlangıcı bir kongre üyesinin, bağlı bulunduğu meclise -Senato veya Temsilciler Meclisi- bir yasa önerisi sunmasıdır. Meclise gelen öneri başkan tarafından ilgili uzmanlaşmış devamlı komisyona gönderilir. Gündeme alınan öneri komisyonda görüşüldükten sonra, öneriyi tartışma veya ‘rafa koyma’ kararı alınır. Tartışma kararı alınan öneri, bir çok oturumlarda tartışıldıktan sonra meclise gönderilecek biçimde kaleme alınarak meclise gönderilir. Meclis, komisyonun gönderdiği tasarıyı tartışır ve tartışma sonunda oylama yapılır. Oylama sonunda kabul edildiği takdirde tasarı, diğer meclise gönderilir. Aynı süreç ikinci mecliste de uygulanır. İkinci mecliste de kabul edilen öneri, imzalanmak ve yürürlüğe girmek üzere başkanlığa gönderilir. Birinci mecliste kabul edilen bir yasa önerisi, ikinci mecliste değiştirilirse, değişik biçimiyle tekrar birinci meclise döner. Aynen değişik biçimiyle kabul edilirse buradan imzalanmak için başkanlığa gönderilir. Yapılan değişikliği birinci meclis kabul etmediği takdirde, ortak komisyon konferansında ayrılıklar giderilir.”¹⁵⁶

Amerikan Siyasal Sistemi’nin en önemli özelliklerinden birisi de devlet erklerinin birbirlerini frenleyip dengeleyebilmeleridir (System Of Checks And Balances). Buna göre “her biri devlet iktidarının bir parçasını kullanan organların, sahip oldukları karşılıklı yetkiler yoluyla birbirlerini denetlemesi , dengelemesi ve frenlemesi, ‘sınırlı’ veya ‘anayasal’ devlet yönetimi ortaya çıkaracak, böylece kişi

¹⁵⁵ Esat ÇAM: a.g.e, s.94.

¹⁵⁶ Esat ÇAM: a.g.e, s.114.

hürriyetlerinin devlet iktidarı karşısında korunması ve güvence altına alınması mümkün olabilecektir.”¹⁵⁷

Fren Ve Denge Sistemi hakkında James Madison, şunları söylemektedir: “Devlet iç yapısı öyle düzenlenmelidir ki, bu yapıyı meydana getiren çeşitli kısımlar, karşılıklı ilişkileri sayesinde birbirlerini frenleme imkânı bulabilsinler. Bunun için her uzvun başkalarınınkinden ayrı bir iradesi olmalı, birinin üyeleri öbürünün üyelerinin tayinine mümkün olduğu kadar az karışmalıdır.”¹⁵⁸ Fakat, çeşitli yetkilerin gitgide aynı uzuvda toplanmasına karşı asıl teminat, her uzvu yürütenlere öbürlerinden gelecek müdahalelere dayanabilmeleri için gerekli anayasa araçlarını vermektir. Ayrıca savunma araçları, saldırma tehlikesiyle orantılı olmalıdır.”¹⁵⁹

Yasama açısından bu frenleme durumu, Başkanın yetkisi altındadır. Kongre tarafından kabul edilmiş bir yasanın yürürlüğe girmesi, Başkanın onayına bağlıdır. Başkanın, Kongre tarafından onaylanmış bir yasayı “veto etme” yetkisi vardır. Veto halinde tasarının yasalaşarak yürürlüğe girebilmesi için iki meclisçe üçte iki çoğunlukla tekrar kabul edilmesi gerekmektedir.¹⁶⁰

Alexis De Tocqueville yasama organından sonra yürütme organına değinir. Burada da sorun, yürütmenin hem halkın istekleri doğrultusunda çalışıp keyfi işlemlerde bulunmaması, hem de hareket alanının aşırı sınırlanmasının önüne geçilerek etkinliğinin sağlanmasıdır.¹⁶¹

Başkan, Amerika’da yürütmenin başı olup seçimle işbaşına gelir, kendi yetki çerçevesi içinde serbestçe hareket edebilir, buna karşın yaptığı her işlem ya da fiil dolayısıyla kendisi sorumludur. Başkanın iki defa seçilebilir olması, onun faaliyetlerinde kamu yararına daha çok dikkat etmesine ve toplumun isteklerini

¹⁵⁷ Ergun ÖZBUDUN: a.g.e., s.18.

¹⁵⁸ James MADISON: “Fren Ve Denge Sistemi”, Anayasa Üzerine Düşünceler - Federalistlerin Makalelerinden Seçmeler, No: 51, Der: Ralph H. GABRIEL, Çev: Mümtaz SOYSAL, (İstanbul: Yenilik Basımevi, 1962), s.27.

¹⁵⁹ James MADISON: “Fren Ve Denge Sistemi”, s.28.

¹⁶⁰ Esat ÇAM: a.g.e., s.108.

¹⁶¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.125 - 127.

uygulamaya koymada daha çok istekli olmasına neden olur. Senato, onun kimi önemli kararlarını bozma yetkisine sahiptir (örneğin uluslararası antlaşmaları onaylama gibi) ama ne onu belirli adımları atma konusunda mecbur tutabilir; ne de onun yerine geçip karar alabilir.¹⁶²

Daha sonra Alexis De Tocqueville, Birleşik Devletlerde Başkanın pozisyonu ile anayasal bir sistem içinde Fransız Kralı'nın pozisyonunu karşılaştırır. Kuzey Amerika'daki yürütme organı, sınırlandırılmıştır. Çünkü her şeyden önce egemenlik, birlik ve eyaletler arasında bölüştürülmüştür. Ama Fransız Kralı'nın yetkileri sınırsızdır, çünkü Kral hem bölünmemiş bir gücün başındadır, hem de yasama organının bir parçasıdır. Amerikan Başkanı, sadece yasaları uygulayıcıdır. Amerikan Başkanı kendi uygulamaları açısından devamlı olarak denetlenir, Kral ise kendi uygulamalarında tam anlamıyla bağımsızdır. Ayrıca Kral ömrünün sonuna kadar bu göreve gelmişken, Amerikan Başkanı'nın her dört yılda bir yeniden seçilme zorunluluğu bulunmaktadır. Dolayısıyla kamuoyunun görüşleri birinde çok önemli iken, diğerinde değildir. Amerika'da kamuoyu seçimler yoluyla düşüncelerini uygulatma imkânı bulabilirken; Fransa'da bu sadece ihtilâllerle gerçekleşebilmektedir.¹⁶³

Fransa'da Kralın yetkilerinin genişliğini ve egemenliğinin sınırlandırılmamışlığını düşünür, somut bir örnekle gösterir: Aynı dönemde doğrudan Krala bağlı olarak çalışan 138.000 kamu görevlisi varken, bu sayı Amerikan Başkanı için 12.000 kişidir.¹⁶⁴

Amerika'da yasama - yürütme ilişkisi konusunda bir başka görüş ise şudur: "Amerikan Hükümet Sistemi, siyasa yapım sürecinde Kongre'nin sahip olduğu önemli ayrıcalıklarla, başkanlık sisteminden ayrılmaktadır. Saf bir başkanlık

¹⁶² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.125.

¹⁶³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.127 - 130.

¹⁶⁴ Bu sayılar, Fransız Yönetimi'nin ne kadar merkezileşmiş bir yapıya sahip olduğu konusunda bize ilk ipuçlarını vermektedir. Amerika'da Demokrasi'nin İngilizce baskısının çevirmeni Henry REEVE'in verdiği bilgiye göre, Amerika'da Demokrasi'nin yazıldığı tarihte Fransa'nın nüfusu, Birleşik Devletler nüfusunun sadece iki katıdır. Buna karşın Krala bağlı kamu görevlisi sayısı, Amerikan Başkanı'na bağlı kamu görevlisi sayısının onbir katıdır. Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.130.

sistemi modelinde başkan, siyasa yapımının her alanında egemen güç durumdadır. Ama Amerikan Sistemi'nde başkan sadece belirli bazı siyasa yapım alanlarında üstün konumdadır. Dolayısıyla kurumsal açıdan Amerikan Yönetimi'nin birbirleriyle eşit dallara ayrıldıkları iddia edilemez.”¹⁶⁵

Bu noktada De Tocqueville bir açıklama yapma ihtiyacı hisseder: Avrupa'da bir kral, kendisine anayasa tarafından yükletilmiş görevleri yapabilmek için yasama gücünün desteğine gereksinim duymaktadır; çünkü bu görevler aşırı derecede fazladır. Aslında Avrupa'daki meşrutî bir monarşide kral yasaların tek yürütücüsü değildir. Ama bu anayasaların hükümlerinin yürütülmesi konusunda kendisine o kadar çok görev devrolunmuştur ki, bu görevleri yapabilmek için yasamanın yardımına ihtiyaç duyar. Ancak yasamadan sorumlu olan kurumlar, onun görevlerini yapabilmesi için ihtiyaç duyduğu yardımı vermede direnirler: bu iki otorite birbirleriyle geçinemezler ve uyuşmazlık sürdüğü sürece yönetim mekanizması kilitlenir.¹⁶⁶

Burada Alexis De Tocqueville ilginç bir konuya değinmektedir: Kıta Avrupası demokrasilerinde genellikle devlet kurumları arasında birbirlerine güvenmeme eğilimi görülmektedir. Anayasa koyucu yürütmenin seçimle gelmiş kanadına güvenmeyip birçok görevi devlet başkanına vermekte, devlet başkanının bu görevleri yapabilmek için gereksinim duyduğu yasaları çıkartma talebine de yasama organı, onun çok güçleneceği gerekçesi ile izin vermemektedir. Yasama organının kendiliğinden çıkardığı kimi kanunları da, veto yetkisine sahip devlet başkanı onaylamayınca sistem tıkanmaktadır.¹⁶⁷

Anayasa ve yasalar bir ülkenin hukuk sistemin oluşturduklarından dolayı o ülkede hem kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerini, hem de kişilerin devletle olan ilişkilerini etkilemektedirler. Ülkenin demokratik bir idareye sahip olabilmesi için hem anayasa ve yasaların demokratik bir ortamda ortaya çıkmaları, hem de

¹⁶⁵ Sergio FABBRINI: "The American System Of Seperated Government: An Historical - Institutional Interpretation", International Political Science Review, Volume: 20, No: 1, 1999, s.95.

¹⁶⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.131 - 132.

¹⁶⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.132.

yaptıkları düzenlemelerin demokratik ilkelere ve insan haklarına uygun olması gerekir. "Anayasa, devletin temel yapılarını, bu yapıların örgütlenişini ve işleyiş kurallarını göstermektedir. Aynı zamanda, çıkarılacak yasaların uymak zorunda olduğu temel ilkeleri de göstermektedir. Bu temel ilkeler de daha çok vatandaşların temel hakları ve özgürlükleriyle ilgilidir. Bu bakımdan bir devletin anayasası, vatandaşların temel haklarını ve özgürlüklerini koruyan başlıca belge olmaktadır." ¹⁶⁸

"Kanun koyucusuna direktif veren, siyasal iktidarı sınırlayan, onun nasıl kullanılacağını belirleyen, devletin şeklini, hükümet sistemini saptayan kuralların tümü olan anayasa, devletin kuruluş sebeplerine, etik ilkelerine, örneğin bir devrim yapılmışsa niçin yapıldığına ilişkin ilkelere yer verebilir. Bu anlayışa göre anayasa, devletin kuruluş ideolojisini yansıtır." ¹⁶⁹

Amerikan Miras Hukuku, Alexis De Tocqueville tarafından Amerika'daki siyasal sistemde demokrasinin yerleşmesini sağlayan yasal düzenlemelere örnek olarak gösterilir. Ona göre Amerika'da her toprak sahibini ölümü, Miras Hukuku kuralları sayesinde eşitliğe giden yolu genişletmektedir. Çünkü bir kişi öldüğünde, Avrupa'da bütün topraklar bir kişinin eline geçmekte, ama Amerika'da hak sahibi kişiler arasında paylaştırılmaktadır. Bu paylaşırma, kişilerin elindeki toprağın azalmasına yol açmakta ve toprağa dayalı bir soylu sınıfının doğmasını engellemektedir. ¹⁷⁰

¹⁶⁸ Mümtaz SOYSAL: 100 Soruda Anayasanın Anlamı, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 11. baskı, 1997), s.8.

¹⁶⁹ Tarık Zafer TUNAYA: "1924 Anayasası'nın İdeolojik Karakteri", Türkiye'de Siyasal Gelişmeler - II. Kitap: Mütareke, Cumhuriyet Ve Atatürk (1918 - 1938), (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. baskı, 2002), s.118 - 119.

¹⁷⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.52 - 53.

III - AMERİKAN GELENEKLERİ VE DAVRANIŞ BİÇİMLERİNİN AMERİKAN DEMOKRASİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Davranış biçimleri ve inançlar, De Tocqueville'in tüm düşünceleri arasında Amerikan Toplumunun yorumunda merkezî öneme sahip olduğu gibi, Amerika ile Avrupa arasında yaptığı karşılaştırmada da esas belirleyici konumundadır. Burada ana tema, özgürlüğün, onu isteyen kişilerin davranış biçimlerine ve inançlarına bağımlı olduğudur.¹⁷¹

Bu davranış biçimlerini belirleyen en önemli faktör, dindir. De Tocqueville'e göre Amerikan Toplumunu, dinin özü ile özgürlüğün özünü birleştirmiştir. "1831 yılında Amerika'ya yaptığı ziyarette Alexis De Tocqueville, aktif dinî inancın özgürlüğün geliştirilmesinde oynadığı pozitif rol konusunda şaşkınlığa düşer. Aydınlanmacı filozofların dinsel coşkunun aydınlanma fikirlerini ve özgürlüğün yayılmasını azaltacağı yönündeki düşünceleri, De Tocqueville'in Amerika tecrübesi ile çelişmektedir. O, din ile özgürlüğün Amerikalılar için birbirlerine bağlı kavramlar olarak görüldüğünü ve biri olmadan diğerinin ortaya çıkamayacağını gözlemlemiştir."¹⁷²

Ona göre "neden özgürlüğün yaşama şansı, Fransa'da çok az iken, Amerika'da daha fazladır?" sorusunun cevabı, Fransız Toplumunun kilise ile demokrasi, din ile özgürlük arasındaki zıtlık düşüncesinde bölünmüşken, Amerikan Toplumunun dinin özü ile özgürlüğün özünü bütünleştirmesinde yatmaktadır. De Tocqueville için Fransa'da modern düşünce ile kilise arasındaki çekişme, demokrasinin özgür kalmak için karşılaştığı zorlukların temelini oluşturmaktayken, Amerikan Toplumunda dinin özü ile özgürlüğün özü arasındaki uyum (İng: Kinship Of Inspiration), demokrasinin temelini oluşturmaktadır.¹⁷³ Bu konuda Alexis de Tocqueville şunları söylemektedir:

¹⁷¹ Raymond ARON: a.g.e. s.198.

¹⁷² John BOLT: "Whose Liberty? Which Religion? Acton And Kuyper", (http://www.acton.org/publicat/andl/print_article.php?id=297), Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2004.

¹⁷³ Raymond ARON: a.g.e. s.198.

Eğer birisi, benim hayran kaldığım, Amerika'daki dinsel özün (Orj: Esprit Religieux, İng: Religious Spirit), Amerika'nın en kusurlu yanı olduğunu düşünür ve okyanusun öte kıyısındaki insan ırkının istediği tek şey olan özgürlük ve mutluluğun, Spinoza gibi dünyanın sonsuzluğunda olduğuna ya da Cabanis gibi beyin tarafından salgılanmış bir düşünce olduğuna inanırsa; bu kişilere hiç Amerika'da bulunmadıklarını ve hiç bir özgür ülke görmediklerini söyleyebilirim.¹⁷⁴

Despotizm, inanç olmadan yönetimde kalabilir, ama özgürlük asla kalamaz. Siyasal bağlar gevşediğinde, toplum yıkılmaktan ahlâkî bağlar güçlendirilmediği takdirde nasıl kurtarılabilir? Ve Tanrısallığa bağlı olmayan bir toplum kendi kendisinin efendisi olduğunda, bu toplum ne yapabilir?¹⁷⁵

"De Tocqueville demokratları, serbest kurumlarla dinsel inançlar arasındaki zorunlu bağımlılığın farkına varmış olarak görmek isteyen bir liberaldi. Ama onun tarihsel ve sosyolojik analizlerinin sonucunda, Fransa'da bu uyumun hiç gerçekleşmediği ortaya çıkmaktaydı. Nasıl Anglo-Amerikan Medeniyeti'nde din ile demokrasi arasındaki dostluk (İng: amity) uzun bir geleneksel sürece dayanıyorsa, Fransa'da da Katolik Kilisesi ile modern düşünce arasındaki çatışma da uzun bir geleneksel sürece dayanmaktaydı." ¹⁷⁶

Amerikan Demokrasisi'ni etkileyen davranış biçimlerinden bir diğeri de "yasalara saygı" kavramıdır. Alexis De Tocqueville'e göre demokrasinin en önemli özelliklerinden birisi, yasaları yaparken doğrudan ya da dolaylı olarak halka danışılmasıdır. Bu nedenle gücünü toplumdan alan yasama organının gücünün artmasının yanında, toplumun yasalara olan saygısı da artar. Ayrıca bu toplumlarda, iktidara gelmek isteyen siyasal gruplar halkın onayını almak zorunda olduklarından, insanların taleplerine daha fazla önem verir ve onların istediği doğrultuda yasalar çıkarmaya çalışırlar. Yurttaşlar da sistemin kendi istekleri üzerinde hareket ettiğini bildiğinden, siyasal yaşamda daha fazla aktif olur, daha katılımcı bir tavır takınır ve aynı düşüncelere sahip insanlar bir araya gelerek sivil toplum örgütleri kurar ve seslerini yöneticilere duyurmaya çalışırlar. Fransa'da ise yasalar hiç ara verilmeden değiştirilmekte, kamu görevlileri bu yasaların hangilerine uyacaklarını kestirememektedirler. Eğer yasa değişmemişse, yasanın

¹⁷⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.318.

¹⁷⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.318.

¹⁷⁶ Raymond ARON: a.g.e., s.200.

uygulanma biçimi değişmektedir. Genellikle kamu yönetiminde, yürürlükteki kural hükümlerine uyulmadığına bile şahit olunmaktadır. Katı bir kural, gevşek bir uygulama, Fransa ve ona benzeyen ülkelerin karşılaştıkları olaylardandır. Bu durum, yurttaşlar arasında da bir gelenek halini almıştır. Onlar da kendi çıkarları doğrultusunda yasalardan ayrılınmasını istemekte ve genellikle başarılı olmaktadır.¹⁷⁷ "Halkın otorite karşısındaki boyun eğmişliği hâlâ etkisizdir, ancak itaatkârlığı, isteklilikten çok, alışkanlığın bir sonucudur; çünkü isyan edecek olursa, en küçük bir heyecan onu şiddete götürmekte ve bunu bastıran yasa değil, şiddet ve keyfilik olmaktadır."¹⁷⁸

Birleşik Devletlerdeki bir diğer siyasal davranış biçimi, siyasî yaşamın hareketliliğidir. De Tocqueville'e göre, bir kişinin Amerika'ya ayak bastığında dikkatini çeken ilk şey, hemen herkesin haklarını aramak için gayret sarf etmesidir. Çevredeki herkes hareket halindedir. Bir kasabada kentlin dörtte biri, o kasabaya bir kilise yapmak için karar vermek üzere toplanmışken, bir başka grup da okul yapılıp yapılmaması konusunu tartışmaktadır. Hükümeti eleştirmek ya da desteklemek amacıyla sürekli olarak toplantılar yapılır, kişilerin ortak sosyal amaçlarını gerçekleştirmek üzere dernekler kurulur. Amerika'da toplumun tabanında başlayan bu hareketlilik, aynı şekilde ulusal hükümetin yönetimine de yansır. Amerikan Yasama Organları'nın, yabancıların dikkatini çeken biricik niteliği, büyük siyasal çalkantıları ve her düşüncenin endişeye gerek duyulmadan tartışılabilmesidir. Toplumun en alt sınıflarında kaynağını bulan bu geniş çaplı hareketlilik, diğer sınıflara doğru başarılı bir şekilde genişlemektedir. Ona göre mutluluk arayışında bundan daha fazla çaba sarf etmek imkansızdır.¹⁷⁹

Siyasetle ilgilenmek, düşünüre göre her Amerikalının en önemli uğraşlarından birisidir. Hükümet yönetimini eleştirmek ve yeni fikirler üretmek onların en büyük zevkidir. Kimi ülkelerde yurttaşlar kendilerine yasalarca verilmiş hakları olan politik ayrıcalıklarını kullanmakta isteksizdirler. Bu insanlar toplumun çıkarlarını tartışmaktan çok, kendilerini dış dünyaya kapalı bir bencillik içine

¹⁷⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.108 - 109.

¹⁷⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.110.

¹⁷⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.259.

gömerler. Ama Amerikalı için sadece kendi işleriyle uğraşması, hayatının tüm zevklerinden mahrum kalması anlamına gelir. Bu duygu, hayatın en önemsiz alanlarına bile yayılmıştır.¹⁸⁰

Demokratik yönetimin siyasal hayatta ortaya çıkardığı hareketlilik, tüm sosyal ilişkileri etkiler. Toplumun gelişimine, katılımı yön veren bireyin özsaygısı (self-respect) de artar. Bu kişi artık kendisine güvenir, kişisel faaliyetlerinde özgüven duygusuyla hareket etmeye başlar. Ayrıca bu hareketlilik ticarî hayatı da canlandırır. Dolayısıyla demokrasinin sağladığı hareketlilik insanların zenginliğinin de kaynaklarından birisidir. Bütün bu gelişmeler çeşitli yasal ya da yönetsel önlemlerle gerçekleşemez. İnsanlar yaşamlarında öğrendikleriyle ve tecrübeleriyle bunu gerçekleştirirler.¹⁸¹

De Tocqueville'e göre Amerikan geleneklerinde, köleler, uşaklar ve bakımını eyaletin üstlendiği yoksullar dışında herkes seçimlerde oy verir ve yasaların yapılması sürecine aktif bir şekilde katılır.¹⁸²

Birleşik Devletlerde yasayı "doğal düşman" (natural enemy) olarak gören, ona korku ve kuşkuyla bakan insanlara rastlanmaz. Hemen her sınıftan insan yasal organlara güvenir ve onlara aile sevgisiyle bağlıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde halk yasaya saygı gösterir; çünkü bu yasaları kendisi yapmıştır, bu yasalardan yararlanmaktadır ve gerektiğinde bu yasaları değiştirme gücüne sahiptir. Dolayısıyla Amerika'da yasalara saygı korkudan kaynaklanmamakta, insanlar yasaların kendi mutlulukları için ortaya çıktıklarını bilmekte ve herhangi bir zorlama olmaksızın yasalara boyun eğmektedirler.¹⁸³

Bu noktada De Tocqueville'in düşünceleri eleştiriye uğramaktadır. Bu eleştirilere göre onun görüşleri aldattıcıdır, çünkü Alexis De Tocqueville sadece bir azınlığın (beyaz, genellikle Kuzey Avrupa kökenli erkek yurttaşların) ilişkilerini yansıtmaktadır. De Tocqueville'in siyasal davranışlara ilişkin analizi, birçok

¹⁸⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s. 260.

¹⁸¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s. 260 - 261.

¹⁸² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s. 257.

¹⁸³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s. 257 - 258.

Avrupalı gözlemcinin de içine düştüğü yanlış gibi, Avrupa'da bulunan sınıfsal ayrımı araştırmakta, bu ayrılma Amerika'da bulunmadığı için insanların aynı davranış kalıplarına sahip oldukları sanılmaktadır. Amerika'da, batılı insanlar arasında Avrupa'daki kadar katı bir sınıfsal ayrımın olmaması, Avrupalı gezginlerin yaptığı karşılaştırmada burasını çok eşitlikçi bulmalarına yol açmaktadır.¹⁸⁴ Ancak gerçekte özellikle Güney Eyaletleri'nde kölecilik ve Anglo-Amerikan olmayan kişilere karşı ayrımcılık, yaygınlığını sürdürmektedir. Bu eleştiriye karşı De Tocqueville, iki büyük ırksal problemin Amerika'yı tehdit ettiğini de belirtmektedir. Bunlardan birincisi beyazlar ile yerliler, ikincisi de beyazlar ile siyahlar arasındaki anlaşmazlıklardır. Ona göre oldukça risk taşıyan bu sorunun iki çözüm yolu bulunmaktadır: Ya bu kişiler birbirlerinden ayrılmalı, ya da birbirleriyle kaynaştırılmalıdır. Köleliğe kesinlikle karşı olan De Tocqueville burada da önemli bir tahminde bulunmakta ve er ya da geç, Amerika'da bu sorunun bir çatışmaya yol açacağını ifade etmektedir.¹⁸⁵

Buna ek olarak Alexis De Tocqueville, Amerika'da Demokrasi'de, Amerika'yı kuranların genellikle aynı sosyal statüye sahip kişiler olduklarını da belirtmiştir. Ona göre, Amerika'da eğer yıllarca sahip olduğu ayrıcalıkları zorla elinden alınmak istenen bir kesim olsaydı ve onlar bu ayrıcalıklı durumlarından diğer kesimlerin düzeyine indirilmek istenseydi, büyük bir olasılıkla bu ayrıcalıklı kesim bu yasalara boyun eğmek istemeyecekti. Birleşik Devletler aynı kesimden insanlar tarafından sömürgeleştirildiği için, o tarihlerde Amerika'da çıkar sürtüşmesi bulunmamaktadır:

Eğer Amerika'da insan doğası diğer yerlerde olduğundan farklı olsaydı, ya da Amerikalıların alışkanlıklarını ve fikirlerini yaratan sosyal koşullar, eski dünyadakilerin sosyal koşullarıyla aynı olsaydı; Amerikan Demokrasisi, diğer demokrasilerde olduğu gibi tahmin olanağı sağlayamazdı. Eğer Amerikalılar diğer tüm demokratik ulusların karşılaştığı eğilimlerin aynısıyla karşılaşırsalardı ve eğer onların yasa koyucuları ülkenin doğasına ve koşulların iyiliğine güvenerek bu eğilimlerin belirli sınırlar içerisinde tutulabileceğine inansalardı; Birleşik Devletlerin refahı tamamen fiziksel sebeplere atfedilebilir, bir toplumun kendi örneklerini taklit

¹⁸⁴ Rogers M. SMITH: "Beyond Tocqueville, Myrdal And Hartz: The Multiple Traditions In America", American Political Science Review, Volume: 87, No: 3, 1993, s. 549.

¹⁸⁵ Raymond ARON: a.g.e., s.203.

etme eğilimini, kendi doğal avantajlarını paylaşmaksızın cesaretlendirmeye çaba göstermezlerdi.¹⁸⁶

IV - FRANSIZ SİYASAL SİSTEMİ ÜZERİNE ALEXIS DE TOCQUEVILLE'İN DÜŞÜNCELERİ

Burada öncelikle Alexis De Tocqueville'in yaşadığı döneme kadar meydana gelen Fransız siyasal gelişmelerinin bir özeti yapılacak, daha sonra düşünürün Fransa üzerindeki düşünceleri incelenecektir.

1 - Fransız Siyasal Tarihi

Feodal yapı, Fransa'da uzun süre siyasal düzeni belirleyen temel düzen olarak kalmıştır. Bu feodal yapı içerisinde siyasal iktidarın parçalanmasına rağmen, kral da varlığını devam ettirebilmiştir. Kral da senyörler arasında bir senyördür ama onun bir vassal durumuna düşmesi her zaman önlenmiştir. Kral geleneksel olarak yılda iki, üç defa vassallarını toplayıp ulusal konularda onlara danışır, onlar arasında doğmuş olan sorunları çözerdi. Burada dikkati çeken nokta, her feodal beyin kendi bölgesinde egemen konumda bulunmasına karşın krala saygı göstermesi ve kralın kurallarına uymasındır. Özellikle dışarıdan gelen saldırılar karşısında kralın Fransızları tek bir çatı altında toplamasının verdiği manevî güven duygusunun bunda etkili olmuş olabileceği söylenebilir.¹⁸⁷

11. Yüzyıldan sonra krallar iktidarlarını genişletmek isteyecekler ve feodal beylerle karşı karşıya geleceklerdir. Bu merkezî otoritenin güçlendirilmesi çabalarının bir sonucu, yılda birkaç defa toplanan kurulun, "Etats - Généraux"

¹⁸⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s. 336.

¹⁸⁷ Ayferi GÖZE: a.g.e., s. 537.

adını alacak olan kuruluşa dönüşmesidir.¹⁸⁸ Başlangıçta sadece soyluların ve kilise büyüklerinin katıldığı bu meclise daha sonra komünlerin temsilcileri de katılmaya başlayacaktır. Bu genişlemede en büyük pay, çeşitli iç ve dış kargaşaların çözümlenmesinde kralın geniş bir desteğe ihtiyaç duymasına aittir. Bu durum aynı zamanda şehir hayatının yavaş yavaş değiştiğini, ekonomik zenginliğin önem kazanmaya başladığını ve gücün toprak sahiplerinden tüccarlara doğru kaymaya başladığını da göstermektedir. Merkezî iktidar hem malî gereksinimlerini karşılamak, hem de otoritesini toplumun tüm kesimlerine yaymak için bu gelişmeleri desteklemekte ve aynı zamanda gelişen yeni sınıfın desteğine ihtiyaç duymaktadır.¹⁸⁹

Zaman içinde Etats - Généraux'da bir değişiklik daha olur: Senyörler, Etats - Généraux'ya, kendi adlarına katılmak yerine, aralarından seçtikleri kimi soyluların katılmasını uygun bulurlar. Gelişim süreci içinde her seçim bölgesinde biri soyluları, biri kiliseyi, biri de burjuvaziyi temsil eden üç kişi belirlenerek bu kişiler Etats - Généraux'ya katılmaya başlayacaklar, böylece üç sınıfın temsilcileri eliyle bu meclise katılmaları sağlanacaktır. Ancak Etats - Généraux'nun henüz sadece bir danışma meclisi olduğu, dolayısıyla kararlarının bağlayıcılık taşımadığı da unutulmamalıdır. Bu gelişmelere koşut olarak gerçekleşen bir diğer gelişme de merkezîyetçiliğin giderek Fransa'da oturmaya başlamasıdır. Kral, eskiden feodal beylere ait olan yetkileri yavaş yavaş eline toplamakta, otoritesini topluma iyice hissettirmektedir. Yerel düzeyde örgütlenmiş bulunan meclisler ise kralın gücünü sınırlandırmada etkisiz hale gelmektedirler.¹⁹⁰

Fransa'da feodal düzenin yerini merkezî monarşîye bırakması ile birlikte, Etats - Généraux'nun toplantıları da giderek seyrekleşmeye başlar. 1614 - 1789 yılları arasında bu meclis hiç toplanmayacaktır.¹⁹¹ Kral bu monarşik sistem içinde ülkeyi kendi karamâmeleriyle yönetecek, işleri yürütebilmek için gereksinim duyduğu yardımcılarını ise çoğunlukla burjuva sınıfına mensup olan kişiler

¹⁸⁸ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.537.

¹⁸⁹ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.538.

¹⁹⁰ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.538.

¹⁹¹ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.538.

arasından seçecektir. Yargılama alanında da bu durumun etkileri görülmektedir: Kral bir mahkemenin her aşamasında yargılamaya müdahale edebilmekte, gerektiğinde suçluları bağışlayabilmektedir. "Kralın mutlak iktidarının teorik dayanağı ise, İlahî Hukuk anlayışıdır. Buna göre yeryüzündeki bütün iktidarların tek kaynağı Tanrı'dır. Kral da iktidarını doğrudan doğruya Tanrı'dan almıştır. Bu durumda iktidarın mutlak olması da doğaldır, kral kutsal bir kişidir. Kral doğrudan Tanrı'dan aldığı varsayılan iktidarını kullanırken de - topluma karşı değil -, yalnızca iktidarın asıl sahibi olan Tanrı'ya karşı sorumludur." ¹⁹²

2 - 18. Yüzyıl Fransı ve 1789 İhtilâli

"Hemen hemen tüm 18. Yüzyıl (1715 - 1792) Fransı'nı iki kral yönetmiştir: 15. Louis ve torunu 16. Louis. 1715'ten 1774'e kadar hükümdar olan 15. Louis, 60 yıllık hükümdarlığı sırasında Aydınlanma düşünürlerinin hiçbir uyarısını dikkate almamış, düzensizliği ve devletteki rüşvet ve yolsuzluğu düzeltici önlemleri ihmâl etmiştir. Ona atfedilen şu söz bu dönemi bir cümlede özetleyebilir: 'Benden sonra tufan!' Gerçekten de tufan onun gidişinden önce ufukta belirliyordu. Ülke Yedi Yıl Savaşları nedeniyle fakir düşmüş, hükümet kronik bütçe açığı içine girmişti. Asiller ve ruhban sınıfı ayrıcalıklarından, vergi muafiyetlerinden vazgeçemiyordu. Öte yandan Fransa, İngiltere'ye karşı bağımsızlık savaşında Amerika'ya destek veriyordu. Bu da var olan ekonomik krizi yoğunlaştırıcı etki yapmıştı. ¹⁹³

Fransız Toplumu sosyolojik açıdan ise üç sınıftan oluşmaktaydı: Bunlar "soylular sınıfı", "din adamları sınıfı" ve "üçüncü sınıf"tı. Her üç sınıf da toplum içinde kendi başına ayrı bir düzen, bir birim oluşturunuyordu. ¹⁹⁴

¹⁹² Ayferi GÖZE: a.g.e., s.539.

¹⁹³ Akın ERGÜDEN: a.g.e., s.106.

¹⁹⁴ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.541.

Ancak bu üç sınıftan her biri kendi içinde de bir bütün oluşturmaktan uzaktı. Her sınıf da kendi içinde küçük sınıfçıklara ayrılmıştı. Örneğin din adamları sınıfı kendi arasında “üst - alt” diye ikiye ayrılmıştı. Üçüncü sınıf da kendi içinde “yüksek burjuvazi”, “küçük burjuvazi” ve “halk” denilen yoksul köylüler ve şehirlerin işsiz ve yoksul insanları olarak ayrılmıştı. 1789 öncesinde siyasal mücadele “yüksek burjuvazi ve ona katılan üçüncü sınıfın diğer unsurları ile büyük toprak sahipleri arasında geçiyordu. 1789 öncesinde soylular sınıfının ekonomik durumu giderek kötüleşmekteydi. Feodal düzen toprak mülkiyeti üzerine kurulmuştu. Toprağın sahibi senyör, toprak üzerinde kamu görevlerini yerine getiren kişiydi, yargıçtı, yöneticiydi. Ancak monarşinin güçlenmesiyle birlikte, soylular toprakları üzerindeki kamu görevlerini kralın memurları lehine kaybetmişti. Feodal gelirler de günden güne azalıyordu. Burjuvazinin ekonomik durumu ise giderek güçleniyordu. Burjuvazi, ulusal servetin büyük bölümünü elinde tutuyordu. Fransa’da sanayi ve ticaret hızla geliyordu. Bu ekonomik gelişmenin aktif unsurları burjuvalardı.¹⁹⁵

1789 ihtilâli öncesinde Fransa büyük bir malî buhran yaşamaktadır.¹⁹⁶ Özellikle devlet maliyesi iflas düzeyine gelmiştir. Buna çare olarak vergide eşitliğin sağlanması önerilir. Vergide eşitlik sağlanabilir ve tüm yurttaşlardan vergi alınması gerçekleştirilebilirse, hazine açığının kapanabileceği düşünülmüştür. O zamana kadar kilise ve soylular, malî konularda ayrıcalıklıdır, yani vergiden muaftır. Ayrıca ülke içindeki bazı bölgeler de vergi konusunda ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Vergide eşitlik sağlanabilirse, bölgeler arasında vergilendirme konusunda var olan ayrıcalıklar da kaldırılmaya çalışılacaktır. Ancak bu girişimler, soyluların sert tepkisini çekecektir. Ayrıcalıklarını kesinlikle korumak isteyen aristokrasi de artık monarşiye karşı olan cepheye katılmıştır. Soylular, kralın mutlak iktidarına karşı anayasal bir düzen ve temel hakların güvence altına alınmasını isterler. Buna göre vergiler, Etats - Généraux’da oylanarak yürürlüğe girmeli, ayrıca yerel yönetimler güçlendirilmelidir. Kral, soyluların baskısı altında

¹⁹⁵ Ayferi GÖZE: a.g.e., s. 541 - 542.

¹⁹⁶ Buna karşın De Tocqueville, Eski Rejim Ve Devrim’de şöyle demektedir: “Devrim’i izleyen dönemlerin hiçbirisinde halkın refah düzeyinin, devrimi önceleyen yirmi yıl boyunca olduğu kadar hızlı bir şekilde gelişmediği görülür.” Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.225.

Temmuz 1788'de Etats - G n raux'yu toplayacağına söz verir. Etats - G n raux, 1614'teki son toplantısındaki yapısına uygun olarak toplanacaktır. Yani her sınıf ayrı ayrı kendi temsilcileri tarafından temsil edilecekler, ayrı ayrı toplanacaklar, ayrı ayrı oy kullanacaklardır. Böylece ayrıcalıklı olan sınıflar, kilise ve aristokrasi büyük bir olasılıkla birlikte hareket edeceklerinden dolayı     nc  sınıf (tiers  tat) aleyhine hareket edebileceklerdir. İşte bu gelişme, burjuvaziyi kesin olarak aristokrasiden uzakla tıracaktır.¹⁹⁷

Burjuvazi eşitlik istemektedir. Yasa önünde eşitlik, vergilendirmede eşitlik ve temel özgürlüklerin güvence altına alınması, burjuvazinin temel isteklerini oluşturmaktadır. "    nc  sınıf" Etats - G n raux'da ise kilise ve soylular temsilcilerinin sayısı kadar temsilciye sahip olmak ve oylamaların sınıf hesabıyla değil, temsilci hesabıyla yapılmasını istemektedir.¹⁹⁸

5 Mayıs 1789'da Etats - G n raux, kralın huzurunda toplanır. Ancak Etats - G n raux'da görüşmelerin ve oylamaların nasıl yapılacağı konusu henüz çözüme kavu mamı tır. Bu sorun, Etats - G n raux'da     nc  sınıfın mücadelesinin ba lamasına yol açacaktır. 10 Haziran günü "    nc  sınıf", soylulardan ve kilise temsilcilerinden kendilerine katılmalarını ister; aksi halde bu sınıf tek başına yoluna devam edecektir. Bu çağrıya karşı olumlu bir yanıt alınamaması üzerine, bu sınıfın temsilcilerinin oluşturduğu grup, "ulusal meclis" olarak görevine devam etme konusunu tartışır.     nc  sınıfın tek başına soylular ve kilise temsilcileri olmadan ulusu temsil eden tek meclis olduğunu tartışması,    sınıflı hiyerarşik toplum yapısının ve siyasal düzeninin reddi anlamını taşımaktadır. 17 Haziran 1789'da bu grup kendisini "Ulusal Meclis" olarak ilan eder ve bir vergi yasası kabul eder. Böylece bütün ulusu temsil eden tek meclis olduğunu ve vergi koyma yetkisine, yani siyasal iktidara sahip olduğunu ilan etmiş olmaktadır.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.543 - 544.

¹⁹⁸ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.545.

¹⁹⁹ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.546.

Kral, soyluların isteğine uyarak, Ulusal Meclisin toplantılarını engellemeye çalışır. Bu arada kilise temsilcileri kendi aralarında bir oylama yaparak, Ulusal Meclise katılırlar. Sonunda 23 Haziran 1789'da Meclise gelen kral, 5 Mayıs'tan bu yana yapılan tüm işlemleri iptal ettiğini açıklar ve meclis üyelerine dağılmalarını emreder. Ancak Ulusal Meclis dağılmayı reddeder. Bunun üzerine kral, 27 Haziran'da her üç sınıfın birlikte toplanmasını emreder. Böylece kral da artık sınıflar arasında eşitlik fikrini kabul etmiş gibi görünmektedir. 9 Temmuz 1789'da Ulusal Meclis kendisini "Kurucu Meclis" olarak kabul eder ve bir anayasa yapma çalışmalarına başlar. Bu gelişme üzerine kral, askerî kuvvet kullanarak kurucu Meclisi dağıtma yoluna başvurur. Bu amaçla Paris'e askerî birlikler getirilir. Kurucu Meclis üyelerinin dağıtılmaları ve tutuklanmaları olasılığı karşısında silahlanan ve ayaklanan halk, "Bastille Hapishanesi"ni ele geçirir. Böylece 14 Temmuz 1789 tarihinde ihtilâl gerçekleşmiş olur.²⁰⁰

3 - "Özgürlük - Eşitlik - Kardeşlik" Ve İnsan Ve Yurttaş Hakları Bildirisi

" 'Liberté, Egalité, Fraternité' sloganı, Fransızlar için Aydınlanma Çağı'ndan gelen bir miras olup, ilk olarak Fransız İhtilâli sırasında ortaya çıkmıştır. 1958 Anayasası'nda yazılı hale getirilecek olan bu slogan, günümüzde bir Fransız ulusal mirası olarak kabul edilmektedir. 17. Yüzyılın sonunda Fénelon²⁰¹ tarafından birleştirilen özgürlük, eşitlik ve kardeşlik Aydınlanma Çağı boyunca çok yaygın hale gelmişti. İmparatorluklar zamanında kullanımdan kaldırılan bu slogan, monarşiye karşı yapılan mücadelelerin sembolü haline gelmişti."²⁰²

Bastille'in ele geçirilmesinden sonra Ulusal Meclis, 26 Ağustos 1789'da İnsan Ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ni kabul eder. "1789 Devrimini fkrî yönden Voltaire'in sosyal ve iktisadî reformlar görüşü, Montesquieu'nün Kuvvetler Ayrımı

²⁰⁰ Ayferi GÖZE: a.g.e., s. 546 - 547.

²⁰¹ Francois FÉNELON, 1651 - 1715 yılları arasında yaşamış bir Fransız yazarı ve rahibidir. Siyasette, despotluğa karşı duyduğu tiksinti ile, 18. Yüzyıl filozoflarının tutumunu müjdelemiştir. Meydan Larousse Büyük Lügat Ve Ansiklopedisi, Cilt: 7, s.13.

²⁰² Yazarı Belirtilmemiş Metin: "Liberty, Equality, Fraternity", (<http://www.diplomatie.gouv.fr/france/14juillet/gb/libegfr.html>), Erişim Tarihi: 15 Haziran 2004.

ilkesi ve Rousseau'nun kişi hakları ile birlikte halk egemenliğini kuran sosyal sözleşme anlayışı beslemiştir. Bu ilkeler çerçevesinde hazırlanan ve Fransız Anayasaları'nda hep başlangıç olarak konan İnsan Ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde, kişi hürriyetleri, bütün sosyal eşitsizliklerin kaldırılması, yasa önünde eşitlik, vergilendirmede adalet, dokunulmaz ve ilahî niteliklere sahip olarak tanımlanan mülkiyet hakkı, seyahat hürriyeti ve düşünce serbestliği öngörülmüştür.”²⁰³

1789 Bildirisi, yeni çağın kamu hukukunun ilkelerini belirlerken, aynı zamanda eski düzenin ayrıcalıklarına dayanan sosyal ve siyasal yapıyı da yıkıyordu. Herkesin yasa önünde eşit sayılacağı, her yurttaşın yeteneğine göre her türlü kamu görevine eşit olarak kabul edilebilecekleri ilan ediliyordu. Bildiri, keyfî tutuklamaları ve cezaları yasaklıyor; konuşma, yazma ve yayın özgürlüğünü getirerek sansürü kaldırıyor. Vergi koymayı ulusun ya da ulusun temsilcilerinin iradelerine bağlayarak, eski düzenin keyfî vergileme sistemine, keyfî el koymalarına son veriyor, vergide adalet ve eşitlik ilkesini getiriyordu. Bildiri, eski düzenin Katolik kilise örgütünün insanların vicdanları üzerinde kurduğu tekeli yıkıyor, dinî inanç özgürlüğünü getiriyordu. Artık hiç kimse, inançları nedeniyle rahatsız edilemeyecekti. Bildiriye göre devletin varlık nedeni, insanın sahip olduğu hakların ve özgürlüklerin korunmasıdır. Devlet ve iktidar, toplum yararı için kurulmuştur. Artık iktidarın kaynağı, halktır. Hiçbir kamu kuruluşu, açıkça ulustan kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamayacaktır. Bildiri, tüm yurttaşların bizzat ya da temsilcileri aracılığıyla yasaların yapılmasına katılmaya hakları olduğunu ifade etmekteydi. Çünkü bildiriye göre yasa, “genel iradenin ifadesi” anlamını taşımaktaydı. Ayrıca kuvvetler ayrılığı ilkesini de benimsemiş olan bildiriye göre kuvvetler ayrılığının bulunmadığı bir siyasal yapının “anayasal” olduğu söylenemezdi. Daha açık bir ifadeyle bir düzenin anayasal bir düzen olduğunu, üstün hukuk kuralları ile yönetildiğini söyleyebilmek için, bu düzende kuvvetler ayrılığının kabul edilmiş olması gerekiyordu.²⁰⁴

²⁰³ Esat ÇAM: a.g.e, s.149.

²⁰⁴ Ayferi GÖZE: a.g.e. s.548.

Hak ve özgürlüklere bu içerik zenginliğini ve kapsam genişliğini kazandıran süreç, en genel anlamda insanın “bireyleşme” sürecidir. İnsanın bireyleşmesi, önce toplumsal bir varlık niteliği kazanması, sonra da toplumun, kamu gücünün ve toplumsal ayrımların baskı ve engellerinden arındırılmasıdır. Başka bir deyişle, birey olarak insan, bir toplum üyesi olan ve belirli hak ve ödevleriyle toplum içinde ve devlet karşısında ayrı ve özerk varlık alanı bulunan insandır.²⁰⁵

Bu bildiride açıklanan hak ve özgürlükler öncelikle sadece Fransız Yurttaşları için değil, bütün çağlar ve bütün ülkelerdeki insanlar için geçerli olan haklar ve özgürlüklerdir. Bildiri, insanın doğal, devredilemez ve kutsal olan haklarını yazılı hale getirmektedir. Bildiride açıklanan haklar, “doğal haklar”dır. Doğal haklar, insanın salt insan olması nedeniyle sahip olduğu haklardır. Bu hakların kaynağı, insandır; bu haklar, insanın dışındaki bir güç tarafından verilen haklar değildirler. Söz konusu olan haklar devredilemez, zaman aşımı ile kaybedilemez, kutsal niteliklere sahip haklardır. Burada kutsallıktan kastedilen, bu hakların ihlâl edilemez olmasıdır. İnsanın doğuştan itibaren, insan olması nedeniyle sahip olduğu bu haklar şunlardır: Özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme.²⁰⁶

Bildirinin ilk maddesinde insanın bütün haklarının temeli olan iki hakkı açıklanır: Bunlar özgürlük ve eşitliktir. Özgürlük öncelikle insanın her türlü baskıdan kurtulmuş olması demektir. Ayrıca özgürlük, insanın başkalarına zarar vermemek kaydıyla her istediğini yapabilmesi demektir. Özgürlük aynı zamanda siyasal iktidara katılma özgürlüğüdür. Çünkü özgür ve eşit doğan, özgür ve eşit yaşayan insanlar ancak kendi iradelerine uyarlar. Genel iradenin bir açıklaması olan yasaların yapılmasına yurttaşlar bizzat ya da temsilcileri aracılığıyla katılırlar. Bu özgürlüklerin güvencesi de sınırı da yasalardır. Kamu düzeni yasa ile kurulur ve yasa, özgürlüklerin sınırını çizer.²⁰⁷

²⁰⁵ Muzaffer SENCER: “Hak Ve Özgürlük Kavramı”, İnsan Hakları Yıllığı, Cilt: 14, Yıl: 1992, s.7.

²⁰⁶ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.549.

²⁰⁷ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.550.

Eşitlik ise bütün insanların yasa önünde eşitliğidir. Kamu görevlerine girmede, rütbe ve mevkilere hak kazanmada, vergilendirmede de insanların, aralarında herhangi bir ayırım gözetilmeksizin aynı hak, yetki ve sorumluluklara sahip olmalarıdır. Eşitlik, ayrıcalıklı sınıflara ve onların ayrıcalıklarına karşıdır. Tüm yurttaşların hakları eşittir; bu nedenle bu kişiler, kökenleri her ne olursa olsun, yurttaşlık statüsü içinde eşitlenmişlerdir.²⁰⁸

1789 İnsan Ve Yurttaş Hakları Bildirisi, 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi"ne de ilham kaynağı olarak hem geçerliliğini hem de bütün insanlık için ilan edilmiş olma özelliğini günümüzde de korumaktadır.²⁰⁹

Fransız Anayasası, İnsan Ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nden iki yıl sonra, Eylül 1791'de kabul edilecektir. Anayasada tüm feodal yapı ve bu yapının temel dayanakları olan kurumlar ortadan kaldırılmaktadır. Artık soyluluk, doğuştan gelen ayrıcalıklar, bu ayrıcalıklardan doğan unvanlar ortadan kaldırılacak, kamu görevlerinin para karşılığında satılması ve babadan oğla geçmesi yasaklanacaktır. Bu anayasaya göre egemenlik tektir, bölünemez, devredilemez ve zaman aşımı ile kaybedilemez. Egemenliğin sahibi ise ulusa aittir. Bu özelliklerine rağmen anayasa, sadece meşrutî bir monarşi kurabilmiş, genel oy ilkesi ise kabul edilmemiştir. Seçme ve seçilme haklarına sahip olabilmek için belirli bir miktarda vergi ödemek zorunludur.²¹⁰

1791 Anayasası'nın kurduğu düzen ne krallık yanlılarını, ne de cumhuriyet yanlılarını memnun etmiştir. 1792'de kral ile meclis arasında doğan ihtilaf büyük ve kral yeni düzene karşı yurt dışına yardım çağrıları yapar, hatta yurt dışına kaçma teşebbüsünde bulunur. Bunun üzerine meclis kralın yetkilerini askıya alır, kendi içinden bir yürütme konseyi oluşturur. Yeni bir anayasa yapmak üzere bir "Ulusal Konvansiyon"un (Orj: Convention Nationale) toplanmasını sağlar ve kendi kendini fesheder. 20 Eylül 1792'de toplanan konvansiyon öncelikle krallığı kaldırır

²⁰⁸ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.551.

²⁰⁹ Yazarı Belirtilmemiş Metin: "The Republic And Bastille Day", (<http://www.diplomatie.gouv.fr/france/14juillet/gb/index.html>), Erişim Tarihi: 15 Haziran 2004.

²¹⁰ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.552 - 553.

ve Cumhuriyeti ilan eder. Böylece 1. Cumhuriyet kurulmuş olur. Ulusal Konvansiyon da bir anayasa hazırlar. Ancak bu anayasa hiçbir zaman uygulanmayacaktır.²¹¹

"Henüz devrimin bu ilk yıllarında iç çatışmalar oldukça şiddetlenecektir. Ulusal Konvansiyonda iki üye dışında herkes burjuva kökenliydi. Bu üyeler kendi aralarında çeşitli gruplara ayrılmışlardı. En kalabalık ve etkin grup, 'Girondin'ler veya 'Brisotin'lerdi. Bu grubun önderliğini Condorcet, Brissot gibi kişiler yapıyordu. Yerel vilayet örgütleri, küçük burjuvazi ve zanaatkârlar bu grubu destekliyorlardı. Diğer bir grup ise 'Montagnard'lar veya 'Jacobin'lerdi. Bu grubun önderliğini Danton, Robespierre ve Marat gibi insanlar yapıyordu. Çeşitli eğilimlerden insanların bir araya gelerek kurdukları bu grup Paris'e ve dönemin entelektüel aydınlarına dayanıyordu. Bu grup daha çok merkeziyetçi bir yönetimden yanaydı. Konvansiyon içindeki mücadelede Girondinler Montagnardları diktatörlük kurmak istemekle, Montagnardlar ise Girondinleri Fransa'da önce bir federasyon kurup, daha sonra ülkeyi bölmekle itham ediyorlardı. Ülkede meydana gelen siyasal gelişmeler, Girondinlerin giderek güçlerini yitirmelerine yol açmaktaydı. İlk olarak 16. Louis'nin yargılanması ve idama mahkum edilmesi sırasında Jacobin muhalefete karşı yenilgiye uğradılar. Toplumsal ve ekonomik bunalım, Girondinlerin gücünü giderek düşürüyordu. Onların etkinliklerinin azalması, merkeziyetçi, şiddet taraftarı, din ve kilise karşıtı grupların etkinliklerinin artmasına yol açıyordu. 2 Haziran 1793'te Girondinler tutuklanır ve meclis içindeki mücadele, iç savaşa dönüşür. Konvansiyona hâkim olan Montagnardlar bu iç savaşı şiddete başvurarak durdururlar. Montagnardlar arasında da görüş ayrılıkları artmaya başlamıştır. Bu ayrılık döneminde, Robespierre'in yükselişi başlamaktadır. Kamu gücünü arkasında toplayan Robespierre, Danton gibi devrimin önde gelenlerini ortadan kaldırır. Ona göre devrimin düşüncelerinin başarılı işleyebilmesi ve kamunun esenliği için şiddete başvurulmalıdır. Bu düşünce Fransa'da 'terör' döneminin başlamasına neden olur. Bu dönemde Robespierre'in baskıcı yönetimi ön plana çıkmaktadır. İhtilâl tekçi ve baskıcı yönetimi önleyebilmek için yapılmış, ama ortaya çıkan düzen eskisinden çok daha baskıcı olmuştur. Konvansiyon içindeki muhalefet yok

²¹¹ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.554.

edilmiş, karşıt görüşlüler sindirilmiştir. İnsanlar keyfi bir şekilde giyotine gönderilmeye başlanmıştır.”²¹²

Burada, devrim sonrasında iktidarı ele geçirenlerin, kendilerine karşı da her an bir devrimsel hareket olabileceğini düşünmeleri, önemli bir faktördür. Yeni iktidar, rakipleri tarafından kendilerine karşı da bir komplo kurulması rahatsızlığını taşımakta, bu takıntı da muhalif grupların yok edilmeleriyle sonuçlanmaktadır. 1789’u birlikte yapanlar, şimdi birbirlerini kendilerine karşı komplolar kurmakla suçlamakta, iktidarı ellerine geçirmiş olanlar da, Eski Rejimde muhalif oldukları despot tutumun aynısını takınarak rakiplerini öldürerek kendilerini güvenceye almak istemektedirler.²¹³

Bütün bu gelişmeler ülke içinde sürerken, dışarıda Fransa zafer kazanmaktadır. Avrupa’nın monarşi yanlısı ülkeleri, Fransa karşısında yenilgiye uğramışlardır. Dışarıda barış sağlanmıştır. İçeride ise terör dönemi sürmektedir. Bu gelişmeler Robespierre karşıtlarının çoğalmasına yol açar ve bu defa o, Konvansiyon tarafından suçlanır ve idam edilir. Artık yine Konvansiyon iktidardadır. İki yıl içinde, birinci Cumhuriyetin anayasası, hiç kullanılmadan eskimiş, yeni bir anayasa yapma hazırlıkları başlamıştır.²¹⁴

1795 Anayasası’nda yine oy verme hakkı, servet esasına dayanacaktır. Kuvvetler ayrılığının tekrar kabul edildiği bu anayasada ikili bir meclis sistemi öngörülmüştür. Yürütme, “Directoire”a bırakılmıştır. Bu kurum, birinci meclisin seçeceği on kişi arasından, ikinci meclisçe seçilecek beş kişiden oluşacaktır. Bu beş kişi, kendilerine yardımcı olacak bakanları seçeceklerdir. Bu arada Fransa’nın yaptığı savaşlarda elde edilen başarılar, bir askerin ön plana çıkmasını sağlayacaktır: Napoleon Bonaparte. Kasım 1799’da bir hükümet darbesi ile iktidarı ele geçirecek olan Napoleon, yeni bir anayasa yaptırır. 1999 Anayasası, cumhuriyet görünümünü altında filen bir diktatörlük getirmiştir. 1789’da demokrasi

²¹² Ayferi GÖZE: a.g.e., s.556.

²¹³ Timothy TACKETT: “Conspiracy Obsession In A Time Of Revolution: French Elites And The Origins Of The Terror, 1789 - 1792” The American Historical Review, Volume: 105, No:3, 2000, s.692.

²¹⁴ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.558 - 559.

için başlayan süreç, diktatörlükle sonuçlanmıştır. İktidar, tek bir kişinin elinde toplanmıştır. Bu anayasada, haklar ve özgürlükler bölümünün konulmasına gerek de duyulmamıştır. 1814'te Napoleon'un iktidardan uzaklaşmasına kadar yürürlükte kalacak olan bu anayasada yapılan değişikliklerle, önce "birinci konsül" olan Napoleon, daha sonra imparator olacaktır. ²¹⁵

Napoleon Bonaparte'ın savaş yenilgileri onun da sonunu hazırlayacak, Mart 1814'te "Senato", Napoleon Bonaparte'ın düşürülmesine, ailesinin iktidar üzerindeki veraset haklarının kaldırılmasına ve geçici bir hükümet kurulmasına karar verir. Napoleon, Elbe Adası'na sürgüne gönderilir. Geçici Hükümet de bir anayasayı Nisan 1814'te hazırlar. ²¹⁶

Yeni anayasayla monarşi yeniden kurulur ve tahta 18. Louis çıkartılır. Ancak o, bu anayasayı beğenmez ve Haziran 1814'te devlet teşkilâtını düzenleyen bir "ferman" ilan edilir. Bu ferman, 1789 İhtilâli'nin Fransa'ya kazandırdığı yeniliklerle, kralcı düşünceleri bağdaştırmaya çalışacaktır. Fermanda bazı özgürlüklere yer verilecek, ama bu özgürlükler, kral tarafından Fransız halkına yapılmış bir bağış niteliğinde olacaktır. Eski soylular tekrar unvanlarına kavuşacaklardır. Genel oy ilkesi yine kabul edilmemektedir. Bununla birlikte yasama, kralın yardımcıları niteliğindeki bakanları denetleme hakkına sahip olacaktır. ²¹⁷

1824 yılında ölen 18. Louis'nin yerine geçen 10. Charles Dönemi'nde, kral ile meclisin arası açılır. Temmuz 1830'da kral, yayınladığı emirlerle seçim yasasında ve basın hürriyeti konusunda kısıtlayıcı tedbirlere başvurur ve meclisi fesheder. Bunun üzerine Paris halkı ayaklanır ve kral indirilip, yerine akrabası Louis - Philippe kral olur. 1830 Şartı İlan edilir. ²¹⁸

Bu şart, siyasal haklara sahip olmak için gereken servetin miktarını düşürmüş, ulusal egemenlik ilkesi yeniden kabul edilmiştir. Artık kral "Fransa Kralı

²¹⁵ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.561 - 562.

²¹⁶ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.563.

²¹⁷ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.564 - 565.

²¹⁸ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.567.

değil, yeniden Fransızların Kralıdır.” Yani kral yetkilerini topluma dayandırmaktadır. 1830 şartında ayrıca sansür yasaklanmış, resmî din ilkesi kaldırılmıştır. Kralın emirnâmelerle yasaları değiştirme yetkisi elinden alınmıştır.²¹⁹

1848 yılı başlarında, siyasal hak sahibi olabilmek için aranan servet miktarında indirim yapılması isteği ile bir hareket başlar. Gösteriler ayaklanmaya dönüşür ve bu hareketin sonucunda kral iktidarı bırakarak 2. Cumhuriyet kurulur. Bu gelişmelerin arkasında hem Louis - Philippe rejimi karşıtlarının fazlalığı, hem de Fransa'da gelişmeye başlayan Sosyalist hareket önemli rol oynamıştır. Tek dereceli genel oyla bir kurucu meclis seçilir ve bu kurucu meclis, yeni anayasayı yapacaktır. Ancak Fransa'daki ilk tek dereceli ve genel oyla yapılan seçimin sonucunda seçilen meclis, ihtilâlcilerin istedikleri bir tablo ortaya çıkarmayacaktır. Dokuzyüz milletvekilinden sadece ikiyüzü ihtilâl taraftarıdır. Haziran 1848'de Paris'te işçi ayaklanmaları olur. Açlık, sefalet, yoksulluk ve işsizliğin doğurduğu kanlı sokak savaşları sonunda ayaklanma zorlukla bastırılabilir.²²⁰

Kurucu Meclisin hazırladığı anayasa, İkinci Cumhuriyet Anayasasıdır. Alexis De Tocqueville'in de hazırlanmasına katkıda bulunduğu bu anayasada egemenliğin ulusa ait olduğu açıklanıyor, tek dereceli seçim, genel ve gizli oy ilkelerine yer veriliyordu. Bu anayasada devlet, diğer anayasalardan farklı olarak, toplum tarafından edimlerde bulunmaya davet edilmiştir. Eski anayasalarda eşitliğin sağlanması için devletin müdahale edemeyeceği alanlar belirlenmeye çalışılırken, burada artık devletin kimi alanlara doğrudan müdahale etmesi beklenmektedir. Bu anayasada eğitim görme hakkına, yardım görme hakkına ve çalışma hakkına da yer verilmektedir. “1789'da özgürlük ve eşitlik ön plana çıkmıştı ama 1848'de kardeşliğe önem verilmektedir. Özgürlük ve eşitlik, her ikisini uzlaştıracak kardeşlik olmadan birbirini yok edebiliyordu. Özgürlük eşitsizliği yok edebiliyor, eşitlik de herkesi eşit yapmaya çalışan zorba bir yönetimin elinde özgürlüğü yok edebiliyordu. İşte kardeşlik, bu iki aşırılığı

²¹⁹ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.567 - 568.

²²⁰ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.570.

önleyecektir. 1848 Anayasası cumhuriyeti aile, çalışma, mülkiyet ve kamu düzeni temeline oturtacaktı.²²¹

1848 anayasası tek meclis ve dört yılda bir seçilen bir cumhurbaşkanı öngörür. Aralık 1848'de cumhurbaşkanlığı seçimi yapılır ve Napoleon Bonaparte'ın yeğeni olan Louis Napoleon Bonaparte cumhurbaşkanı seçilir. Yasama Meclisi için yapılan seçimlerde de çoğunluğu, monarşi yanlıları kazanır. Sonuç olarak, Aralık 1851'de bir hükümet darbesi olur ve yapılan bir plebisit sonucu halkın büyük bir bölümü onun lehine yeni bir anayasa yapılması için oy kullanır. 1852 Anayasası'nda rejimin temeli, on yıl için seçilen bir cumhurbaşkanıdır. Anayasanın kabulünden birkaç ay sonra imparatorluk ilan edilir ve Louis Napoleon Bonaparte, 3. Napoleon adı altında imparator olur. Bu dönemde yapılan seçimler, demokrasi kültürünün yavaş yavaş toplumda oluşmaya başladığını ve eski rejimin artık önemini yitirmeye başladığını gösterecektir. Bu dönemin bir başka özelliği de toplumdaki ekonomik taleplerde görülen artıştır. Sanayileşmenin Fransa'da gelişmesi sonucunda devletin ekonomiye aktif müdahalesi yönündeki talepler artacaktır. Artık doğal haklar kavramının, sosyal haklarla tamamlanması istenmektedir.²²²

Bundan sonra Fransa'da meydana gelmiş olan gelişmeler özetlenecek olursa, önce 1870'de imparatorluk sona erdirilecek ve cumhuriyet ilan edilecektir. Fransızlar, Almanlara karşı sürekli olarak yenilmektedirler. İmparatorun yerine geçici bir hükümet kurulur. Ancak bu hükümet de Almanları durduramamaktadır. Bu arada 1871'de, Paris'i Prusya istilasına karşı korumak isteyen hükümetin, Paris halkını silahlandırması sonucu "Paris Komünü" oluşur. Hükümet Versailles Kenti'ne gitmek zorunda kalmış, Fransa'da iki iktidar ve yeni bir iç savaş ortaya çıkmıştır. İki ay sonra Versailles Hükümeti birlikleri Paris'e girerek komünü dağıtırlar. 1875 yılında yeni bir anayasa yapılır ve üçüncü cumhuriyet faaliyete başlar. 1875 - 1940 yılları arası Fransa'da üçüncü cumhuriyet dönemi, 1947 -

²²¹ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.572.

²²² Ayferi GÖZE: a.g.e., s.577 - 578.

1958 yılları arası dördüncü cumhuriyet dönemi yaşanacaktır. Günümüzde Fransa 1958'den beri, beşinci cumhuriyet rejimi ile idare edilmektedir.²²³

4 - Alexis De Tocqueville'in Fransız İhtilâli Ve Fransız Siyasal Sistemi Üzerine Düşünceleri

Öncelikle Alexis De Tocqueville, Fransa'nın 1789 ve sonrasında karşı karşıya kaldığı gelişmeleri analizine, 1789'un hemen öncesinde halkta ekonomik bir refah dönemi olduğunu söyleyerek başlayacaktır. Ona göre ihtilâller, her zaman kötüden, daha kötü koşullara doğru gidilirken başlamamaktadır. "Çoğu zaman karşılaşılan, hiç yakınmadan ve sanki onları hissetmiyormuş gibi en zorlayıcı yasalara tahammül etmiş bir halkın, üzerlerindeki ağırlık biraz hafiflediği anda bunları şiddetle kaldırıp atmasıdır. Bir ihtilâlin devirdiği rejim, hemen her zaman o rejimden önceki rejimden daha iyidir ve kötü bir yönetim için en tehlikeli an, genellikle onun kendisini yenilemeye başladığı andır"²²⁴ demektedir. Ona göre uzun süren bir baskı döneminden sonra halkını rahatlatmaya çalışan bir hükümdarın iktidarını kurtarabilmesi çok zordur. Hiçbir zaman bitmeyecekmiş gibi gözükken ve halk tarafından sabırla katlanılan bir yönetim, ondan kurtulma fikri belirlediği anda tahammül edilmez gözükür. Buna iki de örnek verir, De Tocqueville: "Feodalite en güçlü halindeyken, ortadan kaybolmakta olduğu andaki kadar nefret uyandırmamıştı Fransızlarda. Ya da 16. Louis'nin keyfilliğinin en küçük hareketleri bile, 14. Louis'nin tüm despotluğundan daha zor tahammül edilebilir gelmekteydi"²²⁵ demektedir.

Buna karşın bu konuda Alexis De Tocqueville'in halkın ekonomik durumu ile kamu maliyesinin durumu arasında bir ayrım yaptığını da eklemek zorunludur. Ona göre 1789 öncesinde Fransız Halkı, yıllardır olmadığı kadar rahat bir yaşam sürmektedir; ancak devlet maliyesinin idaresi, 14. ve 15. Louis'lerden kalma

²²³ Ayferi GÖZE: a.g.e., s. 578 - 591.

²²⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 227.

²²⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 228.

alışkanlıklarını devam ettirmektedir.²²⁶ Hükümetin gelirleri artmazken, giderleri sürekli olarak büyümüştü. Bu da kralı her geçen gün, kendisinden öncekilerin karşılaştıklarından daha büyük zorlukların içine atmaktaydı. Bu durumda borçlarını ödemekte güçlük çeken kamu idaresini yönetenler, devlete borç verenlerin tepkisini çekmeye başlamıştır. De Tocqueville'e göre devletin borcunu ödememe alışkanlığı daha önceden de bulunmaktaydı, ama artık yeni bir toplumsal yapı kurulmaya başlamıştı ve insanların bu gibi davranışlara karşı tahammülü son derece azalmıştı. Dönemin Fransa devleti zayıfladığı ölçüde, onun sırtından geçinen kişiler ve aileler için bu durum daha da çekilmez bir hâl almıştı.²²⁷ Ona göre, "genellikle siyasal yeniliklere en düşman, hangi görüşten olursa olsun mevcut hükümete en dost ve küçümsediği ya da nefret ettiği yasalara karşı en itaatkârmiş gibi gözüken sınıfların, bu kez reformlar konusunda en sabırsız ve en kararlı sınıf olarak görünmesi bundan kaynaklanmaktadır. Bu sınıf özellikle malî sistemde tam bir devrim çağrısında bulunuyordu; ancak bilmediği şey, yönetimin bu kısmı sallandığında, kalan her şeyin de onunla beraber devrileceğiydi."²²⁸

Alexis De Tocqueville'in, devrimin ortaya çıkmasında önem atfettiği bir diğer konu da devrimin hemen öncesindeki iktidarın, toplumda en eski olan ve en iyi bir şekilde toplumda yerleşmiş olan kurumları büyük bir hızla değiştirmeye ya da ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetidir:

Hükümet esasen uzun zamandan beri, o günden sonra ihtilâlcı diye adlandırılan fikirlerin, bireye düşman, tikel haklara (Orj: *droits particuliers*) ters ve şiddete dost olan fikirlerin çoğunu halkın kafasına sokmak ve yerleştirmek için bizzat çalışmaktaydı.²²⁹

En eski ve görünüşe göre en iyi yerleşmiş kurumların ne türlü bir küçümsemeye maruz bırakılabileceğini, ilk olarak Kral gösterdi. 15. Louis de monarşiyi bir o kadar sarstı ve hatalarıyla olduğu kadar, getirdiği yeniliklerle de, umursamazlığıyla olduğu kadar enerjisiyle de devrimi çabuklaştırdı.²³⁰

²²⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 228.

²²⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 229 - 230.

²²⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 230.

²²⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 240.

²³⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 240.

Bu hem insanlara, her kurumun kolayca değiştirilebileceğine dair bir ümit vermiş, hem de insanları bir boşluğa sürüklemişti. Halk, krallık kadar güçlü olarak gördüğü kimi kurumların ortadan kaldırıldığını gördüğünde, her şeyin mümkün olabileceğini, saygıya değer hiçbir şeyin kalmadığını ve her türlü görüşün denenmeye açık olduğu düşüncesine vardı. Bu değişiklikler hem eski alışkanlıkları yok etmiş, hem de bu kurumlar tarafından bireylere sağlanmış olan hakları ortadan kaldırmıştı. Böylece devlet kurumlarına karşı bir güvensizlik de doğmuştu. Eski kurallar ve kurumlar büyük bir hızla kaldırılırken, yerlerine geçenlerdeki belirsizlik, düzensizliğe yol açmıştı. İşte bu düzensizlik, hem sonu gelmeyen ihtilâllere, hem de toplumsal sarsıntılara, sonuç olarak bir kaosa yol açmıştı:

Halk, hemen hemen krallıkla yaşıt ve o zamana kadar, krallık kadar sarsılmaz görünmüş olan o parlamentonun çöküp de ortadan kalktığını gördüğünde, her şeyin mümkün hale geldiğini, ne kadar eski olursa olsun saygıya değer hiçbir şeyin kalmadığını ve ne kadar yeni olursa olsun denenemeyecek hiçbir şeyin de olmadığı o şiddet ve rastlantı zamanlarına yaklaştığını anladı.²³¹

16. Louis, bütün saltanatı süresince gerçekleştirilecek reformlardan söz etmekten başka bir şey yapmadı. (...) Bunların (eski kurumların) en kötülerini yasalardan çıkarıp attıktan sonra, hemen yeniden yerlerine koydu: Sanki devşirme işini başkalarına bırakarak, bunları yalnızca köklerinden ayırmak istemişti.²³²

(16. Louis'nin) bizzat gerçekleştirmiş olduğu reformlardan bazıları, birdenbire ve yeterli hazırlık olmaksızın eski ve saygı duyulan alışkanlıkları değiştirdiler ve kazanılmış olan haklara da zaman zaman zarar verdiler. Bunlar böylece, devrime engel olan şeyi alaşağı etmekten de daha çok, halka onu gerçekleştirmek için nasıl hareket edilebileceğini göstermek suretiyle devrimi hazırladılar. Kralın ve bakanlarının davranışlarındaki saf ve çıkarsız niyet, kötülüğü asıl büyüten şeydi; zira insanların iyiliği için ve iyi insanlar tarafından uygulanan şiddetten daha tehlikeli örnek yoktur.²³³

1789 İhtilâli'nin ilk dönemine geçildiği zaman De Tocqueville, öncelikle taleplerin neler olduğunu sıralar. İlk talep, bütün insanlara ait olan hakların açıkça ilan edildiği bir bildirge hazırlanmasıdır.²³⁴ Diğer talepler ise şunlardır: Toprağa bağlı köleliğin ortadan kaldırılması, zencilerin alınıp satılmasının yasaklanması,

²³¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 240.

²³² Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 240.

²³³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 240 - 241.

²³⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 294.

keyfî tutuklanmaların önlenmesi, ülke içine ya da dışına seyahat yapmanın önündeki engellerin kaldırılması.²³⁵

Bunların yanında öne sürülen talepler de şunlardır: Güvenlik gerekçe gösterilerek bireysel hakların aşırı şekilde kısıtlanmasının önüne geçilmesi, güvenlik güçlerinin ayaklanma olması durumunda dahi yargıç emrinde görev yapmaları, hiç kimsenin doğal yargıcından başka bir merci tarafından tutuklanıp yargılanamaması.²³⁶

Her türlü mektubun ve mühürlü belgenin gizliliğine saygı gösterilmesi.²³⁷

Özellikle soylular sınıfına mensup olan insanlara keyfî bir biçimde verilmiş olan ayrıcalıkların ortadan kaldırılması, adaletin ücretsiz olması ve gereksiz yargılamalara son verilmesi, gerektiğinde yoksullar için ücretsiz avukat atanması, duruşmaların açık olması ve davalıya kendi kendisini serbest bir biçimde savunma özgürlüğünün tanınması, cezaların suçla orantılı ve herkes için eşit olması, ölüm cezasına daha ender olarak başvurulması ve her türlü bedensel cezaya ve işkenceye son verilmesi, mahkumların ve özellikle sanıkların tutukluluk koşullarının iyileştirilmesi.²³⁸

Askerlik mecburiyetinin bedelli yükümlülüğe çevrilebilmesine imkân verilmesi.²³⁹

Mülkiyet hakkının dokunulmaz kılınması ve ancak kamu yararının kaçınılmaz bir şekilde gerektirdiği durumlarda ihlâl edilebilmesi, eğer mülkiyet hakkı ihlâl edilmişse geciktirilmeksizin devlet tarafından bir tazminat ödenmesi, zoralım kurumunun lağvedilmesi.²⁴⁰

²³⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 294.

²³⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 295.

²³⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 295.

²³⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 295.

²³⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 296.

²⁴⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 296.

Tam bir ticaret, çalışma ve sanayi özgürlüğü tanınması, kimi birliklere çalışma alanında tanınmış olan ayrıcalıkların kaldırılması, gümrük kapılarının sınırlara taşınması.²⁴¹

Basın özgürlüğünün sağlanması ve basın aleyhine kamu yararı bakımından getirilebilecek kısıtlamaların bir yasayla önceden belirlenmesi, kilisenin sansürüne yalnızca dogmayı konu alan kitapların tâbi olması, basın suçlarının yalnızca halk jürilerince yargılanması.²⁴²

Eğitimin güçlendirilip yaygınlaştırılması, özellikle çocuklara yurttaşlık hak ve ödevlerinin öğretilmesi.²⁴³

Bayındırlık faaliyetlerinin artırılması ve bataklıkların kurutulması, su taşkınlarının önlenmesi ve köylerde tarımsal faaliyetlerin teşvik edilmesi.²⁴⁴

Sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve iyileştirilmesi, körler, sağır ve dilsizler ile kimsesiz çocuklar için esirgeme kurumları kurulması.²⁴⁵

Kamu görevlerine alınmada liyakâttan başka bir ölçütün kullanılmaması, çeşitli unvanların sadece devlete hizmet karşılığında alınması.²⁴⁶

Rahiplerin vergi ayrıcalıklarının kaldırılması, kilise kurumlarının kuruluş amaçlarına geri dönmesi.²⁴⁷

Bütün Fransızların doğrudan ya da dolaylı olarak yönetime katılabilmesi, kamuya ait güçlerin kullanılmasında ulusun sahip olduğu hakları güvenceye alacak temel yasaların yapılması, milletvekillerinin meclisteki çalışmalarından

²⁴¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 296.

²⁴² Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 296.

²⁴³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 296 - 297.

²⁴⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 298.

²⁴⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 298.

²⁴⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 298.

²⁴⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 300.

dolayı dokunulmazlığa sahip olmaları ve meclis oturumlarının halka açık olması.²⁴⁸

Ayrıca diğer talepler ise her vilayette, belirli bir süre için ve özgürce seçilmiş üyelerden kurulu olan meclisler oluşturulması ve yerel çıkarlarla yerel gereksinimlerin ve bunların çözüm yollarının belirlenmesinde bu meclislerin kullanılmasıdır.²⁴⁹

Alexis De Tocqueville, bu nitelikleriyle, kendi ülkesinde gerçekleşen Fransız Devrimi'nin, Amerikan Devrimi'nden çok daha önem taşıdığını vurgular. Amerika'da Demokrasi'de Amerikan Federal anayasası'nın tarihini incelerken, şu görüşleri açıklar:

Merkezî Hükümetin otoritesini azaltmasıyla, Amerika şimdiye kadar ulaşamadığı şan ve şeref doruğuna ulaşmıştı. Her çağda insanlar bağımsızlıkları için savaştılar ama Amerikalıların İngilizlerden kurtulmak için verdikleri savaş, gereğinden çok abartılmıştır. Güçlü bir müttefik (Fransa) tarafından desteklenen ve okyanusun ayırdığı düşmandan çok uzakta olan Birleşik devletler, zaferi ne ordularının gücüne ne de yurttaşlarının vatanseverliğine borçluydular. Onlar bunu yalnızca coğrafi konumlarına borçluydular. Amerikan Savaşları'nı Fransız İhtilâli savaşları ile kıyaslamak saçmalık olur. Ayrıca Fransızların tüm Avrupa'ya karşı parasız, kredisiz, müttefiksiz olarak ve nüfusunun yirmide birini cepheye gönderdiği ve bir eliyle devrim meşalesini sınırlar ötesine taşıırken diğer eliyle ülkeyi kasıp kavuran ateşi söndürmeye çalıştığı dönemi Amerikalıların çabalarıyla kıyaslamak da saçmalık olur. Devlet çarkı durduğunda toplumun soğukkanlılıkla kendini sorgulamasını, zararının derecesini dikkatle incelemesini, bir çare bulununcaya kadar iki yıl sabırla beklemesini görmek ve buna tanık olmak, toplum tarihinde bir ilktir.²⁵⁰

Ancak düşünüre göre, Fransızlar ihtilâli eski rejimi yok etmek amacıyla gerçekleştirmişken, kurulan yeni yönetimin uygulamaları genellikle o rejimin devamı niteliğindedir. Yeni toplum inşa edilirken de eski rejimden kalan düşünceler tekrar kullanılmıştır. Örneğin mutlak anlamda eşitliği gerçekleştirmek için feodal yapının yok edilmesinin amaçlandığı ihtilâlde, eski feodal ayrıcalıkların aslında zaten içinin boşalmış olduğu ve etkinliklerinin son derece azaldığı, bunun yerine merkeziyetçi anlayışın hâkim olmaya başladığı görülememiştir, yeni

²⁴⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 300 - 302.

²⁴⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 302.

²⁵⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s. 117.

toplumsal yapı kurulurken de ihtilâlin hemen öncesinde güçlenmiş olan merkezîyetçilik aynen korunarak aslında eski rejimin olumsuz özelliklerinin sürdürülmesi sağlanmıştı.

Bütün Avrupa'ya yayılmak zorundaymış gibi görünmüş olan o büyük Fransız Sarayı'nın yıkıntıları karşısında, bütün çağlarda şaşkınlığa düşülecektir; ama onun tarihini dikkatlice okuyacak olanlar, güçlükle çökmeksizin neden düştüğünü anlayacaklardır. Betimleyegeldiğim kötülüklerin hemen hemen hepsi, hataların hemen hemen hepsi, uğursuz önyargıların hemen hemen hepsi; doğuşlarını da, ömürlerini de, gelişmelerini de gerçekten krallarımızdan çoğunun insanları daha mutlak bir şekilde yönetmek amacıyla onları bölmek üzere geliştirmiş oldukları sanata borçludurlar.²⁵¹

Ama böylece, burjuva asilzadeden ve köylü de asilzade ile burjuvadan iyice yalıtılmış olduğu zaman; benzer bir işlem her sınıfın bağrında sürüp giderken, her birinin içinde neredeyse sınıfların kendi aralarında olduğu kadar birbirlerinden yalıtılmış küçük, tikel kümelenmeler belirdiğinde; bir de bakıldı ki bütünü oluşturan, bağdaşık bir kitleden başka bir şey değildir, yalnızca bu bütünün parçaları artık bağlı bulunmamaktadır. Hükümeti rahatsız etmek için de, aynı şekilde ona yardım etmek için de hiçbir şey bundan daha örgütlü değildi. Öyle ki, bu hükümdarların yüceliğinin olanca yapısı, ona temel olma işlevi gören toplum sallanır sallanmaz, baştan aşağı ve bir anda yıkılabildi.²⁵²

Ve nihayet, bütün efendilerinin suçlarından ve hatalarından bir tek kendisi etkilenmiş gibi görünen bu halk, gerçekten onların egemenliğinden kurtulduysa da, onların kendisine vermiş oldukları ya da edinmesine göz yumdukları yanlış fikirlerin, soysuz alışkanlıkların, kötü eğilimlerin boyunduruğundan sıyrılmasını beceremedi.²⁵³

Nitekim bir başka görüşe göre de "1789'un hemen öncesinde sınıflar arasında net bir ayrım yapmak oldukça zordur. Kimi tarihçilerin görüşlerine göre 1789 öncesinde toplumda sadece iki sınıf bulunmaktadır: Soylular ve halk. Ancak bu grupları net bir şekilde tanımlamak ve birbirlerinden ayırmak oldukça zordur."²⁵⁴

Alexis De Tocqueville feodal yapının artık sadece sembolik bir anlam ifade etmekte olduğunu, sınıfların yavaş yavaş birbirlerine karışmaya başladığını, özellikle ayrıcalıklı sınıfın artık bütün ayrıcalıklarını yitirdiğini, ancak ayrıcalıkları

²⁵¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 183

²⁵² Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 183

²⁵³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s. 183

²⁵⁴ Jack AMARIGLIO - Bruce NORTON: "Maxist Historians And The Question Of Class In The French Revolution", West European Politics, Volume: 30, 1991, s.39.

yok etmek adına yapılan devrimin, merkeziyeti güçlendirerek baskıcı idarenin önünü açtığını ifade etmektedir:

Fransa'da, günümüzde olduğu gibi eski rejim altında da, özel işlerinde kendi gereksinimlerini bağımsızca ortaya koyabilecek, kendi mal varlıklarını diledikleri gibi yönetebilecek kent, kasaba, köy ya da hastane, fabrika, manastır da eğitim kurumu da yoktu. Demek ki o zaman da tıpkı bugün olduğu gibi, yönetim bütün Fransızları vesayet altında tutuyordu.²⁵⁵

Alexis De Tocqueville bu noktada kendisine şu soruyu sorar: Fransa'daki feodal haklar sadece sembolik bir hale gelmişse, neden diğer yerlere oranla bu haklar en çok Fransa'da saldırıya uğramıştı? Bu soruya şöyle yanıt verir: Feodalite siyasal bir kurum olmaktan çıktıktan sonra, sivil kurumlar arasında en büyüğü olarak kalmıştı. Alanı daraldıkça, kendisine olan nefret artıyordu. Yani eski rejime duyulan kin, bu rejimin en zayıf kısmı olan feodal haklar üzerinde yoğunlaşmıştı. Diğer ülkelerde de bu haklar vardı, ama eski önemlerini ve güçlerini koruduklarından dolayı bu ülkelerde feodal ayrıcalıklara saldırılar azdı. Fransa'da ise eski rejimin en kolay ortadan kaldırılabilir özellikleri feodal haklar olduğu için, ilk önce tüm şiddet, bu haklara yönelmişti:

Atalarımızı (Fransız İhtilali'ni gerçekleştirenler) en fazla ayağa kaldırmış olan, yalnızca adalete değil ama uygarlığa da aykırı olduklarını düşündükleri feodal kökenli yasalardan çoğu; (...) onların 18. Yüzyılın tumturaklı diliyle 'toprak köleliği' diye adlandırdıkları bütün bu şeyler, o sıralarda İngilizlerde de bir ölçüde vardı; birçokları bugün bile görülmektedir. Bunlar İngiliz tarımcılarının dünyanın en gelişmiş ve en zengin tarımcıları olmalarını engellemedikleri gibi, İngiliz halkı bunların varlıklarını bile neredeyse fark etmemektedir.²⁵⁶

O halde aynı feodal yasalar, neden Fransız halkının yüreğinde bu kadar güçlü, bizzatıhi nesnesi ortadan kalktıktan sonra bile devam eden ve sanki yatıştırılamamış gibi görünen bir nefret uyandırmıştır? Bu oluşumun nedeni, bir yandan Fransız köylüsünün toprak sahibi haline gelmiş ve öte yandan da senyörünün yönetiminden tümüyle kurtulmuş oluşudur. Hiç şüphesiz başka birçok neden daha bulunmaktadır, ancak bunların en başta gelenleri olduklarını düşünüyorum.²⁵⁷

Eğer köylü toprağı sahiplenmemiş olsaydı, feodal sistemin toprak mülkiyeti üstüne bindirdiği yükümlülüklerden çoğuna karşı bir bakıma ilgisiz kalmış olacaktı. (...) Taşınmaz mal sahibi olmayan bir kimseyi

²⁵⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.94.

²⁵⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.71.

²⁵⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.71 - 72.

toprak kirası neden ilgilendirsin ki? Hatta yetiştiriciliğin getirdiği sıkıntılar bile, bir başkası adına yetiştiricilik yapan bir kimseyi neden ilgilendirsin ki?²⁵⁸

Öte yandan, Fransız köylüsü hâlâ senyörü tarafından idare edilmekte olsaydı, feodal yasaları da çok daha katlanılabilir bulacaktı, çünkü bunlarda ülkenin kurumsal yapısının doğal sonucundan başkaca bir şey görmeyecekti.²⁵⁹

Fransız Devrimi'nin en önemli nedenlerinden birisi, eski düzenin ayrıcalıklarının ortadan kaldırılması ve mutlak eşitliğin sağlanmasıdır. Bu ayrıcalıklardan büyük bir bölümü da kiliseye aittir. Alexis De Tocqueville'e göre 18. Yüzyıl filozofları kiliseye karşı bir şiddete kapılmış durumdadırlar; rahiplere, kilise hiyerarşisine, kilise kurumlarına ve dogmalarına saldırmışlardır. Bunun nedeni, Alexis De Tocqueville'e göre şudur: "Hristiyanlık bu şiddetli kinleri dinsel öğreti olarak değil, daha çok siyasal kurum olarak alevlendirmişti. Papazlar öteki dünyanın işlerini düzenleme iddiasında oldukları için değil, bu dünyada toprak sahibi, senyör ve yönetici oldukları için; kilise kurulacak yeni toplum içinde yer alamayacak olduğu için değil, yok edilmesi gereken eski toplumun içinde o sırada en ayrıcalıklı ve en güçlü yeri işgal ettiği için."²⁶⁰

De Tocqueville'e göre demokratik toplumların doğal olarak dine düşman olduklarını sanmak, büyük bir hata yapmaktır. (O, Hristiyanlıktan örnek vermektedir.) Hristiyanlıkta, hatta Katoliklikte, bu toplumların zihniyetine kesinlikle ters düşen hiçbir şey olmadığı gibi, bir çok şey de bu zihniyete çok uygundur. Dolayısıyla ihtilâlin din kurumuna başkaldırmasının nedeni onun inançları değil, onun siyasal ve dünyevî alana müdahale etmiş olmasıdır. Bu müdahale azaldığı ölçüde kiliseye karşı olan tepki de azalmış ve kilise de, ihtilâl sonrasında yine eski konumuna oturmuştur.²⁶¹

De Tocqueville'e göre Fransız Devrimi'nin en önemli özelliklerinden birisi de evrensel nitelikli olmasıdır. Fransız İhtilâli Fransa'da gerçekleşmiş olmasına

²⁵⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.72.

²⁵⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.72.

²⁶⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.45.

²⁶¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.46.

karşın, “adeta bir dinsel ihtilâl gibi”²⁶² etkileri yayılarak bütün dünyayı sarmıştır. Bunun nedeni de iki tanedir: Birincisi, Fransız İhtilâli’nin soyut bir “yurttaş” kavramı oluşturarak, bütün insanları bu şemsiye altında toplaması, zamanın değişen koşullarına uygun düşmüş ve her toplum bu formülü kendi ülkesinde uygulamaya çalışmıştır. İkinci neden ise Fransız Devrimi’nin, sadece Fransızların haklarını değil, genel olarak tüm insanlığın hak ve özgürlüklerini ortaya koymuş olmasıdır. Ona göre hemen hemen tüm Avrupa aynı kurumlara ve aynı sorunlara, dolayısıyla aynı isteklere sahipti ve Fransızların bulduğu formül, bütün Avrupa’yı etkilemişti.²⁶³

V - İKİ SİYASAL SİSTEMDE YEREL YÖNETİMLERİN KONUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Amerika’da kongre, eyalet devletleri üzerinde yeni bir kuvvet merkezi olarak millî bir hükümet kurmaya teşebbüs etmiş, fakat bunu yaparken de devletlerin elinden mahallî yetki ve ödevleri almamaya çalışmıştır.²⁶⁴

Amerika Birleşik Devletleri’nde belediyelerin yerel nitelikteki işlemlerine eyaletlerin karışmasına izin verilmez. Kamusal ve toplumsal hizmetlerle kolluk görevlerinin yerine getirilebilmesi için, belediyelere gerekli yetkiler ve kaynaklar aktarılır. Eyalet anayasalarında belediyelerin yapamayacakları işler değil, hakları ve yetkileri gösterilmektedir ki, görevlerini yargıçların yorum yapmalarına gerek kalmadan yerine getirebilsinler.²⁶⁵

“Amerika’da yerel yönetimler açısından ‘Yerel Özerklik İlkesi’ uygulanmaktadır. Bu ilke yerel yönetime, kendi temel kurallarını koyma, kendi

²⁶² Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.49.

²⁶³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.50 - 51.

²⁶⁴ Ralph H. GABRIEL: “Federalistlerin Makalelerinden Seçmeler’e Önsöz”, Anayasa Üzerine Düşünceler - Federalistlerin Makalelerinden Seçmeler, Der: Ralph H. GABRIEL, Çev: Mümtaz SOYSAL, (İstanbul: Yenilik Basımevi, 1962), s.3.

²⁶⁵ Ruşen KELEŞ: Yerinden Yönetim Ve Siyaset, (İstanbul: Cem Yayınevi, Genişletilmiş 4. basım, 2000), s.39.

işlerini merkezî yönetimden bağımsız olarak yürütme, kendi yerel kaynaklarını yaratabilme ve yerel topluluk üyelerinin genel refahı ve mutluluğuna katkıda bulunabilme gibi alanlarda geniş yetkiler tanıyan bir anlayışa sahiptir. Bu yaklaşım sayesinde, yerel yönetim; merkezî yönetimin karışma ve engellemelerinden, merkezî yönetimle olan siyasî ve malî bağımlılıktan korunabildiği gibi, kendi koşullarına ve gereksinimlerine en uygun yönetim yapısını belirleme olanağına kavuşmaktadır. Bununla birlikte, 'yerel özerklik', merkezî yönetimle olan ilişkilerinde tamamen bağımsız da değildir. Örneğin, belirli durumlarda bazı yerel girişimler için merkezî yönetimden onay alınması; bağlı bulunulan eyalet, bölge ya da merkez anayasa veya yasalarına aykırı kuralların yerel yönetimlerce yerine getirilemeyeşi; yerel topluluğu aşan ya da merkezî veya bölgesel yönetimleri etkileyebilecek - tüketicinin korunması, genel ulaşım planlaması gibi - düzenlemelerin salt yerel yönetimlerce yapılmaması gibi.²⁶⁶

Amerika, "çok hükümetli" bir yapı sergilemektedir. "Amerika'da elli eyalet hükümeti, bir federal hükümet ve merdivenin daha alt basamaklarında ilçeleri, kentleri, kasabaları ve köyleri yöneten daha da küçük birimler vardır. Hükümet birimlerinin çokluğu, Birleşik Devletlerin evrimi açısından bakıldığında en iyi biçimde anlaşılır. Bu evrim sürecinde, federal sistemin son aşama olduğu görülür. Anayasa'dan önce, kolonilerin (daha sonra eyaletlerin) ayrı ayrı hükümetleri ve onlardan önce de ilçelerin ve daha küçük birimlerin hükümetleri vardı. İngiltere'den en önce gelen göçmenlerin başardıkları ilk şey, Atlantik kıyısı boyunca kurdukları küçük yerleşim birimleri için birer hükümet oluşturmak olmuştur. Genelde, eyalet sınırları içinde ortaya çıkan sorunlar sadece eyalet hükümetlerinin yetki alanına girer. Bu konular arasında, iç iletişim, mülkiyet, endüstri, ticaret ve kamu hizmetlerine ilişkin düzenlemeler, eyalet ceza yasası ve eyalet içindeki çalışma koşulları da vardır. Ulusal Hükümette olduğu gibi eyalet hükümetlerinde de üç organ vardır: Yasama, yürütme ve yargı. Bunların işlevleri ve yetkileri de aşağı yukarı ulusal düzeydekilerle eşdeğerlidir. Eyaletin baş yöneticisi validir ve doğrudan halk oyuyla dört yıllık (birkaç eyalette iki yıllık) bir süre için seçilir. Tek yasama kuruluşu olan Nebraska dışında, tüm eyaletlerde iki

²⁶⁶ Kemal YILMAZ: "Yerel Yönetim Ve Demokrasi", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt: XVIII, Sayı: 174, s. 46 - 47.

meclisli yasama organları vardır. Eyaletlerin anayasaları belirli ayrıntılarda değişiklikler taşıyabilir; ancak, genelde federal Anayasa'ya benzer yapıdadır ve bir insan hakları bildirgesi ile hükümetin düzenine ilişkin bir plan içerir.”²⁶⁷

Bunların yanında Amerika'da kent ve kasaba yönetimleri de bulunmaktadır. Halkın emniyet ve itfaiye güvenliğinden, temizlik yasalarına, sağlık düzenlemelerine, eğitim, toplu taşıma ve iskâna kadar her gereksinimine, federal ya da eyalet düzeyinden daha çok, kent yönetimi doğrudan karşılık vermektedir. Kent yönetimleri eyaletler tarafından kurulur ve buna ilişkin yasalarda belediye yönetiminin amaçları ve yetkileri belirlenir. Buna karşın belediyeler, çok konuda eyaletlerden bağımsız olarak çalışır. Ülkedeki kent hükümeti türleri çok çeşitlidir; fakat, hemen hepsinde, kentle ilgili işlerin yürütülmesi için, halkın seçtiği bir tür merkez meclisi ve çeşitli daire başkanlarının yardımcı olduğu bir yönetici bulunur. Ayrıca bunların yanında Amerika'da kasaba ve köy yönetimleri de bulunmaktadır. Birleşik Devletlerin New England bölgesinde daha sık görülen ve başka bir benzeri bulunmayan yerel hükümet biçimi, “kasaba toplantısı”dır. Kasabadaki tüm kayıtlı seçmenler, yılda bir kez, - gerekirse daha sık aralıklarla - görevlileri seçmek, yerel sorunları tartışmak ve hükümetin işlemesi için gerekli yasaları çıkarmak amacıyla, açık bir oturumda bir araya gelirler. Bir kurul olarak, yol yapımı ve onarımı, kamu binalarının ve tesislerinin yapımı, vergi oranları ve kasaba bütçesi ile ilgili kararlar alırlar. İki yüzyıldan daha uzun bir süredir var olan kasaba toplantıları, çok kez, hükümet yetkilerinin devredilmek yerine doğrudan doğruya tüm halk tarafından düzenli biçimde kullanıldığı en arı dolaysız demokrasi örneği olarak gösterilmektedir.²⁶⁸

Birleşik Devletlerde yerel yönetimler konusu ABD Anayasası tarafından düzenlenmemiştir. Yani anayasada yerel yönetimlerle ilgili herhangi bir madde bulunmamaktadır. Anayasa eyaletlere iç düzenlerini istedikleri gibi belirleyebilme hakkını, anayasanın genel kurallarını ihlâl etmemek kaydıyla vermektedir.

²⁶⁷ Yazarı Belirtilmemiş Metin: “Çok Hükümetli Bir Ülke”, (<http://www.usemb-ankara.org.tr/OUTLINE/OUTLNHK7.HTM>), Erişim Tarihi: 15 Haziran 2004.

²⁶⁸ Yazarı Belirtilmemiş Metin: “Çok Hükümetli Bir Ülke”.

Bundan dolayı yerel yönetimler tamamen eyalet anayasaları tarafından oluşturulmuş kurumlardır.²⁶⁹

Birleşik Devletlerde insanların kamu politikalarına katılım düzeyi, en çok olarak yerel düzeyde olmaktadır. Bunda, kişilerin yerel siyasete olan ilgilerinin daha fazla olması, kişilerin psikolojik olarak kendilerini federal hükümetten çok federe hükümete bağlı olarak görmeleri ve kendi siyasal görüşlerini yerel yönetimde daha kolay uygulama imkânı bulabileceklerine ilişkin inançları etkili olmaktadır.²⁷⁰

“1830’lardaki Alexis De Tocqueville’in Amerikası’nda, yurttaşların federal hükümetle teması ya hiç olmamakta, ya da çok az olmaktadır. Federal hükümet ne onların çalışma hayatlarını düzenlemekte, ne de onların özel hayatlarına nasıl yön vermeleri gerektiğini düzenlemektedir.”²⁷¹

Alexis De Tocqueville’e göre Amerika’da hür kuruluşların özünü, yerel yönetim anlayışı oluşturmaktadır. Amerika’da yetkiler merkezden çevreye doğru değil, çevreden merkeze doğru yayılmaktadır. Dolayısıyla sistemin temeli adem-i merkeziyetçi bir yapıdadır. Avrupa uluslarının çoğunda siyasî bilinç ilk önce toplumun seçkinleri arasında başlamış, daha sonra ve eksik bir biçimde diğer kesimlere yayılmıştır. Amerika’da ise önce kentler, sonra eyaletler, en son olarak da Birleşik Devlet siyasal kuruluşunu tamamlamıştır. Bundan dolayı, De Tocqueville’e göre Amerika’yı anlayabilmek için öncelikle Amerikan Yerel Yönetimleri incelenmelidir.²⁷² Kentlerin gelişme süreci de zaman içinde tamamlanmıştır: Örneğin 1789 yılında Amerika’nın en büyük şehri olan Philadelphia’da 42,000, New York’da 33,000 ve Boston’da 18,000 kişi yaşamaktadır.²⁷³

²⁶⁹ Mustafa ŞAHİN: “Amerika Birleşik Devletleri’nde Yerel Yönetimler”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 8, Sayı: 2, 1999, s.122.

²⁷⁰ Robert R. ALFORD - Harry M. SCOBLE: “Sources Of Local Political Involvement”, The American Political Science Review, Volume: LXII, No: 4, 1968, s.1192 - 1193.

²⁷¹ Llewellyn H. ROCKWELL: “The Prospects For Liberty”, (http://www.mises.org/freemarket_detail.asp?control=340&sortorder=articledate), Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2004.

²⁷² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s. 62 - 63.

²⁷³ Charles M. KNEIER: City Government In The United States, (New York: Harper & Brothers Publishers, Revised Edition, 1947), s.1.

De Tocqueville'e göre Amerika'da federal yönetimle yerel yönetimler arasındaki görev dağılımı son derece dengelidir. Ona göre merkezî bir hükümetçe yapılması gereken savunma, dış ilişkiler, barış ve savaş ilan etme gibi hizmetler federal hükümetçe yerine getirilmekte, toplu taşıma, sağlık, eğitim gibi yerel yönetimce yapılması gereken hizmetler de yerel yönetimce yapılmaktadır.²⁷⁴ Dolayısıyla iç meselelerde Amerika'da yerel yönetimler esas, federal yönetim ise talî bir rol oynamaktadır.²⁷⁵

Fransa'da yerel yönetim anlayışına gelindiğinde ise Ruşen Keleş, Fransa'daki yerel yönetimlerin siyasal konumlarının ortaya çıkışındaki düşünceleri ikiye ayırarak inceler: Bu anlayışlardan birincisi, Montesquieu'nün yerel yönetim anlayışıdır. Montesquieu yerel yönetimleri, hükümdarın erkini sınırlandıran birimler olarak görür. Montesquieu Yasaların Ruhu'nda ideal devleti, yerel toplulukların oluşturduğu bir topluluk olarak gördüğünü belirtir. Kentlerin, sahip oldukları ayrıcalıkları krala terk etmek zorunda kalmaları sonucunda, otokrasinin yozlaştığını öne sürer. Erkin merkezde toplanmasının sakıncalarına da dikkati çeken Montesquieu, hükümdarın, ulusun genel çıkarlarından ve toplumsal gereksinimlerden kaynaklanmayan buyruklarına ve taleplerine karşı güvensizlik duyduğunu belirtir. Fransa'daki yerel yönetim anlayışlarından ikincisi ise Rousseau'nun kişiliğinde ortaya çıkan düşünce biçimidir. Rousseau yerel erkin kaynağını, yerel kuruluşlarda ya da meslek örgütlerinde değil, tek ve bölünmez bir genel isteğe yurttaşların katılmalarında bulur. Rousseau'nun düşünceleri, Fransız reformcularını, Montesquieu'nün düşüncelerinden daha fazla etkilemiştir. Bu kişiler, yerel birimlerin merkezin gücü karşısında birer tepki kaynağı ve ayrıcalıklı sınıfların korunağı olmalarını önlemek için, bu ayrıcalıkların kaldırılmasını ve bunun yerine tekçi ve merkezci bir yapının kurulmasını önermişlerdir. Ayrılıkçılık ve ayrıcalıkların yeniden doğması korkusu; onları, yeni birimlere yalnız bayındırlık hizmetleri gibi yürütme ile ilgili kimi yetkiler tanımakla yetinmeye; bunları da merkezî yönetimin sıkı gözetimine bağlamaya zorlamıştır. Böylece, hükümdar ile yerel yönetimler ve meslek örgütleri arasında karşılıklı

²⁷⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s. 120.

²⁷⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s. 61.

güçlere dayanan modelden, ikincil önemdeki bir erkin, yönetim erkinin, coğrafi birimler arasında bölüştürülmesine dayanan yeni bir modele geçilmiş oluyordu.²⁷⁶

Dolayısıyla Fransa'da uzun bir süre merkeziyetçi yönetim kendisini hissettirmiştir denilebilir.²⁷⁷ Bu bağlamda Fransa'da, Amerika'dan farklı olarak merkezî yönetim esas, yerel yönetim talîdir. Fransa'da (Alexis De Tocqueville zamanındaki) yerel yönetim - merkezî yönetim ilişkilerini ve yerel yönetimlerin görevlerini, Türkiye'deki ilişkilere ve görevlere benzetebiliriz. Yetkiler merkez tarafından belirlenmekte, kaynaklar genellikle merkez tarafından sağlanmakta, yerel yönetimler üzerinde katı bir vesayet denetimi uygulanmaktadır.²⁷⁸

Fransa'da 1990 yılına göre 37,000 belediye (Commune), 100 il (Département), 26 bölge (Region) ve 4 denizaşırı toprak ile 2 özel statülü topluluk bulunmaktadır.²⁷⁹

Alexis De Tocqueville'e göre 1789 Fransası'nın bu konuda attığı ilk adım, özerk yerel yönetimleri merkezileştirmek olmuştur.²⁸⁰ Böylece hem hukuken hem de malî yönden merkeze bağımlı hâle gelen yerel yönetimlerin özerklikleri ortadan kalkmıştı.²⁸¹ Ona göre yerel yönetimler, kamu gücünün sınırlandırılmasında önemli bir role sahiptir. Yerel yönetimlerin merkezileştirilmesiyle, bu imkan ortadan kalkmış olmaktadır. Alexis De Tocqueville, Fizyokratları, siyasal özgürlüklere önem vermemekle suçlarken, şu görüşleri de eklemektedir:

²⁷⁶ Ruşen KELEŞ: a.g.e. s.41 - 42.

²⁷⁷ "Fransız yerel yönetimlerini incelemenin Türkiye için özel bir önemi vardır. Çünkü Türkiye'nin yönetim yapısını ele almaya karar veren herkes, bu yapının Napolyon Fransası'ndan alındığı, merkeziyetçi bir nitelik taşıdığı gözlemini yapmakla işe başlar. bu gözlem büyük bir gerçek payı taşımaktadır. Her iki ülkenin yerinden yönetim sistemi, devlet yapısının merkeziyetçi niteliğinden geniş ölçüde etkilenmiştir." Ruşen KELEŞ: "Fransa'da Yerinden Yönetim", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 3, Sayı: 1, 1994, s.3.

²⁷⁸ Günümüz Fransası, bu tabloyu oldukça değiştirmiştir. 1982 yılında Fransa'da yapılan yerel yönetim reformu sonucu, adem-i merkeziyetçi anlayış Fransa'da da yerleşmeye başlamıştır. Emmanuel NÉGRİER: "The Changing Role Of French Local Government", West European Politics, Volume: 22, No: 4, 1999, s.120.

²⁷⁹ Yusuf ERBAY: "Fransa'da İdarî Sistem Ve Yerel Yönetimler", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 8, Sayı: 2, 1999, s.61.

²⁸⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.209.

²⁸¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.90.

Daha henüz özgür kurumlar fikri zihinlerde doğmadan önce, onlar (Fizyokrat düşünürler) devrimin gerçekleştirdiği bütün toplumsal ve idarî reformların düşüncesini çoktan hazırlamışlardır. Gıda maddelerinin serbest mübadelesine, ticarete ve sanayide “bırakınız yapsınlar” ya da “bırakınız geçsinler”e fevkalade yandaş oldukları doğrudur; ancak, gerçek anlamıyla siyasal özgürlüklere gelince, bunları düşünmezler bile ve hatta bunlar tesadüfen akıllarına düşecek olsa, öncelikle dışlarlar. Çoğu, başlangıçta tartışmacı meclislere, yerel ve ikincil erklerle ve genel olarak, merkezî gücü dengelemek üzere farklı zamanlarda bütün özgür toplumlarda yerleştirilmiş olan bütün o karşı ağırlıklara, alabildiğine düşman görünmektedirler.²⁸²

Ayrıca düşünüre göre yerel yönetimler kişileri birbirlerine bağlayan, insanlara hemşerilik ve aidiyet duygusunu tattıran kurumlardır. Bunların da diğer sosyal yapılarla beraber ortadan kalkması, bireylerdeki yalnızlık duygusunu arttırmıştır.²⁸³

Eski Rejim’in sonlarından başlayarak Fransa’da merkeziyetçiliğin artmasının bir diğer sonucu da Paris’in aşırı bir şekilde gelişmesi olmuştu. Paris kendisinin dışındaki bütün gücü eline geçirdiğinden, her türlü idarî işin çözülebilmesi için Paris’te bulunmak bir zorunluluk hâlini almış, nüfus artışı Paris’in sanayisinin de artması sonucunu doğurmuş, Paris bir fabrika kenti olmuştu. Bu gelişmede diğer önemli etkenler ise Paris’te yaşamanın bazı vergi avantajlarına yol açması ve iş bulmanın diğer bölgelere oranla daha kolay olduğuna inanılmasıydı.²⁸⁴

²⁸² Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.209.

²⁸³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.117.

²⁸⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.117 - 118.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DEMOKRASİNİN İSTİKRARI İÇİN DE TOCQUEVILLE'İN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

I - DEMOKRASİDE EŞİTLİK - ÖZGÜRLÜK SORUNU

1 - Eşitlik Sorunu

Eşitlik (equality) "Ahlakî ve toplumsal bir ideal olarak, insanların birbirleriyle, aynı insan doğasına sahip olmak bakımından, aynı konum ve değerde olmaları halidir. İnsanların birbirleriyle eş değerde olduğunu, bundan dolayı insanlar arasında ayırım gözetilmemesi gerektiğini dile getiren ilke"²⁸⁵ olarak tanımlanmaktadır. Eşitlikçi anlayış, bütün insanların doğuşlarında eşit olduğunu, ancak zamanla toplum içindeki ilişkiler yumağı içinde bireyler arasında farklılıkların ortaya çıktığını belirtir. Buna göre olması gereken ise toplumsal eşitsizlikleri yaratan süreçlerin önüne geçilmesi ve insanlar arasında bir ayırım gözetilmemesi ile kişilerin aynı muameleye tâbi tutulmasıdır.²⁸⁶

Eşitlik, insanlar arasında çeşitli nedenlerle ayırım ya da hiyerarşik bir sınıflandırma ortaya çıktığı andan itibaren talep edilen bir kavram olmuştur. Bu anlamıyla eşitlik, farklı zamanlarda farklı istekleri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Örneğin, köleliğin olduğu dönemlerde ve toplumlarda eşitlik, hür yurttaşla köle arasında haklar bakımından var olan eşitsizliklerin önüne geçebilmeyi amaçlamışken, ortaçağda soylular ile soylu olmayan insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemeyi kendisine amaç edinmiştir.²⁸⁷

²⁸⁵ Ahmet CEVİZCI: a.g.e., s.380.

²⁸⁶ Ahmet CEVİZCI: a.g.e., s.381.

²⁸⁷ Ahmet CEVİZCI: a.g.e., s.380.

Eşitlik, konular bakımından da birbirlerinden farklı ayrımcılık türlerini ortadan kaldırmayı amaçlayan bir ilke olmuştur. Örneğin kadın - erkek eşitliği kavramı, toplumsal yaşamda kadınların erkeklerden daha geri bir konumda bulunduğu düşüncesine sahip olan kişilerin ulaşmaya çalıştığı bir ideal olmuştur.²⁸⁸ Eşitlik konusuyla Alexis De Tocqueville de ilgilenmiştir.

“Alexis De Tocqueville, liberalizmin ön plana çıkardığı özgürlükle, sosyalizmin temele aldığı eşitlik arasında denge kurmaya çalışmış olan bir düşünürdür. Devlet müdahalesini en aza indirmeye çalışan, demokrasinin eşitlikçiliğini ön plana çıkaran liberal bir düşünür olarak De Tocqueville, özgürlüğü eşitlikle nasıl bağdaştırmak gerektiğini ya da eşitlikçi bir ortamda özgürlüğün nasıl sağlanacağı sorusunu temel soru olarak belirlemiştir.”²⁸⁹

Alexis De Tocqueville'e göre insanlık artık yepyeni bir toplumsal olguyla karşı karşıyadır. Bu olgu da çağdaşlaşma olgusudur. Ona göre bu çağdaş toplumu kendisinden önceki toplumlardan ayıran temel özellik ise demokratikleşmedir.²⁹⁰ Raymond Aron'a göre, artık yeni bir toplumsal yapıyla karşılaşıldığı sadece De Tocqueville'de değil, başka yazarlarda da ifade edilmektedir. Ancak ona göre De Tocqueville'i diğerlerinden ayıran nitelik şudur: Comte'a göre bu yeni toplumsal yapının belirleyicisi endüstriyel realite, Marx'a göre kapitalist realite iken, Alexis De Tocqueville'e göre bu yeni yapının belirleyici gücü, demokrasidir. Ona göre, De Tocqueville için modern toplum, demokrasi yönünde karşı konulamaz bir hızla ilerlemektedir.²⁹¹

Alexis De Tocqueville, tarafsız bir biçimde bu modern ya da çağdaş topluma baktığı zaman, iki önemli gelişmeyi tespit ettiğini açıklamaktadır. Bunlardan birincisi eşitlik, ikincisi ise merkeziyetçiliktir. Gerek eşitlik, gerek merkeziyetçilik, çağdaş toplumların doğal olarak yaşadığı, herhangi bir özel

²⁸⁸ Ahmet CEVİZCI: a.g.e., s.380.

²⁸⁹ Ahmet CEVİZCI: a.g.e., s.1031.

²⁹⁰ Cemil OKTAY: Siyaset Bilimi İncelemeleri - Meşruiyet, Sınıflandırma, Kültür, Modernleşme, (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1. Baskı, 2003), s.103.

²⁹¹ Raymond ARON: a.g.e., s.183.

çabayı gerektirmeyen gelişmelerdir. Merkeziyetçilik ve eşitlik geriye dönüşsüz, önü alınamayan iki olgudur.²⁹² İşte De Tocqueville eserlerinde, bu iki olguya sahip yeni toplumun özelliklerini analiz edecek ve toplumdaki değişimlerin siyasal alana muhtemel etkilerini öngörmeye çalışacaktır.

Alexis De Tocqueville'e göre modern toplumda eşitlik talepleri, hiç olmadığı kadar ön plana geçecektir. Çünkü insanlar artık âdil bir dünya istemekte, bunun için de eşitliği vazgeçilmez bulmaktadırlar. Ancak De Tocqueville burada kendisine bir soru sorar: İnsanların devamlı olarak talep ettiği eşitlik kavramı mutlak bir hale gelirse, bu durum demokrasi için olumsuz olmaz mı? Ya da mutlak eşitlik, özgürlükleri sınırlandırmaz mı? Acaba eşitlik, varılmaya çalışılan mutlak bir amaç mıdır, yoksa eşitlik aslında sadece adalet istemine varabilmek için kullanılması gereken bir araç mı olmalıdır? Mutlak eşitlik âdil midir yoksa adaletsizlik midir? Ve demokratik toplumlar neden hürriyetten çok eşitliğe daha şiddetli bir arzu duymaktadırlar?²⁹³

Alexis De Tocqueville'e göre aristokratik ayrıcalıkların olduğu geleneksel toplum yapısı artık ömrünü doldurmuş ve yeni bir toplumsal yapı oluşmaya başlamıştır. Bu toplumsal yapının en önemli özelliklerinden birisi, eşitlikçi olmasıdır. Artık kiliseye ya da soyluluğa dayanan ayrıcalıklar önemini yitirmeye başlamış ve toplumsal bir dönüşüm sürecine girilmiştir.²⁹⁴ Ancak eşitliğin bir tutku halini alması, zamanla, eşitlikle aralarında hassas bir denge olan özgürlüğün aleyhine işlemeye başlamıştır. Alexis De Tocqueville'e göre insanlar eşit olmak uğruna özgürlüklerinden bile feda edebilecek duruma gelmişlerdir.²⁹⁵

Düşünüre göre demokrasi ve eşitlik, yeni kurulmakta olan modern dünyanın vazgeçilmez özellikleri olacaktır. "Eşitliğe doğru gidiş, önüne geçilemeyen, evrensel, kalıcı ve insan iradesinin dışında oluşan bir gelişmedir."²⁹⁶ Ancak o, bu gelişmenin bireysel özgürlükler korunarak gerçekleşmesi gerektiğini

²⁹² Cemil OKTAY: a.g.e., s.106.

²⁹³ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.250 - 251.

²⁹⁴ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.250.

²⁹⁵ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.251.

²⁹⁶ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.250.

düşünmektedir. Bunun için de eşitliğin ve eşitlikçi siyasal düzenin başka kamusal güçlerle dengelenmesi gerektiğini savunur. Çünkü daha fazla eşitlik talebiyle ortaya çıkacak siyasal hareketler sosyal problemleri azaltacağı yerde arttırabilecek ve bu radikal hareketlerin sonrasında kurulacak sistemler, kendilerini denetleyen hiçbir kurum kalmadığı için, anti-demokratik bir ortamı beraberinde getirebilecektir. Ona göre Fransa Tarihi bu tür örneklerle doludur:

Onlarla beraber, önce 1789'un, eşitlik ve özgürlük aşkının yüreklerle dolduğu; yalnızca demokratik kurumlar değil, ama özgür kurumlar da kurmak istedikleri; yalnızca ayrıcalıkları yok etmedikleri, ama hakları da tanıyıp kutsadıkları o ilk dönemini; gençlik, coşku, gurur, cömert ve içten duygular zamanını, hatalarına rağmen insanların sonsuza kadar anısını saklayacakları ve de daha çok uzun bir süre, onları yozlaştırmak ve köleleştirmek isteyenlerin uykusunu kaçırarak zamanı katettim.²⁹⁷

Bir yandan aynı devrimin akışını hızlı bir şekilde izlerken, aynı Fransızların hangi olaylar, hangi yanlışlar, hangi düş kırıklıklarıyla ilk hedeflerini terk etme noktasına geldiklerini ve özgürlüğü unutarak, dünyanın efendisinin eşit hizmetkârları haline gelmekten başkaca bir şey istemediklerini (...) gösterdim.²⁹⁸

Eşitlik ve despotluk birlikte oldukları sürece, oralarda, yüreklerin ve kafaların ortak düzeyi de hiç durmadan aşağılara düşecektir.²⁹⁹

De Tocqueville öncelikle eşitlik kavramını olumlu bulur ve eşitliğin faydalarını, Amerika'da Demokrasi'de inceler. Buna göre ilk olarak eşitlik kavramı, bireye insanın gücünün sonsuz olduğu fikrini verir ve insanları cesaretlendirir. Böylece kişiler düşüncelerini gerçekleştirmeye yönelik olarak adım atabilirler ve ayrıca kişilerin daha önceki düşünceleri, istekleri ve hayalleri de eşitlikçi bir ortamda değişir ve gelişir. Eşitlikçi bir ortamda insanların ufukları açılır. Eşitlik ayrıca insanların değişime karşı olan düşüncelerini de değiştirir. Kişiler eşitliğin sağlandığı bir toplumda değişime karşı daha az direnir ve değişiklikleri daha fazla takip etmeye çalışırlar. De Tocqueville'e göre aristokrasi ile yönetilen ülkeler insanın gelişmesine dar, demokratik ülkeler ise geniş bir açıyla bakmaktadırlar. Eşitlikçi bir toplumda bireyler hem kendilerini geliştirme fırsatı bulurlar, hem de bu

²⁹⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.30 - 31.

²⁹⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.31.

²⁹⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.35.

sayede toplumsal gelişme de sağlanmış olur. Eşitlik, bilimden sanata hemen her alanda ülkenin gelişimine katkı sağlar.³⁰⁰

Bir yoruma göre Amerika'da Demokrasi, özgürlük ile eşitlik arasındaki mücadelenin sergilendiği bir dramadır. Buna göre eşitlik farklılıkları azaltmaya, özgürlük ise bu farklılıkları arttırmaya çalışmaktadır. Eşitlik, adaleti gerçekleştirebilmek adına unvanlardan, ayrıcalıklardan ve hatta mükemmeliyetten vazgeçilmesini talep ederken; özgürlük de yine adaleti gerçekleştirebilmek için unvana değil, başarıya dayanan bir ayrıcalığı önermektedir. De Tocqueville, Amerika'da Demokrasi'de demokrasinin sıhhati için eşitliğin zaferini değil, bu mücadelenin özenli bir şekilde sürdürülmesini gerekli görmektedir. De Tocqueville, demokrasinin tabiatında olan niteliklerin, özellikle eşitliğin denetlenemez hale gelmesinin özgürlük için olumsuz olacağına dikkat çekmektedir.³⁰¹

De Tocqueville Eski Rejim Ve Devrim'de ise eşitlik düşüncesi ile birlikte ilerleyen özgürlüğün nasıl zamanla unutulduğunu ve kontrolsüz bir eşitlik isteğinin özgürlük düşüncesini nasıl körelttiğini şöyle ifade eder:

İhtilâlin başlangıcından günümüze gelene kadar, özgürlük tutkusunun birçok kez söndüğü, sonra yeniden doğduğu, sonra yine söndüğü ve sonra yeniden doğduğu görülür; bu deneyimsiz ve ayarsız, bezdirilmesi, korkutulması ve yenilmesi kolay, yüzeysel ve geçici tutku, daha uzun süre böyle davranacaktır. Aynı süreç boyunca eşitlik tutkusu ise daha önce ele geçirmiş olduğu gönüllerin derinlerindeki yerini işgal etmeye devam eder; bizler için en değerli olan duygulara tutunmaktadır orada. Özgürlük devamlı olarak görünüm değiştirir, olaylara bağlı olarak azalır ya da büyürken, eşitlik her zaman aynıdır, aynı kararlı ve çoğu zaman kör bir heyecanla, tatmin olmasına imkan verenler için her şeyi feda etmeye ve ona öncelik vermek ve şımartmak isteyen yönetime, despotizmin saltanat sürebilmek için muhtaç olduğu alışkanlıkları, fikirleri ve yasaları sağlamaya hazır olarak, daima aynı hedefe bağlıdır.³⁰²

³⁰⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, Trans. By: Henry REEVE, Revised By: Francis BOWEN & Phillips BRADLEY (New York: Vintage Books, 1954), s. 34 - 36.

³⁰¹ Roger KIMBALL: "Tocqueville Today", (<http://www.newcriterion.com/archive/19/nov00/tocque.htm>), Erişim Tarihi : 1 Nisan 2004.

³⁰² Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.262.

Alexis De Tocqueville'e göre eşitlik düşüncesi, döneminin insanları arasında öyle bir tutku halini almıştır ki, ona mutlak bir biçimde sahip olmak ve toplumdaki her türlü eşitsizliği yok edebilmek için demokrasiden dahi ödün verme noktasına gelinmiştir. Eşitliğin asıl amacının demokrasinin tüm kurumlarıyla işleyebilmesi olduğu unutulurken, mutlak anlamda eşitliği gerçekleştirebilmek için despot bir yönetim altında yaşamak tercih edilir olunmuştur. De Tocqueville'e göre eşitlik iki biçimde sağlanabilir: Hakların tüm vatandaşlara eşit bir biçimde dağıtılması ile, ya da hiç kimseye hiçbir hakkın verilmemesi ile. Gerçekten de her iki durumda da bireyler eşit konumda bulunmaktadır. İşte kişiler, mutlak eşitliği gerçekleştirebilmek için her türlü özgürlüğü feda edebilmeyi göze alabildikleri anda, eşitliğin olumsuz yanı ile karşılaşmış olur. Çünkü "şüphe yok ki eşitsizlik insan hayatının bir gerçeğidir. İnsanlar birçok bakımdan birbirlerinden farklıdır. Bu farklılıklar meselâ fizikî özelliklerde, entelektüel yeteneklerde ve buna benzer birçok noktada kendilerini dışa vurabilir. İnsanların mutlak anlamda eşitliğini talep etmek veya bunun gerçekleştirilebileceğini iddia etmek bir hayaldir. Keza bir alanda mutlak eşitliği sağlamak uğruna atılacak adımlar, başka bir alandaki eşitsizliği iyice koyulaştırabilir."³⁰³

Düşünür bu noktada, demokrasinin eşitlik temeli üzerine kurulduğunu, ama mutlak eşitliğin uzun vadede demokrasiye yarardan çok zarar getirdiğini açıklamaktadır. Ancak o, hürriyet ile eşitlik arasındaki dengenin kurulabileceği görüşündedir. Eğer bir toplumda demokratik anlayış iyice yerleşirse, orada eşitlik ile özgürlük arasında, demokrasiye sahip olmayan toplumlardan çok daha uyumlu bir ilişki kurulabilecektir:

Özgürlük ile eşitliğin bir noktada buluşup karışmasının hayalini kurmak imkansız değildir. Halkın yönetimde görev aldığı ve her bireyin bunu gerçekleştirmekte eşit hakka sahip olduğunu varsayalım. Hiç kimsenin böyle bir durumda bir başkası üzerinde üstünlük ya da ayrıcalık kurması söz konusu olmayacağından, baskı uygulanamaz. Her birey tümüyle özgürdür çünkü her birey bir diğerine eşittir ve bu böyle kalacaktır çünkü herkes özgürdür. Demokratik milletlerin bu ideal duruma yatkınlıkları vardır. Bu, dünya üzerinde eşitliğin tam olarak gerçekleştirilebileceği tek yönetim şeklidir.³⁰⁴

³⁰³ Atilla YAYLA: a.g.e., s.205 - 206.

³⁰⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.99.

Alexis De Tocqueville, eşitlik ilkesinin insanlara özgür kurumların tadını kazandıracağı düşüncesindedir:

Kişileri birbirlerinden bağımsız kılan eşitlik ilkeleri, onlara özel fiillerini kendi hür iradelerinden başka bir rehber olmaksızın yapma alışkanlığı ve biçimi kazandırır. Özel hayatlarında kendi eşitleriyle olan ilişkilerindeki bu tam bağımsızlık (complete independence), her tür otoriteye kıskançlıkla bakmaları eğilimini ortaya çıkarır ve bu eğilim onların akıllarına hızlı bir şekilde siyasal hürriyet kavram ve sevgisini getirir. Bu tür dönemlerde yaşayan insanların, özgür kurumlara karşı doğal bir eğilimleri vardır. Rastgele bir kişiyi ele alıp onun derinlerde saklı olan içgüdülerini incelerseniz, bu kişinin her zaman çeşitli hükümetler içerisinde liderini kendisinin seçtiği, yönetimini kendisinin denetlediği bir hükümet şeklini seçeceğini ortaya çıkarırsınız.³⁰⁵

Koşulların eşitliğinin ortaya çıkardığı siyasal etkiler arasında bu bağımsızlık sevgisi, ilk göze çarpan ve çekingen kişileri ise ürkün bir olgudur. Bu korkuların da tümüyle yanlış olduğunu söylenemez, çünkü anarşi demokratik ülkelerde diğer yerlere göre çok daha korkunç bir görünüme sahiptir. Yurttaşların birbirleri üzerinde doğrudan etkileri olmadığından, onları belirli konumlarda tutan ulusun üstün gücü (supreme power of the nation) azalır azalmaz, itaatsizlik en üst noktaya ulaşır ve her birey ayrı doğrultuda ilerlemeye başlayınca, toplum o anda parçalanır.³⁰⁶

Düşünüğe göre anarşi, demokratik çağların korkması gereken ilk şeytan (principal evil) değil, hatta belki de en son olanıdır. Çünkü ona göre eşitlik ilkesi, insanlarda iki farklı duygunun doğmasına neden olmaktadır: Bunlardan biri, bireyleri bağımsızlığa doğru götürürken onları aniden anarşiye sürükleyebilir; diğeri ise daha uzun, daha gizli ama daha emin bir yolla köleliğe iter. Uluslar, birinci eğilimi bilirler ve ona direnmeye hazırdırlar. İkincisi ise sürüklendiklerinin farkına varmaksızın onları yönlendirir.³⁰⁷

Bu konuda Alexis De Tocqueville şunu da ekler:

Kişisel olarak, eşitlik bağımsızlık duygusunu esinlendirdiğinden dolayı eşitliği hatalı buluyor değilim, hatta ben bu durumu özellikle beğeniyorum. Eşitliğe hayranlık duyuyorum çünkü o bireyin yüreğinde ve zihninde içgüdüsel bir sevgi halinde olan siyasal bağımsızlık kavramını ortaya çıkartıyor ve böylece sebep olacağı zararlara da çözüm

³⁰⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.304.

³⁰⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.304.

³⁰⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.304 - 305.

yolunu beraberinde getiriyor. İşte ben bu nedenle bu ilkeye sıkıca bağlıyım.³⁰⁸

2 - Özgürlük Sorunu

Alexis De Tocqueville, "çağımızda, özellikle Fransa'da eşitlik tutkusu her geçen gün insanların gönlünde daha büyük bir yer kazanmaktadır"³⁰⁹ demektedir. Ona göre hürriyet ve eşitliğin uç (extreme) bir noktada buluşup karışmasının hayalini kurmak, imkansız değildir. Hatta demokratik ulusların bu ideal duruma yatkınlıkları vardır. Bütün bir toplumun yönetimde görev aldığı ve her bireyin bunu gerçekleştirmekte eşit hakka sahip olduğu varsayıldığında, hiç kimsenin bir başkasından üstünlüğü söz konusu olamayacağından, hiç kimse bir diğeri üzerinde despotik bir baskı uygulayamaz ve bu kişiler tümüyle özgürlerdir, çünkü hepsi tamamen eşitlerdir; ve tümüyle eşitlerdir, çünkü tam anlamıyla özgürlerdir. Bu, dünya üzerinde eşitliğin eksiksiz bir formda uygulandığının varsayılabilceği tek türdür.³¹⁰

Ona göre, eşitlik ilkesi siyasal toplumda bulunmasa da, sivil toplumda uygulanabilir bir prensiptir. Kişilerin aynı mesleklere girebilme, aynı yerlerde yerleşebilme, özetle, yönetimde eşit görevler alınmasa bile aynı koşullarda yaşama ve refaha ulaşma hakları bulunmaktadır. Siyasal özgürlüğün olmadığı yerlerde ise eşitlik, siyasal toplumda da görülebilir. Bu modelde bireyler, biri dışında, bütün olarak eşittirler. Bu tek kişi, hiç şüphesiz tüm yurttaşların efendisidir (master of all) ve kendi gücünü diğerleri üzerinde uygulayacak olanları, eşitler arasından seçer.³¹¹

De Tocqueville'e göre insanlar tümüyle özgür olmadıkça, eşit olamazlar. Dolayısıyla eşitlikle özgürlük, iç içe geçmiş kavramlardır. Hatta eşitliği özgürlükle karıştırmak olasılığı bile bulunmaktadır. Yine de birini ötekinden ayırt etme

³⁰⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.305.

³⁰⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.99.

³¹⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.99.

³¹¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.100.

olanağı vardır. Aslında insanların özgürlük hakkında besledikleri duygular ve eşitlik kavramına karşı hissettikleri duygular, iki farklı şeydir. Özellikle demokratik toplumlarda bu iki kavram, eşit kavramlar değildir.³¹²

Dünyada özgürlük, değişik dönemlerde ve değişik biçimlerde ortaya çıkmıştır. Ayrıca sadece demokrasiye özgü de değildir. Bu nedenle özgürlük, demokratik çağları diğerlerinden ayıran karakteristik bir nitelik değildir. Ancak bu çağların belirli ve baskın gelen özelliği, o dönemlerde yaşayan insanlara egemen olan tutku, eşitlik sevgisiydi. Demokratik çağda ise eşitlik, insanların yaşadıkları dönemin ayırıcı karakteristik özelliğidir. Bu tek başına, neden demokratik çağ insanların eşitliği her şeyin üstünde tuttuklarını açıklamaya yeterlidir.³¹³

Düşünür, toplumların eşitliği ortadan kaldırmak ya da en azından azaltmayı başarmak için uzun ve oldukça zahmetli çabalara gereksinimleri olduğu görüşündedir. Bunun için sosyal koşullar yeniden düzenlenmeli, yasalar ortadan kaldırılmalı, fikirler ve gelenekler zorla değiştirilmeye çalışılmalı ve davranışlar yozlaştırılmalıdır. Ancak siyasal özgürlük ise çok daha kolay ortadan kaldırılabilir. Ona sıkıca sarılmamak, kaybolmasına izin vermek demektir.³¹⁴

Özgürlük, eşitlik ve demokrasi konusunda De Tocqueville, şu görüşleri ifade etmektedir:

Demokratik ülkeler, her zaman için eşitlikten yanadırlar. Ancak öyle çağlar vardır ki, ona karşı hissettikleri duygu, yoğun bir kızgınlığa dönüşür. Bu, eski sosyal sistemin uzun çabalar sonrasında yıkılması anında ortaya çıkar, toplumsal sınıf farklılıkları ortadan kalkar. Böyle dönemlerde insanlar eşitliğe, kendi ganimetleriymiş gibi atılırlar ve kaybetmekten korktukları değerli bir hazine gibi ona sıkıca tutunurlar. Eşitlik duygusu insanların kalplerini doldurur, burada büyür. Bu özel tutkuya kendilerini körü körüne teslim ederek en önemli çıkarlarını tehlikeye atmış olduklarını onlara söylemek gerekir, ama onlar sağır olmuşlardır. Onlar başka tarafa bakarlarken özgürlüklerinin ellerinden kaçtığını onlara bir şekilde göstermek gerekir, ama onlar kör olmuşlardır. Sadece, evrende

³¹² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.100.

³¹³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.100 - 101.

³¹⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.101.

istenebilecek tek nesne olarak varsaydıkları eşitliği fark edebilmektedirler.³¹⁵

Onun için Avrupalı uluslarda eşitlik, özgürlükten önce gelmektedir. Eşitlik benimsenmiş bir olguyken, özgürlük yepyeni bir olguydu. Özgürlük talebi Avrupa'da yeni yeni gelişen bir kavram iken eşitlik kişilerin alışkanlıklarına girmiş, bir hayat tarzı oluşturmuştu.³¹⁶

Düşünür, bu noktada kendisine şu soruyu sorar: "Zamanımızın insanları özgürlüğü eşitliğe tercih edebilirler mi?"³¹⁷ Bu soruya yine kendisi cevap verir:

Demokratik toplumların özgürlük için doğal bir beğenileri olduğunu düşünüyorum. Kendi başlarına kaldıklarında onu arayacak, ona değer verecek ve onun yokluğunu üzüntüyle karşılayacaklardır. Ancak eşitlik için tutkuları coşkulu, doyumsuz, sürekli ve bastırılamazdır. Bu toplumlar, özgürlük içinde bile eşitliği ararlar. Eğer buna sahip olamıyorlarsa, kölelik içindeki eşitliğe boyun eğebilirler. Yoksulluk, uşaklık ve barbarlığa karşı çıkmayabilirler ama aristokraseye asla dayanamazlar.³¹⁸

Bu tüm zamanlar için geçerlidir, özellikle de günümüzde. Bu karşı konulmaz tutkuyla savaşılan tüm insanlar ve güçler devrilip yok olacaklardır. Çağımızda eşitlik olmadan özgürlük varolamaz, despotizm ise onun yardımı olmadan hüküm süremez.³¹⁹

O halde demokraside, eşitlik ile özgürlük arasında bir denge kurmak zorunlu hale gelmektedir. Alexis De Tocqueville, eşitlik ile özgürlük kavramları arasındaki dengeyi kurmaya, Amerika'da dikkatini en çok çeken şeyin "koşullarda eşitlik" olduğunu söyleyerek başlayacaktır. Bu konuda De Tocqueville şunu demektedir:

Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunduğum esnada dikkatimi çeken bir yığın farklılık arasında hiçbir koşullarda eşitlik (Orj: Égalité Des Conditions, Ing: Equality Of Conditions) kadar şaşırtıcı gelmedi bana. Hemen fark ettiğim bir diğer husus ise, bu faktörün toplum üzerinde meydana getirmiş olduğu muazzam etki idi. Koşulların

³¹⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.102.

³¹⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.102.

³¹⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.102.

³¹⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.102 - 103.

³¹⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.103.

eşitliği, kamuoyunu belli bir yönde şekillendiriyor, kanunlara apayrı bir ruh kazandırıyor, yönetenler için temel ilkeler getiriyor ve nihayet yönetilenler için de daha farklı davranma alışkanlıklarına yol açıyor.³²⁰

Ve kısa zamanda anladım ki, vatandaşlara koşullarda eşitliğin sağlanması, kanunları ve siyasî sistemin karakterini etkilemenin ötesinde sivil toplumun ve hükümetin üzerinde önemli bir tesir icra etmekte; düşünceler oluşturmakta, yeni anlayışlar doğurmakta, yeni âdetlere yol açmakta ve doğrudan etkileyemediklerini de en azından değiştirmekte, yumuşatmaktadır. Amerikan toplumunu incelemem derinleştikçe şunu daha iyi kavradım ki, koşulların eşitliği, diğer bütün toplum özelliklerinin asıl kaynağı idi ve gözlemlerimin gelip dayandığı son noktada da bu temel karakteristik yatıyordu.³²¹

Alexis De Tocqueville'e göre âdil olan, insanların her alanda mutlak eşitliğinin sağlanması değil, insanların herhangi bir girişimlerinde ya da karşılıklı rekabetlerinde aynı şartlarda ve aynı kurallarda yarışmalarıdır. Bu bağlamda De Tocqueville koşullarda eşitlik kavramını ortaya atmaktadır. Ona göre demokrasi, koşulların eşitliğidir. Koşulların eşitliği de entelektüel ya da ekonomik eşitlik değil, sosyal anlamda bir eşitliktir. Herhangi bir rekabet ortamında bir kişi, geldiği aileden ya da yönetimle olan iyi ilişkilerinden dolayı diğerlerinden avantajlı koşullarda yarışıyorsa bu, adaletsizliktir. Aynı zamanda insanlar arasında başarı, yetenek, liyakat gibi konularda ne kadar farklılık olursa olsun, her insan aynı sonuca ulaşabiliyorsa, Alexis De Tocqueville'e göre bu da eşitsizliktir. Çünkü bir kişi belirli bir hedefe yıllarca uğraşarak gelebilmişse, ama mutlak eşitlik uğruna "o da diğeriyle eşit olmalı" denilerek, liyakatsiz bir başka insanın da çok çalışmış olanla aynı konumda bulunabilmesi yine bir haksızlıktır. İşte burada De Tocqueville, koşullarda eşitlik sayesinde serbest rekabet ortamının sağlanarak Amerika'nın hem sosyal, hem de iktisadî açıdan geliştiğini açıklamaktadır. Eşitlik kavramı burada, varılmak istenen bir amaç değil, taraflar arasında adaleti gerçekleştirebilmek için kullanılan bir araç durumundadır.³²²

³²⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.3.

³²¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.3.

³²² Raymond ARON: a.g.e., s.187 - 189.

"Alexis De Tocqueville'e göre demokrasinin iki tür düşmanı vardır: Bunlardan birincisi, demokrasiyi lağvetmek ve aristokrasiyi ya da diğer türlerden siyasal eşitsizlikleri yeniden kurmak isteyen açık düşmanlardır. Diğeri ise aşırı, ölçüsüz dostlardır (immoderate friends). Bunlar, hayatın her alanında eşitliği demokratik zorunlulukların merkezine doğru genişletmeyi istemekte, böylece yeni eşitsizlikler ortaya çıkarmaktadırlar. Bunların ikisi de tehlikelidir; ikisi de özgürlüğü zincirlemektedir; biri bilerek ve isteyerek, diğeri farkında olmadan. Günümüzde demokrasinin ölçüsüz dostları, tartışmasız bir biçimde onun düşmanlarından çok daha fazladır."³²³

De Tocqueville'in teorisinin başından sonuna kadar koşulların eşitliği, merkezî temadır. O, eşitliğin demokrasi için gerekliliğini tartışmıştır.³²⁴

Demokrasi denince akla gelen ilk kavram, eşitliktir. Bir yerde demokrasinin varlığı için, o yerde eşitliğin bulunması gereklidir. Ama mutlak eşitlik, aslında eşitsizliktir. İşte koşullarda eşitlik, kişiler arasındaki farklılıkların özgürce ortaya çıkabilmesini sağlamaktadır. Koşullarda eşitlik, adeta demokrasinin gelişmesi için ekilen tohum vazifesini görmektedir.³²⁵

Eşitlik, kişilerin yeteneklerini serbest bir şekilde topluma sunabilmesi için kullanıldığı ölçüde olumludur. Bu eşitlik doğal olarak rekabeti doğuracak, buradan da kişiler arasında bir ayrım meydana gelecektir. Ancak bu ayrım da mutlak bir ayrım olmayacaktır. Bireyler kendilerini geliştirdikleri ölçüde başarılı olacak ve sosyal tabakaların üst basamaklarına tırmanabileceklerdir. Düşünür Amerika'ya ilk adımlarını attığında, Amerikalılar arasında koşullarda eşitlik kavramının yaygınlığından dolayı şaşkınlığa uğramıştır. Birçok alanda 1830'ların Amerikalıları, sosyal eşitliğin keyfini çıkarmaktadır. (Köleler, bu durumun istisnasıdır). Aristokratik Avrupa'da ise sosyal eşitlik bulunmamaktadır. Bu eşitlik sayesinde özgürlükler de gelişebilme imkanına kavuşmuştur. O halde De Tocqueville eşitliği özgürlüklerin önünde engel olacak bir biçimde kullanmamakta,

³²³ Roger KIMBALL: a.g.m.

³²⁴ Robert C. FREDERIKSEN: a.g.m.

³²⁵ Robert C. FREDERIKSEN: a.g.m.

tam tersine özgürlüklerin teminatı olarak görmektedir. Koşullarda eşitlik sayesinde toplumsal tabakalar katı ve mutlak olmayacak, yetenekli insanlar kendilerini geliştirdikleri ölçüde üst tabakalara geçebileceklerdir.³²⁶

Bu konuda düşünür, bir başka eşitlik türü olan “yozlaşmış eşitlik” kavramını ortaya atar:

Politik dünyada eşitliğin sağlanabilmesi için iki yöntem biliyorum; ya her yurttaş politik haklara sahip olur ya da hiçbirinin böylesi bir hakkı olmaz. Anglo-Amerikalılar gibi belli bir toplumsal düzeye gelmiş olan ülkeler için halkın egemenliğiyle monarşi arasındaki dengeyi bulmak güçtür. Açıkladığım toplumsal durumlar sonucu üst düzey yöneticilerinin biri ya da diğeri yoğun bir şekilde insancıl ve yasal bir istek duyar. Böylelikle herkes güçlü ve saygın kalmayı sürdürür. Bu istek toplumun alt basamaklarındakileri de yüceltecektir. Ama ayrıca insan yüreğinde yozlaşmış bir eşitlik kavramı da yatar. Bu da zayıfların güçlülere kendi düzeylerine indirmeye çalışmalarından kaynaklanmaktadır ki, kölelikteki eşitliği özgürlükteki eşitsizliğe yeğler. Demek istediğim, demokratik şartlara sahip toplumların özgürlükten nefret ettikleri değildir. Tam tersine içgüdüsel bir sevgi duyarlar buna. Yine de hürriyet tek istekleri değildir. Taptıkları eşitliktir. Özgürlüğü ele geçirmek için hızlı ve ani çabalar harcarlar, eğer ellerinden kaçırırlarsa düş kırıklığıyla yaşamayı da göze alırlar. Fakat eşitlikten başka bir şey onları asla tatmin etmez, onu yitireceklerine ölmeyi yeğlerler.³²⁷

Alexis De Tocqueville burada, demokrasinin eşitlik temeli üzerine kurulduğunu, ama aşırı eşitliğin uzun vadede demokrasiye yarardan çok zarar getirdiğini söylemektedir. Bu anlamda insanların doğuştan eşit olduğu düşüncesine de karşı çıkar. Fakat insanlar arasındaki bu farkın soylu veya aristokrat bir ailede doğmuş olmaktan değil, zeka ve yetenekten kaynaklandığını söyler: “Zeka, Tanrı vergisidir, kişi bunun eşit olmayan dağılışına da engel olamaz. Tanrı’nın tasarladığı gibi insanlar yetenekleri değişik olsa bile Amerikalılar bunu eşit olarak kullanıma koymayı başarmışlardır.”³²⁸ İşte De Tocqueville’e göre gerçek eşitlik, kişilerin yeteneklerini eşit olarak geliştirmeye haklarının olması anlamında, koşullarda eşitliktir.

³²⁶ Robert C. FREDERIKSEN: a.g.m.

³²⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.55 - 56.

³²⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.55.

Düşünür, eşitlik hakkındaki bütün bu görüşlerinden sonra, özgürlüğe bakış açısını ise şu satırlarda görmek mümkündür:

Bütün zamanlarda, insanlara insanlığın gerçekleştirmiş olduğu en büyük işleri yaptıran siyasal özgürlük tutkusunun nereden kaynaklandığını, ne tür duygularda kök salıp ne tür duygularla beslendiğini, sık sık kendime sormuşumdur.³²⁹

Gayet iyi görüyorum ki, halklar kötü yönetildikleri zaman, kendi kendilerini yönetme arzusunu da rahatlıkla tasarlıyorlar; ama despotluğun getirdiği bazı tikel ve geçici kötülüklerden doğan o bir tür bağımsızlık aşkı asla kalıcı değil. Onu doğurmuş olan olayla birlikte geçiyor, özgürlük sever görünüyordu, aslında yalnızca efendiden nefret ediliyordu. Özgür olmak için yaratılmış toplumların nefret ettikleri şeyse, bizahtı bağımlılığın kötülüğüdür.³³⁰

De Tocqueville için özgürlük, belirli durumlarda ve geçici olarak talep edilen bir istek değildir. Özgürlük zenginlik ya da refaha ulaşmak için kullanılan bir araç değil, her türlü bağımlılıktan kurtulmayı sağlayan bir amaçtır:

Gerçek özgürlük aşkının, her zaman ve yalnızca, kazandırdığı maddi rahatlıkların görülmesinden doğmuş olduğunu da sanmıyorum; zira bu görüş çoğu zaman kendi kendisini karartır. Özgürlüğün, onu elinde tutmasını bilenlere, sonunda her zaman erinç, rahat ve sıklıkla da zenginlik taşıdığı çok doğrudur; ama bu türden nimetlerin kullanımını aniden sekteye uğrattığı zamanlar vardır. Onlardan yararlanmanın geçici zevkini yalnızca despotluğun verebileceği daha başka zamanlar da vardır. Özgürlükte, bu nimetlerden başka bir şeye değer vermeyen insanlar, özgürlüğü asla uzun süre koruyamamışlardır.³³¹

Bu noktada özgürlüğün tanımını da yapmaktadır:

Bütün zamanlarda, bazı insanların yüreğini onca güçlü bir şekilde özgürlüğe bağlayan şey, getirdiği iyiliklerden bağımsız olarak taşıdığı çekicilikler, kendine özgü baştan çıkarıcılığıdır. Yalnızca Tanrı'nın ve yasaların yönetimi altında korkusuzca konuşabilmek, eyleyebilmek, soluk alabilmek zevkidir. Her kim ki özgürlükte bizahtı özgürlükten başka bir şeyler arar, o kişi hizmet etmek için yaratılmıştır.³³²

³²⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.218.

³³⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.218.

³³¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.218.

³³² Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.218.

Alexis de Tocqueville özgürlükten ne anlamaktadır? Bu soruyu kendisine yönelten Raymond Aron, şu cevabı vermektedir: “Onun özgürlük kavramı ilk olarak keyfî hükümetlere karşı bir güvencedir. Gücün sadece yasalara göre hareket ettiği bir ülkede, bireyler güvenceye sahiptirler. Ancak insanlar güvenilmez ve hiçbir birey gücü yozlaşmaksızın kullanabilme ustalığına sahip olmadığından, mutlak güç hiç kimseye verilemez. Bu nedenle, Montesquieu’nün de dediği gibi gücü denetlemek için güç gerekmektedir. Güç merkezleri, çoklu bir yapıda olmalıdır. Bu, birbirlerini dengeleyen siyasi ve yönetsel organların çokluğudur. Ve tüm insanlar egemenliğe katıldığından, yönetenlerin temsilcisi ya da delegesi olarak gücü uygulayabilirler. Başka bir deyişle, öz-yönetim (self-government) bulunmalı; insanlar mümkün olduğu kadar kendi kendilerini yönetebilmelidirler.”³³³

3 - Genel Değerlendirme

Temel hak ve özgürlükler, demokrasinin vazgeçilmez koşullarıdır. Bunların eksiksiz olarak tanınması ve koşullarının hazırlanması gereklidir.³³⁴ Demokrasi temsilî ve özgürlükçü bir rejim olduğuna göre; kişilerin seçme - seçilme özgürlükleri ve diğer özgürlükleri bazı kesin güvenceler altına alınmış olmalıdır. Bu kesin güvence de hukukun üstünlüğüdür. Öte yandan demokraside hem sorunlar serbest tartışma ortamının varlığı sayesinde çözümlenebildiğine, hem de siyaset belirli bir katılım serbestisine gereksinim duyduğuna göre özgür tartışma ortamlarının yaratılması ve her düşünceden insanın herhangi bir kısıtlama ile karşılaşmaksızın düşüncelerini ifade edebilmesi, demokrasinin gereğidir. Ayrıca her ne şekilde alınmış olursa olsun, alınan kararlar azınlıkların özgürlüklerini de kısıtlayamaz. Demokrasilerin resmî ideolojisi yoktur. Herkes ne düşünürse düşünsün, biri başka türlü düşünebilir ve bunu savunabilir.³³⁵

³³³ Raymond ARON: a.g.e., s.190.

³³⁴ Toktamış ATEŞ: a.g.e., s.119.

³³⁵ Toktamış ATEŞ: a.g.e., s.119.

Toktamış Ateş, “özgürlüğü tanımlamak güç bir iştir” demektedir.³³⁶ Ona göre eğer “özgürlük kişinin istediğini yapması, istemediğini yapmamasıdır” gibi bir tanım yapılırsa, bu konuda ilk adım atılmış olur. İnsanlar, ister bir başka kişinin (örneğin monark) isterse bir grubun (aristokratlar); kısaca başkalarının arzularına uymak zorunda oldukça, özgür değildirler.³³⁷

Burada bir başka paragraf da özgürlüklerin neler olduğuna ayrılabilir. Bu konuda Toktamış Ateş, Tarık Zafer Tunaya’dan aktararak şu sınıflandırmayı yapmaktadır:

1. Temel Özgürlükler

- Kişi Özgürlüğü
- Konut Dokunulmazlığı
- Güvenlik
- Mülkiyet Hakkı
- Eşitlik

2. İç Özgürlükler

- Düşünce Özgürlüğü
- Din (Vicdan) Ve Tapınma Özgürlüğü
- Öğrenim Ve Öğretim Özgürlüğü

3. Siyasal Ve Sosyal Davranış Özgürlükleri

- Toplanma Özgürlüğü
- Dernek Kurma Özgürlüğü
- Basın Ve Haberleşme Özgürlüğü

4. Siyasal Haklar

- Seçme
- Seçilme

5. Sosyal Haklar³³⁸

³³⁶ Toktamış ATEŞ: a.g.e., s.131.

³³⁷ Toktamış ATEŞ: a.g.e., s.131.

³³⁸ “Tarık Zafer TUNAYA: Siyasal Müesseseler Ve Anayasa Hukuku, (İstanbul, 1969) S.402 - 404”den aktaran: Toktamış ATEŞ: a.g.e., s.132.

Özgürlük konusunda değinilmesi gereken bir başka kavram ise “özgürlüğün kötüye kullanılması” sorunudur. “Özgürlüğün kötüye kullanılması, özgür bir ortamdan yararlanarak işbaşına gelmek ve bu özgür ortamı ortadan kaldırmak demektir. Acaba düşünce özgürlüğü adına buna göz yumulabilir mi? Aslında günümüz toplumları demokrasinin temel ilkeleri demokratik yollardan çiğnendiği zaman pek tepki göstermemektedirler. Örneğin Nazi rejimi, meşru yollardan geçerek iktidara gelmiştir.”³³⁹

Toktamış Ateş, bu soruya “hayır” cevabını vermektedir. Ona göre, “devlet, özgürlüğü salt korumakla değil, bunun yanı sıra bu özgürlüğün ortamını da kurmakla yükümlüdür. Ancak bu yükümlülük, devletin özgürlüğü koruma işlevini ortadan kaldırmaz ve devlet, hem bugünkü, hem yarınki özgürlüğü korumak zorundadır.”³⁴⁰

Eşitlik ise bireylerin aynı hak ve yükümlülüklerle sahip olması olarak ele alınabilir. Eşitliğin siyasal alana en önemli yansıması ise “yurttaşlık” kavramıdır. Yurttaşlık, siyasî söylemin en eski terimlerinden birisidir. Öz olarak yurttaş, siyasî topluluk hayatına katılma yetkisine sahip kişidir. Modern dünyada yurttaş statüsü, tipik olarak katılma yetkileri veya haklarıyla, bunların refakatindeki bir dizi yükümlülük veya görevden oluşan bir karışımı belirtir. Yurttaşlık bir statü olup, bireylere eşit haklar ve yükümlülükler yükler.³⁴¹

İlk kez antik dünyanın kent-devletleriyle bütünleşen yurttaşlık hakları, hiçbir zaman terk edilmemiştir, ancak 1789 Fransız Devrimi’ni çevreleyen olaylarla, modern dünyanın merkezine oturmuştur.³⁴² Yurttaşlık kavramının en önemli özelliği ise, bireylerin soyut bir kavram altında eşitlenmiş olmasıdır. Kökeni, ailesi ya da mal varlığı ne olursa olsun, herkes “yurttaşlık” formülü çerçevesinde eşit bir konuma yerleştirilmeye çalışılmıştır. Ortaçağ’ın Feodalizmi ise efendinin ve

³³⁹ Toktamış ATEŞ: a.g.e., s.138.

³⁴⁰ Toktamış ATEŞ: a.g.e., s.138.

³⁴¹ Cristopher PIERSON: Modern Devlet, Çev: Dilek HATTATOĞLU, (İstanbul: Çiviyazıları, 1. basım, 2000), s.52.

³⁴² Cristopher PIERSON: a.g.e., s.53.

vassalın bir sosyal hiyerarşi piramidi oluşturan kişisel ve bağımlı ilişkilerinin gevşek yapılmış sistemidir.³⁴³

Mutlakıyet, açıkça geç feodal koşullar altında başladı ve “modern” olarak şu ya da bu ölçüde evrensel sayılan biçimlerce sonunda üstlenildi.³⁴⁴ Mutlakıyet, her şeyden önce, siyasî iktidarın tek elde toplanması ve merkezîleşmesiydi. Mutlakıyet sayesinde tekçi bir hukuk ve düzen sistemine, tek ve çok daha egemen bir başkanın yönetimine geçilmiş oldu. Artık yerel ve irsî ayrıcalıklar, dolayısıyla eşitsizlikler törpülenmeye başlamıştı. Eski hiyerarşik yapı değişmiş, yavaş yavaş “kral ve diğerleri” kavramı oturmaya başlamıştı. Buradaki “diğerleri”nin içine hem aristokrasi, hem burjuvazi ve hem de hayatını devam ettirebilmek için çalışan köylüler ve küçük esnaf girmekteydi. Ayrıca mutlakıyet, feodal bir ekonomiden kapitalist siyasî ekonomiye geçişle de ilişkiliydi. Geleneksel emek-kiralamanın (ve buna denk düşen ekonominin) para-kiralamaya (ve sonuçta ücretli emeğin ortaya çıkmasına) yenik düştüğü koşullarda yerleşik toprak sahibi soyluluğun ayrıcalıklarının ortadan kalkması süreciydi.³⁴⁵ Kişiler arasında doğuştan gelen eşitsizlikleri önlemek amacıyla başlayan süreç, mutlakıyetçi bir otoritenin ortaya çıkmasıyla ve merkezîyetçi bir yönetim yapısının kurulmasıyla sonuçlanmıştı. Artık yapılması gereken, bu yeni otoriter sistemden kaynaklanan eşitsizlikleri ve eski rejimden kalan eşitsizliklerin son kalıntılarını yok etmektir.

De Tocqueville’e göre, bir toplumda otoritenin gücünü yok etmenin iki yolu vardır: Birincisi, mutlak gücü kendi yöntemleri ile zayıflatma yoludur. Bu, toplumun kendi kendisini savunmasının yasaklanması ya da engellenmesiyle ortaya çıkar. Kendi haklarını kullanamayan toplum bir noktadan sonra baskıcı otoriteye karşı başkaldırır ve mevcut yönetimi, o yönetimin uyguladığı şiddet metodu ile iktidardan indirmeye çalışır. Eğer hareket başarıya ulaşırsa yönetenler değişmiş, ama siyasal alanda kullanılan metod değişmemiş olur. Eskiden, otoriter yönetim nedeniyle kendi düşüncelerini açıklayamayan gruplar, iktidarın zayıfladığı bir

³⁴³ Cristopher PIERSON: a.g.e., s.74.

³⁴⁴ Cristopher PIERSON: a.g.e., s.77.

³⁴⁵ Cristopher PIERSON: a.g.e., s.78 - 79.

anda, kaba kuvvete başvurarak iktidarı ele geçirirler. Böylece karşı oldukları yönetim modelinin bir benzerini uygulamış olurlar. Yeni kurulan idare de kendisine karşı bir şiddet hareketinin her an toplumda ortaya çıkabileceğini düşündüğünden dolayı, iktidarı ele geçirirken kullandığı şiddet metodunu devam ettirir. Otoriteyi şiddet kullanarak zayıflatmak, Avrupa'da (Alexis De Tocqueville'in zamanında ve onun öncesinde) özgürlük kazanmak için kullanılan bir yöntemdir.³⁴⁶

Otoritenin gücünü yok etmenin ikinci yolu, toplumu bazı haklardan yoksun bırakmakla değil, yetkilerini değişik ellere dağıtmakla gerçekleştirilebilir. Otorite dağılınca daha az güçlü ve daha kolay karşı konulur bir şekle girer ama yıkılmaz. Amerika'da makamı güçlü fakat memuru önemsiz kılmak için yetkiler bölünmüştür. Yetkilerin bölünmesinden dolayı da tüm kamusal alanı idare edebilen devasa bir kamu gücü ile karşılaşmaz. Dolayısıyla bireyler ya da sivil toplum kuruluşları yönetim ile ilgili düşüncelerini yasalar çerçevesinde serbest bir biçimde açıklayabilecekleri, kendilerine taraftar toplayabilecekleri serbest alanlar bulabilirler. Kamu gücü sınırlandırılmış olduğundan dolayı da iktidarın muhalif gruplara müdahalesi azaltılmış olur. Barışçıl bir siyasal ortamda iktidar mücadelesi yapan siyasal gruplar, yapılacak demokratik seçimleri kazanan siyasal topluluğa saygı duyarlar, ama kendi düşüncelerini de yaymaya devam ederler. Bu yöntemle toplum özgür kılınır. De Tocqueville'e göre Amerika'nın dışında hiçbir ülkede yasaların uygulanması bu kadar çok ve çeşitli ellere teslim edilmemiştir. Birleşik Devletlerde idarî gücün yapısı ne hiyerarşik, ne de merkezîyetçidir. Dikkat çekmemesinin asıl nedeni de ona göre budur. Güç vardır ama onu simgeleyenler ortalarda gözükmezler.³⁴⁷

Demokratik taleplerle ve iyi niyetli isteklerle Fransa'da başlayan ihtilâl süreci, ilk önce eskiden kalma her şeyi ortadan kaldırmak üzere başlamış, ama daha sonra Fransızlar ilk hedeflerini terk etme noktasına gelmişler ve özgürlük ideali unutulup, Fransa'nın Efendisi'nin eşit hizmetkârları hâline gelmekten başka bir şey istememişlerdir. Devrim despot idareyi ortadan kaldırmayı tasarlarken eski yönetimin yerine ondan çok daha korkunç bir otoriter güç yerleşmiştir. Bu güç

³⁴⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.73.

³⁴⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.73 - 74.

bütün yetkileri kendisinde toplayarak devasa bir merkezî kuvvet oluşturmuş ve uğruna insanların öldüğü özgürlükleri ortadan kaldırarak yerlerine içleri boş semboller koymuştu. İnsanlar eşitlik uğruna ölümü bile göze almışlar, ama arzu ettikleri eşitlik onları eskisinden çok daha mutlak ve acımasız bir yönetimle karşı karşıya bırakmıştı.³⁴⁸

Alexis De Tocqueville'in eşitlik kavramını ayırdığını, belirli bir noktaya kadar eşitliğe olumlu bir tavırla yaklaştığını, ancak bu noktadan sonra eşitliğin zararlı olduğunu ifade ettiğini görmekteyiz. De Tocqueville'in bu yaklaşımı bireycilik, merkeziyetçilik gibi konularda da karşımıza çıkmaktadır.

Düşünür, Amerika'da Demokrasî'nin ikinci kitabının bir bölümünü, eşitliğin sağladığı faydalara ayırmıştır. Buna göre eşitlik, Amerikalılara insanın sonsuz mükemmeliyeti fikrini aşılarmaktadır. Eşitlik, bireye başka bir yerden kaynaklanmayacak kadar çok düşünce imkanı sağlar ve daha önce varolan düşünceleri de değiştirir. De Tocqueville, bireyin kusursuzlaşmasını buna örnek olarak verir. Bu, aklın yaratabileceği en önemli kavramlardan birisidir ve felsefî içeriklidir. Önemi tüm dünyevî işlerin yönetiminde görülür.³⁴⁹

Toplumdaki sınırlar ortadan kalktıkça, örf, töre ve yasalar değiştikçe, eski fikirler yerlerini yenilerine bırakır, insanlara yeni ufuklar açılır. İnsanlar sürekli olarak değişiklikleri gözlerler. Böylece insanoğlunun sonsuz bir değişim yeteneği olduğu ortaya çıkar. Bireyin birikimi, ona kimsenin mutlak iyiliği bulmadığını gösterir. Başarı, onu sürekli başarı peşinde koşmaya iter.³⁵⁰

Ancak De Tocqueville'e göre eşitliğin aşırı hale gelmesi, bir araç olmaktan çıkıp bir amaç olması, eşitlik duygusunu olumsuz hale getirir. Olumsuz anlamıyla eşitliğin sonucu ise, Ferdiyetçilik (Individualism)dir:

Eşitlik döneminde her fert kendi kavramlarını kendi zihninde oluşturmaya çalışır. Aynı dönemde, bireyin tüm duyguları da kendisine

³⁴⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.31.

³⁴⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.34.

³⁵⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.35.

dönük olur. Ferdietçilik yeni bir deyimdir ve yeni bir fikrin doğduğunu gösterir. Babalarımız yalnızca bencillik (selfishness) fikrini bilirlerdi. Bencillik, kişinin kendisine duyduğu abartılı ve tutkulu bir sevgidir. Kişi her şeyi kendisiyle ilgili sanarak dünyadaki her şeyden üstün olduğuna inanır. Ferdietçilik ise huzur verici ve olgun bir duygudur, toplumdaki her kişiyi büyük kalabalıklardaki yoldaşından, ailesi ve arkadaşlarından ayırarak özel bir yere yerleştirir. Böylece onun da kendine has bir alanı olur ve toplumu kendi isteğiyle, kendi haline bırakır. Bencillik kör bir içgüdden kaynaklanır. Ferdietçilik ise yozlaşmış duygulardan çok hatalı mantıktan kaynaklanır. Bencilliğe neden, duygunun çarpıklığı kadar, düşüncenin kısırlılığıdır.³⁵¹

Bencillik erdemi köreltir, ferdietçilik önce toplum hayatının erdemlerini kurutur, sonunda diğer erdemlere saldırır ve onları yok eder. Sonunda bencillikle özdeşleşir. Bencillik dünya kadar yaşlı bir kötülüktür ve her toplumda söz konusudur. Ferdietçilik ise demokrasiden kaynaklanır ve toplumu eşitlik koşullarıyla aynı oranda yayılmakla tehdit eder.³⁵²

Ferdietçilik belirli bir noktaya kadar rekabetçi bir ortam yaratabilmek için zorunlu olmakta, ama aşırı bireycilik topluma yarardan çok zarar getirmektedir. Eşitlik sonucunda insanlar herhangi bir gruba ait olma bilinçlerini yitirmişlerdir. Bu bilincin kaybolması, ayrıca toplumun çok hızlı bir modernleşme süreci içinde olması nedeniyle insanlar sınırların olmadığı bir ortamda yaşamak zorunda kalmışlardır. Zenginliğin de tek önemli değer haline gelmesiyle ve erdemliliğin öneminin azalmasıyla kişiler sadece kendilerini düşünür olmuşlar, bu da bencilliği arttırmıştır. Bencilliğin bir diğer sonucu da insanların çevreleriyle olan ilgilerini koparmalarıdır:

Ölümcül bir hastalığı andıran baskı rejimi, insanları aralarında böldüğü sürece sürekliliğini sağlar. Bencillik bu rejimin bünyesine uyar. Despot, birbirlerini sevmedikleri sürece tebaasının kendisini sevmemesini başışlar. Onlardan, yönetime yardımcı olmalarını istemez, onların yönetime yardımcı olmak istememeleri, onun için yeterlidir. Toplumun refahı için çalışanlar onun gözünde asidir. Ona göre iyi yurttaş, kendisinden başkasını düşünmeyen yurttaşır.³⁵³

Baskı rejiminin yarattığı kötülükleri, eşitlik besler. Baskı rejimi ve eşitlik birlikte ve zararlı bir şekilde birbirini tamamlar ve birbirine yardım eder. Eşitlik insanları ortak bir bağ olmadan yan yana getirir. Baskı rejimi ise insanları birbirlerinden ayırmak için engeller koyar. Eşitlik halkın birbirlerini düşünmemesini, baskı rejimi ise genel kayıtsızlığı bir erdem olarak sayar.³⁵⁴

³⁵¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.104.

³⁵² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.104.

³⁵³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.109.

³⁵⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.109.

Eşitliğin yarattığı bu bireyciliğe karşı tek önlem, özgürlüktür. Çünkü mutlak eşitlik sonucu bireyselleşen ve toplum sorunlarından kopan insanları yönetmek, despot için son derece kolaydır. Her birey böyle bir ortamda tek başına kaldığı için, devasa kamu gücü karşısında etkisiz kalmaktadır. Bireycilikle istibdat arasında son derece yakın bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü istibdat, toplumda, sorunlara karşı ilgisizlik ister. İşte bu ilgisizlikten kurtulmanın birinci yolu sivil toplum örgütleri yoluyla çeşitli dernekler ve topluluklar kurmak, kamu gücünün bölünmesi amacıyla adem-i merkeziyeti harekete geçirmek, basın hürriyetini sağlamak ve yasanın üstünlüğünü gerçekleştirmektir.³⁵⁵

“Hukuk devleti ilkesinin gereği olarak bütün insanlar temel haklara sahiptir, veya, insanların temel hak ve özgürlükleri hukuk devletinin teminatı altındadır. Buna ilaveten zaman içinde, toplumlar demokratikleşmiştir. Oy kullanmanın önündeki yaş, cinsiyet ve servet esasına dayanan farklılıklar ya önemli ölçüde gerilemiş ya da tamamen kalkmıştır. Gittikçe artan sayıda insan, temsil organlarının seçimine katılmaya veya bizzat aday olmaya başlamış, bu süreç halk oyuyla seçilen organların güçlerini hem yatay hem dikey olarak genişletmiştir.”³⁵⁶

Burada, De Tocqueville’in kadın - erkek eşitliği konusundaki düşüncelerine de değinmek gerekmektedir. Ona göre kadın ile erkek arasındaki eşitsizlik insan doğasından kaynaklanmaktadır. Kimi Avrupalılar kadın ile erkeği birleştirerek, kadın ile erkeği sadece eşit değil, birbirlerinin aynısı yapmak istemektedirler. İkisine de aynı işlevleri, aynı hakları, aynı görevleri verip, ortak bir karışımın elde edileceğini savunmaktadırlar. De Tocqueville’e göre baba ile oğlu, efendi ile uşağı birbirine yaklaştıran yeni sosyal düzen, kadını da giderek erkekle eşit duruma getirmektedir. Ancak bu durum, eşitliği sağlayacak ama her iki cinsiyet de yozlaşacaktır. Doğanın yarattığına yapılacak bu akıl dışı müdahale, ortaya ancak zayıf erkek ve kadınlar çıkartacaktır.³⁵⁷

³⁵⁵ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.255.

³⁵⁶ Atilla YAYLA: a.g.e., s.209 - 210.

³⁵⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.222.

De Tocqueville, kadın - erkek eşitliği konusunda da döneminin Amerikan modelini över:

Amerikalılar kadın ve erkeğin aynı işi yapma görevinde olduğunu düşünmezler ama her birinin rolüne eşit saygıyı gösterirler. Ve her ikisinin de eşit olduğunu kabul ederler. Kadının yürekliliğini erkeğinki gibi yönlendirmezler ama yürekliliklerinden de kuşku duymazlar. Akıl ve zekasını benzer biçimde kullanmasını beklemezler ama en azından birinin zekasının, diğeri kadar keskin ve aklının da güvenilir olduğuna inanırlar. Böylece kadının sosyal konumunu değiştirmemelerine karşılık, onu ahlâkî ve entelektüel açıdan erkeğin düzeyine ulaştırmak için çaba harcarlar. Bu konuda da Amerikalıların, demokratik gelişmenin gerçek ilkesini kavradıklarına inanıyorum.³⁵⁸

Amerikan kadınının ev hayatının dar çemberi içine sıkışıp kalmasına ve aşırı bağımlılığına karşın, hiçbir yerde kadının bu kadar yüksek bir konumda olduğunu görmedim. Amerikalıların başardığı bunca önemli işi anlattığım bu kitabımın sonuna yaklaşıırken, bu ulusun eşsiz zenginliğine ve büyüyen gücüne ulaşmasının hangi nedenlere bağlı olduğu sorulursa, cevabım "kadınların üstünlüğüne" olacaktır.³⁵⁹

Alexis De Tocqueville'in eşitlik konusunda ilgilendiği bir başka konu da endüstrinin yeni bir tür aristokrasi yaratıp yaratamayacağıdır. Ona göre işçinin yaptığı işte uzmanlaşması sonucu, o işi ustalıkla yapmaya başlar ama aynı zamanda da, tek bir işe yoğunlaştığından dolayı tembellleşir. De Tocqueville bu durumu, "işçiliğin gelişmesi ile insanlığın alçalması" olarak özetlemektedir.³⁶⁰

Artık, o işçinin bildiği tek şey uzmanlık alanı olur. O artık kendisine değil, mesleğine aittir. Ancak işçi giderek yeteneklerini tek bir konu üzerinde yoğunlaştırırken, patron bütünü incelemektedir. Birinin zihninin daraldığı oranda, diğerininki genişlemektedir. Zamanla biri emir almaya, diğeri de emir vermeye alışır. Bu, bir tür aristokrasidir.³⁶¹

Düşünür, bu gelişmeyi de eşitliğe bağlamaktadır:

Toplumu oluşturan insanların şartları daha da eşit hale geldikçe, üretilen mallara olan talep de artar. Pazarın ucuzlayarak parası az olanlara

³⁵⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.225.

³⁵⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.225.

³⁶⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.168.

³⁶¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.169.

da hitap etmesi, bu durumun büyük bir başarısı olarak değerlendirilir. Bu nedenle her geçen gün servet sahibi ve eğitilmiş kişiler zenginlik ve bilgilerini sanayiye adanarak büyük tesisler açarak kesin ve katı bir işbölümü yapıp, her yönden gelen çeşitli ve yeni istekleri karşılamaya çalışırlar. Böylece, ulusun bütünü demokratikleştiği oranda, sanayi ile uğraşanlar, aristokrasiye yönelmiş olurlar. Birinci durumda kişiler birbirine benzerlerken, ikinci durumda giderek birbirlerinden ayrılırlar. Daha az kalabalık olan sınıfta eşitsizlik artarken, bundan tüm toplum etkilenir. Derine indiğimizde bu yeni aristokrasinin, demokrasinin bağrından çıktığını görürüz.³⁶²

Buna rağmen De Tocqueville, eski aristokrasi ile sanayi aristokrasisi arasında bir fark da görmektedir. Ona göre eski aristokrasi, yasalar nedeniyle ya da onlardan yararlandığı için kendisine hizmet edenlere bağımlıydı, onlara yardım eder ve onların sıkıntılarını hafifletmeye çalışırdı. Ancak sanayici aristokrasi, ona hizmet edenleri önce yoksullaştırmakta, sonra da kamunun yardımseverliğine terk etmektedir. De Tocqueville'e göre gelecekte koşulların eşitsizliği ve aristokrasinin egemenliğinin kalıcı olarak geri gelmesi sadece endüstri aristokrasisi sayesinde mümkün olabilecektir.³⁶³

Düşünür, yazılarında eşitliğe ayırdığı bölümlerde, sadece "beyaz adam"ların kendi aralarında sahip olduğu eşitliği yansıttığı, ama örneğin Amerika'daki yerlilerin ya da kölelerin içinde oldukları durumu yansıtmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.³⁶⁴ Buna göre Amerika, sadece soyluluk kavramının olmaması nedeniyle Avrupa'dan gelen ziyaretçiler, bu arada De Tocqueville tarafından eşitlikçi bir toplum olarak görülmekte, ama aslında gerçekte dönemin Amerikası'nda da önemli eşitsizlikler bulunmaktadır.³⁶⁵ Ancak De Tocqueville, Amerika'da Demokrasi'de, modern çağın eşitlik düşüncesinin engel tanımadan ilerleyeceğini ve bir gün köleler arasında da eşitlik talebinin ortaya çıkacağını belirtmektedir. Amerikan toplumundaki bu değişiklik isteği nedeniyle çatışmaların dahi çıkabileceğini belirten De Tocqueville, Amerikan İç Savaşı'nı 1835 yılında görebilmiştir.³⁶⁶

³⁶² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.169 - 170.

³⁶³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.171.

³⁶⁴ Harry LIEBERSOHN: "Discovering Indigenous Nobility: Tocqueville, Chamisso And Romantic Travel Writing", The American Historical Review, Volume: 99, No: 3, 1994, s. 755.

³⁶⁵ Harry LIEBERSOHN: a.g.m., s.757.

³⁶⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.345.

II - DEMOKRASİDE ÇOĞUNLUĞUN TİRANLIĞINI ÖNLEYİCİ KURUMLAR

Demokrasi, halkın, kaderine hâkim olma vasıtalarına sahip olduğu siyâsî sistemin adıdır. Halkı idare eden gücün kaynağının, şahsî hürriyetin, danışma ve yetkinin kaynağının da halk olduğunu kabul eden idare tarzıdır. Demokrasi halk idaresi, halk iktidarı gibi manalara geldiğine göre, burada esas olarak iki unsur mevcuttur: Birisi idare edilen halk, diğeri idare eden, yani devlet. Demokrasi, bu iki varlığın münasebetlerinden doğmuştur. O halde bunlar arasında ilişki iyi kurulamazsa, demokrasi yine hayatiyet kazanamaz.³⁶⁷

"Demokrasi, yönetsel ilişkilerin serbestçe tartışılmasına ihtiyaç duyar. İnsanlar sadece yöneticilerini seçme hakkına sahip olarak yönetime katılmazlar. Ayrıca onların, kamu görevlilerinin ne yaptıklarını anlama ve eleştirme fırsatına da sahip olmaları gerekir. Bu nedenle bir demokrasi, genel eğitim sistemine, zeki ve bağımsız basına ve birlik kurma ve tartışma özgürlüğüne gereksinim duyar. Eğitim, bireylerin politik sorunlar hakkında etkili düşünebilme potansiyelini artırarak onları siyasal alana katılmaya teşvik eder. Özgür basın, yurttaşlara doğru ve açık bilgiler vererek kamu idaresinin uygulamaları hakkında kişilere bilgi sağlar. Ayrıca tüm yurttaşlar birlik kurma, tartışma ve barışçıl protesto yapma haklarına sahip olmalıdırlar ki kişiler kendi görüşlerini diğerlerine duyurabilsinler ve diğerlerinin görüşlerini duyabilsinler."³⁶⁸

Alexis De Tocqueville'e göre demokratik bir sistem, oldukça hassas dengeler üzerine oturmuştur. Eğer bu dengeler bozulursa, demokrasinin karşılaştığı tehlikeler ortaya çıkar, bunlar anarşi ve despotluktur. Anarşi, özgürlüğün en aşırı derecede uygulanmasının doğal ve otomatik sonucu olarak belirir. Özgürlüğün kural ve sınır tanımak istememesi ise aşırılıktır. Ne var ki

³⁶⁷ Süleyman Hayri BOLAY: "Demokrasinin Felsefî Temelleri Üzerine", Yeni Türkiye, Sayı: 17, 1997, s.17.

³⁶⁸ Francis W. COKER: Recent Political Thought, (New York: Appleton - Century - Crofts Inc., Renewed Edition, 1962), s.373.

anarşi o kadar korkunç bir tehlike değildir ve olmayacaktır çünkü De Tocqueville insanlarda bir denge ve düzen duygusu bulunduğunu ve bunun, anarşinin aşırı boyutlara ulaşmasına engel olacağına inanır.³⁶⁹

Demokratik düzendeki asıl tehlike ise çoğunluğun, bireyler ve azınlık gruplar üzerinde baskı aracı olarak kullanılmasından doğmaktadır. Demokrasi basit anlamıyla, çoğunluğun yönetimidir. Bu da seçimler aracılığıyla olmakta, en fazla oyu alan grup iktidara gelince diğer gruplar, baskı ile karşı karşıya kalma tehlikesi yaşamaktadır. Aslında demokrasi, azınlığın özgürlükleri kendi lehine kısması sakıncasına karşı ortaya çıkmış bir sistem olmasına karşın, yozlaşmış bir demokrasi de azınlık ve birey karşısına benzer bir tehlikeyle gelebilmektedir. İşte bu yozlaşmış demokrasiye Alexis De Tocqueville, "çoğunluğun tiranlığı" demektedir. Çoğunluğun verdiği kararların her zaman haklı ve doğru olduğu yolundaki düşünceye karşılık De Tocqueville, çoğunluğun despotizmi fikrini üretmektedir.³⁷⁰

Demokrasi, bir devletin otoritesi altında yaşayan bütün kişilerin iradelerini gerçek ve serbest bir şekilde belirtmesi şeklinde olmalıdır. Devlete düşen iş, bu iradeler belirtilip ne oldukları öğrenildikten sonra hangi iradenin çoğunlukta olduğunu tespit edip, herkese tanınan ve herkes için güvence altında bulunan haklara ve hürriyetlere saygı ilkesi içinde o iradeyi yerine getirmektir.³⁷¹

Demokrasi salt bir çoğunluk yönetimi olarak tanımlansa bile, yine de demokratik bir rejimde azınlık haklarının çoğunluğa karşı korunması ilkesinden vazgeçilemez. Çünkü toplum iradesinin gerçek anlamda ortaya çıkabilmesi için çeşitli görüşlerin serbest bir biçimde ifade edilebilmesi ve tartışılabilmesi gerekir. Aksi halde, belli bir andaki çoğunluğun görüşü her zaman için topluma hâkim kılınmış ve bugünkü azınlığın yarınki çoğunluk haline gelmesi imkanı ortadan kaldırılmış olur.³⁷²

³⁶⁹ Ayferi GÖZE, a.g.e., s.252.

³⁷⁰ Ayferi GÖZE, a.g.e., s.252 - 253.

³⁷¹ Burhan KUZU: "Demokrasi Ve Gereklere", Yeni Türkiye, Sayı: 17, 1997, s.105.

³⁷² Burhan KUZU: a.g.m., s.105.

James Madison bu konuda şunları söylemektedir: "Bir cumhuriyette, toplumu yalnız hükmedenlerin zulmünden korumak değil, toplumun bir kısmını öbür kısmın haksızlığından korumak da çok önemlidir. Farklı sınıflardaki vatandaşların ister istemez farklı menfaatleri olur. Çoğunluk ortak bir menfaatte birleşmişse, azınlığın hakları emniyette değil demektir. Bu kötülükten sakınmanın ancak iki yolu vardır: Birinci yol, topluluk içindeki çoğunluğa bağlı olmayan bir irade; ikinci yol ise toplumu ayrı ayrı kavramlara göre tanımlanmış vatandaşlardan meydana getirerek, bütün içinde haksızlık edecek bir çoğunluğun çıkmasını pek az muhtemel kılmak. Birinci yol, irsî veya kendi kendini tayin ettirmiş bir otoritenin bulunduğu bütün devletlerde hâkimdir. Böylesi, en iyi ihtimalle, istikrarsız bir emniyet olabilir çünkü topluma bağlı olmayan bir kudret, azınlığın haklı menfaatlerini tutabileceği gibi, çoğunluğun haksız görüşlerini de tutabilir ve muhtemelen eninde sonunda her ikisinin de aleyhine döner. İkinci yolun örneği Amerika Birleşik Devletleri'nin Federal Cumhuriyeti ile verilmiş olacak. Bu cumhuriyette bütün otorite, toplumdan gelecek ve ona bağlı kalmakla birlikte, toplumun kendisi o kadar çok kısımlara, menfaatlara ve vatandaş sınıflarına bölünmüş olacaktır ki, çoğunluğun menfaat birleşmeleri, fertlerin veya azınlığın haklarını pek az tehlikeye sokacaktır. Kuvvetli zümrenin kolayca birleşmesine ve zayıfları ezmesine imkan veren bir toplulukta, tıpkı zayıflara kuvvetlilerin karşısında teminat tanımayan tabiat halinde olduğu gibi, anarşi hüküm sürecektir. Yine tıpkı tabiat halinde olduğu gibi, kuvvetliler bile, durumlarının belirsiz oluşundan ötürü, zayıfları olduğu kadar kendilerini de koruyacak bir devlete boyun eğeceklerdir."³⁷³

"Özellikle liberaller ve muhafazakârlar, 'çoğunluğun tiranlığı' öngörüsünü, halk egemenliği fikrinin çok uzağında görmezler. Muhafazakârlar için başlıca tehdit, kurulu mülkiyet düzenine yönelik olandır; liberallere göre ise başlıca tehdit, mülkiyete ve birey özgürlüğüne yönelik tehdittir. Her ikisi için de gerçek bir halk demokrasisinin meşru gücü, azınlıklara bir tehdittir."³⁷⁴

³⁷³ James MADISON: "Fren Ve Denge Sistemi", s.29 - 30.

³⁷⁴ Cristopher PIERSON: a.g.e., s.37.

Alexis De Tocqueville, her türlü istibdada karşı çıkmış bir düşünürdür. Ona göre demokrasilerde yaşanabilecek tehlike, çoğunluğun istibdadıdır. "Eğer mutlak güce sahip bir kişinin bu gücü, muhalifleri aleyhine kullanabileceği benimsenirse, neden çoğunluğun da aynı gücü, muhalifleri aleyhine kullanmayacağı benimsenmesin?"³⁷⁵ O halde her şeyi yapabilme gücü nasıl bir kişiye verilemezse, bu güç, çoğunluğa da verilemez. De Tocqueville'e göre, gelecekteki demokratik toplumu yansıtan Amerika için en büyük tehlike, çoğunluğun tiranlığıdır. Çünkü iktidara gelen bir grup, iktidarın nimetlerini kullanarak başka grupları baskı altında tutabilir. Alexis De Tocqueville, sahibi kim olursa olsun, her türlü mutlak yönetimin karşısındadır ve iktidarın gücünün çeşitli kurumlar aracılığıyla sınırlandırılmasını istemektedir.³⁷⁶

Demokraside bireyin özgürlüğünü sınırlayabilecek tek güç, yasalardır. Yasalar da, çoğunluğun belirlediği parlamento tarafından yapılmakta ve çoğunluğun görüşlerini yansıtmaktadır. İşte demokrasinin karşılaştığı en büyük tehlike de burada karşımıza çıkmaktadır. Çoğunluğun her zaman haklı olduğu anlayışı hâkim olursa, demokrasi bireye baskı aracı olarak kullanılabilir, kişilerin hareket alanı aşırı bir biçimde sınırlandırılabilir.³⁷⁷ Bu konuda düşünür şunları ifade etmektedir:

(...) Her şeyden üstün toplumsal bir gücün bulunması bence çok gereklidir ama yine de bu gücü denetleyen, hızını kesen bir yetki yoksa, o zaman özgürlük tehlikeye girmiş olur.³⁷⁸

Sınırsız güç her durumda tehlikeli ve kötü bir unsurdur. İnsanlar bunu dikkatle ve özenle kullanmayı beceremez. Yalnızca Tanrı, mutlak bir kudretin sahibidir, çünkü bilgeliği ve adaleti her zaman gücüyle eşittir. Ondan başka saygın güç yoktur. Bu nedenle mutlak yönetim hakkının bir krala, ya da soylu kesime, cumhuriyete ya da baskı rejiminin eline verildiğini gördüğümde, diktatörlüğün ve zulmün kokusunu duymaya başlar ve başka bir yerde, başka yasalar altında yaşamaya çalışırım.³⁷⁹

³⁷⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.269.

³⁷⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.269.

³⁷⁷ Ayferi GÖZE: s.253.

³⁷⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.269.

³⁷⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.270.

Gelecekteki dünyanın demokratik siyasal modeli olarak gördüğü Amerika'daki demokrasiyi ileride en fazla zorlayacak tehlike de bundan kaynaklanmaktadır:

Bence Birleşik Devletlerde bulunan demokratik kurumların hatası, Avrupa'da ileri sürüldüğü gibi bu kurumların zayıflığından değil, engel tanımayan güçlerinden kaynaklanmaktadır. Ben, bu söz konusu ülkede yaşanan büyük ve sınırsız özgürlükten değil, tiranlığa karşı alınmış yetersiz önlemlerden korkuyorum.³⁸⁰

Birleşik Devletlerde bir parti ya da bir kişi haksızlığa uğrayınca nereye başvurabilir? Eğer bunun cevabı kamuoyu ise, kamuoyu zaten çoğunluktur; eğer yasama ise, o da çoğunluğun temsilcisidir, çoğunluk tarafından seçilmiştir ve ona itaat etmek zorundadır; eğer yürütme ise o da çoğunluk tarafından yönlendirilmektedir ve onun elinde pasif bir oyuncakmış gibi hizmet etmektedir. Kamu gücünü temsil eden jüri, çoğunluğun kolları altındadır; çoğunluk tarafından hukukî davaları dinlemekle görevlendirilmiştir; hatta bazı eyaletlerde hâkimler bile çoğunluk tarafından seçilmektedir.³⁸¹

Diğer taraftan, eğer yasama gücü çoğunluğun tutkularının esiri olmadan onu temsil edebilseydi, ya da yürütme otoriteyi uygun bir biçimde paylaşabilseydi, ya da yargı diğer iki erkten bağımsız kalabilseydi, o hükümet tiranlık riski taşımadan demokratik formunu koruyabilirdi.³⁸²

"De Tocqueville, çoğunluk partisinin, yürütme ve yasama organları üzerinde, yani Bakanlar Kurulu ile Parlamento üzerinde, partisine mensup üyeleri de sindirerek ya da şu veya bu biçimde kendine bağlayarak, mutlak egemenlik kurabileceği düşüncesindedir. Bu nedenle yasama ve yürütme gücü dışında, bazı güvencelerin kaçınılmazlığı ilkesini getirir. De Tocqueville'e göre en uygun ve etkili güvenceler, basın özgürlüğü ile yargı bağımsızlığıdır."³⁸³

Ayferi Göze, Bu iki güvenceye, adem-i merkeziyet düşüncesini ve bağımsız derneklerin varlıklarını da eklemektedir.³⁸⁴

³⁸⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.270 - 271.

³⁸¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.271.

³⁸² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.272.

³⁸³ Erol KAVRA: "Montesquieu Ve De Tocqueville'e Göre Demokrasi Ve Temel Güvenceleri", Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 3, 1989, s.80.

³⁸⁴ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.256.

1 - Adem-i Merkeziyet

Alexis De Tocqueville'e göre adem-i merkeziyet sistemi, devletin baskı aracı olmasını azaltacak bir araç olarak görülür. İlköğretim nasıl bilim alanına insanın ilk adımı ise, komün de özgürlük yolunda böyle bir ilk adımdır. Komün, insanın başkalarının işleriyle ve ortak çıkarlarla ilgilenmelerini, kabuklarından çıkmalarını sağlar. Komünün sorunları, her yurttaşın akıl erdirebileceği basit sorunlardır. Komün çıkarları ile ilgilenen birey, bireyciliğin kabuğunu kırmış olur ve ortak çıkar düşüncesine ulaşabilir.³⁸⁵

"Kamu yönetiminde örgütlenme, yönetim biliminin inceleme konularının başında gelmektedir. Kamu yönetiminde örgütlenme, kamu hizmetleri için gerekli olan araç ve imkanları bir düzeyde toplamak, yetki, görev ve sorumlulukları belirleyerek bir yapı oluşturmak demektir. Bunun için önce amaçlar belirlenir, daha sonra yetki ve görevler sayılır, bunları yerine getirecek organlar ve kaynaklar tanımlanır. Örgütlenmenin iki temel amacı bulunmaktadır: Bu amaçlardan birincisi devletin üstlendiği görevlerin ve fonksiyonların verimli ve etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamaktır. Örgütlenmenin ikinci amacı ise yönetim birimlerinin siyasal ve yargısal yönden denetlenmesini sağlamak için yetki ve sorumluluk alanlarının (sınırlarının) belirlenmesidir."³⁸⁶

Yönetimsel süreçte otoritenin örgütlenmesi ve kullanılması sorunu, önemli bir meseledir. Alınan kararların uygulanabilmesi için, belirli bazı müesseselerden ve usullerden kurulu bir mekanizmaya ihtiyaç vardır. Bu hükümet mekanizmasının biçimi de bunu kullananların ihtiyaçlarına ya da bu mekanizmayı kuranların planlarına göre değişmektedir. Örneğin, bolluk ve tam istihdam dönemi için uygun olan bir teşkilatlanma, ekonomik darlık dönemi için uygun olmayabilir. Barış zamanında daha serbest bir teşkilatlanma olabilirken, savaş zamanında bu durumda değişikliğe gereksinim duyulabilir. Ayrıca yöneticiler, iktidarlarına karşı beliren bir direnmeyi çok gecikmeden harekete geçip önlemek isterlerse, o zaman

³⁸⁵ Ayferi GÖZE: a.g.e., s.256.

³⁸⁶ Bilâl ERYILMAZ: Kamu Yönetimi, (İstanbul: Erkam Matbaacılık, 1999), s.57.

muhalefet merkezi olabilecek her türlü müesseseyi güçsüz bırakırlar ya da onları tamamen kaldırır. Bu durumda, kararların kolay alınmasını, otoritenin bir merkezde toplanmasını ve alınan kararların üst basamaktan bunları uygulayacak alt basamaklara doğru hiçbir kesinti ya da engele uğramadan ulaşmasını sağlayacak bir haberleşme sistemi kurulur. Ama anayasa koyucular hükümeti frenlemek, onun etkinliklerini kısmak, iktidarın kötüye kullanılmasını önlemek amacını güdecek olursa, o zaman müesseseleri daha başka ilkeler üzerine oturtmaları gerekir.³⁸⁷

Otoritenin birliği ya da ayrılığı sorunu iki açıdan incelenebilir. Ülkenin tümüne egemen olan ve merkezden yönetilen bir hükümet sisteminde, merkez yönetimiyle küçük birimlere ayrılmış çeşitli yerinden yönetim bölümleri arasında bir tür kuvvet ilişkisi bulunmaktadır. Bazı devletlerde yerinden yönetim, merkez yönetiminin bir uzantısından başka bir şey değildir. böyle yerlerde yerinden yönetim kademelerinde görev yapan kimseler, tek bir beyine bağlı uzun bir kolun ucundaki parmaklara benzerler. Bazı devletlerde ise yerinden yönetim birimleri, merkez yönetimi karşısında çeşitli derecelerde özerklikten ve bağımsızlıktan yararlanırlar. Bir ikinci kuvvet (iktidar, yetki) akışı ve yayılışı daha vardır ki, o da eş düzeyde kurulmuş çeşitli hükümet organları arasındaki ilişkilerden doğar. Örgütlerin hepsi tek bir merkez teşkilatına bağlanabilir. Ya da kuvvetler (yetkiler) dengeyi sağlamak amacıyla eşit düzeyde kurulmuş çeşitli organlar arasında dağıtılabilir. Kuvvetin (yetkinin) merkezde toplanmasıyla yerinden yönetim birimlerinde toplanması arasında yapılacak bir seçme, merkezden yönetimle yerinden yönetim sistemleri arasındaki ayrılığı; buna karşılık tek bir merkez organı ya da eşit düzeyde çeşitli organlar kurulması arasında yapılacak seçmeler de kuvvetlerin birleşmesiyle kuvvetlerin ayrılması (yetkilerin bölüştürülmesi) arasındaki karşıtlığı meydana getirir.³⁸⁸

Çağdaş hükümetlerden hiç biri, en küçüğü bile, bütün işlerini tek bir yerden yürütemez. Devlet ülkesinin alanı ile toplumun kapladığı alan aynı olduğu için,

³⁸⁷ Leslie LIPSON: Politika Bilimi'nin Temel Sorunları - Siyasal Bilime Giriş, Çev: Tuncer KARAMUSTAFAOĞLU, (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:332, 1971), s.329 - 330.

³⁸⁸ Leslie LIPSON: a.g.e., s.331.

bireyler arasında toplumsal ilişkilerin bulunduğu bir yerde, idarî düzenlemeyi gerektiren durumlar doğar. Onun için, niteliği ne olursa olsun, her çağdaş siyasal sistem, yerinden yönetimi kurmak ve işletmek zorundadır. Ancak o zaman da şu iki sorun ortaya çıkar: Hangi yönetim basamağına hangi görevler verilecektir? Hangi makamlar, merkez makamları mı yoksa yerinden yönetim makamları mı daha ağır basacaktır?³⁸⁹ İşte bu sorulara verilecek cevaplar, ülkenin yönetsel sistemini, idarî yapısını belirleyecektir. Bu noktada iki önemli yönetim örgütlenmesi biçimi ortaya çıkmaktadır: Yerinden yönetin ve merkezden yönetim.

Yerinden Yönetim ya da yerel yönetim, Yönetim Bilimi'nde "Adem-i Merkeziyet" (Decentralization) olarak bilinen bir kavramdır. Yönetsel alanda adem-i merkeziyetin başlıca iki türünün olduğu belirtilebilir. Birincisi, "yetki genişliği" (deconcentration) adını almaktadır. Yetki genişliğinde, merkezdeki kuruluşlar, merkezden uzakta bulunan bir örgüte, belirli işlevleri yerine getirmelerine yetecek bir ya da daha çok yetkiyi, kendi adlarına kullanmak üzere devrederler. Merkezî kuruluşların kimi etkinliklerini taşrada kurdukları örgütler eliyle yürütmeleri, yetki genişliğine dayanan bir uygulamadır. Birçok merkezî kuruluşun, örneğin bakanlıkların bölge örgütleri de bu tür bir örgütlenmenin ürünüdür.³⁹⁰

Adem-i Merkeziyetin ikinci türü ise gerçek anlamda bir yerinden yönetimdir. Yerinden yönetim, yasalar uyarınca oluşturulmuş yönetim organlarının, yine yasaların belirlediği, ya da merkeze bırakılmış olanlardan başka işlevleri görebilmeleri için, hukukî, siyasal ve malî birtakım yetkilerle donatılmalarıdır. Yerinden yönetim diye de bilinen özerk yerel yönetim (local self-government), yerel halkın, kendi eliyle seçtiği organlarca yönetilmesini anlatan bir sistemin adıdır. Bir başka deyişle, bir yönetim biçimidir. Yerel yönetim birimi ise (local administration), merkezî yönetimce, belirli sınırlar içinde kurallar koymaya, malî yükümlülükler getirmeye yetkili kılınmış bir yerel meclisin denetimi altındaki bir yönetim biriminin adıdır.³⁹¹

³⁸⁹ Leslie LIPSON: a.g.e., s.362.

³⁹⁰ Ruşen KELEŞ: Yerinden Yönetim Ve Siyaset, s.19.

³⁹¹ Ruşen KELEŞ: Yerinden Yönetim Ve Siyaset, s.19 - 20.

Yerinden yönetimin, iki türünden söz edilmektedir: Birincisi, siyasal yerinden yönetimdir. Eskiden, siyasî adem-i merkeziyet adı verilen bu sistem, daha çok federal devletlerde, anayasalarca, ulusal kimliğe sahip olmayan yerel birimlere tanınmış bulunan yarı özerk ya da özerk statüye dayanan bir yönetim biçimidir. İkincisi ise, idarî yerinden yönetimdir (idarî adem-i merkeziyet). Bu yönetimde, yasama ve yargı erkleri merkezde toplanmıştır. Yerel yönetimlerin sadece yürütmeye ilişkin kimi yetkileri vardır. Bu yetkileri kullanan birimlerin niteliğine göre de idarî yerinden yönetim, hizmet yönünden yerinden yönetim ve yer yönünden yerinden yönetim olarak ikiye ayrılmaktadır. Hizmet yönünden yerinden yönetim, belirli kamu hizmetlerinin, merkezin dışında bağımsız bir örgütçe yerine getirilmesidir. Burada hizmetin kendisine özgü işlevi önemli rol oynamaktadır. Hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşlarına ticaret ve sanayi odaları örnek gösterilebilir. Yer yönünden yerinden yönetim (Mahallî Adem-i Merkeziyet) ise, bir yörede yaşayanlara ortak ve yerel nitelikteki gereksinmelerini yeterince karşılayabilmek, bunları kendi organları eliyle gerçekleştirebilmek için özerklik tanınması söz konusudur. Belediyeler ve köy yönetimleri bunun örnekleridir. Bu tür birimlerin ayrı tüzel kişilikleri, yönetsel özerklikleri vardır. Merkezî yönetimin malvarlığından ayrı malvarlıklarına, bazı bağımsız gelir kaynaklarına ve özel bütçelere sahiptirler.³⁹²

"Klasik anlamda desantralizasyon, merkezî idareden mahallî idarelere doğru yetki, görev ve kaynak aktarımını ifade eder. Modern anlamda desantralizasyon ise, merkezî idarenin elindeki planlama, karar verme ve kamu gelirlerinin toplanması gibi idarî yetkilerinin bir kısmını, taşra kuruluşlarına, mahallî idarelere, federe birimlere, yarı özerk kamu kurumlarına, meslek kuruluşlarına ve idarenin dışındaki gönüllü örgütlere (dernek ve vakıf gibi) aktarılmasıdır. Kısaca desantralizasyon, merkezî idarenin küçültülmesi olgusudur."³⁹³

³⁹² Ruşen KELEŞ: Yerinden Yönetim Ve Siyaset, a.g.e., s.20 - 21.

³⁹³ Bilâl ERYILMAZ: a.g.e., s.176 - 177.

Bir ülkede desantralizasyonun düzeyinin belirlenmesinde kullanılan çeşitli kriterler bulunmaktadır. Bu kriterlerden birincisi, mahallî idarelerin yürüttüğü fonksiyonların niteliği ve hacmiyle ilgilidir. Burada, ülkedeki temel fonksiyonların ne kadarının merkezî idare, ne kadarının yerel yönetimlerce gerçekleştirildiği önem kazanmaktadır. İkinci kriter, mahallî idarelerin yaptıkları harcamaların, ülkedeki toplam kamu harcamaları içindeki oranıdır. Üçüncü kriter, mahallî düzeyde alınan kararların ne kadarının merkezî idarenin denetimine ya da onayına tâbi olduğudur. Dördüncü olarak, mahalli idare gelirlerinin, toplam kamu gelirleri içindeki oranı da desantralizasyonun düzeyini ölçmede kullanılan bir kriterdir.³⁹⁴ Mahallî idare gelirlerinin yüzde kaçının kendi öz kaynaklarından, yüzde kaçının da merkezî idare yardımlarından oluştuğunun belirlenmesi de bu çerçevede önem taşımaktadır. Çünkü merkezî idare yardımları, onun müdahalesini de beraberinde getirmektedir. Nihayet, ülkedeki toplam kamu personelinin, merkezî idare, taşra kuruluşları ve mahallî idareler arasındaki dağılımı da desantralizasyonun düzeyini ölçmede kullanılan bir kriterdir.³⁹⁵

Yerinden yönetimin özelliklerini Şeref Gözübüyük, beş madde altında sıralamıştır. Bunlar şunlardır:

- “Yerinden yönetim kuruluşlarının en önemli özelliği, özerkliklerinin olmasıdır. Özerklik, yerinden yönetim kurumlarına yönetsel ve malî alanda serbestçe hareket edebilme olanağını gösterir. Özerklik, bağımsızlık anlamına gelmez. Yerinden yönetim kurumları, yönetimde birliği sağlama yönünden, yasaların öngördüğü ölçüde, genel yönetimin denetimi ve gözetimi altındadır.

- Yerinden yönetim kuruluşlarının tüzel kişilikleri vardır. Bunlar devlet tüzel kişiliği dışında, ayrı tüzel kişilikleri olan kuruluşlardır. Tüzel kişilik, özerkliğin zorunlu bir sonucudur. Yerinden yönetim kuruluşları, tüzel kişilikleri ile hak ve borç sahibi olurlar.

- Yerinden yönetim kuruluşlarının kendilerine özgü bütçeleri vardır.

³⁹⁴ Örneğin bu oran, 1992 yılında yayınlanmış bir kaynağa göre, aşırı merkeziyetçi olduğu gerekçesiyle Alexis De Tocqueville tarafından eleştirilen Fransa’da %27 iken, Türkiye’de %20’dir. Enis YETER: “Yerel Yönetimler Üzerine Düşünceler”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 1, Sayı: 4, 1992, s.15.

³⁹⁵ Bilâl ERYILMAZ: a.g.e., s.78 - 79.

- Genel olarak, yerinden yönetim kuruluşları, kendi organları eliyle görevlerini yürütürler.
- Yerinden yönetim kuruluşları yönetimde birliği sağlamak için, genel yönetimin vesayet denetimi altındadır. Bu kuruluşların özerklikleri, üzerlerindeki genel yönetimin denetimi ile ters orantılıdır. Bunların üzerindeki vesayet denetimi arttıkça, özerklikleri de azalmaktadır.³⁹⁶

Yerel yönetimler, bütün ülkelerde kamu yönetiminin önemli ve vazgeçilmez unsurunu meydana getirmektedir. Bir ülkedeki yerel yönetimlerin gücü ve etkinliği, söz konusu ülkedeki demokrasinin düzeyi ile de yakından ilişkilidir. Yerel yönetimler, demokrasi açısından önemli oldukları kadar, yerel hizmetlerde verimliliği ve etkinliği sağlamada da vazgeçilmez kurumlardır. Mahallî şartların farklılığı, mekansal uzaklık, halkın yönetime katılması ve halka daha iyi hizmet sunma gibi sorun ve ihtiyaçlar, yerel yönetimleri ortaya çıkarmıştır. Yerel yönetimleri ortaya çıkaran sebepleri "fonksiyonel etkinlik" ve "demokrasi" düşüncesi olmak üzere iki noktada toplamak mümkündür.³⁹⁷

Fonksiyonel etkinlik, hizmete tahsis edilen geniş anlamdaki kaynak ile amaç arasındaki uygunluktur. Bu uygunluk sağlanabilmişse, bunun tezahürü "kararlarda isabet" olacaktır. Kararlarda isabet ise, hizmetin yürütülmesinden sonra ortaya çıkan bir durumdur. Ancak karar, başlangıçta verileceği için, isabetin de önceden değerlendirilmesi gerekir. Burada idarenin tek karar organı olarak hareket etmesi, subjektif işlemi de beraberinde bu subjektifliği azaltacak unsur ise, kendilerine hizmet sunulan bireylerin, söz konusu hizmet hakkındaki düşünce ve eğilimlerinin önceden belirlenebilmesi ve dikkate alınması ile mümkündür. Bu da ancak, hizmete muhatap halkın yönetime demokratik katılımı ile sağlanabilir. Halkın yönetime katılabilmesi ve idareyi denetleyebilmesinin en kolay ve etkili yeri yerel yönetimlerdir.³⁹⁸ Yerel yönetimlerin varlık nedenleri arasında en önemlisi, halka etkin hizmet götürme kaygısıdır. Bunun için öncelikle yerel yönetimin hizmet vermesi gereken alan belirlenmeli, daha sonra hangi hizmetlerin bu yerel

³⁹⁶ A. Şeref GÖZÜBÜYÜK: Yönetim Hukuku, (Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 13. Bası, 1999), s.38.

³⁹⁷ Bilâl ERYILMAZ: a.g.e., s.121.

³⁹⁸ Bilâl ERYILMAZ: a.g.e., s.122.

yönetimlerce yerine getirileceği saptanmalı, yani görevler tanımlanmalı, daha sonra bu görevlerle orantılı gelir kaynakları yerel yönetimlere sağlanmalıdır.

Yerel yönetimlerin ortaya çıkışındaki bir diğer faktör olan demokrasi düşüncesi de şöyle açıklanabilir: Kamu hizmeti yürüten birimlerin faaliyet alanı ne kadar küçülürse, toplumun tercihlerini belirlemek ve yönetime katılmak o kadar kolaylaşır. Halk, genel olarak, mahallî idare seçimlerindeki adayları tanıdıkları için, bunların seçilmesinde daha rasyonel davranmakta, bu kişilerin yaptıkları faaliyetlerin denetlenmesi konusuna daha çok ilgi duymaktadır. “Demokratik sistemde asıl önemli olan, halkın kendisini ilgilendiren işlerin yönetimine katılması, bu amaçla oluşturulan organlarda görev alması, yöneticilerini sürekli etkilemeye ve denetlemeye çalışmasıdır. Halkın yönetime katılması ve yöneticilerini denetlemesi, coğrafi yerinden yönetim ilkesine göre örgütlenmiş kurumlarda daha kolay olmaktadır.”³⁹⁹

Adem-i merkeziyet anlayışının tersi olan kavram ise merkezden yönetim, ya da merkeziyetçilik (centralization). “Merkezden yönetim, yönetsel hizmetlerin merkezde toplanması ve bu hizmetlerin merkez ve merkezin hiyerarşisi içinde yer alan örgütlerce yürütülmesidir. Bu anlamda merkezden yönetimin uygulandığı varsayılırsa, o ülkede devletin dışında tüzel kişiliği olan başka bir kamu kuruluşunun bulunmaması gerekir. Bu durumda devlet, ülkede tek kamu tüzel kişisidir. Bu tür bir merkeziyetçilik hiçbir ülkede uygulanmamaktadır; toplumsal gerçeklere ters düşmektedir. Merkezden yönetim, yerinden yönetim ilkesi ile birlikte uygulanmaktadır.”⁴⁰⁰ İşte merkezî yönetim ile yerel yönetimler arasındaki ilişkiler ve yerel yönetimlerin merkezî yönetime olan bağımlılıklarının derecesi, ülkenin merkeziyetçiliğinin en önemli göstergesi olmaktadır.

Merkezden yönetimin özellikleri de şu şekilde ifade edilebilir: Merkezden yönetimde hizmetler bir merkezde toplanmıştır. Karar alma ve alınan kararları uygulama yetkisi merkezdedir. Merkez yönetiminin üstlendiği hizmetler hem merkezde, hem de taşrada, merkeze ait görevliler tarafından yürütülür.

³⁹⁹ Bilâl ERYILMAZ: a.g.e., s.122.

⁴⁰⁰ A. Şeref GÖZÜBÜYÜK: a.g.e., s.36.

Merkezden yönetimde, hizmetlerin yürütülmesi için gerekli gelir ve giderler de merkezîleştirilmiştir.⁴⁰¹ Merkeziyetçilikte dikey kademeler arasında işbölümü birincil düzeyde görev paylaşımına göre değil, yetki paylaşımına göre yapılır. Görev, bir bütün olarak idareye aittir; idarenin her parçası, her görev için yetkili kılındığı çerçevede etkinlik gösterir.⁴⁰²

“Merkezî yönetimle yerel yönetimler arasındaki idarî, malî ve siyasî ilişkiler, uygulamada iki temel modeli ortaya çıkarmaktadır. Birinci modelde yerel yönetimler, merkezî yönetimin birer ‘temsilcisi’ (agent) durumundadır. Bu modelde yerel yönetimlerin rolü, merkezî yönetim tarafından belirlenmiş olan karar ve politikaların etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamaktan ibarettir. Yerel yönetimler, merkezî yönetimin karar ve politikalarının uygulayıcısıdır. Siyasî bakımdan onun adeta hiyerarşik birer astı konumundadırlar. Bununla beraber yerel yönetimler, bazı yerel hizmetlerde sınırlı ölçüde de olsa takdir yetkisine sahip kılınmışlardır. Demokratik ve iktisadî gelişmenin alt ve orta düzeylerinde bulunan ülkelerdeki yerel yönetimler, bu modele uymaktadır. İkinci model ise ‘ortaklık’ (partner) modelidir. Bu modelde yerel yönetimler, kamu hizmetlerinin üretilip halka sunulmasında, merkezî yönetimin bir ortağı gibi kabul edilmektedir. Ancak yine de merkezî yönetim, yerel yönetimler üzerinde hâkim bir konuma sahiptir. Mahallî hizmetlerle ilgili politikalar, genel hatlarıyla ulusal düzeyde merkezî yönetim tarafından belirlenir. Yerel yönetimler ise bu politikaları yorumlamak ve kaynakları kendilerine en uygun sonuçları verecek alanlara aktarmakta geniş takdir yetkisine sahiptirler.”⁴⁰³

“Ancak bu iki model, tek boyutlu oldukları ve ilişkilerin çok yönlü niteliğini analiz etmekte yeterli olmadığı için eleştirilmektedir. Merkezî yönetimle yerel yönetimler arasındaki ilişkiler, çok yönlüdür ve karmaşıktır. Merkezî yönetim organları yeknesak olmadığı gibi, farklı yerel yönetim birimlerinin merkezî yönetim kuruluşlarına karşı takındıkları tavırlar da değişik olmaktadır. Uygulamada, yerel yönetimlere karşı yeknesak merkezî yönetim politikalarından söz edilemez.

⁴⁰¹ A. Şeref GÖZÜBÜYÜK: a.g.e., s.36.

⁴⁰² Birgül A. GÜLER: “Yerel Yönetimleri Güçlendirmek mi? Adem-i Merkeziyetçilik mi?” Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 9, Sayı: 2, 2000, s.22.

⁴⁰³ Bilâl ERYILMAZ: a.g.e., s.169.

Bunun gibi, merkezî yönetime karşı da tek tür yerel yönetim davranışı ortaya çıkmaz. Farklı siyasal eğilimler, hizmet ihtiyaçları ve yöresel farklılıklar, ilişkilere değişik boyutlar kazandırmaktadır. Bu sebeple yönetimler arasındaki ilişkiler, merkezî - yerel yönetim zıtlaşması ile açıklanamaz. İlişkilerde karşılıklı denge, ikna, pazarlık ve işbirliğinin daha etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca bu iki modelin dışında bir de 'tam özerklik' modelinden bahsedilebilir. Buna göre yerel yönetimler, finansman yönünden özerk bir statüye kavuşturulmalıdır. Yerel yönetimler yerel düzeyde vergi koyma yetkisine sahip kılınmalıdır. Yerel yönetimlerin karar organları, yerel düzeyde bazı alanlarda vergi koymak ve oranlarını belirlemek gibi yetkilerle donatılmalıdırlar. Böylece yerel yönetimlerin, yöre halkına karşı doğrudan sorumlu olmaları sağlanabilir.⁴⁰⁴

Bugün "yerel yönetim", "kent yönetimi", "belediye", "kent" ya da "komün" denildiğinde, daha çok, yerel bir topluluğa kamu hizmeti sağlayan yönetsel, siyasal ve toplumbilimsel birimler akla gelmektedir. Oysa, tarihî gelişimi içinde ilk yerel yönetimler, askerî örgütlenme, ulusal savunma, suçluların yakalanıp cezalandırılması gibi, günümüzde genellikle devlete, bir başka deyişle merkezî yönetime verilmiş olan görevleri yerine getirmekteydiler. Zamanla, merkezî yönetim güçlendikçe yerel yönetim güç yitirmiştir. Ama, yerel yönetimlerin güçlenmesinin, merkezî yönetimi her zaman güçsüz kıldığı öne sürülemez.⁴⁰⁵

a) Adem-i Merkeziyet Üzerine Olumlu Görüşler

"Bir ülkede demokrasinin sağlıklı işleyip işlemediğinin en önemli göstergelerinden birisi, o ülkede özerk, güçlü ve demokratik yerel yönetim kurumunun varlığıdır. Özerk, güçlü ve demokratik yerel yönetim kurumu, yerel topluluklara, temsil edici organlar aracılığı ile, yerel hizmetler üzerinde uygulanabilir kararlar alma, bunları uygulayabilmek için (vergi koymak dahil) kaynak yaratma ve örgütlenme yetkileri vererek, kendi kendilerini özgürce

⁴⁰⁴ Bilâl ERYILMAZ: a.g.e., s.170.

⁴⁰⁵ Ruşen KELEŞ: Yerinden Yönetim Ve Siyaset, s.29.

yönetme olanağı sağlamaktadır. Bu niteliklere sahip yerel yönetimler, Batı Avrupa topluluklarının feodalizmden kapitalizme geçerken çıkardıkları özgün bir kurumdur. Anılan toplumlardaki değişmelere koşut olarak giderek demokratik nitelikleri gelişmiş ve günümüzde aşağıdan yukarıya doğru örgütlenmiş demokratik düzenin vazgeçilmez temel kurumlarından birisi olma özelliği kazanmıştır.”⁴⁰⁶

Yerinden yönetim, öncelikle hizmetlerin halka sunulmasında çabukluk sağlar. Yerel yöneticiler sorun olan konu hakkında, kendileri de bu sorunu yaşayanlar gibi anında bilgi sahibi olabilmekte ve sorunun çözümü için aylarca sürebilecek bilgi aktarımı sürecine gereksinim duyulmamaktadır. “Demokratik ülkelerde son yıllardaki gelişmeler, mahallî idarelerin yetki, görev ve gelir yönünden daha çok güçlendirilmesi yönündedir. Merkezî idareler giderek küçülmektedir. Mahallî idarelere özerklik tanınarak kararların daha süratli ve mahallinde alınması sağlanmaktadır.”⁴⁰⁷ Bu konu ile ilgili bir başka kavram da “hizmette halka yakınlık” (subsidiarity) ilkesidir. Buna göre: “Hizmette halka yakınlık ilkesi, bir yandan kamu hizmetlerinin görülmesinde kaynakların daha akılcı kullanılmasına, öte yandan da halkın demokratik eğitiminin sağlanmasına hizmet etmektedir. Hizmette yerellik - halka yakınlık ilkesinde merkezî devlet ikincil planda kalmaktadır. Hizmette halka yakınlık ilkesi, özerk yerel yönetim geleneğine, yalnız yeterli kaynaklar sağlayarak ‘pozitif yükümlülüklerin’ gereğini yerine getirmek suretiyle değil, aynı zamanda merkezî yönetimin işlerine karışmasını engellemeyi de kapsayan ‘negatif yükümlülükler’ yolu ile de katkıda bulunmaktadır.”⁴⁰⁸

Merkezden yönetimin doğurduğu sakıncalar, yerinden yönetimle giderilebilmektedir. Örneğin kırtasiyecilik azalmakta, hizmetler gereksinimleri

⁴⁰⁶ Selçuk YALÇINDAĞ: “Güçlü Ve Özerk Yerel Yönetimler, Demokrasimizin Ve Yönetim Sistemimizin Temel Kuruluşları Olmalıdır”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 1, Sayı: 2, 1992, s.3.

⁴⁰⁷ Nuri TORTOP: “Güçlü Mahallî İdare Anlayışının Gelişmesi”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 2, Sayı: 2, 1993, s.3.

⁴⁰⁸ Ruşen KELEŞ: “Hizmette Halka Yakınlık (Subsidiarity) İlkesi Ve Yerel Yönetimler”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt:4, Sayı:1, 1995, s.4 - 5.

yerinden gören ve duyan yöneticiler tarafından yürütölmekte, hizmetlere hız kazandırılmaktadır.⁴⁰⁹

Yerinden Yönetim, kamu hizmetlerinin halka götürölmesinde üstlenilen işlevler nedeniyle, yönetilenlerin yönetime katılmasının ilk aşamasıdır. Demokrasi ve yerel yönetimler ilişkisi, demokrasinin kaynağı sayılan batı toplumlarında merkezîyetçi uygulamalara karşı alternatif bir arayışı ifade eder. Bu ilişkinin belkemiğini ise "katılım" ya da "halk katılımı" kavramı oluşturur. Katılım, mekânsal ölçeğe göre değişkenlik göstermektedir. Kentten ülke ölçeğine gidildikçe, katılım düşmektedir.⁴¹⁰

Güçlü yerel yönetimler, iktidarın merkezden yerel birimlere dağılımını sağlayarak, adeta katılım demokrasisini besleyen kan damarları işlevini görürler. Böylece iktidar ve yetki mekânsal düzeyde bölüşüldüğünden, keyfî yönetimin siyasal ve ekonomik gücü tekelleştirmesi gibi olası uygulamalarına karşı bireyi korur. Ayrıca güçlü yerel yönetim, yerel katılım olanaklarını eşitlikçi bir anlayışla kullanarak (referandum uygulamaları, demek, birlik ve benzeri örgütlenmelerde öncülük ederek) hem ülke demokrasisine, hem de bireyin siyasal gelişmesine katkıda bulunabilir. Bireyde aktif yurttaşlık, girişimcilik, dayanışma, inisiyatif ve sorumluluk alma, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerel temsil bilincini geliştirir. Böylece ülke genelinde daha dinamik, bilinçli ve üretken bir toplum tablosu yaratabilir.⁴¹¹

Yerinden yönetimin bir diğer olumlu yanı da merkezî yönetimin üzerindeki hizmet yükünü hafifletmesidir.⁴¹² Bu sayede sınırlı kaynaklarıyla birçok hizmeti vermek durumunda kalan merkezî hükümet, belirli bazı hizmetlerin görölmesinin yerel yönetimlere verilmesiyle, kendi aslî görevleri olan dışişleri, millî savunma gibi görevlere daha fazla kaynak ve zaman ayırma fırsatı bulabilmektedir.

⁴⁰⁹ A. Şeref GÖZÜBÜYÜK: a.g.e., s.39.

⁴¹⁰ Kemal YILMAZ: a.g.m., s.43.

⁴¹¹ Kemal YILMAZ: a.g.m., s.44 - 45.

⁴¹² Bilâl ERYILMAZ: a.g.e., s.124.

b) Adem-i Merkeziyet Üzerine Olumsuz Görüşler

Adem-i merkeziyet hakkındaki olumsuz görüşler, aynı zamanda merkeziyetçilik açısından olumlu olan görüşlerdir. Merkezden yönetimin birinci üstünlüğü, dolayısıyla adem-i merkeziyetçi yönetimin ilk dezavantajı, hizmetlerde yeknesaklığın sağlanmasıdır. Bu sayede temel kamu hizmetlerinin, merkezî karar alma organı tarafından aynı kalitede bütün yurda dağıtılabileceği, böylece bölgeler arasında kalkınmışlık farkının azaltılacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla yerel yönetimlere yetki, görev ve kaynak aktarımının, bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını arttıracacağı iddia edilmektedir.⁴¹³

Yerinden yönetim kuruluşları, teknik eleman ve malî olanaksızlıklar gibi zorluklarla baş etmek durumundadırlar. Bu da özellikle küçük ölçekli yerel yönetimler için önemli bir dezavantaj teşkil etmektedir. Dolayısıyla hizmetin verilmesinde verimsizlik ve yetersizlik gibi sorunlar, merkezî yönetimin önemini arttırmaktadır.⁴¹⁴

Merkezden yönetim, merkezî hükümetin siyasî ve idarî bakımdan güçlenmesine imkan sağlar ve yönetimde birlik ve bütünlüğün gerçekleşmesine yardımcı olur.⁴¹⁵ Gerçekten de, ulusal bütünleşmenin sağlanamadığı geri kalmış ülkelerde merkezden yönetim, ülkenin bütünlüğünü ve devlet yönetiminde birliği gerçekleştirebilir. Bu tür ülkelerde adem-i merkeziyetçi bir yaklaşım, tam bir ulusal bütünleşme sağlanamadığından dolayı ayrılıkçı hareketlere zemin hazırlama olasılığına sahip olabilir.

“Mevcut rejim içinde yürütülmek istenen politikayı tehdit eden bir çekişme (conflict) ve mücadele varsa, o zaman merkezî idare, mahallî idarelere daha az önem verme eğilimine girer. Çünkü mahallî idarelerin güçlenmesi halinde, hâkim politikanın olumsuz yönde etkileneceğinden ve yerel otoritenin

⁴¹³ Bilâl ERYILMAZ: a.g.e., s.73.

⁴¹⁴ A. Şeref GÖZÜBÜYÜK: a.g.e., s.39.

⁴¹⁵ Bilâl ERYILMAZ: a.g.e., s.60.

kuvvetleneceğinden endişe edilir. Modernleşme ve batılılaşma politikaları izleyen ülkeler, bu politikalarının olumsuz yönde etkilenmesinden endişe ettikleri için mahallî idarelerle yetki paylaşımına yanaşmamaktadırlar.⁴¹⁶

“Ülkedeki siyasî partiler, ideoloji ve teşkilat bakımından merkeziyetçi bir özelliğe sahipseler, bu tür partiler iktidara geldiklerinde ülke yönetimini de merkeziyetçi anlayışa göre örgütleyecekler ve mahallî idarelerin güçlenmesine fazla ilgi göstermeyeceklerdir.”⁴¹⁷

“Merkezî hükümet, planlı kalkınma ve gelişmeye daha çok önem veriyorsa, bu amaçla merkezî düzeyde planlama ve kalkınma örgütleri meydana getirecektir. Kalkınma ve gelişme için oluşturulan politika ve yatırımlar, bu örgütler tarafından yürütülecektir. Bu da mahallî idarelere kaynak aktarımını azaltacak ve onlara daha az önem verilmesi sonucunu doğuracaktır.”⁴¹⁸

Merkezî yönetimde kamu hizmetlerine ilişkin politika belirleme, karar alma ve yürütme konularında “idarenin tarafsızlığı daha fazla temin edilebilir. Kamu görevlilerinin bölgesel etkiler altında kalmadan merkezin denetim ve gözetimi altında tarafsız hizmet yürütmeleri gerçekleştirilebilir. Kamu görevlileri, kendini atayan makama karşı sorumlu olduklarından, yöresel etkilerden çok, merkezin emir ve yönlendirmesi altında çalışırlar.”⁴¹⁹

Millî savunma ve diplomasi gibi hizmetler, yerinden yönetime göre örgütlenemez. Bunların faydası ülke geneline yayılmıştır ve bölünemez niteliktedir. Bu nedenle söz konusu hizmetlerin merkezî idare tarafından planlanması ve yürütülmesi zorunludur.⁴²⁰

Yerel yönetimler hakkındaki bir başka olumsuz görüş de yerel yönetimlerin de aynı merkezî yönetim gibi devlete ait ve demokratikleştirilmesi gereken

⁴¹⁶ BİLAL ERYILMAZ: a.g.e., s.74.

⁴¹⁷ BİLAL ERYILMAZ: a.g.e., s.74.

⁴¹⁸ BİLAL ERYILMAZ: a.g.e., s.75.

⁴¹⁹ BİLAL ERYILMAZ: a.g.e., s.60.

⁴²⁰ BİLAL ERYILMAZ: a.g.e., s.60.

parçalar oldukları hakkındadır. Çünkü merkeziyetçi idarenin yönetim alışkanlıkları kimi zaman yerel yönetimleri ve onların yöneticilerini de etkilemekte ve merkezî yönetimin sahip olduğu bazı olumsuzlukların (örneğin, dışa kapalılık, kırtasiyecilik gibi) aynısı, yerel yönetimlerde de görülebilmektedir. Bu da karşımıza, yerel yönetimlerin kendi içlerinde demokratikleştirilmesi gereken birimler olmaları gerektiği gibi bir sorunu çıkarmaktadır.⁴²¹

c) Alexis De Tocqueville'in Konuya Yaklaşımı

Düşünürün adem-i merkeziyet hakkındaki fikirlerini açıklamadan önce onun siyasal adem-i merkeziyetçilikten, yani federalizmden değil, yönetsel adem-i merkeziyetçilikten, yani özerk yerel yönetim birimlerinin merkeze bırakılmış olanlardan başka işlevleri görebilmeleri için hukukî, siyasal ve malî birtakım yetkilerle donatılmalarından ve yerel halkın, kendi eliyle seçtiği organlarca yönetilmesinden yana olduğunu belirtmek gerekir. De Tocqueville'in siyasal adem-i merkeziyetçilik yerine yönetsel adem-i merkeziyetçiliği tercih ettiğine ilişkin bir görüş şudur: "Alexis De Tocqueville, 'Amerika'da Demokrasi' adlı eserinde, 'özerklik' kavramı ile karşılanan 'yerel yönetimlerin merkezden bağımsız olması'nı 'merkeziyetçiliğin bir türü' olarak nitelemiş ve 'siyasî merkeziyetçilik' karşısına 'idarî merkeziyetçilik' denilen bir kavramla çıkmıştır. Ona göre; 'yönetme iktidarını tek bir yerde ve elde temerküz ettirme siyasî merkeziyetçilik ise, yerel çıkarların temerküzü de idari merkeziyetçiliktir.' Yerel yönetimlerin görev ve yetki alanını merkezî idarenin denetimi dışına çıkarmak, bu yönetim birimlerini başka bir örgütlenme ağının içine çekerek sanki merkezden ayrı bir otoritenin kuruluşuna katkı sağlıyormuş gibi görünse de, De Tocqueville'in doğru saptadığı gibi sonuçta bu da kurallarını merkezi hükümetin belirlediği ayrı bir merkezi otoritedir. Bu yönüyle özerkliğin (eğer kavramın amacına uygun bir zihniyetle kuşatılmazsa) hiç

⁴²¹ Birgül A. GÜLER: "Küreselleşme Ve Yerelleşme", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 6, Sayı: 3, 1997, s.75.

öngörülmeleyen bir biçimde iki yönlü bir özgürlük kısıtlaması getirme olasılığı güçlüdür.”⁴²²

Benzer bir görüş de şöyledir: “De Tocqueville, güçlenen toplumsal eşitlik akımının tersine çevrilemeyeceğini öne sürmüştü; yurttaşlara, merkezî yönetime bağlı olmaksızın hareket edebilme yetkisinin tanınmasını savunmuştur. Çağdaş demokratik toplum yapısının, küçük parçalardan oluşan (atomic) bir yapı niteliğinde olduğunu, bu durumun yurttaşları çekingen davranmaya zorladığını, sonuç olarak da merkezîleşmenin güçlendiğini öne sürmüştür. De Tocqueville siyasal merkeziyetçilik (political centralization) ile yönetsel yerinden yönetimden (administrative decentralization) söz ederek, her yerel birimin, üyelerinin ortak çıkarlarını ilgilendiren her konuda karar verme yetkisine sahip kılınmasını önermiştir.”⁴²³

Yine benzer bir görüş şu ifadeleri kullanmaktadır: “De Tocqueville adem-i merkeziyetçiliği, demokratik çağda genel olarak yönetimin en uygulanabilir ve dayanıklı ilkesi olarak önerir. O, çoğulcu demokratik bir hükümeti, siyasal anlamda merkezî, ama yönetsel anlamda adem-i merkeziyetçi olarak öne sürer. Bu, bütün kamusal güçler için genel yasaları çıkarırken ve yürütürken tüm politikanın tek bir ulusal ya da merkezî hükümet etrafında yoğunlaşması gerekliliğini, aynı zamanda bu yasaların büyük bir kısmında yönetimin yerel birimlerine verilmiş uygulama yetkisini ve bu kurumların tamamen yerel sorunlarla ilgilenmesi gerekliliğini ifade eder.”⁴²⁴

Alexis de Tocqueville’e göre adem-i merkeziyet, merkeziyetçiliğin olumsuz etkilerini önleyen ve demokraside karşılaşılabilecek “çoğunluğun tiranlığı” tehlikesine karşı kullanılabilir en önemli araçtır. Düşünür, öncelikle gelişen yeni düzende eski yerel ayrıcalıkların yerlerini merkeziyetçiliğe bırakmakta olduğunu açıklamaktadır:

⁴²² Meltem DİKMEN CANIKLIOĞLU: “Özerklik, Anayasal Temelleri Ve Demokrasilerde Anlamı”, (<http://www.dicle.edu.tr/dictur/suryayin/khuka/meltem6.htm>), Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2004.

⁴²³ Ruşen KELEŞ: Yerinden Yönetim Ve Siyaset, s.42 - 43.

⁴²⁴ John KINCAID: “Federal Democracy And Liberty”, Symposium: Tocqueville And Democracy In America, The American Political Science Association, 1999, (<http://www.apsanet.org/members/prv/PS/june99/kincaid.cfm>), Erişim Tarihi: 1 Nisan 2004.

Ortaçağ'ın hâlâ devam eden bütün erkleri aynı hastalığa yakalanmışlardır. Hepsi de aynı bitkinliği ve aynı düşkünlüğü sergilemektedirler. Dahası, özünde o zamanın yapılanışına ait olmaksızın ona karışmış bulunan ve ondan bir nebze canlı bir iz taşıyan her şey, anında canlılığını yitirmektedir. Bu temasın içindeki aristokrasi de yaşlılığa özgü bir güç kaybına yakalanmaktadır. (...) (Dönemin yerel yönetimleri) hiçbir şeylerini değiştirmeksizin antik kuruluşlarını korudukları yerlerde, uygarlığın gelişmesine yardım edecekken onu durdurumaktadırlar, sanki zamanın yeni zihniyetine yabancıdırlar. Böylece halkın gönlü onlardan kaçmakta ve halk, hükümdarlara yönelmektedir.⁴²⁵

(Yeni krallık), Ortaçağ'ın krallığı ile ortak bir yanı kalmayan, başka imtiyazlara sahip olan, başka bir yer tutan, başka bir zihniyet taşıyan, başka duygular esinlendiren bir krallıktır; dört bir yandan yerel erklerin kalıntıları üstünde yayılan, devletin idarî mekanizmasıdır. Soyluların yönetiminin yerini alan, memurların aşamalı düzenidir. Bütün bu yeni erkler, Ortaçağ insanların tanımadıkları ve düşüncesine bile sahip olmadıkları bir toplum düzenine atıfta bulunan yöntemlere göre eylemektedirler.⁴²⁶

Ancak ona göre merkeziyetçilik, devrimin ya da imparatorluğun değil, eski rejimin bir kurumudur. Hatta merkeziyetçi anlayış, eski rejimin siyasi yapılanışının devrimden sonra da yaşayabilmiş olan yegâne kısmıdır.⁴²⁷

Düşünür, merkezî yönetimin yerel yönetimler üzerinde uyguladığı idarî vesayetin, özgürlüklere ve iktisadî refaha olumsuz etkilerini, Fransa örneği çerçevesinde Eski Rejim Ve Devrim'de açıklar:

Fransa'da beldesel özgürlük, feodaliteden sonra da yaşamıştır. Senyörlerin artık kırsal kesimin idaresini bıraktıkları bir sırada, kentler kendi kendine yönetme hakkını korumaktaydılar. 17. Yüzyılın sonlarına kadar, yöneticilerinin halkın tamamı tarafından özgürce seçildikleri ve halka karşı sorumlu oldukları, belde yaşamının kamuya açık ve aktif olduğu, kentin hâlâ haklarıyla övündüğü ve bağımsızlığı konusunda son derece kışkanç davrandığı küçük demokratik cumhuriyetleri andıran oluşumlar halinde yaşamayı sürdüren kentlere rastlanmaktadır. Seçimler genel bir uygulamayla, ilk kez 1692'de lağvedildiler. O zaman, beldesel hizmetler de devletçe satılan görevlere dönüştüler, yani kral her kentte, bazı insanlara hemşerilerini sürekli olarak yönetme hakkını sattı.⁴²⁸

Bu, kentlerin özgürlükleriyle birlikte refahlarının da feda edilmesi; kamusal hizmetlerin satılabilir görevlere dönüşmelerinin,

⁴²⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.56.

⁴²⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.56.

⁴²⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.74.

⁴²⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.74.

mahkemeler açısından yargıcın tam bağımsızlığının sağlanmasının çoğu zaman yararlı etkileri görüldüyse de, özellikle sorumluluğa, bağlılığa ve çabaya gereksinim duyulan ve gerçek anlamda idarenin söz konusu olduğu her durumda, fazlasıyla zararları oldu.⁴²⁹

Düşünüre göre belirli bazı kamu hizmetleri merkezî yönetimce atanmış memurlara verilmeye başlayınca, halk da kentinin işleriyle ilgilenmeyi bir kenara bırakmıştır. Bunun üzerine yönetim serbest seçimleri tekrar yürürlüğe koymuşsa da, yurttaşlar seçimlerde oy vermeye yanaşmamışlardır. Çünkü seçilecek yerel yöneticilerin yetkilerinin çoğu ellerinden alınmış ve merkezden atanan memurların eline verilmiştir. De Tocqueville'e göre "tarihte bundan daha sıradan bir görüntü yoktur. Özgürlükleri tahrip etmiş hükümdarların hemen hepsi, öncelikle özgürlüğün biçimsel yanlarını ayakta tutmaya çalışmışlardır. Böylece sadece mutlak gücün sunabileceği kolaylıkları, her zaman için kamusal onamanın verdiği manevî güçle birleştirmiş olmakla övünmüşlerdir. Ancak hemen hepsi de bu girişimlerinde başarısızlığa uğramışlar ve bu yalancı görüntüyü daha fazla sürdürmenin imkansız olduğunu keşfetmişlerdir."⁴³⁰

Bu ilgisizliğin önüne geçebilmek için dönemin yöneticilerinin buldukları tek çare ise yerel erkleri giderek artan bir şekilde merkezî yönetime bağlamak olmuştur. Artık merkezî hükümetin eli, en küçüğünden en büyüğüne kadar kentin bütün işlerine uzanmaktadır. Her konuda ona başvurulmaktadır, dolayısıyla kaynakların da merkezîleştirilmesi gerekmektedir! Böylece hizmetlerin çoğu merkezî yönetimce verilmeye başlanınca, kaynaklar da merkezî yönetimce toplanmaya başlanmış ve yerel yönetimler malî özerkliklerini de yitirmişlerdir. Artık katı merkeziyetçi yapının önüne geçmek imkansız bir hale gelmiştir. Bu katı merkeziyetçiliğin sonucu, bireyler üzerinde ortaya çıkan baskı mekanizmasıdır. Çünkü birey, her geçen gün güçlenen kamusal erk karşısında zayıflamaktadır. Artık kişiler de, yerel gruplar da kamu sorunları karşısında taleplerini dile getirememekte, dile getirseler dahi etkili olamamaktadırlar. Çünkü yetkili olan kişiler sadece Paris'ten aldıkları emirleri dikkate almakta, yurttaşın istekleriyle

⁴²⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.85.

⁴³⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.88.

ilgilenmemektedirler. Yetkinin asıl kaynağı halk değil, merkezî yönetimin başındaki kral olmuştur.⁴³¹

Artık merkezî hükümet her şeyi kendisi düzenlemekte, yerel yönetimler maliyeleri de dahil olmak üzere tam anlamıyla merkezî idareye bağlanmış durumdadırlar:

(...) Artık hükümetin elinin, en küçüklerinden en büyüklerine kadar, kentin bütün işlerine uzandığı görülmektedir. Her konuda ona başvurulmaktadır ve onun her konuda kararlaştırılmış bir görüşü vardır; bayramlara varıncaya kadar her şeyi o düzenlemektedir.⁴³²

Kentler, bu sıkı bağımlılığa karşı hiç değilse kendi malî kaynaklarını koruyabilselerdi ya! Ama hiç de böyle değildir. Merkezileştirme olmasaydı, kentlerin anında iflas edecekleri öne sürülür. Bilemiyorum, ama şurası kesindir ki 18. Yüzyılda merkezileştirme onları iflastan kurtarmıyordu. O dönemin bütün idarî tarihi, kentlerdeki işlerin yürütülmesinde karşılaşılan düzensizliklerle doludur. Eğer kentlerden kasabalara gidecek olursak, başka erklerle, başka usullere rastlarız; ama bağımlılık aynı bağımlılıktır.⁴³³

Düşünür, “idarî vesayet” kavramını ise “küstahlık” olarak nitelendirmektedir.⁴³⁴ Buna göre, ihtilâl sonrası Fransası’nda merkez tarafından gönderilen denetçiler, yerel görevlilerin seçilmesi de dahil olmak üzere her şeye karışmaktadırlar. Hatta gerektiğinde seçimleri iptal edebilmekte, temsilciyi bizzat kendileri atayabilmekte ve seçimleri süresiz olarak erteleyebilmektedirler. Mevcut yerel yöneticiler ise, merkez tarafından gönderilen bu temsilcilerin “en ufak kapislerine” bile boyun eğmek zorundaydılar.⁴³⁵

Alexis De Tocqueville, bütün bu gelişmeleri, Eski Rejim Ve Devrim’in ikinci kitabının beşinci bölümünde şöyle özetler:

Bütün ülke içinde kamu idaresini düzenleyen ve krallığın merkezinde yerleşmiş tek bir gövde, hemen bütün işlerini yöneten bir bakan, her taşra vilayetinde bütün ayrıntıları yönlendiren tek bir memur,

⁴³¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.89 - 90.

⁴³² Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.90.

⁴³³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.90.

⁴³⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.94.

⁴³⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.94.

hiçbir ikincil idarî organ yok, ya da harekete geçmeleri için önceden izin verilmeden faaliyette bulunamayan organlar ve kamu idaresini ilgilendiren olaylarda yargı yetkisini kullanan ve onun bütün memurlarını koruyan olağanüstü mahkemeler (idare mahkemeleri). Bu, bildiğimiz merkezîleşme değilse nedir? Aldığı şekil bugünkünden (De Tocqueville'in yaşadığı dönemin Fransı'sından) daha az belirgindir, girişimleri daha az belirgin ve düzenlidir, varlığını daha kargaşalı bir ortamda sürdürmektedir ama bu, aynı oluşumdur.⁴³⁶

Düşünüre göre zaman da merkezîyetçiliğin lehine işlemektedir. Çünkü daha önce başka örneklerinin görülmediği ve güncel faaliyetler için yabancı olunan yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. Büyük bir gelişme içinde olan toplum, her an yeni gereksinimler doğurmaktadır ve bunlardan her biri, hükümet için yeni bir erk kaynağıdır. Sadece merkezî hükümet, bu yeni gereksinimleri karşılayabilecek durumdadır.⁴³⁷

Daha sonra De Tocqueville, merkezîyetçiliğin sonuçlarını sıralar: "Her şeyi Paris'ten yönetmek ve orada oturup her şeyi bilebilmek için bin türlü denetim yöntemi icat etmek gerekmiştir. Yazışmalar muazzam bir yığın oluşturmaktadır ve idarî mekanizmanın işleyişi öylesine yavaştır ki, bir beldenin, çan kulesi inşa etmek ya da papaz evini onarmak için talep ettiği izni bir yıldan önce alabildiğine asla rastlamadım; çoğu zaman talep kabul edilene kadar iki ya da üç yıl geçmektedir."⁴³⁸

Düşünür, merkezî yönetimin, tüm iyi niyetiyle görevlerini yapabilmek için büyük bir çaba sarf ettiğini, ancak bu çabanın etkinlikten ve üretkenlikten uzak kaldığını da sözlerine eklemektedir. Böylece merkezî idarenin kaynakları daha verimli bir şekilde kullanabileceğine ilişkin iddiaları da reddetmektedir. Çünkü yönetimin ilgilenmesi gereken o kadar çok hizmet bulunmaktadır ve hemen her şey başkentten çözümlenmeye çalışılmaktadır ki, yönetim görünüşte çok güçlü olmasına karşın aslında kırtasiyecilik denizi içinde boğulmamaya çabalamaktadır.⁴³⁹

⁴³⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.100.

⁴³⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.100.

⁴³⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.105.

⁴³⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.104 - 105.

Artık, devletin müdahalesi olmadan önemli bir işin üstesinden gelinebileceğini kimse düşünmemektedir. Düşünceler de merkezîleşmeye başlamış, düşünceler de merkezden çevreye yayılır olmuştur. Herkes her türlü fikrî hareketi Paris'ten beklemektedir; diğer küçük vilayetlerde ise zihinsel anlamda bir hareketsizlik durumu ortaya çıkmıştır. Bu, farklılıkları yok etmiştir. Artık herkes kendi özel çıkarından başka bir şey düşünmez olmuş, diğer konulara karşı olan ilgi kaybolmuştur: "Merkezîleşmiş ülke demek, eksik ve gündelik kültürlerin ülkesi demektir."⁴⁴⁰ Fransızlar bu sürecin sonunda; "kendi kendilerini yönetirken ve özgürlüklerini kullanırken bile, bir kölenin eğilimlerini taşımaktadırlar."⁴⁴¹

De Tocqueville'e göre Amerika'da ise Amerikan Modeli'ni anlayabilmek için öncelikle eyaletlerin koşullarını incelemek gerekmektedir. Çünkü Amerika'da birbirinden tamamıyla ayrı ve neredeyse bağımsız iki ayrı hükümet bulunmaktadır. Biri sıradan ve gündelik görevlerle meşgul olurken, diğeri toplumun genel çıkarlarını gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.⁴⁴²

Amerika'da siyasal ya da yönetsel hayat, üç merkezde odaklanmıştır: Önce kasaba (township), sonra vilayet (county) ve en son olarak eyalet. Düşünüğe göre Amerikan Siyasal Sistemi'nde bunlar arasında en önemli rolü, kasabalar oynamaktadır.⁴⁴³

Ona göre insanlar, yasaları ve gelenekleri ne olursa olsun, monarşi ya da cumhuriyet kurabilir, ama bir kasaba, doğrudan Tanrı tarafından kurulmuş gibi gözükmektedir. Ama her ne kadar kasabalar, insanla yaşıt olsalar da, özgürlükleri oldukça nadir ve kırılgandır. Bir ulus, her zaman için, ya vatandaşlarının yeteneği, ya da koşulların yönlendirmesi sonucu büyük kongreler kurabilir. Ancak kasabanın ve onun bağımsızlığının kurulması, çok daha zor olmaktadır. Yüksek düzeyde medenîleşmiş bir toplum, yerel bağımsızlığı güçlkle kabul eder ve

⁴⁴⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.169.

⁴⁴¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.183.

⁴⁴² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.61.

⁴⁴³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.62.

tecrübe tamamlanmadan, yerel bağımsızlığın başarılı olamayacağı konusunda ümitsizliğe düşmeye eğilimlidir.⁴⁴⁴

Amerika'da yerel yönetimler bağımsızdır. Tüm Amerikan eyaletleri yaklaşık olarak aynı durumdadır, ama koşullar, bu durumun özellikle New England yöresinde gelişmesini sağlamıştır. Bölgedeki yerel yönetimler güçlerini merkezî yönetimden almadılar, tam tersine bağımsızlıklarının bir bölümünden merkezî yönetim adına vazgeçtiler.⁴⁴⁵

Amerika'da yerel yönetimler kent bilinciyle (town spirit) desteklenir ve yaşatılır. New England'ın, insanın ilgisini uyandıran otorite ve bağımsızlık gibi iki avantajı vardır. Alanı sınırlıdır, ancak alan içindeki hareketliliği sınırsızdır. Sadece bu bağımsızlık, nüfus ve yüzölçümünün sağlayamayacağı önemi kazandırmıştır. New England'lı orada doğduğu için değil, hür ve güçlü bir toplumun bireyi olduğu için kentine bağlıdır. Yerel yönetim bilincinin olmayışı, Avrupa iktidarlarınca sürekli olarak eleştirilmiştir. Herkes düzen ve huzur içinde bundan daha güvenli bir yol olmadığında birleşir ama bunu gerçekleştirmenin de çok güç olduğunu bilir. Yerel yönetimlere güç ve bağımsızlık verildiğinde, merkezî yönetimi tehdit ederek toplumu anarşiye sürükleyeceğinden korkulur. Güç ve bağımsızlık verilmeden, bir kentin yurttaşları katılımcı olamaz. New England'da kentin memurları seçimle işbaşına gelir ve yetkileri sınırlıdır. Merkezî hükümet onlara yetki verir ama politik hayata müdahaleleri azdır.⁴⁴⁶

Bu ortam, Amerika'da barışçıl ve özgürlükçü bir yapının kurulmasına olanak sağlamıştır:

New England'da yaşam genellikle mutludur. Hükümet beğenilerine göre kurulmuş ve kendileri tarafından seçilmiştir. Amerika'da hüküm süren barış ve huzur havası içinde yerel yönetimlerde karışıklılığa çok ender rastlanır. Kişinin siyasal eğitimi çoktan tamamlanmıştır. New England'da sınıf ayrımı gözetilen bir gelenek yoktur. Toplumun bir bölümü, diğerini baskı altında tutmaya yeltenmez. Yönetimin kusurları, yönettikleri tarafından kuruldukları için büyük bir hoşgörüyle karşılanır. Önceleri

⁴⁴⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.62.

⁴⁴⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.64 - 65.

⁴⁴⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.69.

İngiltere, sömürgeci tümünü yönetmekteydi ama aslında onlar, yaşıadıkları yerlerde her zaman egemendiler.⁴⁴⁷

Alexis De Tocqueville merkeziyetçiliği ikiye ayırır; merkezî hükümet (centralized government) ve merkezî yönetim (centralized administration).

Günlük ve genel dilde "merkeziyetçilik", net bir anlam taşımaz. Yine de birbirinden kesinlikle ayırt edilmesi gereken iki tür merkeziyetçilik vardır. Genel yasaların uygulanması ve dış ilifkilerin sürdürülmesi gibi çıkarlar, tüm toplumun ortak isteğidir. Diğer çıkarlar ise yereldir, örneğin belirli kentlerdeki çalışma koşulları gibi. Genel çıkarları yöneten g  , bir makam ya da bir kişinin yönetimine verilmişse, buna merkeziyetçi hükümet denir. Yerel çıkarlar bir makamda yoğunlaşırsa, ona da merkeziyetçi yönetim denir.⁴⁴⁸

Merkeziyetçi bir h k metin, merkeziyetçi bir yönetimle bütünleşmesi, onu güçlendirir. Ama bu birleşim, kişinin iradesinden tümüyle vazgeçmesine neden olur, bu yalnızca bir noktada ya da bir defaya mahsus olmak üzere değil, her zaman için geçerlidir. Bu g   bileşimi kişilerin zorla boyun eğmesine neden olur, ayrıca onların günlük yaşantılarını da etkiler. Onları yalnız kılar ve her birini, birey olarak olumsuz etkiler.⁴⁴⁹

İngiltere'de devletin merkeziyetçiliği kusursuzluğa ulaştırılmıştır. Devlet, tek bir bireyin yoğun kuvvetini taşır, birey büyük kitleleri harekete geçirir ve gücünü istediği yerde kullanır. Ama son elli yılda büyük işler başaran İngiltere, yönetim şeklini hiçbir zaman merkeziyetçi yapmamıştır. Fakat g c l  bir merkeziyetçi 'hükümetle' yönetilmeyen bir toplum, yeterince g  lenemez. Bence merkeziyetçi 'yönetim', uygulandığı toplumlarda kişileri yıldırrır, şevklerini kırar. Aslında bu, savaş ya da kargaşa sırasında başarının sigortası olabilir ama zamanla kişilerin g   ve heyecanlarında kırıncı bir rol oynar. Kişileri geçici olarak y celtebilir ama bir toplumun kalıcı zenginlik ve yüceliğini sağlayamaz. Devletin merkeziyetçi olmadığı için ağır hareket ettiği söyleniyorsa burada h k metin merkeziyetçi olmadığının ama landığına dikkat edilmelidir.⁴⁵⁰

Bu nokta, hem De Tocqueville'in siyasal anlamda üniter bir yapıyı benimsediğini, hem de ülkenin bütününü ilgilendiren işlerde g c l  ve tek bir h k metin varlığını arzuladığını göstermektedir:

Örneğin Alman İmparatorluğu, gücünü bir araya toplamaktan aciz kalmıştır. Buna neden, imparatorluğu tebaasını yasalarına boyun eğmeye zorlayamamasındandır. Çünkü yönetimin ileri gelenleri arasında her zaman

⁴⁴⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.70 - 71.

⁴⁴⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.89.

⁴⁴⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.90.

⁴⁵⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.90.

bir kişi çıkar ve çoğunluktaki halkın yararına bile olsa, yönetimle işbirliği yapmayı geri çevirecek bir neden bulur. Sonuçta, Almanya'da merkeziyetçi bir hükümet yoktur. Bu görüş, Ortaçağ için de geçerlidir. Toplumun sefilliği, yalnızca yönetimin değil, hükümetlerin de denetiminin binlerce şekilde bölünüp, binlerce ele teslim edilmesinden kaynaklanmaktadır. Merkeziyetçi 'hükümet'in eksikliği, yıllarca Avrupa toplumlarını ilerlemekten alıkoymuştur.⁴⁵¹

Düşünüre göre, döneminin Amerikan Modeli ise merkeziyetçiliği en uygun bir biçimde kullanmaktadır. Ulusal güç (national power) burada, yaşlı Avrupa ülkelerinden çok daha etkilidir. Her eyalette bir yargılama organı ve bir politik otorite vardır. Genellikle yurttaşın işini, il ve ilçelerde eyalet tarafından maaşla tutulmuş vergi memurları çözümler. Örneğin New England'da vergi oranlarını kentin tahakkuk memurları düzenler, kentin tahsildarları parayı toplar ve kentin veznedarı da bu parayı kamu maliyesine devreder. Çıkan tartışmalar ise kentin mahkemelerinde karara bağlanır.⁴⁵²

O, konu hakkında son olarak şunları ifade etmektedir: "Avrupa'daki merkeziyetçilik taraftarları, merkezî hükümetin çevredeki işleri mahallî halktan daha iyi yönettiğini ileri sürmektedirler. Eğer merkezî güç aydınlatılmış, yerel yetkililer cahilse; merkezî güç uyanık, yerel yetkililer yavaşa; merkezî güç emir vermeye alışkın, yerel yetkililer de emir almaya alışksa, bu düşünce doğru olabilir. Bu çifte yakınlığın, merkeziyetçilik arttıkça artacağı da ortadadır. Birinin becerisi, diğerinin beceriksizliği giderek daha göze çarpmaya başlar. Ben bunun tersini savunuyorum. Eğer insanlar Amerikalılar gibi uyanık, çıkarlarını bilen ve düşünen kişilerse, tam tersine, kamu yararı için halkın toplu gücü, hükümetin otoritesinden çok daha etkili işler başaracaktır. Merkezî güç, her ne kadar becerikli ve bilgili olursa olsun, büyük bir ülkenin günlük yaşamındaki ayrıntıların tümüne hâkim olamaz."⁴⁵³

⁴⁵¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.90 - 91.

⁴⁵² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.91.

⁴⁵³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.93.

2 - Sivil Toplum

"Geleneksel olarak 'sivil toplum' kavramı, devlet denetimi veya baskısının ulaşmadığı veya belirleyici olmadığı alanlarda, bireylerin/grupların devletten izin almadan, kovuşturmayla uğrama korkusu taşımadan ve ekonomik ilişkilerin baskısından da büyük ölçüde bağımsız olarak hareket ederek tutum belirleyebildikleri, sosyo-kültürel etkinliklerde bulunabildikleri, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerin, etkinliklerin ve kurumların oluşturulabildiği bir toplum"⁴⁵⁴u ifade eder.

"Sivil toplum kavramının modern tanımı Hegel'den gelir. Büyük düşünür, Hukuk Felsefesinin İlkeleri'nde (1821), "sivil hayat" ve "siyasi hayat"ın (buna bir üçüncü kategori olarak "dinî hayat" eklenebilirdi) Eski Rejim'in çöküşü ve sanayi devriminin sonucu olan ayrımını dikkate almıştır."⁴⁵⁵

"Liberal gelenek içinde, devletin müdahalelerinin ulusal birliğin korunması için gerekli asgari yeterliliğe indirgenmiş olduğu 'sivil hayat'ın alanı, olabildiğince geniş olmak zorundadır. Devlet hiçbir şekilde genel çıkarın tekeline sahip değildir. Bu çıkar, devletin, özellikle de vergi politikasıyla, yüze çıkmalarını kolaylaştırmak zorunda olduğu özel örgütlerle ve çoğu kez daha geniş bir şekilde kendini gösterebilir."⁴⁵⁶

"Marksizm'den gelen sosyalist gelenekte ise -damgasını elbette güçlü bir şekilde Sovyet deneyine vuran, ama aynı zamanda XX. yüzyılda kara Avrupası'nın tarihini belirleyen ve sömürgeciliğin çözülüşünden sonra 'Üçüncü Dünya'nın ilk adımlarını yönlendiren gelenek- sivil toplum, ekonomik bağlamda, 'bencilliğin küresi' ve dolayısıyla da insanın insan tarafından sömürülmesinin alanıdır; siyasi bağlamda ise, devleti ya da ulusu zayıflatmayı ve halkları en güçlülerin yasa ve kültürüne boyun eğdirmeyi hedef alan bütün komploların

⁴⁵⁴ Yavuz ATAR: "Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu Ve Sivil Toplum - Devlet Dualizmi", Yeni Türkiye, Sayı: 18, 1997, s.98.

⁴⁵⁵ Thierry DE MONTBRIAL: "21. Yüzyıla Doğru - Yüzyılın bitiminde Dünya", (http://www.ideapolitika.com/arsiv/5/5_21yy_montbrial1.htm), Erişim Tarihi: 1 Nisan 2004.

⁴⁵⁶ Thierry DE MONTBRIAL: a.g.m.

alanıdır. Milliyetçi sağı sahiplenilen düşünce akımlarının bakış açıları da temelde hiçbir şekilde farklı değildir."⁴⁵⁷

"Sivil Toplum" kavramının üç anlamı vardır: (a) Devletin vesayeti altında olmayan özgür dernekler ve örgütlü toplulukların oluşturduğu alan. (b) Bir bütün olarak toplumun - devlet vesayetinden bağımsız olarak - bu dernekler ve örgütlü topluluklar yoluyla kendini inşa edebilme ve faaliyetlerini koordine edebilme yeteneği. (c) Bu örgütlerin bir bütün olarak devlet politikasının gidişatını önemli ölçüde belirleyebilmesi veya etkileyebilmesi durumudur.⁴⁵⁸ Sivil toplumu, özel bölgelerin bir yığınınından ibaret olmayıp, sosyal hayatın kamusal yönüne ilişkin bir model olarak kabul ettiğimizde, bu anlamda sivil toplum en iyi, cumhuriyetçi özgürlüğün ideallerini parçalanmış, adem-i merkezileşmiş bir iktidar yapısı bağlamında yeniden formüle eden Alexis De Tocqueville'ci bir çizgide bulunabilir.⁴⁵⁹

Demokrasiler için sivil toplumun önemini ilk olarak en açık biçimde De Tocqueville işlemiştir. De Tocqueville Amerika'yı kendi dönemindeki Avrupa Ülkeleri ile karşılaştırmış ve Amerika'nın siyasal ve ekonomik alandaki başarısını, bu ülkede sivil toplum kuruluşlarının giderek gelişmesine bağlamıştır. Ona göre bu toplumun üyeleri, ortak bir amaç için uyum içinde nasıl çalışılması gerektiğini bu kuruluşlar aracılığıyla öğrenmiştir.⁴⁶⁰ Alexis De Tocqueville bu konuda şunları söylemektedir:

Dünyanın hiçbir ülkesinde siyasal kuruluşlar bu kadar başarıyla ne kullanılmış ne de uygulanmıştır. Belde, kasaba ve kent (townships, cities and counties) adı altında yasanın kurduğu sürekli örgütlenmenin yanı sıra, vatandaşlar tarafından kurulan ve yürütülen örgütler de vardır.⁴⁶¹

Birleşik Devletlerde, yurttaşlara çocukluklarından itibaren hayatın güçlüklerine karşı kendi çabalarıyla bir savaş vermeleri öğretilir. Toplum otoritesine kuşkuyla bakılır, tek başına bunların üstesinden gelemediğinde

⁴⁵⁷ Thierry DE MONTBRIAL: a.g.m.

⁴⁵⁸ Mustafa ERDOĞAN: "De Tocqueville'in Düşüncesinde Sivil Toplum, Dernekleşme ve Siyaset", (http://www.liberal-dt.org.tr/guncel/Erdogan/me_tocqueville.htm), Erişim Tarihi: 1 Haziran 2004.

⁴⁵⁹ Mustafa ERDOĞAN: "De Tocqueville'in Düşüncesinde Sivil Toplum, Dernekleşme ve Siyaset".

⁴⁶⁰ Yavuz ATAR: a.g.m., s.99.

⁴⁶¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.198.

ise yardım ister. Bu alışkanlık okulda başlar. Çocuklar oyunlarının kurallarını kendileri belirlerler. Örneğin mahalle sorunlarını da komşular, sadece kendilerini ilgilendirdiğinden, mevcut bir yasal kanala başvurmadan, bir araya gelerek çözüm ararlar. (...) Birleşik Devletlerde toplumun güvenliğini korumak, ticareti, endüstriyi, ahlâkî ve dinî değerleri geliştirmek için dernekler kurulur. Kişilerin bir araya gelerek kurdukları derneklerin gücüyle istenilen hedeflere ulaşacaklarından kuşku duyulmaz.⁴⁶²

Sivil toplum, toplumun siyasî otoritenin baskısından kurtulmasını ifade eder. Dolayısıyla toplumda görülen demokratik yapıyı, devletin kurumlarının dışında, toplumun kendi kendisinin yönlendirmesi anlamını taşır. Bu anlamda sivil toplum, siyasal gücü etkileyen, dengeleyen, eleştiren ve onu kendi düşünceleri doğrultusunda davranmaya iten bir mekanizma görünümündedir. Sivil toplum, bu işlevlerini yerine getirebilmek için demokratik bir siyasal ortama gereksinim duyar; ama aynı zamanda bu demokratik ortamı korur ve kuvvetlendirir.⁴⁶³

De Tocqueville'e göre bu kuruluşlar, bireylerin somut bir düşünceyi yüceltmek ve yaymak için bir araya gelmeleriyle oluşur. Bir fikir, belirli bir kuruluş tarafından temsil edilirse, onun daha açık ve doğru bir biçim aldığı varsayılır. Bu kuruluş davasını üyelerine benimsetir, üyelerin sayıları arttıkça kuruluşun faaliyetleri de hız kazanır. Sivil toplum kuruluşlarının demokratik bir ülkedeki ilk hakkı örgütlenme hakkı ise, diğer hakkı da toplantı yapma hakkıdır. Bu kuruluşlar üyelerini birbirleriyle tanıştırmak, kendilerine yeni üyeler toplamak ve düşüncelerini kamuoyuyla paylaşmak için toplantılar yapabilirler. Ayrıca bu toplantılarda hükümet faaliyetleri serbest bir biçimde eleştirilebilir, iktidarın kendi istekleri doğrultusunda icraatta bulunması için ona baskıda bulunulur.⁴⁶⁴

"Düşünüre göre insanlar bir meslek kuruluşu, bir sınıf ya da bir aile bağı ile birbirlerine bağlı değillerse, sadece kişisel çıkarlarını düşünürler. Çünkü bu çıkarlar, yalnızca kendilerini düşünmeye ve dolayısıyla onları her türlü genel çıkarın sıkışıp kaldığı dar bireycilik anlayışı içine iter. Zorba yönetim ise bu eğilime karşı gelmek bir yana, onu güçlendirir. Zira bu tür yönetim her türlü

⁴⁶² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.198 - 199.

⁴⁶³ Süleyman Hayri BOLAY: "Sivil Toplum Ve Manası", Yeni Türkiye, Sayı: 18, 1997, s.8.

⁴⁶⁴ Erol KAVRA: a.g.m., s.79.

'anlayış gerekliliği', 'karşılıklı gereksinim', 'birlikte hareket etme alışkanlığı' gibi ortak duyguları; bireylerin özel hayatı içine hapsedip anlamsız, soğuk birer unsur haline sokar. Böyle bir yönetim, 'düşme korkusu' ile 'yükselme hırısı'ndan başka bir şey getirmez. Diğer bir deyişle, düşme korkusunun ve yükselme hırısının artması, mevcut rejimin, yavaş yavaş despotizme kaymakta olduğunu gösterir. Böyle bir toplumda para, doğal olarak, her şeyin odak noktası olur. Zorba yönetim adeta bunların baş teşvikçisi olur, çünkü bu durum onun için bir güvencedir."⁴⁶⁵ İşte bundan kurtulmanın önemli yollarından biri de insanların tek başlarına kalmalarını önleyecek ve dayanışmalarını arttıracak sivil toplum kuruluşlarının varlığıdır.

"De Tocqueville'e göre olumlu anlamdaki bireysellik, modern demokratik hayatın ihtiyaçlarına en iyi uyan moral doktrindir. Ancak onun bu desteği, birçok bakımdan, geri alınmak için kullanışlı niteliklere de bağlıdır. O, hiçbir zaman bireyselliğin hatırına onu haklı göstermez, ama birlik (association) düşüncesini cesaretlendirerek bireyselliği kabul eder. Ayrıca o, bu doktrinin sadece özgür siyasal kurumlar tarafından desteklendiği zaman işe yarayacağına inanır."⁴⁶⁶

Alexis De Tocqueville, Amerika'da Demokrasi adlı kitabında devlet ile sivil hayat arasında bir ayrım yapar. Devlet parlamentoyu, bakanlıkları, mahkemeleri, polisi ve silahlı kuvvetleri içine alır. Buna karşılık sivil hayat vatandaşların -ailenin dışında kalan- kamusal hayatına işaret eder. Bu, esas itibarıyla özel çıkarların ve iktisadî etkinliğin alanıdır. Ona göre, Amerika'daki sivil hayatın en dikkat çeken yönü, ortak amaçlar için vatandaşların bir araya gelmelerinden oluşan derneklerin/gönüllü örgütlerin çokluğudur. Sivil dernek ve toplulukların önemli bir işlevi toplumun bireyci atomlaşmasını telafi etmesidir. İnsanları toplumun diğer üyelerinden, hatta kendi ailesinden ve dostlarından ayıran bu tür bir bireycilik herkesi tecerrüt ve yalnızlığa iter, bu da insani bağların kaybolması tehlikesi yaratır. Ayrıca, bireycilik herkesi "kaderlerinin tümüyle kendi ellerinde olduğu"

⁴⁶⁵ Erol KAVRA: a.g.m., s.80.

⁴⁶⁶ Harvey MANSFIELD - Delba WINTHROP: "What Tocqueville Would Say Today", (<http://www.hoover.stanford.edu/publications/digest/013/mansfield.html>), Erişim Tarihi: 14 Haziran 2004.

yanılıgısına düşürür ve atalarına olan borçlarını ve torunlarına karşı sorumluluklarını unutmalarına yol açar.⁴⁶⁷

Bazı sivil toplum kuruluşları, iktidarın kararlarının ve faaliyetlerinin kendi istekleri doğrultusunda ortaya çıkması için birer "baskı grubu" niteliği taşırlar. "Baskı grupları, toplumda bulunan muhtelif kesimlerin istek ve eğilimlerini öğrenmeleri, bunları toplayarak siyasî sistemin yetkili kurumlarına iletmeye çalışmaları, siyasî sisteme bazı bilgi ve uzmanlık hizmetlerini sağlamaları bakımından sistemin işleyişini kolaylaştırır. Baskı gruplarının siyasî bir etkileme yolu olarak kabul edildiği sistemlerde, grupların menfaat çatışmaları, tek bir grubun büyük üstünlük sağlamasını engeller ve denge sağlanmış olur. Öte yandan, baskı ve menfaat gruplarının varlığı siyasî pazarlığı, uzlaşmayı ve anlaşmayı kolaylaştırır ve bu sayede siyasî gerginlik büyük ölçüde azalır. Baskı grupları olmadan sadece siyasî parti prensipleri ile hareket etmenin, çoğunluğun istibdadına yol açabileceği belirtilmektedir."⁴⁶⁸

Siyasî dernekler, belirli doktrinleri egemen kılmak üzere işbirliği içine giren belirli sayıda bireyler tarafından kamusal ve resmi olarak oluşturulurlar. Bunlar demokrasinin özgür okullarıdır, vatandaşlar burada "insan toplumlarının en önemli kanunu" olan "bir araya gelme sanatı"nı (İng: act of association) öğrenirler. Siyasî dernekler siyasi iktidarın temerküzünü ve bunun zora başvurma potansiyelini olduğu kadar, demokratik yönetimin bünyesinde saklı olan daha gizli tehdidi, "çoğunluğun istibdadı" tehlikesini de dengelemeye hizmet ederler.⁴⁶⁹

Bu konuda sivil toplumun bir başka yararı da şudur: Modern toplumlarda, "eşitliğin gerçekleştirilmesi için yurttaşlar devleti geniş bir kamusal mallar manzumesini sağlamaya yetkilendiriyorlardı, ama onlar böyle yapmakla istemeden de olsa bir ölçüde özgürlükten vazgeçmiş oluyorlardı ki bu da sonunda

⁴⁶⁷ Mustafa ERDOĞAN: "De Tocqueville'in Düşüncesinde Sivil Toplum, Dernekleşme ve Siyaset", a.g.m.

⁴⁶⁸ Burhan KUZU: "Kamu Yönetimi'nde Baskı Gruplarının Rolü Ve Memleketimizdeki Duruma Kısa Bir Bakış", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: LI, Sayılar: 1 - 4, 1985, s.123.

⁴⁶⁹ Mustafa ERDOĞAN: "De Tocqueville'in Düşüncesinde Sivil Toplum, Dernekleşme ve Siyaset", a.g.m.

'sivil toplumun idarî yoldan boğulması'na yol açabilir ve 'siyasî bağımlılık ilişkileri' yaratabilirdi. Devlet genişledikçe sivil hayata daha fazla nüfuz edip onu denetim altına alacaktı. De Tocqueville'e göre, devlet, işlevleri temel hakları desteklemek, halktan gelen talepleri savunmak, hoşgörü ve beraber yaşama sanatları konusunda vatandaşları eğitmek olan, 'birbiriyle etkileşim halindeki, kendi kendine örgütlenmiş ve sürekli uyanık bulunan derneklerin/birliklerin çoğulculuğu'ndan oluşan 'toplumun bağımsız gözü' tarafından gözetilip denetlenmelidir.⁴⁷⁰

Alexis De Tocqueville'e göre sivil toplum kuruluşları, ona göre demokraside bireyler güçsüz ve bağımsız oldukları için, bireylerin özgürlüklerini de güvence altına almaktadır. Geniş bir toplumda yapabilecekleri sınırlı olan bireyler, bir araya gelerek hem özgürlüklerini korumakta, hem de isteklerini yöneticilere daha kolay duyurabilmektedir. Ayrıca bu kuruluşlar toplum içindeki sosyal bağları kuvvetlendirerek, kişilerin yaşadıkları topluma karşı yabancılaşmasını ve bencil bir bireyciliğe kapılmasını önlemektedir:

Ölümcül bir hastalığı andıran baskı rejimi, insanları aralarında böldüğü sürece sürekliliğini sağlar. Bencillik bu rejimin bünyesine uyar; despot, tebaasını birbirlerini sevmedikleri sürece kendisini sevmemelerini başışlar. Onlardan yönetime yardımcı olmalarını istemez, onların bunu istememeleri de onun için yeterlidir. Toplumun refahı için çalışanlar, onun gözünde asidir. Ona göre iyi yurttaş, kendisinden başkasını düşünmeyen yurttaşır.⁴⁷¹

Baskı rejiminin yarattığı kötülükleri eşitlik besler. Baskı rejimi ve eşitlik birlikte ve zararlı bir şekilde birbirini tamamlar ve birbirine yardım eder. Eşitlik, insanları ortak bir bağ olmadan yan yana getirir. Baskı rejimi ise insanları birbirlerinden ayırmak için engeller koyar. Eşitlik halkın birbirini düşünmemesini, baskı rejimi ise genel kayıtsızlığı bir erdem olarak kabul eder.⁴⁷²

Baskı rejimi her zaman tehlikelidir ama demokratik çağda daha da ürkütücüdür. Çünkü insanların özgür olmaya ihtiyaçları vardır. Toplumun bireyleri, toplumla ilgili işlerle ilgilenmeye başladıklarında kendi ilgi alanlarının dışına çıkarlar ve diğerlerinden bağımsız olmadıklarını anlarlar ve başkalarının desteğini elde etmek için kendilerinin de destek vermesi gerektiğinin bilincine varırlar.⁴⁷³

⁴⁷⁰ Mustafa ERDOĞAN: "De Tocqueville'in Düşüncesinde Sivil Toplum, Dernekleşme ve Siyaset", a.g.m.

⁴⁷¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.153.

⁴⁷² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.153.

⁴⁷³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.153.

3 - Basın Hürriyeti

"Basın özgürlüğü çağrısı en güçlü olarak, Ortaçağ'ın feodal öğelerinin, devlet kurucularına karşı mücadeleyi yavaş yavaş ve isteksizce bıraktıkları Batı Avrupa'da ortaya çıkmıştır."⁴⁷⁴ Dolayısıyla merkezî kamu gücünü dengeleyip sınırlandırmada önemli bir etken olan feodal öğelerin etkisi ortadan kalkmaya başlayınca, bunun yerine merkezî gücün aldığı kararları ve yaptığı işlemleri halka duyuran ve gerektiğinde merkezî hükümete karşı bir muhalefet odağı olma işlevi de gören basın organları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Medya gücü Avrupa'da, insanların kendi görüşlerini biçimlendirmeye ve krallık yönetiminin idaresini denetlemeye, 16. Yüzyıldayken dahi başlamıştır. Hatta 1830 ve 1848 hareketlerinin başlamasında, dönemin basınının rolü de büyüktür.⁴⁷⁵

Basın özgürlüğünün bir başka boyutu, sansürün kaldırılması olmuştur. Basına konan kısıtlamalar, doğal haklara ters düşmekteydi. Doğal haklara sahip bireyler bu haklarını devlet eline bırakamazlardı. Çünkü özgür basın sürprizlere engel olur ve yaklaşan tehlikeler karşısında zamanında uyarıda bulunur.⁴⁷⁶ Bu nedenle basının yayınlarının, yayımlanmadan önce, devlet organlarının kontrolüne ve iznine tâbi olması, basın hürriyetinin en önemli işlevini, yani kamuoyunu aydınlatma işlevini yerine getirmesine engel olur.

Basın demokrasiye, hoşgörülü bir ortamda bilgilerin ve fikirlerin hızlı bir şekilde yayılmasını ve değişimini sağlayarak hizmet eder.⁴⁷⁷ Kitle iletişimi

⁴⁷⁴ John KEANE: Medya Ve Demokrasi, Çev: Haluk ŞAHİN, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 1999), s.31.

⁴⁷⁵ Jo Burr. MARGADANT: "Gender, Vice And The Political Imaginary In Postrevolutionary France: Reinterpreting The Failure Of The July Monarchy, 1830 - 1848", The American Historical Review, Volume: 104, No: 5, 1999, s.1461.

⁴⁷⁶ John KEANE: a.g.e., s.37.

⁴⁷⁷ Leo BOGART: "Media And Democracy", Media & Public Life, Edit. By: Everette E. DENNIS - Robert W. SNYDER, (New Jersey: Transaction Publishers, 1998), s.3.

sayesinde insanlar farklı görüşlerle karşı karşıya kalır ve bu görüşler çerçevesinde düşüncelerini oluştururlar.

Basın hürriyeti, ifade özgürlüğünün önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Amerikan Demokrasisi'nin gelişim sürecinde, İngilizlere karşı yapılan mücadelelerin en önemli taleplerinden birisi de basın hürriyetinin sağlanmasıdır. "Amerika'da, koloni döneminde Amerikan Gazeteleri, broşürleri, ilanları, almanakları ve takvimlerine konmuş olan pul vergisi, şiddetli muhalefetin ardından 1776 yılında kaldırılmıştı."⁴⁷⁸

"Düşünce özgürlüğünün en önemli ögesi, düşüncenin serbestçe açıklanabilmesidir. Açıklama kavramı, düşünceyi savunmayı, başkalarına anlatmayı, yayımlamayı (basın özgürlüğü), benimsetmeye çalışmayı (telkin etmeyi), önermeyi kapsar. Bir düşüncenin, birden fazla kişiye, sistemli ve inandırıcı bir biçimde ulaştırılması anlamına gelen propaganda (düşünceyi aşılama) eylemi de, düşünce özgürlüğü kapsamına girer. Konferans vermek, nutuk söylemek, konuşma yapmak, şiir okumak, şarkı söylemek, miting yapmak, gazete, dergi, broşür çıkarmak, tiyatro, resim, karikatür gibi eylemler, bu kapsam içindedir."⁴⁷⁹

Ayrıca özgür basın yoksa, demokrasinin en önemli kavramlarından biri olan seçimlerin de demokratik olduğu söylenemez. Çünkü kamuoyu oluşum sürecinde son derece önemli bir rol oynayan basının, iktidar ya da belirli bir siyasal grup lehine sürekli olarak yayın yapması, insanlar üzerinde etkili olabilir ve seçmenlerin isteklerini sağlıklı bir biçimde ifade etmesi engellenmiş olur.⁴⁸⁰

Alexis De Tocqueville, Amerika'da basının özgür olduğunu ifade eder. Ona göre basın, sadece politik düşünceleri etkilemekle kalmaz, kişilerin düşüncelerinin törelerin ve yasaların değişmesine de katkıda bulunur. De Tocqueville burada ilginç bir tespit yaparak, basın hürriyetinde de belirli bir sınır olması gerektiğini

⁴⁷⁸ John KEANE: a.g.e., s.33.

⁴⁷⁹ Yılmaz ALİFENDİOĞLU: "Düşünsel Özgürlük", İnsan Hakları Yıllığı, Cilt: 17, Yıl: 1995, s.12.

⁴⁸⁰ Leo BOGART: a.g.m., s.5.

ifade ederek yine döneminin ne kadar ötesine geçmiş bir düşünür olduğunu gösterir. Ona göre basının sınırsız özgürlüğü ile köleliği arasında bir orta yol bulunmalıdır. Çünkü basın, yalan haberlerle kamuoyunu aldatabilen ve belirli bir yolda sürükleyebilen önemli bir kuvvettir:

Basın özgürlüğünün etkisi sadece siyasal düşünceleri etkilemekle kalmaz; kişilerin düşüncelerine, töre ve yasaların değişmesine de neden olur. Basının bu kesin ve güçlü özgürlüğünü onaylamadığımı belirtmeliyim. Onu, sağladığı yararlardan çok, engellediği kötülükler açısından uygun buluyorum. Basının sınırsız özgürlüğü ya da köleliği yerine bir orta yol olsa, inanırım onu seçerdim. Ama güç olan, bu orta yolun statüsünün tespitidir.⁴⁸¹

De Tocqueville'e göre güç, merkezîleştiği oranda artar. Fransa'da basın merkeziyetçiliği, Amerika'ya oranla (o dönemlerde) iki kat fazladır. Böyle yapılanmış bir basının kuşkucu bir ulus üzerindeki etkisi neredeyse sınırsızdır. Ona göre Amerika'daki gazete sayısının çokluğuna ülkenin özgürlükçü yapısı ya da basın hürriyeti değil, yönetim gücünün bölünmesi neden olmuştur. Her eyalet, kent hatta köyde bile yerel yönetimi oluşturan siyasal teşkilatlar vardır. Her Amerikalı da vatandaşlarıyla işbirliği içinde olmak ve diğerlerinin ne yaptığını öğrenmek zorunda olduğundan, çok sayıda gazeteye ihtiyaç duyulmuştur.⁴⁸²

Olumlu anlamda basın hürriyeti ise demokraside çoğunluğun tiranlığını önler. Kişilerin, ülkenin tüm olaylarından haberi olur. Farklı görüşler basın aracılığıyla kamuoyunu kendi tarafına çekmeye çalışır. Bu basın organları hükümeti farklı yöntemlerle över ya da yererler, ayrıca insanların politik hayatla ilgilenmelerini de sağlarlar.⁴⁸³

Ona göre, halk egemenliği doktrininin baskın olduğu ülkelerde, basına sansür uygulanması sadece tehlikeli değil, aynı zamanda saçmadır. Her yurttaşın yönetimi paylaşma hakkının olduğu bilindiğinde, herkes farklı fikirler arasında dilediği seçimi yapabilmeli ve farklı olgular arasından çıkardığı sonuçları açıklayabilmelidir. Halk egemenliği ve basın özgürlüğü arasında bir tür korelasyon

⁴⁸¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.188.

⁴⁸² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.121.

⁴⁸³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.188 - 189.

bulunmaktadır. Basına sansür uygulanması ile oy hakkının genelleştirilmesi, birbiriyle asla uyuşamayacak iki olgudur ve aynı insan topluluğu içinde ikisi bir arada asla varolamaz.⁴⁸⁴

De Tocqueville şöyle devam etmektedir:

Fransa'da birçok insan, sosyal devletin istikrarsızlığının (the instability of the social state) basının sertliğinden kaynaklandığı görüşündedir. Bu yüzden bizim siyasal tutkumuz ve genel huzursuz hislerimiz, er ya da geç basının mevcut sertliğini sona erdirecek ve onun tavrını tam anlamıyla soğukkanlılığa çevirecektir. Benim açımdan, bu durum basının ulus üzerinde elde ettiği olağanüstü üstünlükten kaynaklanmaktadır, ama ben, kelimenin tam anlamıyla bir 'etkileme' uygulandığını düşünmüyorum.⁴⁸⁵

Amerika'da ise basın, Fransa'dan daha az yıkıcı değildir ve aynı sertliği göstermektedir. Amerika'da basın, olmadığı takdirde özgürlüğün yaşayamayacağı, iyinin ve kötünün birbiriyle karşılaştığı yegâne ortamı sağlamaktadır. Kamu düzeni ise ondan nadiren etkilenmektedir. Amerikan basınının gücü, Fransa'ninkinden çok daha fazladır ve tüm ülkede, basın nedeniyle açılan bir davadan daha olağanüstü hiçbir şey yoktur. Bunun nedeni basittir: Halkın egemenliği doktrinine yürekten bağlı olan Amerikalılar, onu mükemmel bir samimiyetle uygulamaktadırlar. Onlar, basının suiistimali olasılığı karşısında dahi, hukukî seçeneğin güçsüz kalması arzusundadırlar. Basın üzerinde çeşitli etkilerin uygulanmasının, kamuoyunun oluşumunu olumsuz etkileyeceğini düşünmektedirler. Amerika'da kim basını çeşitli yöntemlerle baskı altında tutmaya çalışırsa, vaktini boşa harcıyor demektir.⁴⁸⁶

Yazma özgürlüğü (the liberty of writing) tüm diğer özgürlükler gibi, onunla ilk karşılaşan insanlar için korkunçtur. Devlet ilişkilerinin kamuoyu önünde tartışıldığının duymak, bu güne kadar bu konular üstleri örtülü olarak kaldıklarından dolayı, onlar için şaşırtıcıdır. Anglo-Amerikalılar bu özgürlüğü, koloniler kurulduğundan beri yaşamaktadırlar. Amerika'da politik yaşam aktif, çok

⁴⁸⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.190.

⁴⁸⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.190 - 191.

⁴⁸⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.191.

sesli ve hatta kışkırtıcıdır. Bir Fransız ve bir Amerikan gazetesine göz atmak, bu iki ülke arasındaki farkı görmek için yeterlidir. Fransa'da ticarî reklamlara ayrılan yer çok kısıtlıdır, haberler çeşitli değildir, gazetenin önemli bir bölümü günlük siyasal yorumlara ayrılmıştır. Amerika'da ise gazetenin dörtte üçü reklamlara ayrılmıştır, geri kalanı da politik haberler ve küçük makalelerle doludur. Fransız gazetelerinin her gün okuyucularına sunduğu gibi politik yorumlar Amerikalı tarafından çok ender olarak, o da gazetenin küçük bir köşesini kaplayacak şekilde verilir.⁴⁸⁷

"Fransa'da basının merkeziyetçiliği, Amerika'ya oranla iki kat fazladır. Tüm gücü, tek bir noktada ve tek bir elde odaklanmıştır. Çünkü fazla gazete yoktur. Böylesi bir şekilde yapılmış basının, kuşkucu bir ulus üzerindeki etkisi hemen hemen sınırsızdır. Basın, yönetimin zaman zaman uzlaştığı, ama uzun süreli olarak karşı koyamadığı bir düşmandır."⁴⁸⁸

"Amerika'da böylesi merkeziyetçilikler yoktur. Birleşik Devletlerde haber alma ve insan gücü bu uçsuz bucaksız ülkenin her yanına dağılmıştır. Haberler tek bir noktadan yayınlanacağına, her yönden birbiriyle kesişir. Amerikalılar hiçbir zaman düşünceleri ya da olayları bir merkezden yönlendirmemişlerdir. Bu farklılık insan faktöründen değil, yerel şartlardan kaynaklanmaktadır. Birleşik Devletlerde yasalara göre Fransa'da olduğu gibi yayınevlerine ruhsat verilmez, yayımcılar teminat istemezler. Sonuç olarak küçük bir okuyucu kitlesinin ilgisi, masrafları karşılamaya yettiği için, gazete çıkarmaktan daha kolay bir iş vardır."⁴⁸⁹

"Dolayısıyla Amerika'da inanılmayacak kadar çok yayın ve dergi vardır. Basın Amerika'da gücünü çok yaydığı için, onun toplum üstündeki etkisi azalır. Bu ülkede, basının aşırı güçlü olmasını engellemenin yolunun, yayın sayısını çoğaltmaktan geçtiği bilinir."⁴⁹⁰

⁴⁸⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.192.

⁴⁸⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.193.

⁴⁸⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.193.

⁴⁹⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.194.

"Avrupa hükümetleri basına, eski şövalyelerin düşmanlarına gösterdikleri nezaketi göstermektedirler. Kendi deneyimleriyle, merkeziyetçiliğin güçlü bir silah olduğunu kanıtladıkları için, düşmanlarını bu silahla donatıp, zaferlerinin tadını daha çok çıkarmayı arzuladıkları açıkça ortadadır."⁴⁹¹

"Amerika'da, basının imkanları sınırlı ise de, etkisi büyüktür. Politik yaşamın, o sonsuz toprakların her bölümüne yayılmasını sağlarlar. Siyasal entrikaların gizli kaynaklarını gözetler, gerektiğinde her parti liderinin kamuoyu önünde yargılanmasını sağlarlar. Toplumsal çıkarları, bazı ilkeler çerçevesinde belirlerler, siyasal partilerin ilkelerini çizerler, dinleyen ve konuşan arasında dolaylı ilişkiyi sağlarlar. Basında birçok gazete ve dergi aynı davranışı benimserse, uzun vadede bunların etkileri karşı konulamaz bir durum alır. Kamuoyu aynı yönden sürekli bir saldırıya uğrayınca, sonunda buna boyun eğmek zorunda kalır. Birleşik Devletlerde her yayın organı biraz otoriteye sahiptir ama periyodik yayının gücü, halkın gücünden sonra gelir."⁴⁹²

"Amerika'da gazete sayısının çokluğuna, basın özgürlüğü ve ülkenin siyasî özgürlüğü değil, yönetim gücünün bölünmesi neden olmuştur. Her eyalet, kent ve hatta köyde bile yerel yönetimi oluşturan siyasî örgütler vardır. Böylece her Amerikalı yurttaşlarıyla işbirliği içinde olmak zorundadır ve diğerlerinin ne yaptığını öğrenmek için gazeteye ihtiyacı vardır. Demokratik ülkelerde ulusal meclisler yerine daha yaygın yerel yönetimler olsa, bu ülkeler daha çok sayıda gazeteye sahip olurlardı. Amerika'daki yüksek tirajın nedeni, Amerikalıların ulusal özgürlük duygularını, yerel özgürlük duygularıyla birleştirmelerinden kaynaklanmaktadır. Fransa'da ve İngiltere'de tirajın artması için, gazetelere uygulanan vergilerin kalkmasına ilişkin yaygın bir inanç vardır. Tiraj, gazeteler daha da ucuzlatılarak değil, haberleşmek ve bilgilenmek isteyen insan sayısının artmasıyla sağlanır."⁴⁹³

⁴⁹¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.194.

⁴⁹² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.195.

⁴⁹³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America II, s.121.

4 - Bağımsız Yargı Ve Hukukun Üstünlüğü

“İnsan hakları, insanın insan olma niteliğiyle doğuştan sahip olduğu dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez, kutsal hak ve özgürlüklerdir. İnsan haklarının neler olduğunun belirlenmesinde, bütün insanların ‘özgür, saygınlık ve haklar bakımından eşit olduğu’ ortak bir hareket noktası olduğu kabul edilmiştir. Yaşamak hakkı, işkence veya insanlık dışı veya onur kırıcı bir davranış veya cezaya uğramaksızın yaşamı sürdürme olanağı, yasalar önünde eşitlik, aksi yargı kararıyla belirlenmedikçe suçsuz sayılma, şeref ve haysiyetin saldırılara karşı korunması, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü, düşünceyi ülke sınırlarıyla bağlı olmaksızın yayma hakkı, mülkiyet hakkı, herkes için sosyal güvenliğin sağlanması, silahsız ve saldırısız toplanma hakkı, dernek veya sendika kurma özgürlüğü, eğitim hakkı, siyasal iktidarın seçimle ortaya çıkacak halk iradesine dayanması, önemle vurgulanan insan hak ve özgürlükleri arasında yer almaktadır.”⁴⁹⁴

İnsan haklarının diğer bireyler ve kamu gücü karşısında korunabilmesinin en etkin yolu, üzerinde yaşanan ülkenin hukuk devleti olma niteliğini tam olarak sağlamasıdır. Bir devletin hukuk devleti olmasının en önemli koşulları ise hukukun üstünlüğünün gerçekleştirilmesi ve yargının hiçbir etki ile karşılaşmadan ve tam bağımsız bir biçimde adalet dağıtabilmesidir. Hukuk devleti deyimi, yönetilenlere hukuk güvenliği sağlayan devlet düzenini anlatır. Hukuk devletini polis devletinden ayıran başlıca özellik, devlet görevlerinin, belirli hukuk kuralları içinde yürütülmesidir. Hukuk devletinde, devlet yalnız hukuku koyan bir varlık değil, koyduğu hukukla bağlı olan bir varlıktır.⁴⁹⁵

Hukuk devleti anlayışı, bir ülkede yerleşmiş hukuk düzenine, yalnız bireylerin değil, yönetimin de uymasını gerektiren bir ilkedir. Hukuk devleti

⁴⁹⁴ Safa REİSOĞLU: Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları, (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2001), s.1.

⁴⁹⁵ A. Şeref GÖZÜBÜYÜK: a.g.e., s.21.

ilkesinin bir anlam kazanabilmesi için, ülkede egemen olan hukukun, yönetilenlere, devlete karşı da hukuk güvenliği sağlaması gerekir. Bunun için de yasama ve yürütme güçlerine bazı sınırlamalar getirilmesi, hukukun herhangi bir sınıf egemenliğinin aracı olmaması, demokratik toplumun gereklerine cevap vermesi gerekir.⁴⁹⁶

Şeref Gözübüyük, hukuk devleti ilkesinin gerekleri olarak şunları saymaktadır:

- Temel haklar güvenliği
- Yasal yönetim
- Yönetimin yargısal denetimi
- Mahkemelerin bağımsızlığı ve yargıç güvencesi
- Yasaların yargısal denetimi
- Erklerin ayırımı
- Demokratik rejim⁴⁹⁷

De Tocqueville, ilk olarak Fransız İhtilâli'nin, düşünülenin aksine kiliseyi yıkmak amacını taşımadığını, asıl amacın toplumsal ve siyasal bir ihtilâl yapmak olduğunu öne sürer. Bu da, kamusal yetkelerin gücünü ve haklarını çoğaltarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.⁴⁹⁸

Kamusal yetkenin gücünü ve haklarını çoğaltmanın ilk adımları hukuk alanında görülür. Yeni merkeziyetçi ve kamusal yetkilere ağırlık veren sistemde, "bazen mahkemelerin kamu idaresine ilişkin düzenlemeler yapmasına izin veriliyordu ki, bu açıkça onların yetki alanının dışındaydı. Bazen de bunların gerçek davalara bakmaları yasaklanıyordu ki, bu da onları kendi alanlarından dışlamak demektir."⁴⁹⁹

Böylece erkler birbirine karışmışlardı. "Adaletin kamu idaresine müdahalesi, yalnızca işlere zarar verir. Oysa kamu idaresinin adalete müdahalesi,

⁴⁹⁶ A. Şeref GÖZÜBÜYÜK: a.g.e., s.21 - 22.

⁴⁹⁷ A. Şeref GÖZÜBÜYÜK: a.g.e., s.22 - 26.

⁴⁹⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.58.

⁴⁹⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.98.

insanları yozlaştırır ve onları bir yandan ihtilâlcı, bir yandan da köle haline getirir.”⁵⁰⁰

Artık, kamu yönetiminde görevli olanlardan hiçbiri, önceden kovuşturma izni verilmeksizin olağan mahkemeler önünde yargılanamayacaktır. Aslında bu durum, eski rejimde de mevcuttu ama yasadışı olarak kullanılmaktaydı. Ancak yeni düzende bu durum yasal hale getirilmiştir.⁵⁰¹

Düşünür, idarî yargının karşısındadır. Bu yargı sistemi ona göre, kamunun birey karşısında ayrıcalıklı konumda bulunmasının somut göstergesidir. Dolayısıyla birey karşısında kamu gücüne öncelik tanıyan bir yargı sistemi, ona göre kamunun birey karşısındaki baskıcı tutumunu artırır. İdarî yargı, aşırı merkezîyetçi anlayışın Fransa'ya bir hediyesidir. Hukuk yollarının kamu gücüne karşı tam olarak kullanılamaması nedeniyle vatandaşlar devletten olan alacaklarını tahsil edemez duruma düşmüşler, mallarına keyfî bir biçimde el konulmuş, haksız vergilemeyle karşı karşıya kalmışlar ve devletle yaptıkları sözleşmelerin hükümlerine uyulmaması nedeniyle zarar etmişlerdir.⁵⁰²

Kral, yargıçların kaderi üzerinde hemen hemen hiçbir etkisi bulunmadığı, onları ne azledebildiği, ne yerlerini değiştirebildiği, ne de çoğu zaman terfi ettirebildiği için, bir süre sonra bu bağımsızlığın kendisini rahatsız ettiğini hissetmişti. Bu durum kralı, bu mahkemeleri, doğrudan kendi iktidarını ilgilendiren işlerle ilgili bilgilerin dışında tutmaya ve kendi özel yararı için öteki mahkemelerin yanında, daha bağımsız ve kendisini gerçeklerden çekinmek zorunda bırakmaksızın tebaasına karşı bir parça adalet görüntüsü de sunan başka bir tür mahkeme kurmaya yöneltmişti.⁵⁰³

“İdarî yargı sistemi ve bununla organik bağlantılı olarak ‘idare hukuku’, ilk kez Fransa’da krallık rejimi eyalet parlamentolarının yargı yetkilerine dayanarak,

⁵⁰⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.98.

⁵⁰¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.98.

⁵⁰² Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.95.

⁵⁰³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.95.

merkezî idarenin uygulama ve faaliyetlerini engelleme çabalarına karşı bir tepki olarak 1789 sonrasında ortaya çıkmıştır. 1789 öncesi Fransa'sında bir çeşit idarî yargının ve idare hukukunun varlığını gösteren izler bulunmaktadır; fakat bu dönemle ilgili sonuç ve değerlendirmeler tartışmalıdır. Bununla beraber, sözü edilen eyalet parlamentolarının idare hukuku alanında ve idarî yargının belirli kesimlerinde faaliyette bulunduğu ve bunun sonucunda idarecilerin ve bir ölçüde hâkimlerin dahi, bu parlamentoların etkisi altında kaldıkları kabul olunabilir.”⁵⁰⁴

“1789 devrimcileri, ilk iş olarak feodalite ile birlikte bu parlamentoları (eyalet meclislerini) kaldırmışlardır. 1790'da ise, adalet mahkemelerinin idareye karışamayacağı ilkesi kanunlaştırılmış, bu suretle idarî uyuşmazlıkların çözümü, bir anlayışa göre, yürütmenin başına bırakılmış, bir başka görüşe göre ise bu uyuşmazlıkları çözecek bir makam kalmamıştır.”⁵⁰⁵

“1799 yılında ise, Napoleon Bonaparte'ın gerçekleştirdiği büyük idarî reform sonucunda yeni bir idarî bölünme ve teşkilatlanma gerçekleştirilmiş ve bu modelde yer alan, bizdeki il idare kurullarına benzer nitelikteki ‘il konseyleri’, diğer yetkilerinin yanı sıra, yargısal yetkilerle donatılmıştır. Asıl önemli gelişim ise, kaldırılan Kral Konseyi'nin yerine, merkezî idare teşkilatında bir Devlet Konseyi'nin (Conseil d'Etat) oluşturulması ile olmuştur ki bu kuruluş, Fransız Danıştay'ının nüvesini oluşturmuştur.”⁵⁰⁶

De Tocqueville'e göre, monarşinin son yüzyılı içinde kral tarafından yayımlanmış ferman ve bildiriler dikkatle incelenecek olursa, yönetimin, belirli bir yöntemi aldıktan sonra, bu önlemin yol açabileceği itirazların ve bu itirazlardan kaynaklanabilecek davaların, doğrudan doğruya ve yalnızca krallık denetçileri ve Kral Konseyi'ne götürüleceğini belirtmeyi unutmuş olduğu pek az belge bulunacaktır.”⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ Halil KALABALIK: İdari Yargılama Hukuku, (İstanbul: Değişim Yayınları, Birinci Basım, 2003), s.9.

⁵⁰⁵ Halil KALABALIK: a.g.e., s.9.

⁵⁰⁶ Halil KALABALIK: a.g.e., s.10.

⁵⁰⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.95.

Artık istisna yavaş yavaş genelleşmiş, uygulama kurama dönüşmüştür. Yasaların içinde değil ama o yasaları uygulayanların kafasında, kamu çıkarını ilgilendiren ya da bir idarî kararın yorumundan kaynaklanan bütün davaların, görevleri özel çıkarlar arasındaki sorunları karara bağlamaktan ibaret kalan olağan yargıçların yetkisi içinde asla olamayacağı, sanki bir devlet ilkesiymişçesine yerleşmiştir. Dolayısıyla davalar olağan yargıçlarının elinden alınmış olmaktadır.⁵⁰⁸

Bu konuda düşünürün bir diğer eleştirdiği nokta, yasaların devamlı olarak değişime uğramasıdır. Döneminin hükûmeti, başarıya ulaştırılmaları için kararlı ve sabırlı bir çaba gerektiren reformlara girişmemekte, ya da bir süre sonra başlattığı reformları yarım bırakmaktadır. Ama bir takım düzenlemeleri ya da bir takım yasaları hiç ara vermeden değiştirmektedir. Yeni kurallar öylesine hızlı bir biçimde birbirlerinin yerlerini almaktadırlar ki kamu görevlileri bunların hangisine uyacaklarını şaşırmaktadırlar.⁵⁰⁹

Yasanın değiştirilmediği hallerde ise uygulama biçimi her gün değişmekteydi. Dolayısıyla “yasa, uygulayıcılarının kafasında bile itibar edilmez hale düşmüştü.”⁵¹⁰

“Ferman, krallık kararı, resmî olarak kaleme alınmış açık mektup yoktur ki, uygulamadaki bin türlü yumuşaklıktan yakınmasın. Genel denetçilerin ve krallık denetçilerinin yazmış oldukları mektuplardan, hükûmetin istisnalar getirmek suretiyle, sürekli olarak buyurduğundan başka türlü davranılmasına imkan verdiği görülmektedir. Yasayı nadiren çiğnemekte, ama özel durumlara göre ve işlerin daha kolay yürümesi için onu her gün, her yönde eğip bükmektedir. Katı bir kural, gevşek bir uygulama, dönemin karakteridir.”⁵¹¹

De Tocqueville, bu konuda şunları da eklemektedir:

⁵⁰⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.96.

⁵⁰⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.108.

⁵¹⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.109.

⁵¹¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.109.

Fransızların yasaları hafife aldıklarından sık sık yakınılır; maalesef! Onlara saygı göstermesini ne zaman öğrenebilirlerdi ki? Eski rejimin insanlarında, yasa nosyonunun insan zihninde işgal etmek zorunda olduğu yerin boş kaldığı söylenebilir. Her başvuru sahibi, sanki kurala uyulmasını istemişçesine, kendi çıkarı doğrultusunda yerleşik kuraldan sapılmasını talep etmekte ve gerçekten de bu talebi, reddedilmesinin arzu edilir olduğu durumlar dışında, asla geri çevrilmemektedir. Halkın yetke karşısındaki boyun eğmişliği hâlâ eksiksizdir, ancak itaatkârlığı, istençten çok alışkanlığın sonucudur; zira, kazara galeyana gelecek olursa, en küçük bir heyecan onu anında şiddete götürmekte ve onu bastıran da yasa değil, hemen her zaman yine şiddet ve keyfilik olmaktadır.⁵¹²

Düşünüre göre, “hak” kavramı, siyasal hayata “erdem” kavramı adına sokulmuştur. Erdem düşüncesi insanlara anarşiyi ve baskı rejimini tanımlamayı, küstahlaşmadan hür olmayı ve köleleşmeden boyun eğmeyi öğretmiştir. Şiddete boyun eğen kişi kendisini aşağılamıştır ama benimsediği otoritenin hakkına boyun eğdiği zaman, emir veren kişiden daha üstün durumdadır. Erdem kavramı olmadan ne büyük bir adam, ne de büyük bir ulus söz konusu olabilir. Erdeme saygı olmadan toplumlar bile oluşamazdı, çünkü akıllı ve mantıklı insanları bir arada güç zoruyla tutmakla ne tür bir birliğin oluşacağı tartışmalıdır.⁵¹³

Amerika’da köleler, uşaklar ve eyaletin bakımını üstlendiği yoksulların dışında, herkes seçimlere katılmakta ve siyasal haklarını kullanarak, yasaların yapımına doğrudan katılmaktadır. Amerika’da herkesin, toplumun yasalara uymasını zorlamakta bir çıkarı vardır. Aksi halde azınlık kısa sürede çoğunluğu kendi ilkelerine uymak zorunda bırakabilir. Amerika’da yasayı doğal düşman olarak gören, ona korku ve kuşkuyla bakan bir çoğunluk yoktur. Her sınıftan insan yasal organlara güvenir ve onlara aile sevgisiyle bağlıdır.⁵¹⁴

Tüm uluslarda yargı gücünün birinci özelliği, hakemlik görevidir. Mahkemenin müdahalesine yetki verebilmek için dava açmak gereklidir. Dolayısıyla bir yasaya itiraz edilmediği sürece de yargı organları bunu tartışamaz. Yargıç davayla ilgili yasaya itiraz ederse, görevinin sınırlarını genişletebilir ama bunun dışına çıkamaz çünkü bu yasaya göre karar vermek zorundadır.⁵¹⁵

⁵¹² Alexis DE TOCQUEVILLE: Eski Rejim Ve Devrim, s.110.

⁵¹³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.254.

⁵¹⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.254.

⁵¹⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.103.

Yargı gücünün ikinci özelliği, yargıcın özel davalarda karar verme hakkına sahip olması ama genel kurallara ilişkin bir karar verememesidir. Yargıç belirli bir davada karar verirken genel kurallara itiraz ederse, görev sınırlarının içinde kalmış sayılır. Eğer belirli bir davadan yola çıkmayıp, doğrudan genel kurallara itiraz ederse, artık yargı gücünü temsil edemez.⁵¹⁶

Amerikalılar, yargı gücünün bu özelliklerine sahiptirler. Amerikalı yargıcın durumu, diğer ülkelerdeki meslektaşlarından farksızdır ama onun siyasal gücü de vardır. Bu farkın nedeni, Amerikalıların yargıçlarına kararlarını yasalara göre değil, anayasaya dayanarak verme hakkı tanımalarından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle onların, anayasaya uymayan yasaları uygulamama hakları vardır.⁵¹⁷

Amerikan mahkemelerinde yargıç yasayı anayasaya aykırı bulursa, uygulamayı reddedebilir. İşte bu güç, politik etkiye yol açar. Gerçekte, az sayıda yasa yasama organının titiz araştırmasından kurtulabilir ama yargıç uygulamayı reddederse, bu yasa hemen gücünün bir bölümünü yitirir. Amerikalıların mahkemelerine verdikleri politik güç büyüktür. Ancak yasalara itiraz yalnızca mahkeme yoluyla yapıldığından, bu gücün kötüye kullanılması ihtimali en aza indirilmiştir.⁵¹⁸

Amerikan mahkemelerinin bu uygulaması, özgürlük ve kamu düzeni için oldukça yararlıdır. Amerikan yargıcı bağımsız olarak ve kendi hür iradesiyle siyasî arenaya çıkar. Yasaya ilişkin karar verir, çünkü davaya ilişkin bir karar vermek zorundadır. Belirli sınırlar içerisinde Amerikan mahkemelerine verilen bu güç, baskı rejimine karşı alınmış en geçerli ve akılcı bir örnektir.⁵¹⁹

Düşünür son olarak, Amerika'da jüri tarafından yargılamanın da çoğunluğun sınırsız gücünü azaltan bir neden olduğunu belirtmektedir. Bu durum, kişilerin yasalara olan saygılarını daha da artırmaktadır:

⁵¹⁶ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.103.

⁵¹⁷ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.104.

⁵¹⁸ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.106.

⁵¹⁹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.106.

Önce jüriyi, politik bir kurum olarak inceleyeceğim. Jürinin mahkeme kararlarına ne denli etkisi olursa olsun, toplumun geleceği üstündeki ağırlığı çok daha fazladır. Jüri, her şeyden önce politik bir kurumdur. Onu iyi değerlendirebilmek için, bu açıdan incelemek gerekir. Kurayla seçilen belirli sayıda yurttaş, bir süre için yargılama hakkına sahip olarak jüriyi oluşturur. Aşağıdaki nedenlerden ötürü, suçu jüri ile yargılayarak bastırmak bana hükümetin cumhuriyetçi bir eğilimi gibi gelmektedir.⁵²⁰

Jüri kurumu, jüri üyelerinin sıfatına dayanarak soylu veya demokratik olabilir ama toplum asıl yönetimini (real direction of society) yönetilenlere teslim edip hükümete bırakmadığı için, her zaman cumhuriyetçi yapısını korur. Kaba kuvvet her zaman için geçici bir başarı unsurudur ve bu kuvvetin hemen arkasından da hak kavramı gündeme gelir. Suçluyu cezalandıran, toplumun gerçek efendisidir. Jüri kurumu halkı ya da halkın bir bölümünü yargıç düzeyine yükseltir. Jüri kurumu yurttaş ya da bir bölümüne, toplumun yönetimini verir.⁵²¹

Amerika'daki anlamıyla jüri sistemi, bana halk egemenliği ve genel oy anlayışlarının bir sonucu olarak görünür. (...) Kendi otoritesiyle yönetmeyi seçen tüm egemenler, jüri kurumunu yok etmiş ya da zayıf düşürmüşlerdir.⁵²²

Ona göre jüri, yargıç ruhunu (the spirit of the judges) tüm yurttaşların zihinlerine iletir. Bu ruh, geleneklerle birleşince de özgür kurumların en sağlıklı hazırlayıcısı olur. Bu, yargı ve hak kavramlarına olan saygıyı tüm sınıflara aşılar. Eğer bu iki unsur ortadan kaldırılacak olursa, bağımsızlık duygusu yıkıcı bir tutkuya dönüşür. O, bireylere adaleti uygulamayı öğretir ve kişi de kendi yargılanmak istediği şartlarda komşusunu yargılamayı öğrenir.⁵²³

Jürinin yargıyı biçimlendirme ve kişilerin doğal zekalarını geliştirmede önemli bir payı vardır. Jüri, baronun yardımı ve hâkimin önerileri sayesinde, halkın anlayabileceği düzeydeki bir dile indirgenmiş ve yasalarla ilgilenen bir okuldur.⁵²⁴

Jüri, adlî mekanizmanın haklarını kısıtlar gibi görünse de gerçekte bu hakları güçlendirir. Başka hiçbir ülkede hâkimler, kişilerle kendi ayrıcalıklarını paylaştıkları bu sistemde olduğu kadar güçlü değildirler. Medenî hukuk davalarında (civil causes), özellikle de jüri sayesinde Amerikan yargıçları,

⁵²⁰ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.291 - 292.

⁵²¹ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.293.

⁵²² Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.294.

⁵²³ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.297.

⁵²⁴ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.297.

toplumun en alt kesimlerine bile mesleklerinin ruhunu aşarlar. Böylece kişiyi yönetime en hızlı biçimde katma yolu olan jüri, kişiye yönetimi de en etkili bir biçimde öğretmiş olur.⁵²⁵

5 - Genel Değerlendirme

Demokrasiye giden yol, oldukça kompleks bir yapıya sahiptir ve dahili zorbalıklarla engellenebilir, ya da yönetim tarafından daraltılabilir. Otokratik ülkeler, bir gecede güçlü demokrasiler haline gelememektedirler. Bunlar genellikle, özellikle kitle siyasetinin otoriteryen elit siyasetle çakıştığı durumlarda, zorlu bir dönüşüm sürecinden geçmektedirler. Siyasal değişim süreci, mevcut politik kurumları güçlendirebilmekte, bu da iç savaş tehlikesine varan riskleri beraberinde getirmektedir.⁵²⁶

Bu konuyu Alexis De Tocqueville, ihtilallerin her zaman işler kötünden daha kötüye giderken gerçekleşmediğini, genellikle kötü bir yönetim için en tehlikeli zamanın, kendi kendini yenilemeye karar verdiği an olduğunu söyleyerek vurgulamaktadır. Otoriteryenizm yıkıldığı ve bunu takiben demokrasinin kurulmasına yönelik entelektüel çabaların ortaya çıktığı dönemlerde, ihtilalci düşünceye sahip kişilerin bu düşüncelerini uygulamaya koyacakları fırsat ellerine geçmiş olur.⁵²⁷ Böylece demokrasi amacıyla başlayan hareketler, tam tersi bir sonuçla neticelenebilir. Ayrıca iktidara gelen çoğunluk, bu konumunu, “diğerlerini” sindirme aracı olarak kullanabilir.

“Günümüz çağdaş temsili demokrasilerinde, egemenliği millet adına kullanan siyasal iktidarların sahip oldukları ve kullandıkları güç ve yetkiler, etkin biçimde sınırlandırılmamıştır. Siyasal iktidarlar güç ve yetkilerini halkın yararına

⁵²⁵ Alexis DE TOCQUEVILLE: Democracy In America I, s.297.

⁵²⁶ Havard HEGRE, Tanja ELLINGSEN, Scott GATES, Nils Peter GLEDITSCH: “Toward A Democratic Civil Peace? Democracy, Political Change And Civil War, 1816 - 1992”, The American Political Science Review, Volume: 95, No: 1, 2001, s.33.

⁵²⁷ Havard HEGRE, Tanja ELLINGSEN, Scott GATES, Nils Peter GLEDITSCH: a.g.m., s.34.

değil, tam aksine zararına kullanabilmektedirler. Bu konuyu çok güçlü bir entelektüel altyapı ile savunan iki büyük düşünür, Hayek ve Buchanan'dır. Her iki düşünür de çağdaş demokrasilerin 'sınırsız demokrasi' olduğunu ve sonuçta halkın özgürlük alanının siyasal yönetimler tarafından daraltıldığını ifade etmektedirler.⁵²⁸

Özetle, günümüz modern demokrasilerinde halkın seçtiği temsilcilerinin, güç ve yetkilerini kötüye kullanmalarını engelleyebilecek araçlar etkin işlerlikte değildir ve gerçek demokrasi idealine ulaşmak için, siyasal iktidarların karar ve eylemlerinin mutlaka hukuk çerçevesinde önceden belirlenmesi ve sınırlandırılması gerekir.⁵²⁹

"Demokrasinin son yüzyılda geldiği nokta, yönetsel güçlerin sıralamasında önemli değişikliklere yol açtı. Yüzyıllardır gayretler, hükümetin gücünü sınırlamaya yönelik olmuştur ve her geçen gün gelişen anayasalar, bu amaçtan başka bir şeye hizmet etmemiştir. Ancak birdenbire, hükümetin halkın çoğunluğu tarafından seçilen temsilcilerce kontrol edilmesinden başka herhangi bir kontrolün gereksiz olduğu kabul edilmiştir. Öyle ki, zaman içerisinde gelişen anayasal güvencelerin tümünden vazgeçilebilmiştir."⁵³⁰

"Bu sonuç, bugünün problemi olan sınırsız demokrasiyi ortaya çıkarmıştır. Bugün batıda bildiğimiz demokrasilerin hepsi, az çok sınırsız demokrasidir. Bu nedenle, sınırsız demokrasiye özgü kurumlar başarısızlığa uğradığı zaman, bunu demokrasinin başarısızlığı olarak algılamamanın yanlış olduğunu unutmamak gerekir. Biz sadece yanlış yolu denemekteyiz. Şahsen, hükümetin faaliyetleriyle ilgili bütün konularda demokratik kararların alınması gerektiğine inanmakla birlikte, içinde herhangi bir geçici çoğunluğun nasıl isterse öyle karar verdiği bir

⁵²⁸ Coşkun Can AKTAN: "Sunuş", Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı - Demokrasi, Poliarşi Ve Demarşi, Editör: Coşkun Can AKTAN, (Konya: Çizgi Kitabevi, 1. baskı, 2005), s.xi.

⁵²⁹ Coşkun Can AKTAN: "Sunuş", a.g.m., s.xiii.

⁵³⁰ Friedrich Von HAYEK: "Demokrasi Nereye Gidiyor?", Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı - Demokrasi, Poliarşi Ve Demarşi, Çev: Tekin AKDEMİR, Editör: Coşkun Can AKTAN, (Konya: Çizgi Kitabevi, 1. baskı, 2005), s.42.

hükümetin aldığı kararların, çoğunluğun kararı olarak görülmesinden nefret ediyorum.⁵³¹

“Bugün, çoğunluğun oylarıyla seçilmiş temsilcilerin her kararına yasa demek ve onlar tarafından yayınlanan bütün yönergeleri -her ne kadar bazı grupların yararına ya da zararına olsalar da- hukuka bağlı olarak tanımlamak, kötü bir şaka olmalı. Gerçekte bu tür kararları alan bir hükümet, yasadışı hükümettir. Seçmen çoğunluğunun hükümetin eylemlerini uygun bulduğu sürece, hukuk kuralının muhafaza edildiği şekilde bir niteleme, sadece bir kelime oyunudur. Hukuk kuralına, bireysel özgürlüğün koruyucusu olarak bakılır. Çünkü hukuk kuralı zor kullanmaya, sadece bireylerin hepsine eşit olarak uygulanabilecek genel kurallara itaate zorlamak için izin verilebileceğini ifade etmektedir. Keyfi baskı -çoğunluğun temsilcileri tarafından herhangi bir kuralla tanımlanmayan baskı- herhangi bir kural koyucunun keyfi bir hareketinden başka bir şey değildir. Nefret edilen bir kişinin yok edilmesinin ya da malına el konulmasının gerekip gerekmediği, bu açıdan aynı anlama gelir. Sınırlı demokratik bir hükümeti, sınırlı olmayana tercih etmek için iyi bir neden olmasına karşın, demokratik olmayan bir hükümeti, kanunlarla sınırlanmamış bir demokratik hükümete tercih ettiğimi itiraf etmeliyim.”⁵³²

“Tekrar etmek gerekirse, sınırsız bir demokrasi gücü, sınırlandırılmamış bir hükümetten daha iyi değildir ve her ikisi de gerçek demokrasi değildir. Seçimle iş başına gelen temsilcilere sınırsız güç verilmesi şeklindeki düşüncede hayatî tehlike, en yüksek otoritenin doğal olarak sınırsız olacağı şeklindeki bir hurafedir.”⁵³³

“Temsilî demokrasinin en önemli çıkmazı, demokrasiyi ifade eden halk egemenliği kavramının yanlış yorumlanmasıdır. Temsilî demokraside halk egemenliği, belirli bir çoğunluk tarafından temsil edilir. Oybirliği ile karar almanın gelişmiş toplumlardaki imkansızlığı nedeniyle bunun yerine kullanılan oy çokluğu

⁵³¹ Friedrich Von HAYEK: “Demokrasi Nereye Gidiyor?”, s.42.

⁵³² Friedrich Von HAYEK: “Demokrasi Nereye Gidiyor?”, s.43.

⁵³³ Friedrich Von HAYEK: “Demokrasi Nereye Gidiyor?”, s.49.

kuralı, halk egemenliğinin çoğunluğun iradesi olarak siyasal sürece yansımaları, demokrasi için yeterli kabul eder.”⁵³⁴

“Bugün çağdaş batı ülkelerinde uygulanan temsilî demokrasi, çoğunlukçu demokrasinin özelliklerini taşımaktadır. Buna göre, çoğunlukçu temsilî demokrasilerde halk egemenliği yetkisi temsilcilere devredilmekte ve bu şekilde kullanılmaktadır. Fakat temsilî demokrasilerde temsilcilerin ne ölçüde halkı temsil ettiği ve halkın verdiği egemenlik yetkisine bağlı olarak hareket ettiği son derece tartışmalıdır. Parlamentoda çoğunluğu sağlayan siyasal iktidar, kamusal faaliyetlere ilişkin kararlarda, bu çoğunluğun iradesine göre hareket etmektedir. Dolayısıyla halk egemenliği, parlamentodaki çoğunluk egemenliğine dönüşmektedir. Özellikle basit çoğunluk kuralına göre karar alınan bir parlamentoda, halk egemenliğinin temsili daha da sınırlı olmaktadır.”⁵³⁵

Parlamente sistemde, parlamentoda çoğunluğu sağlayan parti hükümeti kurmakta ve bu partinin başkanı da yürütme organının başı olmaktadır. Dolayısıyla parlamente sistemde yasama ve yürütme organları arasındaki esnek kuvvetler ayrımı, uygulamada yasama ve yürütme organlarının önemli ölçüde iç içe geçmesine yol açabilmektedir. Bunun en önemli sonucu da, parlamentoda çoğunluğu sağlayan iktidar partisinin kamusal faaliyetlerine ilişkin yasama denetiminin etkinsizleşmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle çoğunlukçu temsilî demokrasinin, çoğunluk despotizmine dönüşme riski her zaman mevcut olmaktadır. Bu durumda, çoğunluk egemenliğini halk egemenliği olarak kabul eden Jean Jacques Rousseau’nun görüşü geçerliliğini kaybetmektedir.”⁵³⁶

“Çoğunlukçu temsilî demokrasilerde çoğunluğun halk iradesini temsil etmemesinin yanında, bu grubun dışındaki azınlığın haklarının temsili de önemli

⁵³⁴ Coşkun Can AKTAN - Dilek DİLEYİCİ: “Demokrasiye Yöneltilen başlıca Eleştiriler”, Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı - Demokrasi, Poliarşi Ve Demarşi, Editör: Coşkun Can AKTAN, (Konya: Çizgi Kitabevi, 1. baskı, 2005), s. 80.

⁵³⁵ Coşkun Can AKTAN - Dilek DİLEYİCİ: a.g.m., s.81.

⁵³⁶ Coşkun Can AKTAN - Dilek DİLEYİCİ: a.g.m., s.82 - 83.

bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz, kararların oy birliği ile alınmadığı her alanda bir azınlık grup söz konusu olacaktır. Fakat çoğunluğun karar aldığı bir siyasal süreç, azınlığın sürece katılmaması ve temsil edilmemesi anlamına gelmemelidir.”⁵³⁷

Çoğunluk yönetimi kavramı, belirsiz bir kavram olarak görünmektedir.⁵³⁸

“Çoğunluk ama kimin çoğunluğu?” Burada, üç alışıktır bulunmaktadır:

- Oylamaya katılanların çoğunluğu
- Oylamaya katılabilir olanların çoğunluğu
- Tüm üyelerin çoğunluğu

Bunlar arasından seçilecek biri, çoğunluğun niteliğini önemli ölçüde değiştirecektir.⁵³⁹

“Aslında demokrasinin bünyesi bir çatışmadan başka bir şey değildir. Farklı fikir ve görüşler ileri sürülecek, savunulacak, çoğunluğun sağlanılmasına çalışılacaktır. Bunu yapmak için örgütlenilecek, toplantılar düzenlenecek, gazete, kitap, dergi gibi yayın organlarından yararlanılacaktır. Bu mücadele sürerken muhtemelen eski bir çoğunluk iktidarda ve eski bir azınlık muhalefette olacaktır. Demokrasinin başarısı, bu çatışmanın dengeli ve ayrımın kuralları içinde gerçekleşmesini sağlamakla mümkün olacaktır. Oyunun kuralları içinde kalındığı sürece; çoğunluk azınlığın mücadele olanaklarına ilismeyecek; azınlık da daha sonra çoğunluğu sağlayabilirse, aynı hakları o günkü azınlığa sağlayacaktır.”⁵⁴⁰

“Bir çoğunluk demokrasisinin kuralları içinde azınlıkların varlığına ve bunların iktidara yönelik çalışmalarına engel olunmamalıdır. Oyunun kuralı budur. Ancak azınlık da çoğunluk halini aldığı zaman oyunun kurallarını bozmayacağını önceden söylemelidir. Aksi takdirde eğer azınlık oyunun kurallarını bozarsa, çoğunluğa da oyunun kurallarını bozma hak ve yetkisini, hatta zorunluluğunu vermiş olur. Fakat eğer çoğunluk kendine karşı azınlıkları haksız bir şekilde suçlar

⁵³⁷ Coşkun Can AKTAN - Dilek DİLEYİCİ: a.g.m., s.83.

⁵³⁸ Toktamış ATEŞ: a.g.e., s.153.

⁵³⁹ Toktamış ATEŞ: a.g.e., s.153.

⁵⁴⁰ Toktamış ATEŞ: a.g.e., s.157.

ve meşru müdafaa hakkını istismar ederse, o toplumda zaten demokrasi yok demektir.”⁵⁴¹

De Tocqueville'e göre halk egemenliği, demokrasinin tabiatında olan bir kavramdır. Koşulların eşitliği gibi, halk egemenliği olmadan da demokrasi varolamaz. Halk egemenliği, demokrasi için esas öneme sahiptir. Halk egemenliği demokrasi için ne kadar önemli bir kavramsa, kamuoyu kavramı da aynı öneme sahiptir. Kamuoyu, demokrasiyi yönlendiren kavramdır. O, fikirleri eyleme geçirir. Kamuoyu gücü, fikirleri günlük realiteler haline getirir. Bu, yönetime ve politikaya bir amaç ve yön sağlar. Kamuoyu olmaksızın, demokrasinin yönü olamaz. Yönsüz bir demokrasi de işlevlerini yerine getiremez. Bu yön algısı, kamuoyunu demokrasinin “üretici ilkesi” haline getirir.⁵⁴²

Nasıl ki kamuoyu demokrasi için vazgeçilmez ise, aynı zamanda zararlı da olabilir. De Tocqueville buna “çoğunluğun tiranlığı” adını vermektedir. Çoğunluğun tiranlığı, bir demokraside çoğunluğun kaçınılmaz bir biçimde azınlık üzerinde baskı uygulayacağını ifade eden bir kavramdır. Başka bir deyişle, kamuoyunun çoğunluğu, azınlığa eziyet edecektir. De Tocqueville'e göre Amerika'daki çoğunluğun gücü sadece üstün değil, aynı zamanda direnilemezdir. Ona göre çoğunluğun gücü, Avrupa'da bilinen tüm erklerden daha güçlüdür. Çoğunluğun tiranlığı, bir paradoks yaratmaktadır. Bir yandan çoğunluğun gücü demokrasiyi sürdürmek için gerekli olmakta, diğer yandan çoğunluğun tiranlığı demokrasiyi yok edebilecek bir tehlike oluşturmaktadır. Sadece iyi oluşturulmuş bir frenler ve dengeler sistemi, demokrasiyi - her ne kadar çoğunluğun tiranlığı kaçınılmaz olsa da- bu tuzağa düşmekten kurtarabilir.⁵⁴³

Çoğunluğun tiranlığı tehlikesine rağmen De Tocqueville, demokrasinin geleceğin yolu olduğunu düşünmektedir. O, monarşilerin ve aristokrasilerin er ya

⁵⁴¹ Toktamış ATEŞ: a.g.e., s.157.

⁵⁴² Robert C. FREDERIKSEN: a.g.m.

⁵⁴³ Robert C. FREDERIKSEN: a.g.m.

da geç ortadan kalkacaklarına inanmakta, demokrasinin de modern devletin kaderi olduğunu düşünmektedir.⁵⁴⁴

Alexis De Tocqueville'in toplumsal teorisi, onun ekonomik faktörleri dikkate almayı ihmal ettiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu eleştirilere göre onun dikkatini sadece eşitliğe yoğunlaştırması ve ekonomik koşulları ihmal etmesi, De Tocqueville'in teorisinin "en büyük kör noktası"nı oluşturmaktadır. Bu bağlamda o, hemen hemen aynı dönemlerde yaşamış olan Marx ile karşılaştırılmaktadır. Marx'ın teorisi ekonomik yapı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Marx'a göre sosyal çatışma, çalışan sınıf ile burjuvazi arasında gerçekleşecektir. Demokrasi ise, kapitalizmin, çalışan sınıfı kontrol altında tutabilmek için ürettiği bir illüzyondur. De Tocqueville ise demokrasiyi, Marx'ın aksine bir illüzyon olarak değil, kaçınılmaz bir durum olarak görmektedir. De Tocqueville için demokrasi, insanlığın evrimsel kaderidir.⁵⁴⁵

De Tocqueville'in düşüncesine göre demokrasinin gelişi, kaçınılmaz ve evrensel bir olgudur. Ancak ona göre demokrasinin, içindeki kötülüğü yenmesi gerekmektedir.⁵⁴⁶ De Tocqueville'e göre "halkın çoğunluğunun yönetimde olduğu bir durumda, bu kişilerin her istediklerini yapmaya hakları vardır" düşüncesi, hem saygısızca, hem de tiksindiricidir. Her ne kadar demokrasideki her siyasal güç çoğunluğun isteği ile bağlı olsa da; adalet, her kişinin haklarının sınırını çizer.⁵⁴⁷

"Devlet kudretinin hukukla sınırlandırılmasını sağlayacak ve insan hak ve özgürlüklerinin korunmasını gerçekten etkili kılacak başlıca teminat müesseselerinden biri, yargı denetimidir."⁵⁴⁸

⁵⁴⁴ Robert C. FREDERIKSEN: a.g.m.

⁵⁴⁵ Robert C. FREDERIKSEN: a.g.m.

⁵⁴⁶ Charles HANDY: "Tocqueville's Look At 2001", (<http://hbsworkingknowledge.hbs.edu/item.jhtml?id=2283&t=bizhistory>), Erişim Tarihi: 2 Mayıs 2005.

⁵⁴⁷ Roger KIMBALL: a.g.m.

⁵⁴⁸ Coşkun Can AKTAN - Ahmet ÖZEN: "Demokrasilerde Siyasal Gücü Sınırlayacak Hukuk Ve Hukuk-dışı Kurumlar", Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı - Demokrasi, Poliarşi Ve Demarşi, Editör: Coşkun Can AKTAN, (Konya: Çizgi Kitabevi, 1. baskı, 2005), s. 280.

“Adalet ve yargı sistemi, demokratik bir ülkenin en önemli can damarlarından biridir. Nasıl bir insan için atar damar tüm vücuda temiz kan dağıtımını yapıyor ve toplar damar da pis kanı tekrar filtre edilmek üzere kalbe gönderiyorsa, adalet ve yargı sistemi de siyasal gücün yanlışlarını düzeltme fonksiyonu görmektedir. Adalet sisteminin kuvvetler ayrılığında olduğu gibi tam bir bağımsızlık içinde olduğu ve hâkim güvencesinin tam olduğu bir ülkede, adalet mekanizmasının etkin olduğunu belirtebiliriz. Böyle bir sistemde yargı mekanizması demokrasinin kılıcı gibidir ve siyasal güç üzerinde tam bir denetim mekanizmasıdır.”⁵⁴⁹

“Sivil toplum kuruluşları, ortak amaç doğrultusunda oluşturulmuş organizasyonlardır. Bu tür organizasyonlar temel hak ve özgürlüklerin korunması, ekonomik çıkarların gözetilmesi, sosyal yapının iyileştirilmesi gibi amaçlar doğrultusunda hareket ederek, siyasal güç üzerinde önemli bir baskı unsuru olmaktadır. Bu baskıyı ise gerek medya, gerekse hukuk güvencesi altında oluşturmaktadırlar. Özellikle seçim sürecinde oy maksimizasyonu amacıyla hareket eden siyasal güç, bu tür baskılar ile keyfiyetten kaçınacak ve birey haklarını ihlal etmeye teşebbüs edemeyecektir.”⁵⁵⁰

Medya, hem kamuoyu oluşturarak, hem de siyasal iktidarın kullanılmasını devamlı olarak denetleyerek yetki sınırlarının aşılmasını önleme görevi görmektedir. Böyle bir güce sahip olan medya, zaman zaman hükümetin hatalı politikalarını değiştirmesinde etkili olabilmekte ve hükümetin görevinin sona ermesini dahi sağlayabilmektedir.⁵⁵¹

Medyanın böyle bir gücünün olması, siyasî iktidar üzerinde önemli bir sınırlayıcı unsurdur. İkelik bir medya, siyasal güç üzerinde aktif bir denetim mekanizması ve kamuoyu yaratabilecek kadar etkin bir güçtür. Bunun farkında olan siyasî iktidar, kararlarında daha kontrollü olmak durumundadır. Siyasal gücün sınırlandırılmasını, bireysel hak ve özgürlüklerin korunmasını

⁵⁴⁹ Coşkun Can AKTAN - Ahmet ÖZEN: a.g.m., s.281.

⁵⁵⁰ Coşkun Can AKTAN - Ahmet ÖZEN: a.g.m., s.293.

⁵⁵¹ Coşkun Can AKTAN - Ahmet ÖZEN: a.g.m., s.294.

sağlayabilecek hukuk normlarına ve etiğe sahip bir medya, toplumsal gelişmenin sağlanmasında ve dolayısıyla siyasal gücün sınırlandırılmasında önemli bir unsurdur.⁵⁵²

Alexis De Tocqueville tarafından henüz 19.Yüzyılda sayılmış bu önlemler, günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Adem-i merkeziyet düşüncesinin demokrasiye olan katkıları ise, bir sonraki bölümün konusudur.

⁵⁵² Coşkun Can AKTAN - Ahmet ÖZEN: a.g.m., s.294.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: YERİNDEN YÖNETİM ANLAYIŞININ DEMOKRASİYE KATKILARI

Alexis De Tocqueville'in demokrasi anlayışı incelendiğinde, düşünürün demokrasinin istikrarının sağlanmasında yerel yönetimlere oldukça büyük bir önem attığı görülmektedir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde, yerinden yönetim anlayışının demokrasiye katkıları incelenecektir.

Devlet tüzel kişiliği içinde toplanmış olan genel yönetimi, genel idareyi anlatmak için "merkezî idare" kavramı kullanılır. Bu, yapısal açıdan bir tanımlamadır. Bu açıdan baktığımızda bütün bakanlıklar kendi hizmet alanlarında devlet tüzel kişiliğini temsil ederler. Bakanlıkların oluşturmuş oldukları taşra örgütleri de, taşrada devletin, devlet tüzel kişiliğinin temsilcisi, genel idare olarak bir takım kamu hizmetlerinin yürütülmesi sorumluluğunu üstlenmiştir. Bir de yerinden yönetim kuruluşları vardır. Örgütsel açıdan baktığımızda yerinden yönetim kuruluşları iki türdür: İlki "mahallî adem-i merkeziyet" dediğimiz ve bugün Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda sayılmış olan yerel yönetimleri kapsayan ve devlet tüzel kişiliğinden ayrı tüzel kişilikleri olan kamu kuruluşlarıdır. Bunun dışında, "hizmet adem-i merkeziyeti" ya da "işlevsel yerinden yönetim" denilen, - KİT'lerden üniversitelere kadar - hizmet yerinden yönetim kuruluşları vardır. Yine bunların da devlet tüzel kişiliğinden ayrı tüzel kişilikleri vardır.⁵⁵³

Merkeziyetçilik, karar verme yetkisinin merkezde toplanması anlamındadır. Yerinden yönetim ise karar verme yetkisinin çevreye dağıtılmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, yerinden yönetim kavramının içine "yetki devri" de girmektedir. Delegasyon dediğimiz yetki devri kavramı aynı hiyerarşik yapı içerisinde yetkilerin üst makamlardan astlara doğru aktarılmasıdır. Genel yönetimin taşradaki üst düzey yöneticilerine merkeze danışmadan; fakat merkez adına karar alma ve uygulama yetkisinin verilmesini sağlayan ilkeye de "yetki genişliği" ilkesi denir.

⁵⁵³ Cahit EMRE: Yönetim Bilimi Yazıları, (Ankara: Imge Kitabevi, 2003)., s.108.

Ancak yetki devri ve yetki genişliğinde hiyerarşik zincir kırılmamaktadır. Yani merkezle taşra ya da yetki devreden üstle, yetki aktarılan ast arasında hiyerarşik zincir kopmamaktadır. Ancak “yerinden yönetim kuruluşları” dediğimiz yerel yönetim ve hizmetsel kuruluşlar bakımından bu hiyerarşik ilişki kopmaktadır. Çünkü bir devlet yetkisinin, ayrı tüzel kişiliği olan, devlet tüzel kişiliği dışındaki başka bir kamu tüzel kişisine aktarılması söz konusudur. Bu da genellikle yasayla yapılmaktadır. Yerinden yönetim kuruluşlarıyla, genel yönetim arasında hiyerarşik bir ilişki yoktur. Ancak yasalar çerçevesinde kullanılabilen bir vesayet ilişkisi vardır.⁵⁵⁴

“Yerel yönetim, yönetim gücünün belli bir merkezde toplanmamasını ve alt düzeylere aktarılmasını anlatan bir kavramdır. Yerel yönetim, yerel nitelikli kamusal hizmetlerin, devlet tüzel kişiliği dışındaki kamu tüzel kişilerince gerçekleştirilmesi için, daha az yetkili bir otoriteye yetki aktarımıdır.”⁵⁵⁵

“ ‘Yerel Yönetim’ çeşitli anlamları olan bir kavramdır. ‘Yönetim’ olması bakımından ülkelerin kabul ettikleri genel yönetim ve anayasal yapının bir parçasını oluşturur. ‘yerel’ niteliği ise, yönetimin ülkede sınırları belirli bir alan üzerinde olması anlamına gelmektedir. Böylece yerel yönetimler, ülkenin tümü üzerinde değil de belirli bir parçası üzerinde görev ve sorumlulukları olan idari birimlerdir.”⁵⁵⁶

“Modern toplumun yönetimi büyük bir iştir. Bu nedenle, hemen tüm ülkeler, siyasî rejimleri ne olursa olsun, belirli ölçülerde adem-i merkeziyetçiliği, yani belirli hizmetlerin ve kararların merkez dışında yerel yönetimlerce yapılması ilkesini benimsemişlerdir. Tabii bu da çeşitli şekillerde olmaktadır. Dekonsantrasyon olarak bilinen bir türde, merkezin elemanları yerel ya da bölgesel dairelerde dağılmış olarak belirli hizmetleri yürütürler. Bizdeki SSK ve Bağ - Kur ile İngiliz Millî Sigorta Kurumu buna örnek verilmektedir. Diğer bir tür, fonksiyonel

⁵⁵⁴ Cahit EMRE: a.g.e., s.109.

⁵⁵⁵ Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR: Siyasal Katılma Ve Yerel Demokrasi, (Ankara: Yargı Yayınevi, 2000), s.91.

⁵⁵⁶ Veysel BİLGİÇ: Yerel Yönetimler - Teorik Çerçeve, Öğreti, Uygulama, Yargı Kararları, Uluslararası Metinler, (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 1998), s.25.

desantralizasyon olarak bilinmektedir. Bunda, belirli bir hizmet merkezden ayrılarak yarı özerk bir kurum eliyle yürütülür. PTT ve İngiliz Posta İdaresi bu gruba örnek teşkil ederler. İngiltere’de bu tür kuruluşlar yaygın deyiimiyle ‘quango’ olarak bilinirler. Bölgesel devolusyon olarak bilinen diğer tür, biraz daha karmaşık bir yapıya sahip olup bunda merkezî siyasî ve idarî yetkilerin sınırlı olarak bölgesel ya da yerel kuruluşlara devri söz konusudur. İşte dar anlamda yerel yönetim, bu son türün örneğini teşkil eder. Böylece yerel yönetim bir tür kendi kendini yönetim tarzı olup, önemli ölçüde hak ve sorumluluklara sahip, yerel halkın temsilcileri vasıtasıyla yerel bir kurum olarak kendini göstermektedir.”⁵⁵⁷

“Yukarıdaki tanımdan, yerel yönetimin bazı özellikleri çıkarılabilir. Her şeyden önce yerel yönetimler, statü itibariyle merkezî yönetimden sonra gelen ikinci derecedeki yönetim birimleridir. Gerçekten de yerel yönetimler hak, yetki ve sorumlulukları kanunlarla sınırlı olup, parlamentolarca ihdas edilen kurumlardır. İkinci olarak, yerel yönetimler yerel halk tarafından seçilirler ve kendi yerel topluluklarını temsil ederler. Üçüncü olarak, çok amaçlıdırlar, çeşitli görev ve sorumlulukları yerine getirirler. Nihayet, yapıları ve sınırları açıkça belirlenmiştir. Başka bir deyişle yetki ve sorumlulukları belirli bir coğrafi alanla sınırlandırılmıştır.”⁵⁵⁸

“Yerel yönetimleri gerekliliği, geleneksel olarak üç bakımdan savunulmaktadır. Bunlardan birincisi, demokrasi ve pluralizmle (Çoğunlukla) ilgilidir. Buna göre yerel yönetimler, merkezî yönetimle vatandaşlar arasında ara kuruluşlar olarak merkezî otoritenin siyasî gücünü aşırı kullanma durumlarında frenleyici ve sınırlayıcı biçimde rol oynarlar. Bu rol kuşkusuz merkezin (devlet) hakimiyetine karşı koyma anlamı taşımaz. Yerel yönetimleri aracı kurumlar kabul eden bu teori, doğal olarak hakimiyet kavramıyla bağdaşır ve statüsü parlamento tarafından belirlendiği için üniter devletlerin özelliğine ilişkin bir sıkıntı ortaya çıkmaz ikinci olarak, yerel yönetimlerin siyasî eğitim ve bilinç örgütleri olarak oynadıkları rol üzerinde durulmaktadır. Buna göre yerel yönetimler demokrasinin alt yapısını oluştururlar. Yerel yönetimler demokratik alışkanlıkların kazanılması

⁵⁵⁷ VeySEL BİLGİÇ: a.g.e., s.26.

⁵⁵⁸ VeySEL BİLGİÇ: a.g.e., s.26.

ve uygulamaya geçirilmesinde bir okul görevi görürler. Seçmenlerin ve millî siyasetçilerin yetişmesinde de demokratik açıdan olumlu rol oynarlar. Bu noktaya De Tocqueville, Toulmin Smith ve John Stuart Mill gibi bazı 19. Yüzyıl düşünürleri tarafından da değinilmiştir. Üçüncü olarak, yerel yönetimlerin halkın ihtiyaçlarına daha iyi cevap veren kuruluşlar olduğu hususu üzerinde durulur. Buna göre, yerel yöneticiler halka daha yakın kişiler olduğundan yerel ihtiyaçları daha iyi bilirler ve daha uygun ekonomik, verimli ve etkili hizmetler ancak yerel ihtiyaçların yerel yönetimlerce tespit edilip, sağlanmasıyla mümkün olabilir. Ayrıca bu yolla, belirli hizmetler yerel olarak sağlanacağından, merkez de aşırı sorumluluk ve yükten kurtulur.⁵⁵⁹

Merkezî yönetim - yerel yönetim ilişkilerini açıklayan belli başlı modeller bulunmaktadır. Bunlardan en fazla kabul görenleri temsilcilik (agency), ortaklık (partnership), vekalet (stewardship) ve denge, güç - bağımlılık ya da karşılıklı kozlar (power - dependence) teorileridir.⁵⁶⁰ Temsilcilik (agency) yaklaşımına göre yerel yönetim, millî kamusal hizmetlerin yerel düzeyde yürütülmesiyle sorumlu olup, merkezin yerel temsilcisidir. İkisi arasındaki ilişki; yetkinin asıl sahibi - temsilci ilişkisidir. Ortaklık (partnership) anlayışına göre ise, yerel yönetimler bağımsız yerel birimler olup, merkezle aralarındaki ilişki, eşit ortaklar arasındaki ilişkiye benzer.⁵⁶¹ Vekalet (stewardship) modeli, temsilcilik modelinin değişik bir şekli olup, merkezî yönetim - yerel yönetimler ilişkisini müvekkil - vekil ya da efendi - hizmetçi ilişkisine benzetmektedir. Buna göre yerel yönetimler, merkezî yönetimce daima geniş takdir yetkileriyle donatıldığından, temsilcilik bu ilişkiyi açıklamada uygun bir terim değildir. Nasıl ki, efendi hizmetçisine belirli işlerin yürütülmesinde izin ve yetki vermektedir, hatta gerektiğinde ona danışmaktadır, merkezî yönetim - yerel yönetim ilişkisi de buna benzemektedir.⁵⁶² Denge, güç - bağımlılık ya da karşılıklı kozlar (power - dependence) teorisi ise merkezî yönetimle yerel yönetimlerin karşılıklı olarak pazarlıkları ve birbirlerine bağımlılıkları esasına dayanır. Bu görüşe göre merkezî yönetim, yerel yönetimlere göre ilk bakışta ne kadar güçlü görünürse görünsün, bir ölçüde onlara

⁵⁵⁹ Veysel BİLGİÇ: a.g.e., s.27.

⁵⁶⁰ Veysel BİLGİÇ: a.g.e., s.28.

⁵⁶¹ Veysel BİLGİÇ: a.g.e., s.28.

⁵⁶² Veysel BİLGİÇ: a.g.e., s.33.

dayanmak zorundadır ve onlara bağımlıdır. Her ikisinin de güçlü ve zayıf oldukları noktalar vardır. Mesela, merkezî yönetim mali kaynaklar yönünden güçlüdür ve bunu yerel yönetimlere karşı koz olarak kullanabilir. Buna karşılık yerel yönetimler de, yerel hizmetlerin yeterli olmamasını, merkezî yönetimce kendilerine yeterli kaynağın sağlanmamasını, basın ve televizyon aracılığı ile yayarak halkın nazarında merkezî yönetimi zor duruma düşürücü faaliyetlerde bulunabilirler. Bu da sonuçta hükümeti, kararlarını bir daha gözden geçirmeye zorlayabilir.⁵⁶³

Burada, “siyasal adem-i merkeziyet” konusuna da değinilmelidir. “1933 tarihli ‘Devletlerin Hakları Ve Ödevleri Hakkındaki Montevideo Sözleşmesi’ devleti: a) daimî bir nüfusu, b) Belirli bir ülkesi, c) hükümeti, d) diğer devletlerle ilişkilere girmeye yetkisi olmalıdır şeklinde tanımlamıştır. Bu niteliklerin tümüne sahip olan devletler, siyasal yapıları bakımından değişik şekillerde kurulabilirler. Bunlardan başlıcaları: a) Üniter Devlet, b) Konfederasyon, c) Federasyon’dur.”⁵⁶⁴

Üniter devlet, siyasal yönden merkeziyetçiliği simgeler. Çünkü bu tür devletlerde tek bir yasama organı ve tek bir yargı sistemi mevcuttur. İdarî yetkiler de genellikle merkezî idare tarafından kullanılır. Ancak, bu sonuncu özellik, üniter bir devlet statüsü için zorunlu bir nitelik değildir. Çünkü bir ülkede siyasal merkeziyetin mevcut olması, mutlaka idarî merkeziyetin de mevcut olmasını gerektirmez. Ancak, bir ülkede siyasal yönden adem-i merkeziyet varsa, yani federal bir devlet söz konusu ise, idarî yönden de adem-i merkeziyet mevcut demektir. Bu, siyasal adem-i merkeziyetin bir sonucudur. Günümüzde üniter devletlere örnek olarak Türkiye ve Fransa gösterilebilir.⁵⁶⁵

Konfederasyon aslında bir devletler birliğidir ve konfederasyonda, belirli amaçla - çoğu kez ortak savunma amacıyla - bir araya gelen bağımsız devletler

⁵⁶³ Veysel BİLGİÇ: a.g.e., s.34.

⁵⁶⁴ Halil NADAROĞLU: Mahallî İdareler - Felsefesi, Ekonomisi, Uygulaması, (İstanbul: Sermet Matbaası, Birinci Baskı, 1978), s.26.

⁵⁶⁵ Halil NADAROĞLU: a.g.e., s.26.

vardır. Ancak, bu bağımsız devletler üstün ve egemen bir otoriteye bağlanmazlar. Her birinin uluslararası kişiliği yine mevcuttur.⁵⁶⁶

Federasyon ise milletlerarası kişiliğe sahip olmayan federe devletlerin oluşturdukları bir devlet şeklidir. Federasyonda, federal devlet üstün yetkilere ve tek bir hükümete sahiptir; uluslararası kişiliğe sahip olan da yine federal devlettir. Ancak, federal anayasa ile federal devlete bırakılmış olanların dışında kalmak kaydıyla, federe devletler de - bunlara üye devletler veya devletçikler de denilir - yasama ve yargı bağımsızlığına sahiptirler. Federasyon, siyasal adem-i merkeziyetin somut bir örneğini teşkil etmektedir. Federasyonlara örnek olarak da Amerika Birleşik Devletleri ve İsviçre gösterilebilir.⁵⁶⁷

Halil Nadaroğlu, bu noktada bir konuya önemle işaret etmektedir: Federasyonlarda federal devleti oluşturan federe devletler, federal devletin yetkisi dışında kalan hususlarda yasama, yürütme ve yargı yetkisine sahip birer devletçiktirler ve bu sebeple de mahallî idare kavramının kapsamına dahil bulunmazlar. Mahallî idare denildiği vakit akıllara gelen örneğin belediyeler, üniter devletlerde devlet içinde yer alan bir kamu tüzel kişisi olduğu halde, federal devletlerde devletçikler (üye devletler) içinde yer almış birer kamu tüzel kişisidirler.⁵⁶⁸

“Çağdaş demokrasilerde, yerel yönetimler gittikçe önem kazanan yönetsel birimlerdir. Örneğin Avrupa Konseyi, yerel yönetimlere gelecekteki Avrupa Birliği’ni gerçekleştirme aracı olarak bakmaktadır. Bu düşüncenin temellendirildiği 1953’te Versailles’da Birinci Avrupa Komünleri Meclisi’nde düzenlenen Avrupa Şartı’nda, “Komünler devletin temelini oluşturur” denmektedir. Bu, Avrupa devletlerinin yerel yönetimi önemli bir değer olarak görmelerinin de bir göstergesidir.”⁵⁶⁹

⁵⁶⁶ Halil NADAROĞLU: a.g.e., s. 26.

⁵⁶⁷ Halil NADAROĞLU: a.g.e., s. 26 - 27.

⁵⁶⁸ Halil NADAROĞLU: a.g.e., s. 27.

⁵⁶⁹ Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR: a.g.e., s.92.

"John Stuart Mill, yalnızca yerel nitelikli olan işlerin yerel halk tarafından yerine getirilmesinin doğal olduğunu belirtmiştir. Alexis De Tocqueville de, yerel yönetimleri siyasal eğitim aracı olarak görmüş ve demokrasinin temel ögesi saymıştır. De Tocqueville, merkeziyetçi yönetimlerin statükocu olduğunu, toplumu ilerletme yeteneklerinin olmadığını ve bir çeşit uyuşukluk hali olduğunu belirterek, yerel yönetimlerin neden daha etkin ve gelişmeci bir yönetim türü olduğu sorusunu şöyle yanıtlamıştır: Halk, yerel yönetimlere özerk olduğu için ve yerel yönetimlerin yönetimine katıldığı için ilgi duyar. Geleceğini onda görür ve yerel alanda geçen bütün olaylarla ilgilenir. Küçük alanlarda halk, özgürlüğü nasıl kullanacağını öğrenir ve bu da, daha büyük alandaki özgürlüklerin kullanımı için bir temel oluşturur. Bu yüzden, yerel özgürlüklerin özendirilmesinden korkulmamalıdır."⁵⁷⁰

"Özellikle son yıllarda, tüm dünyada yerel yönetimlerin, halkın katılımını sağlayıcı ve özendirici yöntemler arayışına girdiği görülmektedir. Siyasal gündemde 'temsili demokrasi' olgusunun yerini 'katılımcı demokrasi' yaklaşımına bırakması, yerel yönetimleri yakından ilgilendirmektedir. Bu yöndeki çabalar, yerel yönetim ile halk yakınlaşmasını sağlamak, yönetimde doğrudan katılma ve denetleme olanaklarını arttırmak, yüz yüze ilişkileri, bilgi alış - verişini arttırmak, danışma mekanizmalarını ve genel olarak yerel demokrasi ve hizmet etkinliğini arttırmak amacıyla, yerel yönetimde yeni ve işlevsel bir yapı arayışında yoğunlaşmaktadır."⁵⁷¹

"Demokrasi, günümüzde tüm toplum ve kültürlerde temel değer olarak kabul edilmektedir. Ne tür bir ekonomik ve siyasal örgütlenme sistemi benimsenmiş olursa olsun, bunun demokratik olduğu, demokratik değilse bile demokratik bir düzeni gerçekleştirmeye yönelik olduğu ileri sürülmektedir."⁵⁷²

⁵⁷⁰ Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR: a.g.e., s.92 - 93.

⁵⁷¹ Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR: a.g.e., s.93.

⁵⁷² Oya ÇİTÇİ: Yerel Yönetimlerde Temsil - Belediye Örneği, (Ankara: TODAİE Yayınları, 1989), s.4.

"En basit tanımıyla 'halkın halk tarafından yönetimi' diye belirlenen demokrasi idealinin gerçekleşmesi ya da en azından biçimsel olarak varlığından söz edilebilmesi için kimi koşulların varlığı gereklidir."⁵⁷³

"Hem çok eski, hem de çok çağdaş bir kavram olan demokrasinin ilk uygulama örneği olarak eski Yunan siteleri verilmekte ve buradan hareketle doğrudan ve dolaylı demokrasi ayrımı yapılmaktadır. Bu bağlamda demokrasi 'en üstün iktidara halkın sahip olduğu ve bu iktidarın doğrudan (mutlak ya da saf demokrasi) ya da bir temsil sistemi aracılığı ile dolaylı (temsili demokrasi) olarak kullanıldığı yönetim, halk tarafından yönetim olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım uyarınca demokrasi üç temel ilkeyi içermektedir: İlk olarak, siyasal kararlar tüm yurttaşların -doğrudan ya da dolaylı bir biçimde- katılacağı bir yöntemle alınmalıdır. İkinci olarak, siyasal kararlar bir tartışma ve oylama sonucunda alınmalıdır. Üçüncü olarak da siyasal kararlar halkın siyasal eğitiminin sürekliliğini sağlayacak biçimde alınmalıdır. Bu ilkeler, işlerliği olan bir demokrasinin temel koşullarıdır: Katılma, tartışma ve siyasal eğitim. Bu ilkelerin benimsenmesi sonucu dördüncü bir kavram olarak denetim ilkesi ortaya çıkmaktadır."⁵⁷⁴

"Demokrasiye ilişkin yazın incelendiğinde, doğrudan demokrasinin bir ideal olarak erdemlerinin kabul edilmesine karşın, özellikle ulusal düzeyde çağdaş toplumlar açısından olanaksızlığının vurgulandığı görülmektedir. Buna ek olarak, açık ya da örtük biçimde, ulusal düzeyde demokrasi tanımının tüm gereklerinin gerçekleşip gerçekleşmediği tartışılmakta ve bu noktada yerel yönetim ve demokrasi ilişkisi gündeme gelmektedir."⁵⁷⁵

"Yerel nitelik taşıyan kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde başvuru olan örgütlenme türlerinden biri olan yerel yönetimler, diğer örgütlenme biçimlerinden genel olarak karar ve yürütme organlarının oluşumundaki farklılık ile ayrılmaktadır. Bu organlar, ilkece, yöre halkınca seçimle belirlenmektedir. Bu çerçevede yerel yönetim, yerel nitelikli hizmetlerin yönetiminden daha ileri bir

⁵⁷³ Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s. 4.

⁵⁷⁴ Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s. 4-5.

⁵⁷⁵ Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s. 5.

anlam kazanmakta ve demokrasi ile ilişkisi söz konusu olmaktadır. Merkezî yönetimden ayrı bir yerel yönetim örgütlenmesinin gerekçeleri gözden geçirildiğinde, yerel yönetim - demokrasi ilişkisinin nasıl kurulduğu açıklığa kavuşmaktadır. Daha açık bir anlatımla, 'bir yandan merkezin yerel topluluk üzerinde tümüyle egemen olmasına yol açacak bir atama korkusuna, öte yandan yerel seçkinlerin yönetmeyi sürdürecekleri bir yerel oligarşi kaygısı'na⁵⁷⁶ karşı geliştirilen yerel yönetim kuramı, demokrasi ve demokratikleşme açısından yerel yönetimlerin taşıdığı önemi vurgulamaktadır."⁵⁷⁷ "Sonuç olarak, yerel yönetimlere ilişkin tartışmalar giderek daha büyük ölçüde demokrasi ve demokratik değerler bağlamında yapılmaktadır."⁵⁷⁸

"Yerel yönetimlerin demokrasi ile birlikte anılması, temelini 'komün' yönetimlerinden almaktadır. Komünler ortaya çıktıkları zaman demokrasi hücreleri olarak anılmışlar ve o dönemlerin iktidarlarına karşı hep özgürlüğün, eşitliğin, katılımın, kısacası kendi kendini yönetmenin örneği olmuşlardır."⁵⁷⁹

Komün geleneğini demokrasinin temeli, komünleri de demokrasi hücreleri sayan düşünürler vardır. Komünü ortaya çıkaran etmenlerin başında, ticaretin canlanması gelir. 10. Yüzyıldan itibaren Avrupa'da ticaretin gelişmeye başladığı görülür. Ticaret geliştikçe limanlar başta olmak üzere yol kavşakları, nehir ağızları ve diğer elverişli yerlerde kentler oluşmaya ve var olanlar da büyümeye başladı. Kente gelenler, özellikle de ticaretten zenginleşenler, öncelikle kentte loncaları kurdular ve feodal beylere karşı haklarını savunmaya başladılar.⁵⁸⁰ Bu dönemde Avrupa'da bir kısmı tam bağımsızlığa sahip, bazıları ise yarı özerk, kralın denetim ve korumasında olan kentler ortaya çıkmıştır.⁵⁸¹

⁵⁷⁶ "Jeffrey STANYER: Understanding Local Government, (Martin Robertson/Collins, London, 1976), P.265"den aktaran: Oya ÇİTÇİ, a.g.e., s.5 - 6.

⁵⁷⁷ Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s.6.

⁵⁷⁸ Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s.6.

⁵⁷⁹ Kemal GÖRMEZ: Yerel Demokrasi Ve Türkiye, (Ankara: Vadi Yayınları, 1997), s.12.

⁵⁸⁰ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., s.24.

⁵⁸¹ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., s.26.

Bu komünlerde genellikle bir belediye başkanı ve yine çoğu zaman, onun yanında bir meclis bulunmaktadır.⁵⁸² Buna karşın sonraki yıllarda merkezî devletlerin daha da güçlenerek komün geleneğini tamamen yok ettiğini söylemek mümkündür.⁵⁸³

Yerel kuruluşlar 1600'lü yıllardan 1800'lü yıllara kadar İngiltere ve Fransa'da ve bazı dönemler hariç Almanya'da "ara kurumlar" olarak işlev gördüler. Çünkü bu dönemlerde iktidar merkezîleşmiş ve ulusal devletin ortaya çıkmasıyla tek egemen güç devlet olmuştur. Bu arada komünler güçlerini kaybetmesine ve hatta komün geleneği yok olmasına karşın, bir "ara kurum" olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁵⁸⁴

Yerel yönetim yazınında kavram mertebesine erişmiş bulunan "aşağıdan yukarıya" terimiyle genel olarak, yerel yönetimlerin batıda yavaş yavaş olgunlaşarak kökleştiği, 19.Yüzyıla gelindiğinde bu geleneğin siyasal liberal kurumlaşmaya tarihsel, toplumsal, yönetsel ve kültürel temel olduğu, merkezî kapitalist devletin bu oluşumu zorunlu olarak kabul ettiği, yerel yönetimlerin de kabuk değiştirerek kendisini genel sisteme uyarladığı anlatılır. "Belediye demokrasisi"nden "ulusal demokrasiye" ilerleyen birincisinin açılıp büyüyerek bütün siyasal - yönetsel yapılanmayı biçimlendirdiği bir dönüşüm süreci resmedilir. "Yukarıdan aşağıya" deyimi ile ise, bunun tersine, kurumların devlet tarafından "tepeden inme" giydirilmesi anlatılmaktadır.⁵⁸⁵

"Yararcı" düşünürlerden Turgot ve Bentham, yerel yönetimlere önem veren düşünürler olarak ortaya çıkmışlardır. Onların ve izleyicilerinin düşüncelerinin toplumu etkilemesinden sonradır ki, günümüz anlamında yerel yönetim kurumları oluşmaya ve oluşturulmaya başlamıştır.⁵⁸⁶

⁵⁸² Kemal GÖRMEZ: a.g.e., s.26.

⁵⁸³ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., s.27.

⁵⁸⁴ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., s.28.

⁵⁸⁵ Birgül Ayman GÜLER: Yerel Yönetimler - Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım, (Ankara: TODAİE Yayınları, İkinci Basım, 1998), s.12.

⁵⁸⁶ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., s.29.

18. Yüzyılın ikinci yarısından 1850'li yıllara kadar merkezîleşme sürecine karşı verilen "yerel özgürlük" mücadelesi, eski rejimin kalıntısı olan toplumsal zümrelerin varlıklarını koruma mücadelesi olmuştur.⁵⁸⁷

"Yerel yönetimler, bazen bir geleneğin, bazen coğrafi bir zorunluluğun, bazen de siyasal bir amacın sonucu veya sosyolojik bir neden veya herhangi bir nedenle kurulabilirler, hatta kendiliğinden ortaya çıkabilirler. Ama bir kere varolduktan sonra varoluş amaçları dışında işlevler de yüklenirler. Özellikle 19. Yüzyıl sonrasında yerel yönetimler pek çok işlev yüklenmişlerdir. Bu, bazı bölge veya ülkelerde kalkınmanın aracı olmak olabileceği gibi, başka bir bölge veya ülkede demokrasinin temeli olabilmektedir."⁵⁸⁸

"Gelirlerindeki azalmaya, güç kaybına ve benzeri pek çok şeye rağmen batıda belediyeler, artık bir 'sivil toplum' kurumu olarak anılmakta ve bu hali ile demokrasinin bütün kurumları ile işlemesinde önemli bir rol oynadığı bilinmekte ve kabul edilmektedir."⁵⁸⁹

Günümüz dünyası bir yandan globalleşme eğilimleri ile sarsılırken, aynı zamanda bu dönemde yerelleşme eğilimlerinin de güçlendiği görülmektedir. Globalleşme merkezli tartışmaların ötesinde, demokratikleşme, desantralizasyon, ve daha çok katılım konularındaki bütün bu gelişmeler, yerel topluluk üyelerinin hak ve ödevleri konusunda girdi (input) sağlarken, yerel hakların daha güçlü ve yaşanabilir hale gelmesine de katkıda bulunmaktadır.⁵⁹⁰

Yerel topluluk üyelerinin hak ve ödevleri anlamında kentsel haklar tam bir insan hakkı niteliği taşımaktadır.⁵⁹¹ Hem demokratikleşme, hem de yönetim ve örgütlenme anlayışlarında ortaya çıkan bu bölgesellik ve yerelleşme eğilimleri, bilgi toplumuna doğru yaşanan ve özellikle globalleşme bağlamında ortaya çıkan

⁵⁸⁷ Birgül Ayman GÜLER: Yerel Yönetimler - Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım, s. 30.

⁵⁸⁸ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., s. 46

⁵⁸⁹ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., s. 12 - 13

⁵⁹⁰ Mustafa ÖKMEN: "Globalleşme - Yerelleşme Dinamikleri Ve Bir İnsan Hakkı Olarak Yerel Haklar", Yerel Ve Kentsel Politikalar, Editör: Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR, Ayşe TEKEL, (Konya: Çizgi Kitabevi, 1. baskı, 2003), s. 18

⁵⁹¹ Mustafa ÖKMEN: a.g.m., s. 19

sürecin en önemli özelliklerinden biridir. Çünkü bu süreç sanayi toplumunun merkeziyetçi yapısını ve temsile dayalı liberal demokrasisini hızla dönüştürmektedir. Bu dönüşümün yönü ise adem-i merkeziyetçiliğe ve katılımcı - çoğulcu demokrasiye doğrudur.⁵⁹²

“Görülüyor ki, kamu hizmetlerinin sadece merkezî idare tarafından sunulmamasının, bir diğer söyleyişle birden fazla kamu idaresi birimince (merkezî idare ve mahallî idareler) sunulmasının nedenleri bazılarına göre tarihsel ve geleneksel sebeplerden ya da demokrasi inancından ötürüdür.”⁵⁹³

“Yerel yönetim - demokrasi ilişkisine bağlı olarak ortaya çıkan görüşlerin, özünde üç temel başlık altında toplanması olanaklıdır: Demokratik eğitim ve yerel yönetimler, demokratik denetim ve yerel yönetimler, demokratik katılma ve yerel yönetimler.”⁵⁹⁴

I - DEMOKRATİK EĞİTİM VE YEREL YÖNETİMLER

“Yerel yönetimlere ilişkin olarak artık bir özdeyiş niteliği ve yaygınlığı kazanan yargılardan birisi, yerel yönetimlerin demokrasinin okulu ya da beşiği olduğu yargısıdır. Avrupa Ülkeleri ve Kuzey Amerika’da yerel yönetim geleneği üzerinde yapılan tartışmalarda, bu görüşün güçlü etkisi varlığını hâlâ sürdürmektedir. Bu tartışmalarda Avrupa Ülkeleri’nde demokrasi geleneğinin temelinde, yerel yönetimlerin olduğu vurgulanmaktadır.”⁵⁹⁵

“Yerel yönetimlerin, demokratik geleneğin oluşmasında, demokratik iklimin yaratılışında ve bir bütün olarak bir ülkede demokrasinin yerleşmesinde önemli katkıları olmuştur. Bu açıdan bakıldığında yerel yönetimler, demokrasiye en yakın

⁵⁹² Mustafa ÖKMEN: a.g.m., s. 29.

⁵⁹³ Halil NADAROĞLU: a.g.e., s. 21 - 22.

⁵⁹⁴ Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s. 7.

⁵⁹⁵ Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s. 7.

kuruluşlar olarak demokratik gelişmede etkin rol oynamışlardır. Bir toplumda demokrasinin gelişmesi ve yerleşmesi için gerekli olan özgürlük, eşitlik, temsil ve katılım gibi koşulların oluşmasında yerel yönetimler önemli rol oynarlar. Bu noktada belirtilmesi gereken bir husus da yerel yönetimlerin demokrasi okulu ya da demokratik eğitim kuruluşları olduğu gerçeğidir.”⁵⁹⁶

“En basit ve temel anlamıyla demokrasi, halkın kendi kendini yönetimidir. Böyle olunca, bu yönetim biçiminin ilk önce küçük yerleşme birimlerinden başlaması, demokratik rejime yatkınlığı sağlayabilir.”⁵⁹⁷

Yerel yönetimlerin eğitim rollerine değinilmesinde hem halkın, hem de yönetici ya da temsilcilerin eğitimi vurgulanmaktadır. Buna göre yerel yönetim olgu ve uygulaması, birey olarak yurttaşların demokrasi idealinin gereği olan bir yurttaş kimliği kazanmaları açısından etkili olmanın yanı sıra, yine demokrasi kuramının öngördüğü temsilci tanımına uygun kişilerin eğitimi açısından da önem taşımaktadır. Ayrıca yerel düzeyde bu eğitim sonucunda edinilen gelişmenin ulusal düzeye yansması da söz konusu olmaktadır. Bu ileri adımda ise yerel yönetimlerin demokrasinin okulu ya da beşiği olma nitelikleri ile toplumun tümünün demokratikleşmesi açısından önem taşıdığına, ulusal düzeyde bir demokrasi için temel oluşturduğuna değinilmektedir.⁵⁹⁸

“Unutmamak gerekir ki, demokrasinin özünü, vatandaşlarda mevcut politik sorumluluk duygusu oluşturur. İdare edenlerle edilenler arasında daha yakın ilişkilerin doğmasına sebep olan mahallî idareler, vatandaşlardaki bu politik sorumluluk duygusunun gelişmesine yardımcı olurlar. Bu sebeptendir ki mahallî idareler, seçimle iş başına gelen organlarının varlığı sayesinde demokrasinin yerleşmesine yardımcı olan birer politik antrenman alanı fonksiyonu da ifa ederler. Bu alanlarda antrenman yapmış olanların merkezî idare organlarında görev almaları ve başarı sağlamaları şansının daha fazla olduğu rahatlıkla

⁵⁹⁶ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., s. 51.

⁵⁹⁷ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., s. 51.

⁵⁹⁸ Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s. 8.

söylenbilir. Bu açıdan, mahallî idareler parlamenter demokrasilerde önemli fonksiyonları olan yetenekli politikacıların yetişmelerine de katkıda bulunurlar.”⁵⁹⁹

“Yerel topluluklarda düşünce ve fırsat eşitliğine daha çok imkan tanındığı ve bu hakların kullanılması ve gelişmesine yardım edildiği bilinmektedir. Özellikle küçük yerel yönetim birimlerinde kırtasiyeciliğin az oluşu ve bu yönetimlerin halka yakınlığı, halka eşit hizmet sunulmasını da getirmektedir.”⁶⁰⁰

Buna karşın, bir başka yaklaşımda ise, yerel yönetimin demokrasi için bir temel oluşturmada, halk kitlelerinin demokratik eğitimi çabasında, tüm toplum düzeyinde demokratik bir iklimin yaratılmasında ve topluluğun gelecekteki önderlerinin oluşmasında; yerel yönetimin demokrasinin temeli olması yargısının benimsenmesinin mantıksal sonucu, yerel yönetim uygulamasının olmadığı bir rejimin demokratik olmayacağı ya da demokratik olmayan bir rejim dışında yerel yönetimin varolmayacağıdır. Ancak, demokrasi ne yerel yönetime bağlı olarak ortaya çıkmakta, ne de yerel yönetimin ortadan kalkması ile sona ermektedir. Yerel yönetimleri, yönetsel sistem içinde teknik bir düzenleme olarak niteleyen bu yaklaşım, özetle, yerel yönetim - demokrasi ilişkisini ve yerel yönetimin eğitici bir işleve sahip olmasını tümüyle yadsımaktadır.⁶⁰¹

“Yerel yönetim - demokrasi ilişkisinin eğitim boyutuna ilişkin olumlu ve olumsuz görüşler bir bütün olarak değerlendirilecek olursa, bunun, özünde kuram ile uygulama arasındaki farklılıktan kaynaklandığı söylenebilir. Olumlu görüşler bir ideali dile getirirken, olumsuz yargılar uygulamada karşılaşılan ya da karşılaşılabilecek sorunlar üzerinde durmaktadırlar. Bu çerçevede, demokratik bir rejimin yürürlükte olduğu toplumlarda, yerel yönetimlerin dayandığı tüm süreçlerin - katılma, temsil, denetim - demokrasi idealine uygun olarak düzenlenmesi ve uygulanması koşulunda yerel yönetimlerin eğitim işlevinin gerçekleşeceği söylenebilir.”⁶⁰²

⁵⁹⁹ Halil NADAROĞLU: a.g.e., s. 36.

⁶⁰⁰ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., s. 51.

⁶⁰¹ Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s. 8.

⁶⁰² Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s. 9.

II - HALK DENETİMİ VE YEREL YÖNETİMLER

“Yerel yönetimler, demokratik denetimin ya da halk denetiminin sağlanması açısından elverişli birimlerdir. Bunun gerekçesini ise, yerel yönetimlerde temsilci organ ve seçmenler arasındaki fiziksel uzaklığın, ek olarak toplumsal uzaklığın ulusal düzeyde olduğundan daha az olması savı oluşturmaktadır. ‘Yerel yönetim, kamu yönetimi sisteminin en küçük ve en kolay yaklaşılabılır birimi olarak birey ve toplum arasındaki görünmez engelleri kırmada temel bir rol oynamak konumundadır.’⁶⁰³ Yerel yönetim birimlerinin ölçeklerinin küçüklüğü bir yandan hizmetleri tüketenlerin doyumunu ölçme olanağı sağlarken, öte yandan yerel siyasa ve programları tartışmak ve eleştirmek için iki yönlü bir iletişimin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.”⁶⁰⁴

“Kabul etmek gerekir ki, kamu hizmetlerini gerçekleştirecek üretici birimlerinin faaliyet alanları ne kadar küçültülürse, toplum üyelerinin tercihlerini saptamak o kadar kolaylaşır. Bir diğer söyleyişle, kamusal hizmetleri üretecek birimlerin faaliyet alanları daraldıkça, halkın hem tercihlerini belirtmesi kolaylaşır, hem de yönetimdeki etkinliği artar. Bu da demokrasinin doğal bir gereğidir. Çünkü, seçenler yani halk, seçtiklerinin aldıkları kararların kendisine vaat edilenlere uygunluk derecesini ve de bunların sonuçlarını bölge sınırları küçüldükçe hem daha kolay izler, hem de daha etkin bir biçimde denetler. Kısacası, bu amaçla kurulacak mahallî idareler, o bölgede yaşayanların bölge sınırları içindeki ortak ihtiyaçlarını bizzat kendilerinin saptayıp gerçekleştirmelerine nisbî olarak daha fazla olanak sağlarlar. Bu da demokratik esaslara uygun bir davranış olur.”⁶⁰⁵

“Denetim konusunda ortaya çıkan karşı görüşler ise, yine ideal ile uygulama arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Buna göre yerel yönetim

⁶⁰³ “Peter G. RICHARDS: The Local Government System, (Allen And Unwin, London, 1983), P.167”den aktaran: Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s. 10.

⁶⁰⁴ Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s. 9 - 10.

⁶⁰⁵ Halil NADAROĞLU: a.g.e., s. 34.

kurumunun, toplumsal ölçeğin küçük olması, fiziksel ve toplumsal uzaklığın azlığı nedeni ile yöneten ve yönetilenler arasında etkili bir iletişimi sağlayacağı, yerel siyasa ve programların tartışılmasına olanak sağlayarak 'denetim' işlevini gerçekleştireceği savı gerçeklere pek uygun düşmemektedir. Bu sav, merkezin vesayet denetimi sonucu, yerel sorumluluğun bir 'mit' haline gelme olasılığını göz önüne almamaktadır. Aynı zamanda, dikkatli, bilgilenmiş, etkin bir yurttaş ve açık bir yönetim varsayımına dayanmaktadır.⁶⁰⁶

"Yerel yönetimler ve demokrasi konusundaki karşı görüşler ise, yine, büyük ölçüde uygulamadan kaynaklanan eleştiriler olma özelliği taşımaktadır. Bu eleştiriler temel olarak iki noktada toplanmaktadır. İlk olarak, yerel siyasal sürece halk katılımının özellikleri ve sınırlılıkları üzerinde durulmakta, ikinci olarak da halk katılımının sonucunda oluşan temsil organlarının nitelikleri tartışma konusu yapılmaktadır."⁶⁰⁷

"Bilindiği gibi, hangi düzeyde örgütlenmiş olursa olsun, yönetimin temel işlevi denetimdir. Başka bir anlatımla, yönetimin yapı, biçim ve işleyişi, toplumsal yapıdaki ilişkilerin bir türevi olup, kazanılmış ayrıcalıklara ve toplumsal konuma ilişkin denetim işlevini yerine getirmektedir. Her düzeydeki kamu kuruluşu, ülke kaynaklarının dağılım ve kullanım biçimini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu çerçevede, yerel yönetimler yerel topluluk düzeyinde kaynak dağılım ve kullanımını biçimlendiren kuruluşlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bir alt örgütlenme biçimi olmaları ve işlevlerinin merkezî yönetimden farklılaşması nedeniyle farklı kesimlerin temsiline olanak sağlamaktadırlar."⁶⁰⁸

Yerel yönetimlerin merkezî iktidar ilişkilerinin ve yerel yönetimlerin demokrasiye katkısının bir başka, belki de en önemli boyutu, yerel yönetimlerin birer sivil toplum kuruluşu olarak merkezî iktidarın gücünü sınırlama ve toplumdaki güçleri dengeleyerek demokratik toplum oluşturma fonksiyonlarıdır.⁶⁰⁹

⁶⁰⁶ Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s. 10.

⁶⁰⁷ Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s. 13.

⁶⁰⁸ Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s. 15 - 16.

⁶⁰⁹ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., s. 59.

Mahallî idareler, yerel toplumların kendilerini en yakından ilgilendiren işleri hakkında karar aldıkları bir örgütlenme biçimidir. Bunların iyi işlemesi, amaçlarının istenilen doğrultuda gerçekleştirilebilmesi, sahip oldukları yetki ve imkanlara bağlıdır. Vatandaşların ilgileri ve yönetime katkı ve yardımları da bu alanda önemli bir etkidir.⁶¹⁰ Dolayısıyla, denetim işlevinin amaçlarını yerine getirebilmesi için, vatandaşların yerel hizmetlere ilgi duymaları ve bu hizmetlerin yerine getirilme imkanları ile çıktılar arasındaki bağlantıyı kurabilmeleri açısından yerel sorunlar ve kaynaklar hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir.

Küresel süreçlerden nasıl bir ülke farklı bir şekilde etkileniyorsa, yerel yönetimler de ülkelerin içinde bulunduğu şartlarla bağlantılı olarak etkilenmekte, bu yarışa katılmaya, sisteme eklemlenmeye çalışmaktadırlar. Doğal olarak bu yarış, eşitler arasında gerçekleşen bir yarış değildir. Yine de yaşanan sorunlara rağmen bu yarışın eşitliği yakalamada yeni fırsatlar ortaya çıkardığı da unutulmamalıdır. Eğer sivil denetim mekanizmaları güçlendirilerek yerel yönetimlerin yetkileri genişletilirse, yerel toplum güçlendirileceği gibi, ulusal ölçekte de önemli gelişmeler sağlanmış olacaktır.⁶¹¹

III - KATILMA VE YEREL YÖNETİMLER

"Yerel yönetimin dayandığı temel demokratik ilkelerin tümü, birbiriyle çok yakından ilişkili bir nitelik göstermektedir. Daha somut bir biçimde açıklamak gerekirse, halk denetimi özünde katılmanın türlerinden birisini oluşturmaktadır. Yurttaşlık eğitiminin ise katılmanın doğal bir sonucu olacağı açıktır. Bu bağlamda yerel yönetimler açısından temel ilkeyi katılmanın oluşturduğunu öne sürmek hiç

⁶¹⁰ Nuri TORTOP: Mahallî İdareler, (Ankara: Yargı Yayınları, gözden geçirilmiş 5. baskı, 1994), s. 34.

⁶¹¹ Gülise GÖKÇE: "Küreselleşme Ve Yerelleşme İlişkileri Üzerin Bir Tartışma", Yerel Ve Kentsel Politikalar, Editör: Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR, Ayşe TEKEL, (Konya: Çizgi Kitabevi, 1. baskı, 2003), s. 221.

de yanlış olmayacaktır. Yerel yönetim yazınının gözden geçirilmesi, katılma boyutunun temel olarak iki ana başlık altında tartışıldığını göstermektedir. Yöre halkının yerel yönetimin karar ve yürütme organlarının belirlenmesine, ya da daha açık bir deyişle seçimine katılması, ilk ana başlıktır. İkinci ana başlık ise yöre halkının bir bölümünün karar ve yürütme organlarında görev alması anlamında katılmayı içermektedir.”⁶¹²

Bununla birlikte, katılımcı ve çoğulcu demokrasi anlayışlarının işlerlik kazanabilmesi için gerekli olan uzlaşma kültürünün gelişmiş olması ve toplumsal örgütlenmenin sağlanmış olması gerekir. Toplumsal çatışmaların derin olduğu ülkelerde bu uzlaşma kültürünün oluşturulması zorlaşmaktadır.⁶¹³

Yerel yönetim uygulaması her şeyden önce kendini doğrudan ilgilendiren konularda halkın yönetime geniş ölçüde katılmasını sağlaması bakımından önem taşımaktadır. Kararlara katılma, halkın yönetim sorumluluğunu paylaşması ve genel yönetimle uzlaşmasıyla sonuçlanacaktır.⁶¹⁴ Dolayısıyla katılma konusundaki görüşler halkın yerel düzeyde siyasal sürece katılmasının ve kendi temsilcilerini seçmesinin, gerek demokratik eğitim, gerek demokratik denetim, gerekse demokratik temsil açısından önemli noktalarda odaklaşmaktadır.⁶¹⁵

“Katılım kavramı, günlük dilde oldukça çok kullanılan, ancak oldukça belirsiz bir kavramdır. Kimin, neye, nerede, ne zaman ve nasıl katılacağı gibi bir çok soruya verilen yanıtı göre katılım kavramının içeriği ve sınırları değişebilir. Herhangi bir özel firmada çalışanların yönetsel kararların oluşumuna katılmaları, bir sendika ve dernekte görev alma, herhangi bir siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel olayın/durumun protestosu, değişik ideolojiler ve onların toplumsal yansımalarına karşı takınılan tutumlar, yerel ve genel düzeyde siyasal kararları etkileme gibi birçok konu katılım kavramı içerisindedir.”⁶¹⁶

⁶¹² Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s. 11.

⁶¹³ Gülise GÖKÇE: a.g.m., s. 218.

⁶¹⁴ Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s. 11.

⁶¹⁵ Oya ÇİTÇİ: a.g.e., s. 12.

⁶¹⁶ Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR: a.g.e., s. 29.

"Siyasal katılma, çeşitli yaklaşımlarla tanımlanabilecek bir kavramdır. Dar anlamda, örneğin yalnızca seçimlere katılma olarak tanımlanabileceği gibi; geniş anlamda, örneğin bürokrasi ve siyasal karar alma sürecinin her aşamasına katılım olarak da tanımlanabilir. Katılma, özel kişilerin siyasal kişileri ve etkinlikleri ve etkinlikleri etkilemek üzere giriştikleri yasal davranışlardan oluşur."⁶¹⁷

"Katılma, özünde, birden çok taraf arasında, eşit olmayan bir ilişkiler ağında ve hiyerarşik olarak üstün durumda olan tarafın kararlarını etkilemek amacını taşır. Bir otorite ve bu otoritenin karşı tarafında da, bu otoritenin kararlarından etkilenen, ancak bu kararları kendi çıkarına etkilemeye çalışan taraflar vardır. Bu bağlamda katılma bir otorite ilişkisidir."⁶¹⁸

Toplumsal çelişkilerin, kimlik/farklılık taleplerinin ve mekân üzerinde hak iddialarının giderek kentselleştiği bir zamanda, temsilî demokrasiden katılımcı demokrasiye geçişin, globalleşme süreçleriyle yapısal bir zorunluluk haline geldiği bir durumda ve kentlilik olgusunun yeni bir tanımlamaya gerek duyduğu geç-modern toplumsal ilişkiler ağı içerisinde yerel yönetim sorusu önem kazanmaktadır. Demokratikleşme süreçleri ve kamusal alanda ortaya çıkan toplumsal talepler; modern toplumlarda yerel yönetim anlayışında ne kadar değişiklik yaratmakta , ya da yerel yönetimi yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır?⁶¹⁹

"Yaşadığımız dünyada gündeme gelen küreselleşme ve yerelleşme süreçleriyle birlikte, yerel yönetimleri 'yönetebilirlik' ve 'meşruiyet' kriziyle karşı karşıya bırakan 'yeni topluluk biçimleri'nin, dayanışma kalıplarının ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu oluşum henüz tamamlanmamış olsa ve belli bir belirsizlik

⁶¹⁷ Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR: a.g.e., s. 29.

⁶¹⁸ Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR: a.g.e., s. 29 - 30.

⁶¹⁹ Hasan Bülent KAHRAMAN, E. Fuat KEYMAN, Ali Yaşar SARIBAY: Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan Ve Yerel Yönetim, (İstanbul: Dünya Yerel Yönetim Ve Demokrasi Akademisi - Demokrasi Kitaplığı, birinci basım, 1999), s. 45.

durumu içerse bile, yerel yönetimlerin yönetme anlayışlarında ciddi değişimler yaratma potansiyelini taşımaktadır.”⁶²⁰

Artık tek kimlikli bireyler dünyasından, çok kimlikli bireyler dünyasına geçilmektedir. Bireyler birden fazla yerelliğin yesi, ilişi ağlarının parçası olma durumundadır. Bu çok kimlikli dünya içinde, yeni bir çoğulculuk anlayışı gündeme gelmektedir. Kreselleşe ve yerelleşe süreçleriyle gündeme gelen çok kimliklilik ve çoğulculuk, bireylerin farklılık taleplerinin kendi ahlakī ve etik kodlarını kamusal alana taşıdıkları, yaşadıkları kent üzerinde kimlik iddiaları olan bir tür çok kltrllktr. Bu değişim kendisiyle birlikte katılımcı ve erdemli vatandaşlık anlayışını da ortaya çıkarmaktadır. Vatandaşlık sadece ulus-devlet ile sınırlı değil, yerellik ve topluluk bağlarıyla ilişkili olarak da kurulmaktadır. Bu anlayış çerçevesinde, hem çevresinde olanlara karşi duyarlı ve sorumlu, hem de yerel topluluk bağlarını kamusal alana taşıyan bir kentli kimliği gündeme gelmektedir.”⁶²¹

Yukarıdaki değişim ve dönüşümler, yeni bir demokratik yerel yönetim anlayışına gereksinimi ortaya çıkarmaktadır.”⁶²² “Katılma, kişinin kendi başına ve kendi hareketiyle isteyerek yönetsel karar ve eylemleri etkilemek üzere hareket etmesidir. Bu bakımdan özerk katılma, demokratik sistem için önemli bir altyapı sağlamaktadır.”⁶²³

“Kişinin tutumları ya da siyasal yaşamda aktif bir rol oynama eğilimi, siyasal katılma değil, ancak siyasal katılmanın kaynağı olarak kabul edilir. Bu bağlamda siyasal katılmayı, birey ile içinde bulunduğu toplumdaki siyasal otorite arasındaki bağ olarak tanımlamak olanaklıdır. Bu bağın anlamı, kişinin siyasal mekanizmanın işleyişini etkilemeye yönelik, kişinin eylemlerinden kaynaklanan bir ilişi olmasıdır.”⁶²⁴

⁶²⁰ Hasan Bülent KAHRAMAN, E. Fuat KEYMAN, Ali Yaşar SARIBAY: a.g.e., s.45.

⁶²¹ Hasan Bülent KAHRAMAN, E. Fuat KEYMAN, Ali Yaşar SARIBAY: a.g.e., s.45.

⁶²² Hasan Bülent KAHRAMAN, E. Fuat KEYMAN, Ali Yaşar SARIBAY: a.g.e., s.46.

⁶²³ Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR: a.g.e., s.36.

⁶²⁴ Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR: a.g.e., s.37.

"Bir ülkenin siyasal yapısı ve katılım için kurumsallaşma, bireyin katılıma yönelik davranışlarını etkilemeleri bakımından belirleyici bir rol oynarlar. Siyasal partilerin yapısı, eğitim düzeyinin yüksek olması, sivil toplum kurumlarının yaygınlaşması ve kitle iletişim araçlarının yaygınlığı ve nitelikleri, katılım davranışının artması bakımından özel bir öneme sahiptirler. Bireyden siyasal topluluğun bir üyesi olarak beklenenler, bir başka deyişle bu bağlamdaki yükümlülükler, siyasal kültür ve siyasal yapı tarafından belirlenir. Kulluk kültürü ve yurttaşlık kültürü, siyasal yaşamda ayırıcı iki önemli yapıyı anlatır. Kulluk kültürünün egemen olduğu, patrimonyal bir siyasal yapıda, bireyden beklenenler çok sınırlıdır. Katılımın yoğun bir biçimde yaşandığı yurttaşlık kültüründe ise birey, sistemin en önemli yapı taşıdır."⁶²⁵

Yerel düzeyde katılım davranışı ve yurttaşın yerel siyasetle ve yerel konularla bütünleşmesinin psikolojik nedenlerinin en güçlü nedenden en zayıf nedene doğru sıralandığında, şunlar olduğu aktarılmaktadır: mutluluk verme, insanlara yardım etme, toplum yararına çalışma, birlikte yaşamının gereğine inanma, yaşama anlam katma, bilgi ve deneyim arttırma, aktif olma, sorunları kendi kendine çözmeyi isteme, başkalarını sevme, insanları tanıma, yurttaş olarak sorumlu olma ve yurttaşlık görevi yapma.⁶²⁶

"Yerel yönetimlere, demokratik katılıma en uygun yönetimler gözöyle bakılır. Bunun nedeni, yerel yönetim organlarının, yerel halkın katılımıyla seçilmiş ve yerel halka en yakın yönetsel birim olmalarındandır. Ancak, yalnızca seçim yeterli değildir. Seçim, sonuçta birkaç yılda bir yapılan, belli dönemlere bağlı bir tercihtir. Katılımın sürekliliği olmalıdır. Bunun da yolu, çeşitli halk kesimlerine katılımın yolunu açmaktır."⁶²⁷

Yerinden yönetim ilkesi, yurttaşların gereksinimlerinin yaşadıkları yerlerde örgütlenen bir siyasal kurum tarafından yerine getirilmesini öngörür. Bu örgütün

⁶²⁵ Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR: a.g.e., s.38.

⁶²⁶ "Helmut KLAGES: Motive Des Bürgerengagements-Trends Für Die Bundesrepublik Deutschland, Aktive Bürger - Chance Und Herausforderungen Für Das Kommunale Management), P:?"den aktaran: Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR: a.g.e., s.61.

⁶²⁷ Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR: a.g.e., s.110.

organlarını, o beldede yaşayan halk seçer. Bu bakımdan yerel yönetim ve katılım kavramları yakın bir ilişkiye sahiptir. Hangi olanakların katılım için sağlanmış olduğu ya da hangi kurumsal düzenlemelerin yapıldığı, katılımın demokratik yapılanma içerisindeki değerini göstermesi bakımından önemlidir. Katılım, demokrasi kuramı bağlamında bir amaçken, kent bütününde bazı önemli amaçları gerçekleştirmek için de vazgeçilmez bir araçtır.⁶²⁸

Bu bağlamda yerel anlamda karar alma sürecine aktif olarak katılmak ve alınacak kararları etkileyebilmek, yerel düzeyde katılımın önemli hedeflerinden birisidir. Demokrasinin kullanılması ve kişilerin karar alma sürecine katılması, belirli varsayımları karşımıza çıkarmaktadır. Örneğin bu durum, bir çok politik kararın çok kompleks bir yapıya sahip olmasından dolayı uzmanlar tarafından alınması inancıyla zıtlık göstermektedir. Bu noktada, katılımcı yurttaşların bu tür kararları alabilecek ya da bu kararları etkileyebilecek yeterli bilgi ve yeteneğe sahip oldukları varsayılmak zorundadır.⁶²⁹

“Gelişmekte olan ülkelerin çoğu, sosyal ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi için mahallî idareler sisteminden ve taşrada yürütülmesi gerekli hizmetlerin yönetimine toplumun katılmasını sağlayan yerinden yönetim düzeninin diğer şekillerinden azamî ölçüde yararlanmaktadırlar. Örneğin Hindistan, Pakistan ve Birleşik Arap Cumhuriyeti’nde merkezî idarenin taşra kuruluşları, yeniden düzenlenmekte olan mahallî idare birimlerinin yürütme organları haline getirilmekte, Nijerya’da çok küçük birimler şeklinde örgütlenmiş bulunan eğitim ve sağlık hizmetleri alanlarında mevcut kuruluşların birkaçının birleştirilerek yeni özel amaçlı mahallî idare birimlerinin meydana getirilmesi olanakları üzerinde durulmaktadır. Birçok Latin Amerika ülkesinde, belediyelerin millî kalkınma amaçlarına ilişkin hizmetleri başarı ile yürütme yeteneklerinin artırılması için dikkate değer çabalar sarf edilmektedir.”⁶³⁰

⁶²⁸ Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR: a.g.e., s. 113 - 114.

⁶²⁹ Helena CATT: Democracy In Practice, (New York: Routledge, 1st published, 1999), s. 138.

⁶³⁰ Birleşmiş Milletler Yerinden Yönetim Araştırma Grubu Raporu: Yerinden Yönetim Ve Kalkınma, Çev. Selçuk YALÇINDAĞ, Necil ULUSAY, (Ankara: TODAİE Yayınları, 1967), s. 1.

Yerel yönetimlere katılımı teşvik etmek amacıyla uluslar arası girişimlerde de bulunmaktadır. Örneğin Rio'da yapılan Birleşmiş Milletler Çevre Ve Kalkınma Konferansı'nda yapılan bir anlaşmanın kısaltılmış adı olan Gündem 21 (Agenda 21), kişilerin yakın çevrelerindeki kalkınma ve çevre kirliliği problemleriyle doğrudan ilgilenmelerini, bu anlamda katılımcı bir anlayışın yerleşmesini teşvik etmektedir.⁶³¹

Katılımın, katılımcılar açısından getirisi, kendini gerçekleştirme olanaklarının artması iken, siyasal sistem içinse meşruluk ve gerçekçilik olanaklarının sağlanmasıdır. Bir ülkede yasalar çok güzel yapılabilir; ülke, çok önemli insan kaynaklarına ve doğal kaynaklara sahip olabilir; çok rasyonel organizasyonlar gerçekleştirebilir; siyasal ve toplumsal sistem kusursuz işliyor görünebilir. Bütün bunlar, etkili bir denetim sisteminin olmadığı toplumlarda, bir noktadan sonra anlamsızlaşır. Çünkü, denetimin olmadığı yerde, bozulma ve çözülme kaçınılmazlaşır.⁶³² İşte katılımın bir başka yararı, yerel yönetimlerin denetlenmesinin sağlanmasıdır.

Toplumsal ve siyasal kurumların en önemli amaçlarından birisi de siyasal sosyalizasyonun sağlanmasıdır. Bu noktada, yurttaşın siyasal sistemin bir parçası olarak anlamını kaybetmesi, ikincil önemde görülmesi, siyasal sosyalleşmenin de temelini kaybetmesi demektir. Dolayısıyla siyasal sosyalleşmenin sağlanması için de katılım gerekli olmaktadır.⁶³³

Öte yandan, yerel düzeyde katılımın gerçekleşebilmesi için yurttaşların, yerel aktörler, yerel yönetimlerin kullandığı yöntemler ve yönetim yapısı hakkında temel bilgileri edinmesi gerekir. Yurttaş, yerel yönetimin karar organlarını tanımalı ve onları etkileme yöntemlerini kullanabilmelidir. Yurttaşın, yerel yönetimlerin almış olduğu kararların hangi aşamalardan meydana geldiğini ve hangi aşamalarda bu kararların oluşumuna, değişimine ya da gerçekleştirilmesine katılabileceği konusunda aydınlatılması, yurttaşın katılımını kolaylaştıracaktır.⁶³⁴

⁶³¹ Helena CATT: a.g.e., s.139.

⁶³² Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR: a.g.e., s.118.

⁶³³ Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR: a.g.e., s.118 - 119.

⁶³⁴ Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR: a.g.e., s.122 - 123.

SONUÇ

Bu çalışmada, bir 19.Yüzyıl düşünürü, tarihçisi, hukukçusu ve siyaset bilimcisi olan Alexis De Tocqueville'in demokrasi anlayışı tanıtılmaya çalışılmıştır. Tezin öncelikli amacı ise Alexis De Tocqueville'in dünya görüşünden ve politika hakkındaki düşüncelerinden yola çıkarak demokratik bir siyasal sistemden beklenmesi gerekenlerin neler olduğunu, ya da demokratik bir sistemde ne tür niteliklerin bulunması gerektiğini saptamaktır.

Alexis De Tocqueville, dünyanın oldukça hızlı bir değişim/dönüşüm sürecine girdiği bir dönemde, tarihinin belki de en çalkantılı yıllarını geçirmiş olan, Fransa'da yaşamıştır. O, elli dört yıllık kısa hayatı içinde türlü acılara katlanıldığını, ülkesinin bir iç savaş ortamına sürüklendiğini bizzat yaşamıştır. Ancak bu yapılan hareketlerin hiçbiri başarıyla sonuçlanmamış, ya kısa süre içinde tekrar eski duruma geri dönmüş, ya da eski siyasal sistemin yerine çok daha sertlik yanlısı ve çok daha otoriter bir yönetim kurulmuştur. Demokrasinin ve eşitlik düşüncesinin kurulması adına yapılan bu girişimler, her defasında başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Düşünür bu noktada kendisine şu soruyu sorar: Bütün bu şiddet hareketlerine karşın bir türlü hayata geçirilemeyen demokrasinin kalıcı bir biçimde yerleştirilebilmesi için nelere gereksinim duyulmaktadır? Ne, nasıl yapılmalıdır da ülkesi bu süreçten en az zararla kurtulabilsin? İşte bu sorular ve cevapları, siyaset bilimi literatürüne iki büyük eser kazandırmıştır: Amerika'da Demokrasi ve Eski Rejim Ve Devrim.

Öncelikle ona göre dünya, geri dönülmez bir sürecin içine girmiştir. Bu süreç, demokratikleşme ve eşitlik sürecidir. Artık eski düzenin ve doğuşla kazanılan ayrıcalıkların sonu gelmiştir. Bu yeni dünya düzeni yeni sorunları ve yeni kavramları gündeme getirmektedir. Dolayısıyla eskiyi yeniden canlandırma

girişimleri bir yana bırakılmalı, yeni dünyanın ortaya çıkardığı yeni sorunlara çare aranmalıdır.

De Tocqueville'in yaşadığı dönemde sanayileşme çabaları hız kazanmakta, batılı ülkeler arasında sömürge elde etme yarışı devam etmekte, her geçen gün yeni üretim teknolojileri geliştirilmekte, yeni toplumsal ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır. Bütün bu gelişmelerin doğurduğu gereksinimleri karşılayabilmek için, güçlü ve merkezî bir devlet modeli arzulanmaya başlanmıştır. Artık, Ortaçağ'dan kalma monarşilerin, modern toplumun ihtiyaçlarını karşılayamayacağına inanılmaktadır. Kilisenin de eskiye nazaran önemini yitirmeye başladığı bu dönemde kişiler, devletin üstünlüğü prensibine büyük bir inançla bağlanmaktadır.

Dönemin önde gelen düşüncesi, bütün hakların doğuştan kazanıldığı ve herkesin eşit haklara sahip olması gerektiği, insan aklının her şeyin ölçüsü olduğuydu. O halde her konuda eşit olan insanlar, siyasal alanda da eşit haklara sahip olmalıydılar. Toplum ise eşit insanlar arasında yapılmış bir akde dayanmaktadır. Buna göre topluma dahil olan kişiler iradelerini birleştirmişler ve böylece "genel irade" denen bir kavram ortaya çıkmıştır. Toplumda egemenlik sadece bu soyut genel irade kavramına aittir. Genel iradeyi ise çoğunluğun iradesi belirlemektedir. Bu, asla yanılmayan, her zaman için toplumun iyiliğine yönelmiş bir iradedir. Doğal olarak, genel irade her zaman için doğruya yönelmiş olduğundan, genel iradeye, yani çoğunluğun görüşüne aykırı fikirler ise her zaman yanlıştır. Genel irade her zaman için haklı olduğundan, bu iradenin egemenliğini paylaşması gereken herhangi bir kurum bulunmamaktadır. Ne kral, ne aristokrasi, ne eski feodal dönemden kalan ayrıcalıklar, ne de kamusal yetkilerin paylaşılması gereken herhangi bir yerel organizasyona ihtiyaç kalmıştır. Genel irade her zaman yanılmaz olduğu için, bütün ülkeyi yönetmek amacıyla tek bir yönetsel kuruluşun yeterli olduğuna inanılmakta, kamu gücünün yerel yönetimlerle merkez arasında paylaşılmasının anlamsız olduğu vurgulanmaktadır.

De Tocqueville içinse bütün bu tartışmaların arasında kaybolup giden bir kavram bulunmaktadır: özgürlük. Herkes eşitliğin nasıl daha mutlak ve daha kalıcı bir biçimde yerleştirilebileceğini tartışmakta, buna karşın bireyin ve azınlığın, yani genel iradeye dahil olmayan kısmın hürriyetlerinin, onların haklarının nasıl korunacağı hakkında hiçbir görüş beyan etmemektedir. Zaten genel irade, yani çoğunluk her zaman için haklı olduğundan dolayı, ötekinin korunmasının bir anlamı da bulunmamaktaydı. İşte bu düşünce, yıllarca sürececek çatışmalara zemin hazırlamıştır. İktidara gelen grup, kendisi çoğunluk olduğundan ve her zaman haklı olduğundan dolayı diğerlerini susturmaya çalışmış, eskinin diğerleri yeninin çoğunluğu haline geldiği zaman, o, aynı tavrı kendi diğerlerine uygulamıştır.

Düşünüre göre kişilerin başkalarıyla eşit haklara sahip olması ve her bireyin aynı fırsatlardan istifade edebilmesi, doğru bir durumdur. Ancak demokraside, eşitlik ile özgürlük arasında oldukça hassas bir denge bulunmaktadır. Ne zaman ki eşitlikleri daha da ilerletmek adına özgürlüklerden ödün vermeye başlanmıştır, işte o zaman sistem kendi kendisini bitirmiştir. O, eşitliğin, başka kamusal güçlerle sürekli denetlenmemesi halinde yavaş yavaş herkesin aynı düzeye gelmesine, farklılaşmamış bir yığın yaratılmasına ve totaliter nitelikte bir despotizme yol açacağını düşünmektedir. Toplumda eşitlik adına yapılan reformlar ne kadar fazlalaşırsa, insanlara mevcut eşitsizlikler daha da dayanılmaz görünmekte, bu eşitsizlikleri ortadan kaldırmak amaçlı hareketler de her defasında daha fazla şiddet unsuru içermektedir. Eşitlik amacıyla başlayan hareketler belirli bir noktada durmamakta, ortaya çıkan büyük yıkım sonrasında hiçbir sosyal kurum eski kudretinde kalmadığından, ortaya çıkan boşluktan yararlanmak isteyen kişiler için bu durum büyük bir avantaj sağlamaktadır.

Ona göre değişim, önü alınamayan bir süreçtir. Ancak bu değişim çeşitli zorlamalarla ve kaba kuvvetle değil, modernleşmenin zamana yayılmasıyla ve toplumsal dengeler yerlerinden oynatılmadan yapılmalıdır.

Alexis De Tocqueville, eşitlik – özgürlük probleminden çıktığı yola, günümüz demokrasilerinde de karşılaşılabilecek olan sorunlara çözümler üreterek devam etmiştir. Bu yolda kendisine, Amerika ve Fransa örnekleri yardımcı olmuştur. Kendi demokrasi anlayışını ortaya koyabilmek için bu iki örneği, farklı zamanlarda yazdığı iki eserde karşılaştıran De Tocqueville, Amerikalıların nerede doğru, Fransızların da nerede yanlış yaptığını ortaya koymak istemiştir. Bunun için bu iki farklı toplumsal yapıyı hemen her yönüyle karşılaştıran Alexis De Tocqueville, dönemindeki demokrasi anlayışından ne kadar ileride bir demokrasi düşüncesine sahip olduğunu da yaptığı analizlerle göstermiştir. Düşünür için demokrasilerde karşılaşılabilecek önemli bir sorun, eşitlik – özgürlük ilişkisidir. Bu soruna yanıt arayan De Tocqueville demokratik bir ortamda özgürlüğü eşitlikle nasıl bağdaştırmak gerektiğini ya da eşitlikçi bir ortamda özgürlüğün nasıl sağlanacağı ile ilgili çözüm yolları oluşturmuş ve “koşullarda eşitlik” kavramını kullanmıştır.

Düşünceleri incelendiği zaman, onun her türlü aşırılığa karşı olduğu görülmektedir. Eşitlik, insanlar arasında çeşitli nedenlerle ayırım ya da hiyerarşik bir sınıflandırma ortaya çıktığı andan itibaren talep edilen bir kavram olmuştur. Bu anlamıyla eşitlik, farklı zamanlarda farklı istekleri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Örneğin, köleliğin olduğu dönemlerde ve toplumlarda eşitlik, hür yurttaşla köle arasında haklar bakımından var olan eşitsizliklerin önüne geçebilmeyi amaçlamışken, ortaçağda soylular ile soylu olmayan insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemeyi kendisine amaç edinmiştir. Buna karşın, aşırı, ya da mutlak anlamda eşitlik, özgürlüklerin önüne engel olarak çıkabilmektedir. Eşitliğin bir tutku halini alması, zamanla, eşitlikle aralarında hassas bir denge olan özgürlüğün aleyhine işlemeye başlamıştır. Alexis De Tocqueville'e göre insanlar eşit olmak uğruna özgürlüklerinden bile feda edebilecek duruma gelmişlerdir.

Eşitlik, adaleti gerçekleştirebilmek adına unvanlardan, ayrıcalıklardan ve hatta mükemmeliyetten vazgeçilmesini talep ederken; özgürlük de yine adaleti gerçekleştirebilmek için unvana değil, başarıya dayanan bir ayrıcalığı önermektedir.

Eşitliğin asıl amacının demokrasinin tüm kurumlarıyla işleyebilmesi olduğu unutulur, mutlak anlamda eşitliği gerçekleştirebilmek için despot bir yönetim altında yaşamak tercih edilir olunmuştur. De Tocqueville'e göre eşitlik iki biçimde sağlanabilir: Hakların tüm vatandaşlara eşit bir biçimde dağıtılması ile, ya da hiç kimseye hiçbir hakkın verilmemesi ile. Gerçekten de her iki durumda da bireyler eşit konumda bulunmaktadır. İşte kişiler, mutlak eşitliği gerçekleştirebilmek için her türlü özgürlüğü feda edebilmeyi göze alabildikleri anda, eşitliğin olumsuz yanı ile karşılaşmış olur.

Ona göre her insanın aynı mesleklere girebilme, aynı yerlerde yerleşebilme, özetle aynı koşullarda yaşama hakkı vardır. Ancak De Tocqueville'e göre insanlar tümüyle özgür olmadıkça, eşit olamazlar. Dolayısıyla eşitlikle özgürlük, iç içe geçmiş kavramlardır. Hatta eşitliği özgürlükle karıştırmak olasılığı bile bulunmaktadır.

Eşitlikle özgürlük arasındaki dengeyi en iyi bir biçimde, "koşullarda eşitlik" kurmaktadır. Alexis De Tocqueville'e göre âdil olan, insanların her alanda mutlak eşitliğinin sağlanması değil, insanların herhangi bir girişimlerinde ya da karşılıklı rekabetlerinde aynı şartlarda ve aynı kurallarda yarışmalarıdır. Bu bağlamda De Tocqueville koşullarda eşitlik kavramını ortaya atmaktadır. Ona göre demokrasi, koşulların eşitliğidir. Koşulların eşitliği de entelektüel ya da ekonomik eşitlik değil, sosyal anlamda bir eşitliktir. Herhangi bir rekabet ortamında bir kişi, geldiği aileden ya da yönetimle olan iyi ilişkilerinden dolayı diğerlerinden avantajlı koşullarda yarışıyorsa bu, adaletsizliktir. Aynı zamanda insanlar arasında başarı, yetenek, liyakat gibi konularda ne kadar farklılık olursa olsun, her insan aynı sonuca ulaşabiliyorsa, Alexis De Tocqueville'e göre bu da eşitsizliktir. Koşullarda eşitlik, hem kişilerin hür bir biçimde hareket etmesini sağlamakta, hem de aynı fırsatları her insanın karşısına koyarak, eşitliği nispi bir biçimde de olsa gerçekleştirmektedir.

De Tocqueville'e göre eşitliğin aşırı hale gelmesi, bir araç olmaktan çıkıp bir amaç olması, eşitlik duygusunu olumsuz hale getirir. Olumsuz anlamıyla eşitliğin sonucu ise, Ferdiyetçiliktir. Ferdiyetçilik belirli bir noktaya kadar rekabetçi

bir ortam yaratabilmek için zorunlu olmakta, ama aşırı bireycilik topluma yarardan çok zarar getirmektedir. Eşitlik sonucunda insanlar herhangi bir gruba ait olma bilinçlerini yitirmişlerdir. Bu bilincin kaybolması, ayrıca toplumun çok hızlı bir modernleşme süreci içinde olması nedeniyle insanlar sınırların olmadığı bir ortamda yaşamak zorunda kalmışlardır. Zenginliğin de tek önemli değer haline gelmesiyle ve erdemliliğin öneminin azalmasıyla kişiler sadece kendilerini düşünür olmuşlar, bu da bencilliği arttırmıştır. Bencilliğin bir diğer sonucu da insanların çevreleriyle olan ilgilerini koparmaları olmuştur. Sadece kendi çıkarını düşünen bencil insan, toplumda olup bitenlerden habersiz bir şekilde yaşama yolunu seçmiştir. Bu durum, anti-demokratik yönetimler için son derece avantajlıdır. Bencilikten kurtulmanın yolu ise özgürlükten geçmektedir. Eğer kişiler özgür bir biçimde sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla ortak hareket etmeyi öğrenirlerse, sosyal problemler karşısında birbirlerinden destek alarak çözümler üretebilme başarısına ulaşacaklardır.

De Tocqueville, mutlak anlamda eşitliğin karşısındadır. Aynı zamanda mutlak anlamda özgürlüğün de karşısındadır. Daima ılımlılıktan yana olan düşünüre göre özgürlüğün aşırı hali ise anarşi olup, o da zararlıdır. Ancak anarşi, mutlak eşitlik kadar zararlı bir kavram olamaz, çünkü insanlarda içgüdüsel olarak düzene kavuşma eğilimi bulunmaktadır.

De Tocqueville eşitliği özgürlüklerin önünde engel olacak bir biçimde kullanmamakta, tam tersine özgürlüklerin teminatı olarak görmektedir. Koşullarda eşitlik sayesinde toplumsal tabakalar katı ve mutlak olmayacak, yetenekli insanlar kendilerini geliştirdikleri ölçüde üst tabakalara geçebileceklerdir.

Demokratik düzendeki bir başka tehlike ise çoğunluğun, bireyler ve azınlık gruplar üzerinde baskı aracı olarak kullanılmasından doğmaktadır. Demokrasi basit anlamıyla, çoğunluğun yönetimidir. Bu da seçimler aracılığıyla olmakta, en fazla oyu alan grup iktidara gelince diğer gruplar, baskı ile karşı karşıya kalma tehlikesi yaşamaktadır. Aslında demokrasi, azınlığın özgürlükleri kendi lehine kılması sakıncasına karşı ortaya çıkmış bir sistem olmasına karşın, yozlaşmış bir demokrasi de azınlık ve birey karşısına benzer bir tehlikeyle gelebilmektedir. İşte

bu yozlaşmış demokrasiye Alexis De Tocqueville, “çoğunluğun tiranlığı” demektedir.

Demokraside bireyin özgürlüğünü sınırlayabilecek tek güç, yasalardır. Yasalar da, çoğunluğun belirlediği parlamento tarafından yapılmakta ve çoğunluğun görüşlerini yansıtmaktadır. İşte demokrasinin karşılaştığı en büyük tehlike de burada karşımıza çıkmaktadır. Çoğunluğun her zaman haklı olduğu anlayışı hâkim olursa, demokrasi, bireye baskı aracı olarak kullanılabilir, bunların hareket alanını aşırı bir biçimde sınırlandırabilecektir. Örneğin, belirli bir konuda toplumun %60'ının olumlu düşüncesinin olduğunu varsayalım. Bu durumda demokraside çoğunluğun görüşüne uyulacak ve %40'lık olumsuz düşünen azınlıktaki kesim, kendi görüşlerine uymayan siyasanın uygulanmasını kabullenmek zorunda kalacaktır. Ancak demokraside, %40'lık kesimin kendi düşüncesini demokratik sınırlar içinde açıklamasının, serbest bir biçimde kendisine taraftar toplamasının ve ifade hürriyetinin engellenmesi söz konusu olamaz. Eğer bireyin temel hak ve hürriyetleri çoğunluk tarafından kamu gücü kullanılarak keyfî bir biçimde sınırlandırmaya kalkışılırsa, “çoğunluğun tiranlığı” ile yüz yüze gelinmiş olmaktadır. İşte bu nedenle, Alexis De Tocqueville'e göre kamu gücünü elinde bulunduran çoğunluğun baskıcı tavrına karşı, demokrasinin kullanabileceği çeşitli kurumlara ihtiyacı vardır.

Düşünüğe göre bu savunma mekanizmalarından birincisi ve en önemlisi, adem-i merkeziyet sistemidir. Demokraside kamu gücünün, yine kendisi tarafından sınırlandırılması görüşü hâkim olmuştur. Bu da karşımıza “kuvvetler ayrılığı” kavramını çıkarmıştır. Kuvvetlerin birbirini denetlemesi ve dengelemesi sistemi yetkinin yasama, yürütme ve yargı organları arasında dağıtılması şeklinde olduğu gibi, yetkinin merkezî ve yerel yönetimler arasında dağıtılmasıyla da sağlanabilir. De Tocqueville, çoğunluğun mutlak hakimiyetini önlemek için, Amerika'daki yerel yönetimlerin kökleşmiş kurumlar olmasını örnek olarak gösterir. Düşünür, devlet gücünün yayılmasıyla, birey üzerinde oluşabilecek baskının azaltılabileceğini söylemiştir. Ayrıca Alexis De Tocqueville'in üzerinde önemle durduğu nokta, yerel yönetimlerin güçlerini merkezî yönetimden almadığı, tam tersine bağımsızlıklarının bir bölümünden merkezî yönetim adına

vazgeçtikleridir. Amerikan eyaletlerini ve onların da altındaki idarî birimleri bir arada tutan şey, birlikte yaşama arzusudur. Amerika'da çevreden merkeze doğru bir yetki aktarımı varken, Fransa ve diğer Kıta Avrupası ülkelerinde yetkiler merkezden çevreye doğru aktarılmakta, bu da oldukça katı bir vesayet sistemi çerçevesinde gerçekleşmektedir. Ona göre Kıta Avrupası demokrasilerinin gelişmemesinin en önemli nedenlerinden biri, aşırı merkeziyetçiliktir. Aşırı merkeziyetçi sistemde sosyal sorunlar arttığında, merkeziyetçilik zayıflar ve toplum dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Amerika'da görülen esnek yapı sayesinde ise toplum, Avrupa'dakilerden çok daha sağlam temeller üzerine kurulmuştur.

Alexis De Tocqueville'e göre merkeziyetçi anlayış, Fransa'da 1789 öncesinde var olan eski rejimin siyasal yapılanışının, devrimden sonra da yaşayabilmiş olan yegâne kısmıdır. De Tocqueville için Fransa, Avrupa'nın bütün ülkeleri arasında merkeziyetçiliğin en aşırı seviyede olduğu ülkeydi. Paris, bütün diğer Avrupa başkentleri arasında yerel yönetimleri kendisine en fazla bağımlı kılmış olan başkentti. Bütün imparatorluk tamamen merkezce yönetilmekteydi. Bu merkeziyetçilik, sonuçta siyasal özgürlüğü tahrip etmiş ve eski rejimin ölümüne yol açan bütün hastalıkların, yani demokrasi eksikliğinin, yeniden canlanmasına yol açmıştı.

De Tocqueville'e göre yerel yönetimlerin bir diğer işlevi de bu kurumların birer demokrasi okulu olmalarıdır. Bireyler demokrasiyi önce kendi çevrelerindeki sorunların çözümünde kullanırlarsa bu durum ulusal siyasal sisteme de yansır. Böylece ülke çapındaki siyasal rekabete atılmak isteyen bireyler de demokratik sistemin nasıl işlediği hakkında fikir sahibi olabilirler. Aşırı merkeziyetçilik nedeniyle yerel sorunlar karşısında dahi kararın merkezden alınması durumunda ise bu okulun eğitimi yetersiz kalma tehlikesiyle karşılaşır.

Alexis De Tocqueville'e göre demokrasinin kullanabileceği bir diğer kurum, sivil toplumdur. Düşünür, demokrasinin sağlamlaşmasında ve rejimin demokratik bir nitelik kazanmasında gönüllü birliklerin önemli rol oynadığını, özellikle kasabalar üzerindeki gözlemleriyle, Amerika'da görmüştür. Sivil toplumun, yani

siyasî ve toplumsal konularda iktidara baskı yapacak olan teşkilâtlanmış kurumların varlığı ve aktif bir şekilde merkezî hükümete baskı yapabilmeleri, Amerikan Demokrasisi'nin en önemli özelliklerinden biri olarak gözükmektedir. Ona göre, Amerika'daki sivil hayatın en dikkat çeken yönü, ortak amaçlar için vatandaşların bir araya gelmelerinden oluşan derneklerin ve gönüllü örgütlerin çokluğudur. Sivil toplum kuruluşları iktidara karar alma konusunda baskı yaparak ve çeşitli konular hakkında uygulanan siyasaları eleştirerek yönetim karşısında bir başka denetim mekanizması işlevi görmektedirler. Sivil toplum kuruluşlarının bağımsız hareket edebilme hürriyetine sahip olmaları, bu mekanizmanın işlemesinde oldukça önemli rol oynamaktadır. Fransa'da ise aşırı merkeziyetçilik, ciddi anlamda sivil toplum mekanizmasının oluşmasını engellemiştir.

De Tocqueville'e göre 18.Yüzyıl Fransız kamu idaresi, toplumsal hayatın her alanına müdahale etmekte, izin vermekte, yardım etmekte ya da engellemekteydi. Bu durum da serbest hareket eden sivil toplum kuruluşlarının oluşmasını zorlaştırmakta ve demokrasinin bu korunma mekanizmasını etkisiz kılmaktaydı. Alexis De Tocqueville bu konuda kamu yönetimine "sivil topluma saygı" ve "idarenin şeffaf olması" gibi görevler yüklemekte ve düşüncelerinin günümüzde dahi ne kadar önem taşıdığını bir kere daha göstermektedir.

Alexis De Tocqueville, demokrasinin kullanabileceği diğer kurumlar olarak bağımsız basın kuruluşlarının ve basın hürriyetinin varlığını, yargının bağımsızlığını, hukukun üstünlüğünü ve adalet ruhunun varlığını, jüri tarafından yargılanmayı, dinsel inanç hürriyetini ve ekonomik hürriyetlerin varlığını belirtmektedir.

Kıta Avrupası Demokrasileri için en büyük tehlikenin aşırı merkezîleşmiş bir siyasal yapı ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan baskıcı politik ortam olduğunu vurgulayan Alexis De Tocqueville, bu merkeziyetçiliğin en aşırı hale geldiğine inandığı Fransa'da gerçekleşen 1789 hareketinin; eski merkeziyetçi anlayışı değiştiremediğini, bundan dolayı devrim sonrasında elde edilen kazanımların kısa zamanda yitirildiğini ve sonraki karışıklıklara, Eski Rejimden daha otoriter rejimlere yol açtığını belirtmektedir. İşte yerinden yönetim anlayışı,

düşünürün, zorba yönetimleri önleme konusunda en çok önem verdiği kavramlardan biri olmaktadır. Yerinden yönetim kurumları, birer demokrasi okulu vazifesi görmektedirler. Ayrıca bu kurumlar halkın denetlemesine daha açık kuruluşlar oldukları için vatandaşları yönetenlerden gerektiğinde hesap sormaya alıştırmakta, ayrıca yurttaşların siyasal faaliyete katılımlarını teşvik etmektedirler.

Türkiye 21.Yüzyıla, Avrupa Birliğine tam üyelik sıfatıyla girmeyi amaçlayan bir ülke olarak girmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin önünde çeşitli engeller bulunmaktadır. Bu engeller arasında en önemli grubu ise gerçekleştirilmesi istenen reformlar oluşturmaktadır. Türkiye, tam üyelik müzakerelerinde hızlı bir şekilde sonuç alabilmek için Kopenhag Siyasî Kriterlerini sadece mevzuat açısından değil, aynı zamanda uygulamada da gerçekleştirmek durumundadır. Özellikle son birkaç yıldır hükümetlerimiz bu konuya oldukça önem atfetmiştir. Nitekim, hem anayasal değişikliklerle kişi hak ve hürriyetlerinin sınırlarının genişletilmesine çalışılmış, hem de çıkartılan Avrupa Birliği Mevzuatına Uyum Paketleri ile mevzuatımızda gerekli olan değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Buna rağmen ülkemizin insan haklarının iyileştirilmesi ve demokratikleşme konularında alması gereken mesafeler bulunmaktadır.

Demokrasi, bir ülkenin siyasal yaşamında varılması amaçlanan bir ideal olarak algılandığında, her ülkenin bu hedefe varmada yapması gereken iyileştirmeler olduğu muhakkaktır. Buna karşın demokrasi aynı zamanda bir kültürdür. Demokrasi kültürü ise hoşgörüyü, bireyin ve muhalefetin çoğunluğa karşı korunmasını, sivil toplum kuruluşlarının işler ve çalışır bir şekilde siyasal sisteme yerleştirilmesini ve kamuoyunun serbest bir biçimde oluşturulabilmesini, kamusal iktidarın hem yatay hem de dikey anlamda dağıtılmasını ve güçlerin birbirlerini dengelemesini, düşünce özgürlüğünü, hukukun üstünlüğünün tam olarak gerçekleştirilmesini, insan haklarına saygıyı ve otorite - hürriyet dengesinde hürriyetlerin ağırlıkta olmasını gerektirir. İşte Alexis De Tocqueville bir 19.Yüzyıl düşünürü olarak siyaset felsefesinde bu kavramların önemini vurgulamıştır. Bu nedenle Alexis De Tocqueville'in demokrasi arayışındaki öngörülerі günümüzde dahi önemlerini korumaktadır. Türkiye her ne kadar

demokrasi açısından bölgesindeki ülkeler için bir model konumunda olsa da, demokratik kültürün yerleşmesi için önünde atması gereken adımlar bulunmaktadır. Alexis De Tocqueville'in düşünceleri bu anlamda ülkemiz adına önemli ipuçları barındırmaktadır.

Türkiye'nin gündeminde olan bir başka konu da yerel yönetimler reformudur. Ülkemizde kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması hareketi çerçevesinde merkezî idareden mahallî idarelere yetki ve kaynak aktarılması ile ilgili çalışmalar sürdürülmektedir. Yerel yönetimlerin, bulundukları yerlerin müşterek ihtiyaçlarını karşılama dışında bir diğer önemli işlevleri de demokratik kültürün ilk basamaklarını oluşturmalarıdır.

Alexis De Tocqueville'e göre ülkesi Fransa'da döneminde demokrasinin tam anlamıyla işleyememesinin bir diğer önemli nedeni de aşırı merkeziyetçiliktir. Aşırı merkeziyetçilik dolayısıyla seçimle gelen yerel yönetim organları merkezin sıkı denetimi altında adeta merkezî idarenin birer memuru haline getirilmekte, yerel demokrasi tam olarak çalışmamakta, dolayısıyla ülkenin genelindeki demokratik süreçte aksaklıklar meydana gelebilmektedir.

Ülkemizdeki idarî yapı incelendiğinde, geniş ölçüde Fransız yönetim sisteminden etkilendiği görülmektedir. Bu nedenle, bir Fransız düşünür olan Alexis De Tocqueville'in Fransa'nın aşırı merkeziyetçi yapısına yönelik kimi eleştirileri Türkiye'nin demokratikleşme sürecine ışık tutacak niteliktedir. Buna ek olarak Türkiye'nin üyesi olduğu Avrupa Konseyi gibi kuruluşlarca hazırlanan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve benzeri belgelerde yerel yönetimler Avrupa medeniyetinin ve demokrasisinin temel taşlarından biri olarak gösterilmektedir. Bütün bu nedenler, ülkemizin yerel demokrasinin güçlendirilmesi konusunda reformlarına devam etmesi gerektiğini göstermektedir.

"Amerika'da Demokrasi", "Eski Rejim Ve Devrim" ve De Tocqueville'in ortaya attığı problemler ile bunlara ürettiği çözüm yolları, düşünürün görüşlerinin günümüzde de önemini korumasını sağlamaktadır. Alexis De Tocqueville, döneminin düşünce kalıplarını aşmış, "çoğulculuk", "sivil toplum", "kamu

yönetiminde şeffaflık", "basın hürriyeti", "yerel yönetimlerin etkinleştirilip güçlendirilmesi" gibi bugün dahi tartışılan konulara ve bunların demokrasideki önemine değinmiştir. Bugün bir çok ülkede demokrasi özlemle beklenen bir idealdir. Bir ülkede demokrasinin nasıl kurulacağı ve nasıl işler hale getirileceği konusunda 1830'lar ve 1840'lar arasında yapılmış çalışmalarıyla Alexis De Tocqueville ve eserleri, önemlerini her geçen gün daha da arttıracaktır.

KAYNAKÇA

AKTAN, Coşkun Can. "Sunuş", Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı - Demokrasi, Poliarşi Ve Demarşi, Editör: Coşkun Can AKTAN, (Konya: Çizgi Kitabevi, 1. baskı, 2005).

AKTAN, Coşkun Can - DİLEYİCİ, Dilek. "Demokrasiye Yöneltilen başlıca Eleştiriler", Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı - Demokrasi, Poliarşi Ve Demarşi, Editör: Coşkun Can AKTAN, (Konya: Çizgi Kitabevi, 1. baskı, 2005).

AKTAN, Coşkun Can - ÖZEN, Ahmet. "Demokrasilerde Siyasal Gücü Sınırlayacak Hukuk Ve Hukuk-dışı Kurumlar", Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı - Demokrasi, Poliarşi Ve Demarşi, Editör: Coşkun Can AKTAN, (Konya: Çizgi Kitabevi, 1. baskı, 2005).

ALFORD, Robert R. - SCOBLE, Harry M. "Sources Of Local Political Involvement", The American Political Science Review, Volume: LXII, No: 4, 1968.

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz. "Düşünsel Özgürlük", İnsan Hakları Yıllığı, Cilt: 17, Yıl: 1995.

AMARIGLIO, Jack - NORTON, Bruce. "Maxist Historians And The Question Of Class In The French Revolution", West European Politics, Volume: 30, 1991.

ARON, Raymond. Main Currents In Sociological Thought I, Tran. by: Richard HOWARD, Helen WEAVER, (London: Penguin Books, 1968).

ATAR, Yavuz. "Demokratik Sistemde Sivil Toplumun Fonksiyonu Ve Sivil Toplum - Devlet Dualizmi", Yeni Türkiye, Sayı: 18, 1997.

ATEŞ, Toktamış. Demokrasi, Kavram, Süreç, İlkeler, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 7. baskı, 1995).

BİLGİÇ, Veysel. Yerel Yönetimler - Teorik Çerçeve, Öğreti, Uygulama, Yargı Kararları, Uluslararası Metinler, (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 1998).

Birleşmiş Milletler Yerinden Yönetim Araştırma Grubu Raporu: Yerinden Yönetim Ve Kalkınma, Çev: Selçuk YALÇINDAĞ, Necil ULUSAY, (Ankara: TODAİE Yayınları, 1967).

BOGART, Leo. "Media And Democracy", Media & Public Life, Edit. By: Everette E. DENNIS - Robert W. SNYDER, (New Jersey: Transaction Publishers, 1998).

BOLAY, Süleyman Hayri. "Demokrasinin Felsefi Temelleri Üzerine", Yeni Türkiye, Sayı: 17, 1997.

BOLAY, Süleyman Hayri. "Sivil Toplum Ve Manası", Yeni Türkiye, Sayı: 18, 1997.

BOLT, John. "Whose Liberty? Which Religion? Acton And Kuyper", (http://www.acton.org/publicat/randl/print_article.php?id=297), Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2004.

CATT, Helena. Democracy In Practice, (New York: Routledge, 1st published, 1999).

CEVİZCI, Ahmet. Felsefe Sözlüğü, (İstanbul: Paradigma Yayınları, Gözden Geçirilmiş İlaveli 5. Baskı, 2002).

COKER, Francis W. Recent Political Thought, (New York: Appleton - Century - Crofts Inc., Renewed Edition, 1962).

CRANSTON, Maurice. "İnsan Hakları Nelerdir?", Çev: Atilla YAYLA, Sosyal Ve Siyasal Teori - Seçme Yazılar, Der: Atilla YAYLA, (Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları, 2.baskı).

ÇAM, Esat. Çağdaş Devlet Sistemleri, (İstanbul: Der Yayınevi, 2000).

ÇİTÇİ, Oya. Yerel Yönetimlerde Temsil - Belediye Örneği, (Ankara: TODAİE Yayınları, 1989).

ÇUKURÇAYIR, Mehmet Akif. Siyasal Katılma Ve Yerel Demokrasi, (Ankara: Yargı Yayınevi, 2000).

DE MONTBRIAL, Thierry. "21. Yüzyıla Doğru - Yüzyılın bitiminde Dünya", (http://www.ideapolitika.com/arsiv/5/5_21yy_montbrial1.htm). Erişim Tarihi: 1 Nisan 2004.

DE TOCQUEVILLE, Alexis. Amerika'da Demokrasi, Çev: İhsan SEZAL, Fatoş DİLBER (Ankara: Yetkin Yayınları, 1994).

DE TOCQUEVILLE, Alexis. Democracy In America I, Trans. By: Henry REEVE, Revised By: Francis BOWEN & Phillips BRADLEY (New York: Vintage Books, 1954).

DE TOCQUEVILLE, Alexis. Democracy In America II, Trans. By: Henry REEVE, Revised By: Francis BOWEN & Phillips BRADLEY (New York: Vintage Books, 1954).

DE TOCQUEVILLE, Alexis. Eski Rejim Ve Devrim, Çev: Turhan ILGAZ (İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1995).

DİKMEN CANIKLIOĞLU, Meltem. "Özerklik, Anayasal Temelleri Ve Demokrasilerde Anlamı", (<http://www.dicle.edu.tr/dictur/suryayin/khuka/meltem6.htm>), Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2004.

DUVERGER, Maurice. Siyasal Rejimler, Çev: Teoman TUNÇDOĞAN, (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1. basım, 1986).

EMRE, Cahit. Yönetim Bilimi Yazıları, (Ankara: İmge Kitabevi, 2003).

ERBAY, Yusuf. "Fransa'da İdarî Sistem Ve Yerel Yönetimler", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 8, Sayı: 2, 1999.

ERDOĞAN, Mustafa. "De Tocqueville'in Düşüncesinde Sivil Toplum, Dernekleşme ve Siyaset", (http://www.liberal-dt.org.tr/guncel/Erdogan/me_tocqueville.htm), Erişim Tarihi: 1 Haziran 2004.

ERDOĞAN, Mustafa. "Muhafazakârlık: Ana Temalar", Liberal Düşünce, Sayı: 34, Yıl: 2004.

ERGÜDEN, Akın. Uygarlık Tarihi, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1995).

ERYILMAZ, Bilâl. Kamu Yönetimi, (İstanbul: Erkam Matbaacılık, 1999).

FABBRINI, Sergio. "The American System Of Seperated Government: An Historical - Institutional Interpretation", International Political Science Review, Volume: 20, No: 1, 1999.

FREDERIKSEN, Robert C. "Alexis De Tocqueville", (<http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/tocqueville.htm>), Erişim Tarihi: 30 Haziran 2004.

GABRIEL, Ralph H. "Federalistlerin Makalelerinden Seçmeler'e Önsöz", Anayasa Üzerine Düşünceler - Federalistlerin Makalelerinden Seçmeler, Der: Ralph H. GABRIEL, Çev: Mümtaz SOYSAL, (İstanbul: Yenilik Basımevi, 1962).

GÖKÇE, Gülise. "Küreselleşme Ve Yerelleşme İlişkileri Üzerin Bir Tartışma", Yerel Ve Kentsel Politikalar, Editör: Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR, Ayşe TEKEL, (Konya: Çizgi Kitabevi, 1. baskı, 2003).

GÖRMEZ, Kemal. Yerel Demokrasi Ve Türkiye, (Ankara: Vadi Yayınları, 1997).

GÖZE, Ayferi. Siyasal Düşünceler Ve Yönetimler, (İstanbul: Beta Yayıncılık, 8. bası, 1998).

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref. Yönetim Hukuku, (Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 13. Bası, 1999).

GROSSMAN, Gregory. Ekonomik Sistemler, Çev: Berker YAMAN, Nesrin NAS (İstanbul: Okan Yayınları, 1986).

GÜLER, Birgül A. "Küreselleşme Ve Yerelleşme", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 6, Sayı: 3, 1997.

GÜLER, Birgül A. Yerel Yönetimler - Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım, (Ankara: TODAİE Yayınları, İkinci Basım, 1998).

GÜLER, Birgül A. "Yerel Yönetimleri Güçlendirmek mi? Adem-i Merkeziyetçilik mi?" Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 9, Sayı: 2, 2000.

HANEY, Lewis H. History Of Economic Thought, (New York: The Macmillan Company, 4th And Enlarged Edition, 1960).

HANDY, Charles. "Tocqueville's Look At 2001",
(<http://hbsworkingknowledge.hbs.edu/item.jhtml?id=2283&t=bizhistory>), Erişim
Tarihi: 2 Mayıs 2005.

HARDIN, Russell. Liberalism, Constitutionalism And Democracy, (Oxford:
Oxford University Press, First Publishing, 1999).

HAYEK Friedrich Von. "Demokrasi Nereye Gidiyor?" Yeni Bir Siyasal
Sistem Arayışı - Demokrasi, Poliarşi Ve Demarşi, Çev: Tekin AKDEMİR, Editör:
Coşkun Can AKTAN, (Konya: Çizgi Kitabevi, 1. baskı, 2005).

HAYEK, Friedrich Von. Kölelik yolu, Çev: Turhan FEYZİOĞLU, Yıldırım
ARSAN (Ankara: Liberte Yayınları 2.baskı, 1999).

HEGRE, Havard - ELLINGSEN, Tanja - GATES, Scott - GLEDITSCH Nils
Peter. "Toward A Democratic Civil Peace? Democracy, Political Change And
Civil War, 1816 - 1992", The American Political Science Review, Volume: 95,
No:1, 2001.

KAHRAMAN, Hasan Bülent - KEYMAN, E. Fuat - SARIBAY, Ali Yaşar.
Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan Ve Yerel Yönetim, (İstanbul: Dünya Yerel
Yönetim Ve Demokrasi Akademisi - Demokrasi Kitaplığı, birinci basım, 1999).

KALABALIK, Halil. İdari Yargılama Hukuku, (İstanbul: Değişim Yayınları,
Birinci Basım, 2003).

KAPANI, Münci. Politika Bilimine Giriş, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 9. basım,
1997).

KAVRA, Erol. "Montesquieu Ve De Tocqueville'e Göre Demokrasi Ve
Temel Güvenceleri", Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 3, 1989.

KEANE, John. Medya Ve Demokrasi, Çev: Haluk ŞAHİN, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 1999).

KELEŞ, Ruşen. "Fransa'da Yerinden Yönetim", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 3, Sayı: 1, 1994.

KELEŞ, Ruşen. "Hizmette Halka Yakınlık (Subsidiarity) İlkesi Ve Yerel Yönetimler", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt:4, Sayı:1, 1995.

KELEŞ, Ruşen. Yerinden Yönetim Ve Siyaset, (İstanbul: Cem Yayınevi, Genişletilmiş 4. basım, 2000).

KIMBALL Roger. "Tocqueville Today", (<http://www.newcriterion.com/archive/19/nov00/tocque.htm>), Erişim Tarihi: 1 Nisan 2004.

KINCAID, John. "Federal Democracy And Liberty", Symposium: Tocqueville And Democracy In America, The American Political Science Association, 1999, (<http://www.apsanet.org/members/prv/PS/june99/kincaid.cfm>), Erişim Tarihi: 1 Nisan 2004.

KNEIER, Charles M. City Government In The United States, (New York: Harper & Brothers Publishers, Revised Edition, 1947).

KUZU, Burhan. "Demokrasi Ve Gerekleri", Yeni Türkiye, Sayı: 17, 1997.

KUZU, Burhan. "Kamu Yönetimi'nde Baskı Gruplarının Rolü Ve Memleketimizdeki Duruma Kısa Bir Bakış", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: LI, Sayılar: 1 - 4, 1985.

LIEBERSOHN, Harry. "Discovering Indigenous Nobility: Tocqueville, Chamisso And Romantic Travel Writing", The American Historical Review, Volume: 99, No: 3, 1994.

LIPSON, Leslie. Politika Bilimi'nin Temel Sorunları - Siyasal Bilime Giriş, Çev: Tuncer KARAMUSTAFAOĞLU, (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:332, 1971).

LLOSA, Mario Vargas. "Özgürlük Kültürü", Çev: Levent KÖKER, Demokrasinin Küresel Yükselişi, Der: Larry DIAMOND & Marc F. PLATTNER, (Ankara: Yetkin Yayınları, 1995).

MADISON, James. "Federal Cumhuriyet", Anayasa Üzerine Düşünceler - Federalistlerin Makalelerinden Seçmeler, No: 41, Der: Ralph H. GABRIEL, Çev: Mümtaz SOYSAL, (İstanbul: Yenilik Basımevi, 1962).

MADISON, James. "Fren Ve Denge Sistemi", Anayasa Üzerine Düşünceler - Federalistlerin Makalelerinden Seçmeler, No: 51, Der: Ralph H. GABRIEL, Çev: Mümtaz SOYSAL, (İstanbul: Yenilik Basımevi, 1962).

MANSFIELD, Harvey - WINTHROP, Delba. "What Tocqueville Would Say Today", (<http://www.hoover.stanford.edu/publications/digest/013/mansfield.html>), Erişim Tarihi: 14 Haziran 2004.

MARGADANT, Jo Burr. "Gender, Vice And The Political Imaginary In Postrevolutionary France: Reinterpreting The Failure Of The July Monarchy, 1830 - 1848", The American Historical Review, Volume: 104, No: 5, 1999.

Meydan Larousse Büyük Lügat Ve Ansiklopedisi. Cilt: 7.

MERİÇ, Cemil. Sosyoloji Notları Ve Konferanslar – Bütün Eserleri:5, Yayına Haz: Ümit MERİÇ YAZAN, (İstanbul: İletişim Yayınları, 3.baskı, 1995).

NADAROĞLU, Halil. Mahallî İdareler - Felsefesi, Ekonomisi, Uygulaması, (İstanbul: Sermet Matbaası, Birinci Baskı, 1978).

NÉGRIER, Emmanuel. "The Changing Role Of French Local Government", West European Politics, Volume: 22, No: 4, 1999.

NISBET, Robert. "Conservatism", A History Of Sociological Analysis, Edit.: Tom BOTTOMORE, Robert NISBET (London: Heinemann Educational Books Ltd., 1st edition, 1979).

OKTAY, Cemil. Siyaset Bilimi İncelemeleri - Meşruiyet, Sınıflandırma, Kültür, Modernleşme (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1. Baskı, 2003).

Oxford Genel Kültür Ansiklopedisi - İnsanlığın Tarihi: Oxford Üniversitesi Yayınları, Oxford.

ÖKMEN, Mustafa. "Globalleşme - Yerelleşme Dinamikleri Ve Bir İnsan Hakkı Olarak Yerel Haklar", Yerel Ve kentsel Politikalar, Editör: Mehmet Akif ÇUKURÇAYIR, Ayşe TEKEL, (Konya: Çizgi Kitabevi, 1. baskı, 2003).

ÖKTEM, Niyazi. "Fransız Devrimi'nin Felsefesi Ve Türkiye", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: LIII, Sayılar: 1 - 4, Yıllar: 1988 - 1990.

ÖZBUDUN, Ergun. Türk Anayasa Hukuku, (Ankara: Yetkin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 5. baskı, 1998).

PIERSON, Cristopher. Modern Devlet, Çev: Dilek HATTATOĞLU, (İstanbul: Çiviyazıları, 1. basım, 2000).

REİSOĞLU, Safa. Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları, (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2001).

ROCKWELL, Llewellyn H. "The Prospects For Liberty", (http://www.mises.org/freemarket_detail.asp?control=340&sortorder=articledate), Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2004.

RUBINGTON, E. – WEINBERG, M. S. "Amerikan Sosyolojisine Bir Bakış", Sosyoloji Yazıları -1, Der: İhsan SEZAL, (Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 3.baskı, 1995).

RUSSELL, Bertrand. Sorgulayan Denemeler, Çev: Nermin ARIK, (Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 10. basım, 1998).

SANCAR, Mithat. Devlet Akı Kıskaçında Hukuk Devleti, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2. baskı, 2000).

SANDER, Oral. Siyasi Tarih - İlkçağlardan 1918'e, (Ankara: İmge Kitabevi, 6. baskı, 1998).

SENCER, Muzaffer. "Hak Ve Özgürlük Kavramı", İnsan Hakları Yıllığı, Cilt: 14, Yıl: 1992.

SENCER, Muzaffer. "İnsan Hakları Açısından Amerikan Devrimi", İnsan Hakları Yıllığı, Cilt: 9, Yıl: 1987.

SHINER, Larry. "Writing And Political Carnival In Tocqueville's Recollections", History And Theory - Studies In The Philosophy Of History, Volume: 25, 1986.

SMITH, Rogers M. "Beyond Tocqueville, Myrdal And Hartz: The Multiple Traditions In America", American Political Science Review, Volume: 87, No: 3, 1993.

SOYSAL, Mümtaz. 100 Soruda Anayasanın Anlamı, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, Gözden Geçirilmiş 11. baskı, 1997).

ŞAHİN, Mustafa. "Amerika Birleşik Devletleri'nde Yerel Yönetimler", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 8, Sayı: 2, 1999.

TACKETT, Timothy. "Conspiracy Obsession In A Time Of Revolution: French Elites And The Origins Of The Terror, 1789 - 1792" The American Historical Review, Volume: 105, No:3, 2000.

TORTOP, Nuri. "Güçlü Mahallî İdare Anlayışının Gelişmesi", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 2, Sayı: 2, 1993.

TORTOP, Nuri. Mahallî İdareler, (Ankara: Yargı Yayınları, gözden geçirilmiş 5. baskı, 1994).

TUNAYA, Tarık Zafer. "1924 Anayasası'nın İdeolojik Karakteri", Türkiye'de Siyasal Gelişmeler - II. Kitap: Mütareke, Cumhuriyet Ve Atatürk (1918 - 1938), (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. baskı, 2002).

ÜSTÜNEL, Besim. Ekonominin Temelleri, (Ankara, 6.bası, 1994).

YALÇINDAĞ, Selçuk. "Güçlü Ve Özerk Yerel Yönetimler, Demokrasimizin Ve Yönetim Sistemimizin Temel Kuruluşları Olmalıdır", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 1, Sayı: 2, 1992.

YAYLA, Atilla. Siyaset Teorisine Giriş, (Ankara: Liberte Yayınları, 2. baskı, 2002).

Yazarı Belirtilmemiş Metin. "Amerika'nın İlk Yılları", (<http://ankara.usembassy.gov/OUTLINE/OUTLNTR1.HTM>), Erişim Tarihi: 15 Haziran 2004.

Yazarı Belirtilmemiş Metin. "The Symbols Of The Republic And Bastille Day", (<http://www.diplomatie.gouv.fr/france/14juillet/gb/index.html>), Erişim Tarihi: 15 Haziran 2004.

Yazarı Belirtilmemiş Metin. "Liberty, Equality, Fraternity", (<http://www.diplomatie.gouv.fr/france/14juillet/gb/libegfr.html>), Erişim Tarihi: 30 Haziran 2004.

Yazarı Belirtilmemiş Metin. "Çok Hükümetli Bir Ülke", (<http://www.usemb-ankara.org.tr/OUTLINE/OUTLNHK7.HTM>), Erişim Tarihi: 15 Haziran 2004.

YETER, Enis. "Yerel Yönetimler Üzerine Düşünceler", Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt: 1, Sayı: 4, 1992.

YILMAZ, Aytekin. Çağdaş Siyasal Akımlar – Modern Demokraside Yeni Arayışlar, (Ankara: Vadi Yayınları, 1. basım, 2001).

YILMAZ, Kemal. "Yerel Yönetim Ve Demokrasi", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt: XVIII, Sayı: 174.

ÖZET

Bu tez, bir 19. Yüzyıl Siyaset Bilimi düşünürü olan Alexis De Tocqueville'i tanıtmayı amaçlamaktadır. Ayrıca onun demokrasi hakkındaki düşüncelerini de araştırma konusu yapmaktadır. De Tocqueville'in düşüncelerinden başlayarak, demokratik bir siyasal sistemin özelliklerini bulmak istemektedir. Bundan başka tezde, Fransa'nın ve Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasal tarihleri ve siyasal sistemleri de özetlenmektedir.

Alexis De Tocqueville, dünyanın hızlı bir değişim/dönüşüm sürecinden geçtiğini açıklamıştır. Bu süreç, iki noktaya doğru varmaktadır: eşitlik ve demokratikleşme. Ama bu süreç, yanında yeni problemleri ve yeni kavramları da taşımaktadır.

Bu konuda ilk problem, eşitlik ile özgürlük arasında bir denge noktası bulmaktır. O, bu sorunu çözmek için "koşulların eşitliği"ni önermiştir.

İkinci problem, "çoğunluğun tiranlığı"dır. De Tocqueville, bu sorunu çözmek için "yerinden yönetim'i, "sivil toplum kuruluşları"nı, "basın özgürlüğü"nü, "yargı bağımsızlığı" ve "hukukun üstünlüğü"nü önermiştir.

Düşünür, merkeziyetçiliğin birey hakları ve kişi ve azınlık özgürlükleri açısından oldukça zararlı olduğuna inanmıştır.

O, çoğulculuğa, kamu yönetiminde şeffaflığa ve yerel yönetimlerin etkinleştirilmesine önem vermiştir.

Alexis De Tocqueville'in düşünceleri ve kitapları, günümüzün siyasal sorunlarını aydınlatmaktadır.

ABSTRACT

This thesis aims to introduce a 19th Century Political Science thinker Alexis De Tocqueville. It also makes his thoughts about democracy as an investigation subject. Starting from De Tocqueville's thoughts, it wants to find characteristics of a democratic political system. Moreover, in the thesis, France's and The United States Of America's politic histories and political systems are summarized.

Alexis De Tocqueville explained that, earth was getting into a fast changing/transformation process. That process arrived at two points: equality and democratization. But that process has brought new problems and new concepts with itself.

On that subject, the first problem is to find a balance point between equality and liberty. He was suggesting "equality of conditions" to solve that problem.

The second problem is the "tyranny of majority". De Tocqueville was suggesting "decentralization", "civil society organizations", "liberty of the press", "independence of judgment" and "superiority of law" to solve that problem.

The thinker believed that centralism is very harmful to individual rights and the liberties of individuals and minorities.

He was giving importance to pluralism, transparency in public administration and activating local governments.

The thoughts and books of Alexis De Tocqueville are enlightening today's political problems.